

CONTEXT / КОНТЕКСТ 10

Review for Comparative Literature and Cultural Research
Списание за компаративна книжевност и културолошко истражување

Editorial Board / Редакција

Liedeke Plate (The Netherlands) / **Лидеке Плате** (Холандија)

Marko Juvan (Slovenia) / **Марко Јуван** (Словенија)

Aleksandar Jerkov (Serbia) / **Александар Јерков** (Србија)

Fiona Sampson (United Kingdom) / **Фиона Сампсон** (Велика Британија)

Davor Piskać (Croatia) / **Давор Пискач** (Хрватска)

Aleksandar Prokopiev (Macedonia) / **Александар Прокопиев** (Македонија)

Editor – in – Chief / Главен и одговорен уредник

Sonja Stojmenska-Elzeser (Macedonia) / **Соња Стојменска-Елзесер** (Македонија)

ISSN 1857- 7377

**INSTITUTE OF MACEDONIAN LITERATURE
ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА**

CONTEXT / КОНТЕКСТ 10

**Review for Comparative Literature and Cultural Research
Списание за компаративна книжевност и културолошко
истражување**

Скопје – Скопје
2012

CONTEXT is an international review and publishes contributions in English and in Macedonian. All submissions are peer reviewed.

Manuscripts and editorial correspondence should be addressed to:

Institute of Macedonian Literature
Grigor Prlicev 5, p.o.b.455
1000 Skopje
Republic of Macedonia

КОНТЕКСТ е меѓународно списание и објавува прилози на англиски и на македонски јазик. Сите текстови се рецензираат.

Ракописите и редакциската преписка се упатува на следната адреса:

Институт за македонска литература
ул. „Григор Прличев“ бр. 5, п.фах 455
1000 Скопје
Република Македонија

**РЕФЕРАТИ НА МАКЕДОНСКИТЕ СЛАВИСТИ ЗА
XV-ОТ МЕЃУНАРОДЕН СЛАВИСТИЧКИ КОНГРЕС ВО
МИНСК, БЕЛОРУСИЈА
АВГУСТ, 2013 ГОДИНА**

**MACEDONIAN CONTRIBUTIONS TO THE
15TH INTERNATIONAL CONGRESS OF SLAVISTS IN
MINSK, BELARUS
AUGUST, 2013**

CONTENTS / СОДРЖИНА

- Димитар Пандев / Dimitar Pandev: ПРЕТСТАВУВАЊЕТО НА МАКЕДОНИСТИКАТА НА МЕЃУНАРОДНИТЕ СЛАВИСТИЧКИ КОНГРЕСИ / Promoting Macedonian Studies at International Conferences on Slavic Studies** 9
- Милан Ѓурчинов / Milan Gjurčinov: УШТЕ ЕДНАШ ЗА ПРОБЛЕМОТ НА „ЗАБРЗАНИОТ РАЗВОЈ“ ВО СЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ: ВРЗ МАТЕРИЈАЛОТ НА БЕЛОРУСКАТА И МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ / Another Consideration of the Problem of the “Accelerated Development” of Slavic Literatures with Special Emphasis on Macedonian and Belarusian Literature** 29
- Лилјана Макаријоска, Емилија Црвенковска / Liljana Makarijoska, Emilija Crvenkovska: ГЛАГОЛСКИТЕ ФОРМИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИ ТЕКСТОВИ ОД XII ДО XIV ВЕК / Verb Forms in the Macedonian Church Slavonic Texts between the 12th and 14th Centuries** 39
- Кристина Николовска / Kristina Nikolovska: ТЕМАТСКИ И СТИЛСКИ ДОМИНАНТИ НА СЛОВЕНСКИТЕ ПОЕТИ – ЛАУРЕАТИ НА ПОЕТСКАТА МАНИФЕСТАЦИЈА *СТРУШКИ ВЕЧЕРИ НА ПОЕЗИЈАТА*, ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКИТЕ И СВЕТСКИТЕ ПОЕТСКИ ИСКУСТВА / Thematic and Stylistic Dominants of the Slavic Poets – Laureates of the Poetry Event of *Struga Poetry Evenings*, in the Context of the European and World Poetic Experiences** 61
- Веселинка Лаброска / Veselinka Labroska: ОД ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКИТЕ ОСОБЕНОСТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО СЛОВЕНЕЧКИОТ ЈАЗИК / Some Phonetic-phonological Features of Macedonian and Slovenian Languages** 81
- Марјан Марковиќ / Marjan Markovic: УДВОЈУВАЊЕ НА ПРЕДЛОЗИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД АСПЕКТ НА АРЕАЛНАТА ЛИНГВИСТИКА / Preposition Doubling in Macedonian from the Prerspective of Areal Linguistics** 95

Науме Радически / Naume Radičeski: НАЦИОНАЛНИТЕ ОПСЕСИИ И ТВОРЕЧКИТЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ВО МАКЕДОНСКАТА ЗАДГРАНИЧНА ЛИТЕРАТУРА ОД ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX И ОД ПОЧЕТОКОТ НА XXI ВЕК / The National Obsessions and the Specifics of Macedonian Literature Created outside the Country's Borders in the Second Half of the XX and the Beginning of the XXI Century	101
Димитрија Ристески / Дмитрий Ристеский: МЕСТОТО И УЛОГАТА НА РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВО ТВОРЕЧКИОТ РАЗВОЈ НА АЛЕКСАНДАР (АЦО) КАРАМАНОВ / Место и роль русской литературы в формировании и развитии творчества молодого македонского писателя Александра (Ацо) Караманова	115
Весна Мојсова-Чепишевска / Vesna Mojsova-Chepisevska: СЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ И КУЛТУРИ НА „СТРАНИЦИТЕ“ НА <i>БЛЕСОК</i> (1998-2013) / Slavic Literatures and Cultures on the Pages of <i>Blesok</i> (1998-2013)	123
Билјана Маленко, Снежана Веновска-Антевска / Biljana Malenko, Snežana Venovska-Antevska: УПОТРЕБАТА НА СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ НА ИНТЕРНЕТ И НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ / The Usage of Slavic Languages on Internet and on Social Networks	137
Танас Вражиновски / Tanas Vrazinovski: НАРОДНАТА ПРОЗА НА МАКЕДОНЦИТЕ ИСЕЛЕНИЦИ ВО КАНАДА / National Prose of Macedonian Immigrants in Canada	151
Соња Стојменска-Елзесер / Sonja Stojmenska-Elzeser: БИБЛИСКИТЕ АЛУЗИИ ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ РОМАН / Biblical Allusions in Macedonian Contemporary Novel	167
Снежана Веновска-Антевска, Билјана Маленко / Snežana Venovska-Antevska, Biljana Malenko: ЛИНГВОКУЛТУРНИТЕ АСПЕКТИ ПРЕКУ АСОЦИЈАТИВНИОТ МЕТОД КАЈ ЈУЖНИТЕ СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ / Linguistic and Cultural Aspects through the Associative Method in South Slavic Languages	179

- Максим Каранфиловски / Максим Каранфиловски: ГЛАГОЛСКИОТ ВИД ВО НЕГИРАНИТЕ ФОРМИ НА ИМПЕРАТИВОТ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И ВО ДРУГИТЕ СЛО-ВЕНСКИ ЈАЗИЦИ / Вид глагола в отрицательных формах императива в македонском языке и в других славянских языках** 197
- Мишел Павловски / Mishel Pavlovski: ФИЛОЗОФСКИТЕ НИШКИ НА ГОЦЕ СМИЛЕВСКИ ВО РАЗГОВОР СО СПИНОЗА / Philosophical Lines in Gocce Smilevski's *Conversation with Spinoza*** 207
- Елка Јачева-Улчар / Elka Jačeva-Ulčar: ОЈКОНИМИЈАТА НА ВОДЕНСКО, ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА / The Oikonyms of Voden Region, Aegean Macedonia** 215

Димитар Пандев

811.163.3

821.163.3

Original scientific paper/Изворен научен труд

ПРЕТСТАВУВАЊЕТО НА МАКЕДОНИСТИКАТА НА МЕЃУНАРОДНИТЕ СЛАВИСТИЧКИ КОНГРЕСИ

Клучни зборови: стилска синтеза, традиција, развој

Македонистиката е соодветно застапена на меѓународните славистички конгреси и тоа од Четвртиот конгрес во Москва во 1958 година (кој се надоврзува на Третиот славистички состанок во Белград во 1955 г.), па низ сите натамошни конгреси што се одржуваат секоја петта година, и тоа во Софија – 1963 г., во Прага – 1968 г., во Варшава – 1973 г., во Загреб – Љубљана – 1978 г., во Киев – 1983 г., во Софија – 1988 г., во Братислава – 1993 г., во Краков – 1988 г., во Љубљана – 2003 г., а во Охрид – 2008 г. Македонскиот славистички комитет се јавува и како организатор на XV Меѓународен славистички конгрес.

На конгресите постапно се зголемува бројот на учесниците од Р. Македонија со реферати на македонистички теми. Така, македонската делегација на Московскиот конгрес во 1958 година е застапена со тројца учесници (од кои двајца со македонистички теми), а на Охридскиот конгрес со 33

учесници. Вкупниот број македонски учесници во овој петдецениски период (од Москва 1958 до Охрид 2008) изнесувал 84. Воедно, странски слависти кои се и македонисти настапувале на конгресите и со македонистички теми.

Рефератите од четвртиот и од петтиот конгрес не се објавувани во посебни книги, туку во редовните списанија, од четвртиот во „Литературен збор“, списание на Друштвото за македонски јазик и литература, година V, бр 1 е објавена статијата на Б. Конески, „За некои стилски синтези во развитокот на македонскиот јазик“, и во „Современост“ од истата година, статијата на Харалампие Поленаковиќ, „Доситеј Обрадовиќ во Македонија“ со забелешката (реферат за IV меѓународен славистички конгрес во Москва), дел од рефератите од петтиот конгрес во „Македонски јазик“ – списание на Институтот за македонски јазик, год. XIII-XIV, кн 1-2, Скопје 1962/63, но без посебна забелешка; од

шестиот конгрес и од седмиот конгрес се објавени во посебни изданија на „Библиотека Литературен збор“, со унифициран наслов „Реферати на македонските слависти за _____ меѓународен славистички конгрес во _____“ а од Осмиот како посебни книги во издание на Македонскиот славистички комитет, под истиот соодветен наслов.

Хронолошки, застапените теми, прашања и дискусии биле предмет на претставување и во хрониките во македонистичките списанија (*Литературен збор*, *Македонски јазик* и други), како и во одделни излагања со јубилеен карактер (Блаже Конески „Афирмацијата на македонскиот јазик“, *Литературен збор*, 1965), па и преку нив може да се добие доволно јасна претстава за конгресната атмосфера, како и за важноста од присутноста на македонските делегации на меѓународните славистички конгреси, за вклучување на македонистиката во светската славистика.

Разгледуваната филолошка проблематика на конгресите претставува основа за историски преглед на проучувањата во славистиката преку доминантните теми актуелни во даден период, а преку петдецениското присуство на македонистиката на меѓународните славистички конгреси може да се проследува влогот на македонистиката во светската славистика.

Имајќи го предвид тоа, целта на овој реферат е низ призмата на современите лингвистички пристапи да го проследи континуитетот на македонистичката мисла на славистичките конгреси, со издвојување на парадигматички проучувања на македонските слависти. Притоа, секој историски преглед на

славистиката и на лингвистиката треба да кореспондира со современата лингвистичка мисла, во онаа посока во која историјата на славистиката (треба да) претставува солидна (историска) поддршка за натамошните проучувања во областа на славистиката.

За развојот на славистиката од особено значење се презентациите на научните достигнувања во славистичките центри на меѓународните конгреси.

Во таа смисла, преку континуитетот на македонистичката мисла ја следиме воспоставената **традиција** во македонската филологија по редица прашања; преку издвојувањето на парадигматичните проучувања ги бележиме македонистичките **достигнувања** во славистиката, а со нивното разгледување од позиции на современите лингвистички пристапи, отвораме простор за просперитетните **перспективи** на македонистиката и на славистиката.

Впрочем, развојот на славистичката наука преку организираните форми на славистичките конгреси во голема мера не само што кореспондира со тековниот интерес кон определени општолингвистички теми, туку и ги отвора перспективите за (филолошко) проширување и (лингвистичко) продлабочување на славистиката.

За да ја претставиме македонистиката на меѓународните славистички конгреси во овој реферат, најпрво издвоивме два периода, првиот од Конгресот во Москва до конгресот во Братислава и вториот, од Конгресот во Краков до Охридскиот конгрес, (при што ја имавме предвид и постепената смена на учесниците), па се определивме за когнитивнокултуролошки пристап, имено, преку

своевидна примена на когнитивната грозд методологија да проследиме македонистичка нишка во евентуалната поврзаност на првите два македонистички реферата презентирани на Четвртиот славистички конгрес и нивното разгранување во следните реферати (претставени во, условно опфатениот според нас, втор период) до XI конгрес во Братислава. Впрочем, развојот на македонистиката од нејзиното инсти-туционално конституирање во македон-ската држава (Филозофскиот факул-тет на Скопскиот универзитетот – 1946 г., а потоа и Институтот за фолклор и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“– 1953), резултира и со програмски оформена и националнојазично насочена научноиздавачка дејност. Се определивме за еден ваков пристап и врз согледаната поврзаност меѓу првите два македонистички реферати на IV Меѓународен славистички конгрес, едниот во рамките на првата лингвистичка сесија: „Словенските литературни јазици, нивната историја и заемно влијание“, а вториот во рамките на втората литературна сесија „Историјата на словенските литератури во XVIII и XIX век и нивните врски“. Погледнато во целина, идеите и тематските определби изложени во рефератот со кој Блаже Конески настапил на меѓународниот славистички конгрес во Москва – 1958 година, продолжуваат низ сите Конгреси на кои зел учество и суштински целосно се вклопуваат, а структурно и содржински се прошируваат, се усложнуваат и се допрецизираат во рефератот што го подготвил за Конгресот во Братислава во 1993 година. Воедно, рефератот на Харалампие Поленаковиќ од далечната 1958 година со

своите историскофилолошки филигрански согледби, мозаично се вклопува во широко поставената културноисториска системска амбиентност разотворена во московскиот реферат на Конески и перспективно кореспондира со споредбениот (компаративистички) пристап во проучувањето на словенските литератури, нешто што се осмислува уште на Московскиот конгрес, а станува доминанта на славистичките конгреси. Двата реферата, пак, се сообразуваат со воспоставената програмска насоченост за проучување на меѓусебните и на другите јазични, литературни и културни контакти и влијанија. Оваа поврзаност не е независна од програмската определба на Конгресот, преку кој во голема мера се трасира понатамошниот развој на славистиката. Се забележува дека повеќето од идеите возродени на московскиот конгрес се јавуваат како доминантни теми и на следните конгреси, во чии тематски блокови се вклопуваат и македонистичките реферати.

Филолошката поврзаност на воведните (во нашето претставување) два реферата на Конески и на Поленаковиќ ја отвораат широката лепеза на теми за заемното проучување на јазикот, литературата и културата во славистиката (пред сè, во стилистиката, во теоријата на преведувањето итн.). Од друга страна, темата за развитокот на македонскиот литературен јазик се продлабочува со теми од историјата на јазикот и дијалектологијата, со етимолошки и со ономастички теми и со теми од современата состојба на македонскиот литературен јазик.

Во московската статија „**За некои стилски синтези во развитокот на македонскиот литературен јазик**“, Конески суштествено го поврзува развитокот на македонскиот литературен јазик со литературата на македонски јазик, насочувајќи се кон една од клучните особености на современите литературни јазици на етапите од нивниот развој, што ја опфаќа со поимот „стилска синтеза“. Според Конески, „Стилските синтези обележуваат извесни етапи во издигањето на даден народен идиом до степенот на современ литературен јазик, извесни стапала на тој процес, што се доживуваат пошироко во колективот, обусловени од целокупноста на онаа историска ситуација во која е поставен да живее и да се развива.“ На оваа проблематика, првенствено ѝ пристапува од аспект на функционалната стилистика и теоријата за јазици во контакт, па се задржува на едно клучно лингвистичко прашање – јазичната култура, преку влијанијата од црковнословенскиот и од грчкиот јазик врз развитокот на јазичната култура во Македонија.

Конески особено внимание му посветува на видливиот напредок на јазичната култура во македонскиот народ, пред сè, кај македонските јазикотворечки личности, наведувајќи повеќе стапала во тој развој во текот на XIX век (преку примерите на К. Пејчиновиќ, Т. Синаитски, П. Зографски, Р. Жинзифов, К. Миладинов, Г. Прличев). Особено ги вреднува постигнувањата „во областа на бележењето на народни приказни“, а како најпоказателен го издвојува „примерот на Марко Цепенков – изразит медиум на народниот начин на кажување“ и „претеча на

современото македонско прозно творештво“. Конески ја издвојува карактеристиката на развитокот на јазикот на македонската писменост во 19 век - „барање во различни моменти на различен начин изразено како да разреши соодносот меѓу народниот и во прв ред црковнословенскиот јазик“, јасно ја претставува јазичната култура во македонскиот народ, македонското јазично прирамнување кон постигнувањата кај другите јужнословенски народи, што резултира со „брзото оформување на современиот македонски литературен јазик, кога за тоа беа создадени нужните историски услови.“

Особено значаен и ран пример за филолошко прирамнување е образложен во московската статија на Харалампие Поленаковиќ „**Доситеј во Македонија**“. На рефератот на Конески се надоврзуваат и неговите натамошни настапи.

Прашањето за оформувањето на македонскиот литературен јазик и на неговото вживување во современата македонска литература е предмет на особен интерес на Конески. Во таа смисла, осмислувајќи го творештвото на Конески како една неразделна целина, сметаме дека сопствените заложби на Конески во областа на јазикот и литературата, (јазикот како творечка дејност и литературата како поле за развој на јазикот) ги заложил во рефератот „**Диференција и поларизација на морфемите во македонскиот јазик**“ изложен на Меѓународниот славистички конгрес во Прага во 1968 година.

Во оваа статија Конески ја елаборира темата за поларизација на морфемите во македонскиот јазик, надоврзувајќи се на темата за диференцијација на морфемите

(определена од В. А. Богородицки, во: Лекции по общему языковедению, Казань 1911, с. 125-126). Конески врши своевидна диференцијација на поимот диференцијација: „ние излегуваме од едно пошироко сфаќање на поимот на диференцијацијата“. Наведувајќи одделни клучни примери од македонскиот јазик, што ги елаборирал и во неговите „Грамматика на македонскиот литературен јазик“ (1954) и „Историја на македонскиот јазик“ (1965), но и пошироко ги согледувал (од диференцијацијата меѓу разновидностите *в* и *во* до *зошто* и *зашто*), тој укажува „на користењето на аломорфите за стилистички цели, а потоа и за целите на експресивната функција на јазикот“, согледува дека „на распределбата на аломорфите можат да влијаат и некои екстралингвистички фактори“ и заклучува дека „факторот на диференцијацијата игра необично важна улога во јазикотворечката дејност“, при што „неговите резултати не се сведуваат само на единечни случаи, ами засегаат и цели граматички категории.“ Конески тргнува од единечни примери во јазикот кои по пат на аналогија можат да прераснат во множество примери и да го збогатат јазикот на сите рамништа.

Ова прашање тој го вклопува во можностите што произлегуваат од воспоставуваните односи меѓу традицијата и иновацијата во оформувањето на литературните јазици, го насочува кон јазичните контакти меѓу македонската народна и уметничка поезија и го сумира во рефератот „Традиционалните елементи и иновациите во јазикот на македонската народна песна“ изложен во Варшава во 1973 година. Во овој

реферат, Конески го нагласува одразот на промените во секидневниот јазик врз традиционалниот јазик на оралната поезија, што доведува и до вклопување на стари образци во нови форми.

Вештината на сумирање резултати претставени во сето претходно творештво доаѓа до израз во рефератот „Македонскиот литературен јазик“ пишуван за Меѓународниот славистички конгрес што се одржа во Братислава во 1993 г..

Оваа завршна, при живе објавена, статија на Конески навидум како да не содржи речиси ништо ново во смисла не веќе неизречен податок, но отвора нови сознанија (претежно за јазикот на Џинот) и претставува совршено резиме на речиси сето она што го согледал Конески. проучувајќи го македонскиот XIX век (и во контекст на сета историја на македонскиот писмен јазик и наспроти ситуацијата во другите словенски јазици, (што од своја е тема на рефератот „Факторот на традицијата во развитокот на словенските литературни јазици во 19 и 20 век“ (Загреб – Љубљана 1978)), па носи еден крупен предзнак вклопен и во самиот наслов на братиславската статија, и особено во поднасловот „Македонскиот литературен јазик во XIX век“. Со други зборови, Конески ја поставува долната граница на функционирање на македонскиот литературен јазик, во времето „кога и во Македонија се надминаа рамките на традиционалната црковно-религиозна просвета и писменост и се поставија основите на ново граѓанско образование и на современата граѓанска литература“, а тоа е времето на Џинот!

Конески имал можност да го согледа односот меѓу јазикот на црковнословенската просвета и писменост (според наше мислење, особено преку творечки воспоставениот однос кон јазикот на Тиквешкиот зборник, објективно стилски најиздржаниот средновековен зборник со мешана содржина, и јазикот на македонското граѓанско образование и на современата граѓанска литература (особено преку јазикот на еден од првите Македонци најупатени во граѓанското образование, Јордан Хаџи Константинов - Џинот), како и односот меѓу јазикот на македонската народна и уметничка поезија, па му се посветил на односот меѓу јазикот на народната и на уметничката поезија, следејќи ги јазичните обрасци во контекст на односот меѓу традицијата и иновацијата во јазикот.

Темите со кои Конески настапуваше на меѓународните славистички конгреси (од Москва до Братислава) денес се особен интерес на лингвокултурологијата. Значењето, пак и улогата на меѓународните славистички конгреси, особено на московскиот, Конески јасно ја истакнува веќе во статија по повод на 20 години од кодификацијата на македонскиот литературен јазик под наслов „Афирмацијата на македонскиот јазик“ („Литературен збор“, 1965): „Нашиот контакт со славистичките центри во другите словенски земји влезе во една нова фаза по IV Меѓународен славистички конгрес во Москва 1958 г.“ Во почетокот на оваа статија, Конески пишува „Погледнато на поширок план обособувањето на нашиот народ и на нашиот литературен јазик се јави како последна етапа од процесот на националната еманципација на Јужните Словени“, а

стативата „Македонскиот литературен јазик“ (1993) ја започнува со реченицата „Македонскиот литературен јазик ја доживеа својата кодификација пред неполни педесет години, како последен во редот на словенските национални литературни јазици“.

Општественополитичките промени во последната деценија на минатиот век, па и во почетокот на овој век упатуваат на редефинирање на јазичната ситуација во словенскиот свет, па и на статусот на националните литературни јазици. Во тој контекст, проучувањата на Конески даваат широка основа врз примерите од историјата на македонскиот писмен и литературен јазик да се согледаат определени промени во современите литературни јазици, не само на социолингвистичко, туку и на структурно рамниште, особено во врска со дејствувањето на факторите на морфолошкиот развој на јазиците, теза што Конески своевремено ја актуализира во лингвистиката, имено, на Конгресот во Прага во август 1968 година.

Во претставувањето на МАКЕДОНСКАТА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА на славистичките конгреси значаен придонес дал Божидар Видоески. Тоа произлегува и од неговото активно учество во меѓународната комисија на општословенскиот лингвистички атлас. Особено е показателна статијата со која за првпат учествува на славистички конгрес „Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија“ (Софија, 1963), при што прецизно ги наведува дијалектните особености на македонскиот јазик и ги izdelува основните дијалектни групи или наречја. Според Видоески „На македонската

јазична територија има повеќе од триста само фонетско-фонолошки и граматичко-структурни појави кои се реализирани во дијалектите“. За авторот од особен интерес се дијалектните особености што се ограничени на сосем мали подрачја (затворени ареи), како и јазичната периферија, т.е дијалектните пограничја, каде што се јавуваат незавршени, несталожени процеси на понови јазични промени, кои исто така се причина за изразитата дијалектизација на македонскиот јазик. На овие прашања, Видоески им пристапува од позициите на лингвистичката географија, претставувајќи притоа 161 изоглоса.

Во оваа статија, авторот на македонската јазична територија јасно изделува три основни дијалектни групи (наречја): западномакедонско, источно-македонско и северномакедонско наречје. Според него, во границите на источното наречје можат да се изделат четири помали говорни целисти: штипско-струмички дијалект, долновардарски, малешевско-пирински и серско-лагадински дијалект, а во западното наречје: централен дијалект, охридско-преспански дијалект, дебарски дијалект и горнополошки дијалект.

Социолингвистичкиот пристап во осветлувањето на дијалектолошката проблематика доаѓа до израз во статијата „Социјалниот фактор во диференцирањето на македонските говори“ (Прага, 1968), во која Видоески ги наведува надворешните и внатрешнојазичните причини за дијалектно диференцирање на македонскиот јазик. Како основен надворешен фактор го наведува влијанието на околните балкански јазици, а

како внатрешни фактори наведува племенски, економско-политички, географски и други фактори, од кои посебно го нагласува социјалниот. Во оваа статија Видоески се задржува врз два вида социјално диференцирање во македонскиот јазик, односно врши диференцирање на говорот на една социјална група во однос на друга по два признака: град – село; 2. христијанско – муслиманско население. Во рамките на социјалната диференцијација по признакот град – село, издвојува градови со поголема културна традиција во Македонија, како што се Прилеп, Битола, Велес, Охрид.

Видоески мошне бргу се вклучи во светските текови на општата лингвистика, и во тој контекст на социолингвистиката, па оттаму доаѓа и социолингвистичкиот интерес за урбаната дијалектологија.

Преку вклученоста во општо-словенскиот лингвистички атлас, Видоески се профилира во дијалектолог со широки познавања од општословенската дијалектологија од аспект на лингвистичката географија. Тој тргнува од добро познати нешта во лингвистичката литература и ги применува врз македонскиот јазичен материјал. Тоа се забележува во статијата „Проблеми на меѓудијалектниот контакт во преодни говорни области“ (Варшава, 1973), во која се надоврзува на поставката од дијалектолошката литература дека меѓу два дијалекта или две наречја на еден ист јазик, како и меѓу дијалектите на два соседни сродни јазика нема многу остри граници, па предмет на негов интерес е густата мрежа изоглоси – „преодни“ дијалектни области/, „преодни“ говори. Тој го насочува вниманието кон

иновационите црти во преодните области кои се резултат на внатрешни фактори што делуваат во процесот на стабилизацијата на фонолошкиот систем и граматичката структура на односниот дијалект, но и резултат од различни надворешни фактори (последича на меѓудијалектниот контакт). Видоески издвојува два типа преодни говори во Македонија: во северните (една преодна дијалектна зона со граничните српски и делумно со граничните бугарски дијалекти, и преодни говори меѓу двете основни македонски наречја (источното и западното).

Од аспект на ареалната лингвистика, од особено значење за Видоески е мултијазичната средина во која функционираат десетина микродијалекти. Како тема тоа се наложува во: **„Меѓујазичниот контакт (на дијалектно рамниште) како фактор за дијалектната диференцијација на македонскиот јазик“** претставена на славистичкиот конгрес во Братислава 1993. Во оваа статија Видоески нагласува дека во западното македонско наречје се изделуваат два ареала – централен и периферен; централниот опфаќа пошироко пространство со незначителна внатрешна диференцијација а периферниот е иситнет со бројни изоглоси на десетици микросистеми. Причината за оваа иситнетост, авторот ја бара во меѓујазичниот контакт.

Поврзаноста на историјата и на дијалектологијата на македонскиот јазик доаѓа до израз во последниот реферат што е објавен како прилог од Видоески. (Варшава, 1998)

ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК преку историскојазични

статии во кои предмет на интерес се промените во структурата на македонскиот јазик започнува со прилогот на Петар Хр. Илиевски, **„Прилог кон хронологијата на еден балканизам во македонскиот јазик“**, (Софија – 1963) во кој предмет на интерес е една од битните структурни особености на македонскиот јазик – удвојувањето на објектот. Според авторот, „оваа особеност била веќе раширена кај нас во 16 век дури повеќе отколку во грчкиот“. Ваквиот заклучок, Илиевски го донесува врз основа на анализата на текстот на „Крнинскиот дамаскин“ – македонски ракопис што бил предмет на негов подолготраен интерес. Авторот се повикува и на познатата литература по ова прашање во балканистиката, наведувајќи дека „удвојувањето на објектот прво се јавило кај личните заменки кои во сите јазици имаат двојни форми“, но не останува само во рамките на историската граматика и на балканистиката, туку го разгледува и од аспект на историјата на македонскиот литературен јазик, по однос на присуството/отсуството на оваа особеност во писмениот јазик, со што ја разгледува од аспект на дистинкцијата говорен – писмен јазик, наведувајќи примери на некои автори од 19 век (Цепенков, Шапкарев), како и од современи писатели кои ја изоставаат проклитиката. На оваа тема од развитокот на македонскиот литературен јазик се задржале повеќе македонски лингвисти, а меѓу нив (во контекст на конгресно елаборираните прашања) и Блаже Конески (Братислава, 1993).

Друга особено значајна структурна особеност во македонскиот јазик, Илиевски

обработува во статијата „**Описната компарација во балканските словенски јазици**“ (Варшава – 1973), при што ги разгледува можните патишта за развој на компаративната функција на (предлогот и префиксот) *ио* во балканските словенски јазици. Илиевски во рефератот „**Лексички реликти од стариот балкански јазичен слој во јужнословенските јазици**“ (Киев – 1983) пројавува интерес и за палеобалканистичката проблематика. Притоа, ја нагласува говорната употреба на старите балкански народи во VI век, анализирајќи одделни зборови (глоси и лични имиња) по потекло од античкиот македонски сочувани како антропоними и етници, како и од другите стари балкански јазици: пајонскиот, илирскиот, тракискиот, дако-мизискиот и сл. Од друга страна, пак, во рефератот „**Од балканската терминологија на македонскиот народен волуметриски систем**“ (Краков – 1998), историски го следи односот меѓу термините и мерките во македонскиот јазик, откривајќи ја нивната несоодветност, што според авторот упатува на постоење на два волуметрични системи. Ваквите проучувања се вклопуваат во актуелните лингвокултуролошки теми, кои во голема мера се потпираат и врз балканистиката.

Од областа на историјата на македонскиот литературен јазик се и статиите на Тодор Димитровски и на Радмила Угринова-Скаловска.

Димитровски во својот реферат „**Литературната лексика во македонскиот писмен јазик во XIX век и нашиот однос кон неа**“ (Прага, 1968) илустративно се надоврзува на московскиот реферат на

Конески, продлабочувајќи ја темата за врската меѓу народот и јазикот во литературата и во образованието, насочувајќи го интересот врз старо(црковно)словенската и другојазичната, меѓународната, лексика застапена во забележливата „стогодишна писмена и литературна активност на народен јазик“ која „веќе е на такво ниво, што во благопријатни историски услови таа може релативно брзо да стане литературна“. За него, исто како и за Конески, од особено значење се „посреќавањето на македонскиот народен јазик со другите словенски јазици“ за „збогатувањето на речникот на македонскиот јазик со моќен словенски лексички слој“, како и навлегувањето на меѓународната лексика „не само во речта на образованите луѓе... туку и во речта на селанските маси.“

Преку една резимирана претстава за македонската културнообразовна лексика во 19 и во првата половина на 20 век, Димитровски, кој е и еден од составувачите на Речникот на македонскиот јазик (1960-1965), во оваа статија, ги изложува и критичките ставови во поглед на можностите за вклопувањето на дел на оваа лексика во современиот речнички фонд на македонскиот јазик. Како еден од составувачите на Речникот, тој истакнува: „лексичките елементи со туѓ фонолошки и морфолошки состав ... не можеа да се вклопат во системот на литературниот јазик. Тие мораа да отпаднат од речникот, да бидат заменети со слични, но со живи изградувачки елементи во јазикот ...“. Во овие јасни ставови на Димитровски и другите составувачи на Речникот, чиј редактор е Блаже Конески, ја

следиме и мислата на К. П. Мисирков од почетокот на 20 век.

Едно од клучните прашања во рефератот на Димитровски, црковно-словенската лексика, станува основно и доминантно во рефератот на Радмила Угринова-Скаловска „Улогата на црковнословенските во оформувањето на современиот писмен македонски јазик“ (Прага, 1968), во кој авторката ги усогласува двата пата за проучување на местото на црковнословенските елементи во оформување на современиот писмен македонски јазик, од современоста кон историчноста и обратно. Таа и ја определува границата на обратните процеси: задржувањето на црковно-словенските елементи во текстовите на народен јазик и проникнувањето на елементите од македонскиот говорен јазик од современ тип во јазикот на црковнословенската книжевност народниот, па го насочува интересот кон значајните извори за усвојување на црковнословенските елементи во писмениот збор (потрага за повисок стил, тема воведена од Конески), и образованието на македонските дејци во Русија и тесниот допир со литературата дојдена од Русија. Угринова-Скаловска ја нагласува нивната поголема јазична култура (тема исто така воведена од Конески), но и нивниот „поширок литературен видик“. Овие прашања, авторката ги разгледува на сите јазични рамништа, истакнувајќи дека „Влијанието на црковнословенскиот јазик врз современиот наш писмен јазик е најголемо во областа на лексиката“, при што ги споредува јазикот на македонските писатели од 19 век со современата ситуација, имено дека „во

речникот на македонскиот литературен јазик црковнословенската лексика е сведена на помала мера.

Имајќи ја предвид оваа статија на Угринова-Скаловска, истакнуваме дека таа прва во македонската славистичка средина се вклучила во изработката на Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција.

Историскојазичните прашања што се разгледуваат во статиите на Конески, Димитровски и Угринова во извесна мера разгледуваат и стилистички теми, нешто што доаѓа до израз во конгресните статии на Оливера Јашар-Настева и на Ружа Паноска, кои во голема мера се заслужни за подемот на стилистиката во македонската лингвистика. обработувајќи теми од **СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК**. Јашар-Настева во статијата „**Стилистичка употреба на турцизмите во современиот македонски јазик**“, (Варшава, 1973) се задржува врз примери од јазикот на уметничката литература, особено од поетскиот јазик, т.е од поезијата на современите македонски поети (Богомил Ѓузел, Ацо Шопов, Гане Тодоровски, Матеја Матевски, Анте Поповски, Радован Павловски, Славко Јаневски, Блаже Конески, Петар Бошковски, Гого Ивановски), како и од прозата (Ташко Георгиевски, Живко Чинго, Коле Чашуле), но и од научно-публицистичкиот стил (Блаже Конески). Настева издвојува и анализира „свежи“ примери, определувајќи го нивното место во лексиката на уметничката македонска литература. Од историски аспект, авторката ја посочува промената на стилистичките карактеристики на турцизмите во

македонскиот јазик, наспроти нивната функција во современиот поетски израз.

Во однос на проучувањето на македонскиот поетски јазик, интерес побудува статијата на Ружа Паноска „**Афирмација на некои конструкции во македонскиот поетски јазик**“ (Варшава, 1973) во која авторката се задржува врз структурните балканизми, кои придонесле за збогатување на инвентарот на глаголските конструкции во македонскиот јазик (има/нема-конструкции, минато-идно време, идно прекажано време и други), и ја проследува нивната застапеност во јазикот на современите македонски поети, особено кај Гане Тодоровски, кој во својот поетски израз се доближува до разговорниот исказ, но и кај Влада Урошевиќ, кому македонскиот јазик не му е мајчин. За Паноска од особено значење е дека овие конструкции се јавуваат кај помладите поети и „можат да се објаснат со општото прифаќање на македонскиот литературен јазик во современиот вид“. Паноска тргнува од констатацијата на Конески дека овие конструкции не се чести во македонската народна поезија, ја разработува неговата претпоставката дека „ќе навлезат и во поетскиот јазик“, па заклучува дека наоѓаат примена кај поети „по потекло со најразлични говори на македонската јазична територија“.

Во областа на историјата на македонскиот литературен јазик можат да се вклопат и сите реферати на Блаже Ристовски. Тој во својот реферат: „**Теоретските поставки и практичките зафати на јазично-правописната норма на К. П. Мисирков**“ (Прага, 1968), опфаќа и раширува едно поглавје од историјата на македонскиот

литературен јазик што на претходните конгреси само делумно било засегнувано, иако секогаш било нагласувано неговото значење – темата за Крсте Петков Мисирков. Ова насочување на интересот кон Мисирков, доведува и до определени преформулации кон историскиот развој на македонскиот јазик во словенски контекст, што се јавуваат во статијата на Ристовски и кои кореспондираат со повеќе соодветни синтетизирани разгледувања на Блаже Конески (сп. од истото време: Б. Конески, „Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици“ и се сосредоточуваат во рефератот на Конески од братиславскиот конгрес (1993). Имено, Ристовски истакнува „Историскиот развој на современиот македонски литературен јазик по ништо битно не се разликува од историјата на другите словенски литературни јазици и пред сè од историјата на литературните јазици на т.н. „помлади“ словенски нации, како што се, да речеме, словачката, белоруската и украинската. Истакнувајќи ја важноста на делото на Мисирков за Македонците, Ристовски го вклопува неговиот развој и афирмација во македонски рамки, ги посочува неговите погледи за литературниот јазик и за иднината на Македонија, согледувајќи го притоа континуитетот на историскиот развој на македонскиот јазик преку споредба на Мисирковите погледи со „принципите за денешниот македонски литературен јазик што ги усвои Јазичната комисија во 1945 год.“

Воведноспоредбениот пристап, или поширокиот контекст во обработката на македонистичките теми доаѓа до израз и во наредниот реферат на Блаже Ристовски „**Специфичната улога на романтизмот во**

истражувањето на македонскиот фолклор и во македонското национално движење“ (Варшава, 1973), во кој истакнува дека „под влијанието на романтизмот во Македонија... беше дефинирана и македонската национална мисла што ја изведе нашата национална и литературно-културна преродба“.

Овие прашања Блаже Ристовски во континуитет ги следи и ги претставува и на наредните славистички конгреси преку рефератите **„Македонската општествена мисла во првиот период на националната преродба (во корелација со развитокот на лингвистиката и на општествената мисла кај соседните словенски народи)“** (Кијев, 1983) и **„Македонската општествена мисла во втората половина на XIX и почетокот на XX век (во корелација со развитокот на славистиката и на општествената мисла кај соседните народи)“** (Софија, 1988).

Во кијевскиот реферат, Ристовски дава широко сфаќање на поимот македонска преродба (1814-1944), izdelувајќи три периоди: културно-просветно и духовно раздвижување на македонскиот народ (1814-1870); изградба и афирмација на македонската националноослободителна програма (1870-1903) и национално-политичко созревање и афирмација на македонскиот народ (1903-1944), при што ги има предвид објективните историски тешкотии при процесот на конституирањето на македонската нација. Првиот период е предмет на интерес во кијевскиот реферат, а вториот и делумно третиот во – софискиот.

Во областа „јазик“ застапени се и повеќе реферати од проблематиката сврзана и со современиот македонски литературен

јазик. Едно клучно прашање во кое не изостанува и историскојазичниот и социо-лингвистичкиот пристап при разгледувањето на современојазичната проблематика се разгледува во статијата на Благоја Корубин, **„Туѓиот акцент во македонскиот литературен јазик“** (Прага, 1968). Притоа, од историски аспект се проследува брзата адаптација на туѓите зборови (претежно од турскиот и од грчкиот) во македонските говори во постариот период, како и од западноевропските јазици (италијанскиот и францускиот) во 19 век, од кои некои се осамени примери, за разлика од современата ситуација во која најчесто се примаат цели групи зборови со определени морфолошки карактеристики, кои се наложуваат со својот акцент во македонскиот јазик. Според Корубин, ваквите „процеси мораат да претставуваат постојан предмет на науката за јазикот“. И навистина, Корубин во текот на целиот работен век особено внимание им посветуваше на сите можни јазични прашања што се во врска со литературнојазичната норма. Едно такво прашање поттикнато токму од јазичната практика, тој разгледува и во рефератот **„Развој на девербативните придавки во македонскиот литературен јазик“** (Варшава, 1973). На оваа тема, Корубин ѝ пристапува од структурен, но и од историскосоцио-лингвистички аспект, имајќи предвид дека оваа подгрупа придавки не била доволно развиена во македонскиот народен јазик, а нејзиниот различен развој во словенските јазици, нужно придонесол и за посебен нивен развој во македонскиот јазик, преку активирање на животворни зборобразувачки наставки.

СПОРЕДБЕНОИСТОРИСКОЈАЗИЧ-НИОТ ПРИСТАП, кој се потпира врз етимолошкиот но отвора перспектива и за семантичкиот, основно е застапен во статиите на Борис Марков, кој се зафаќа со мошне сложени јазични прашања, па ги разгледува на компаративен план, почнувајќи од рефератот „**Основните значења на суфиксот –иште**“ (Софија, 1963), во кој во согласност со насловот се задржува само врз оваа наставка, за подоцна да се зафати со обработка на покомплексни теми, кои овозможуваат и попрецизна (с)поредба меѓу словенските јазичи. Тоа особено доаѓа до израз во рефератот „**Родот на „европеизмите“ во словенските јазичи**“ (Прага, 1968), при што ги истакнува морфолошките разлики при нивната адаптација во различните јазичи. Типолошкиот пристап во распределбата на компарираниот материјал уште повеќе доаѓа до израз во рефератот „**Именски наставки со аугментативно и пејоративно значење во современите словенски јазичи**“ (Варшава, 1973), при што предлага класификација на наставките, со која укажува на нивната застапеност во современите словенски јазичи, истакнувајќи ги нивните специфичности по однос на типичните наставки во одделни јазичи кои не се среќаваат во другите јазичи.

Борис Марков особено внимание ѝ посветува на роднинската терминологија, па на оваа тема се задржува во два последователни реферата (објавени на руски јазик): „**О выражении родственных отношений в современных славянских языках**“ (Киев, 1983) и „**Иностранные влияния на**

термины родства в славянских языках“ (Софија, 1988).

Станува збор за беспрекорно подготвени (меѓусебно поврзани) реферати со јасно нагласени почетни точки (разновидноста на роднинската терминологија во словенските јазичи, како нивна особеност наспроти другите европски јазичи и контактот со соседните несловенски јазичи), при што детаљно е претставено ова семантичко поле во одделните словенски јазичи.

Компаративнојазичните теми во конгресните настапи се поврзуваат и со преводната литература. Дел од нив сфатени како приопштување ги отвора уште Х. Поленаковиќ во московскиот реферат (1958), за посериозно да се зафати и на следните конгреси, прво со рефератот „**Константин Миладинов како преведувач на „Православни црковни братства“ од руски јазик на македонски**“ (Софија, 1953), објавено во: „Македонски јазик“, год. XIII-XIV, Институт за македонски јазик, Скопје 1962/63), при што го разгледува преводот од повеќе аспекти, особено од општественополитички, и ја подвлекува убавината на народниот јазик, пред сè, во Предговорот („предисловието“). Поленаковиќ врши детаљна анализа на преводот, набројувајќи повеќе негови особености (буквален превод; испуштање латински цитати, освен ако се неопходни; стегнат израз; истакнување ироничен тон; независно од оригиналот; поинаква реченичка распределба на изложувањето; дообјаснување преведени зборови со руски и на руски со преведени; дообјаснување непознати зборови. Според Поленаковиќ, овој превод е од особено значење за историјата на

македонскиот јазик. Деталното проучување на преведувачката (приопштувачката) проблематика продолжува и во наредниот настап на Харалампие Поленаковиќ со рефератот објавен во блокот „литература“: **„За првиот превод од српската книжевност на македонски јазик“**, во кој се задржува врз делото на Јоаким Крчовски, „Чудеса пресвјатија Богородици...“ печатено во Будим во 1917 година. Имајќи ја предвид богатата литература по ова прашање, Поленаковиќ го наоѓа изворот на ова дело на Крчовски во српскиот превод (од грчки јазик) на Викентие Ракиќ. Споредувајќи ги двете верзии, српската и македонската, од јазичен аспект, авторот ја дава следната општа карактеристика на преводот на Крчовски: „делото е дадено на еден релативно чист народен јазик, исполнет со сочна народна лексика и сигурна фраза, со големо богатство на слики и устен за стилистичка финеса“ и дава детаљна лингвистичка анализа на преводот. Интересот за почетоците на преводната литература на македонски јазик доаѓа до израз и во рефератот **„Првите преводи на И. А. Крилов на македонски јазик направени од Андреја Д. Петковиќ“** (Киев, 1983).

Интерпретации од овој вид денес се својствени за интерлингвокултурологијата.

Во врска со интерпретацијата на преводот, посебно внимание заслужуваат рефератите кои претставуваат своевидна критичка анализа на преведувачката постапка. Такви се рефератот на Георги Сталев, **„Интерпретација на Пушкиновиот јамб во македонскиот препев на „Евгениј Онегин“** (Прага, 1968) и на Тодор Димитровски, **„Некои паралели меѓу јужнословенските**

преводи на „Слово о полку Игореве“ (Киев, 1983), во кој авторот разгледува пет преводи на овој руски текст на различни јужнословенски јазици, имајќи го предвид и неговиот превод на македонски јазик.

Кон овие реферати се придружува и рефератот на Димитар Бошков, **„И. С. Тургенев в Македониј“** (Киев – 1983), во кои се претставени првите преводи на Тургењев на современ македонски јазик, како и рефератот на Димитрија Ристевски, **„А. С. Пушкин на македонската книжевна и културна почва на крајот од XX век“** (Љубљана – 2003)

Литературните импулси поттикнати од настани поврзани со македонската историја, како и судбината на македонските книжевни дејци (браќата Миладиновци) се предмет на интерес во наредниот реферат на Поленаковиќ **„Историската основа на „Крвава печалба“ од Вацлав Волоѓко“** (Варшава, 1973). Врвен историчар на литературата, во оваа статија Поленаковиќ бара и наоѓа соодветна поткрепа на расказот во актуелната ситуација во Македонија во 19 век, користејќи обемна историографска литература. Се разбира, некои од раскажувачките постапки на писателот кои се должат на неговите романтичарски сфаќања на настаните далеку ја надминуваат реалната историска подлога на расказот. Во секој случај, не е за пренебрегнување податокот дека со една ваква полска литературна тема, Поленаковиќ настапил на конгресот во Варшава.

Од областа на ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ (од 19

век) е и рефератот на Гане Тодоровски, „Чешката наука и *Веда Словена*“ (Прага, 1968), во кој е нагласен чешкиот поттик (Павле Јозеф Шафарик, Вацлав Ханка) за појавата на една ваква мистификација (која своевремено била „епохално откритие“) и во македонската книжевна средина, која се поврзува со дејноста на Стефан Верковиќ. Впрочем, за Македонците „Веда Словена“ значела она што за Чесите значел „Краледворскиот ракопис. Тодоровски се задржува врз изразените сомнежи во чешката научна средина за „вистинитоста“ на ова дело и за нејзиното прогласување за мистификација (Јозеф Иричек), наспроти најубедителниот бранител што го има во лицето на еден друг чешки научник, Леополд Гајтлер, кој сметал дека „ова дело ќе послужи мошне многу за споредбената европска наука за јазикот“. Сепак, според Тодоровски, останува податокот дека „Во 1932 година во Прага се појави една мошне занимлива книга, „Јужно-македонски народни приказни. Од ракописите на Стефан Верковиќ издале Петар А. Лавров и Јиржи Поливка“. Книгата беше печатена во издание на Чешката академија на науките и уметностите. Бездруго, и овој податок е во тесна врска со чешкиот интерес за „Веда Словена“. Во контекст на идеите изложени во овој реферат на Тодоровски, дополнуваме дека нив на поширок план ги разгледува Ристо Поплазаров во рефератот „**Македонско-чешки и македонско-словачки културни и научни врски во XIX век**“ (Варшава, 1973). Во таа посока, темата со која Тодоровски го заокружува својот реферат, станува доминанта во рефератот на Александра Попвасилева „**Зборникот Lidové**

povídky jihomakedonské симбол на јужнословенската усна народна култура од аспект на изворноста, мотивите и елементите“ (Братислава, 1993). Овој зборник е предмет на фолклористички и на лингвистички интерес и во рефератот на Кирил Пенушлиски „Турски елементи (влијанија) во македонскиот фолклор“ (Варшава – 1973)

Слободно можеме да истакнеме дека не е мал бројот на македонистичките реферати од областа на ФОЛКЛОРОТ. Историски погледнато, првите вакви реферати се од Кирил Пенушлиски, и тоа „**Карактерот и изворите на македонските народни песни од Народноослободителната борба**“ (Софија, 1963), објавен во: Литературен збор, бр. 2, Скопје 1963 г. и „**Современата состојба на македонската епска традиција**“ (Прага, 1968), во кои го истакнува значењето на фолклорот како „пресуден фактор за јакнењето на отпорот на Македонецот спрема поробувачите и моќно средство за одржувањето на неговата народност“ Авторот ја засведочува појавата на нови револуционерни песни во текот на Втората светска војна (НОБ во Македонија), како и понатамошното живеење на „речиси сите традиционални фолклорни жанрови“ по Ослободувањето, посебно задржувајќи се врз сè уште присутните интерпретации на епската песна во Малешевијата. Пенушлиски ја одбележува современата состојба на македонскиот фолклор.

СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА на славистичките конгреси е воведена преку прашкиот реферат од 1968 г.

на Александар Спасов, **„Развој на литературните родови и видови во современата македонска литература“**, кога веќе може да се даде една јасна и целосна претстава за развојот на современата македонска литература. Тоа се согледува и од овој реферат во кој се истакнува дека „Развојот на новата македонска литература сам по себе претставува одреден теоретски интерес.“ Спасов се надврзува на определени поставки во историјата на литературата за национални литератури со неконтинуиран и задоцнет развоен процес, вбројувајќи ја во нив и – македонската. Сепак, според авторот, „процесот на конституирање во македонската литература се одигрува во две етапи, во две различни временски раздобја“. Во оваа статија Спасов ја елаборира, но и ја дополнува и ја продлабочува тезата за „забрзан“ односно збиен развој (со која се наврзува на тогаш актуелно новата студија на Г. Д. Гачев, „Ускорено развитие литературы“, Москва 1964), истакнувајќи „еден закономерно условен, забрзан, збиен и скоковит развоен процес“ на современата македонска литература, во која во период од две децении целосно се оформуваат литературните родови и видови. Овој развоен процес авторот го гледа и во перспектива, насетувајќи ја отвореноста на современата македонска литература „кон најразлични креативни искуства во денешнава светска литературна констелација“.

На прашкиот реферат од Александар Спасов се надврзува и неговиот нареден конгресен реферат „Примери на користење на надреалистичкото искуство во современата македонска поезија“ (Варшава, 1973) во кој

синтетизирано ги претставува контактите на повоената македонска поезија со современите поетски струења во светот, при што се задржува на надреалистичкото искуство, кое не било непознато уште од предвоена Југославија и кое продолжило со несмален интензитет и низ различни форми и во повоената Југославија, па и во македонската средина. Спасов го насочува својот интерес кон евидентното присуство на модернистичките струења во македонската поезија, при што особено внимание им посветува на првите вакви пројави во песните на Матеја Матовски и на Влада Урошевиќ, за да го прошири својот интерес и кон следните поети од помладиот генерациски бран (Петре М. Андреевски и Радован Павловски), кои заедно со своите претходници веќе се обединуваат преку антологиски избор (Влада Урошевиќ, *Црниот бик на летото*, Скопје – Нови Сад). Своето претставување на надреалистичкото восприемање, Спасов го заокружува со најмладите автори – дебитанти кои се јавуваат непосредно пред објавувањето на статијата (Љупчо Димитровски). Бездруго, станува збор за мошне смел потег на Спасов на еден импозантен меѓународен славистички конгрес за настапи со свои ставови и погледи за најновата македонска поезија.

Теоретските разгледувања на современата македонска литература особено се присутни во рефератот на Милан Ѓурчинов, **„Авангардизмот и новата македонска литература“** (Прага – 1968). Слободно можеме да кажеме дека преку двата прашки реферата на актуелни книжевни теми (на Спасов и на Ѓурчинов) е дадена мошне сликовита претстава за развојот на

современата македонската литература во тоа време. Во овој контекст, да се надоврземе дека претставата за пробивот во македонската литература на актуелната во тоа време „светска литературна констелација“ (според изразот на Спасов) соодветно е претставена во наведениот реферат на Милан Ѓурчинов, во кој се истакнува раслојувањето на поимот „книжевен авангардизам“ во светската литература, а во македонската литература овој поим „станува еквивалентен на нејзината современа констелација“. Според Ѓурчинов, македонската литература се развива во услови на естетски плурализам, при што постои слободен натпревар меѓу литературните правци и струења.

Од друга страна, истакнуваме дека тезата за забрзан развој на македонската литература, наоѓа своја прецизна обработка токму во теориските разгледувања на Милан Ѓурчинов, кои се соопштувани на конгресните настапи.

Во таа посока, оваа тема е застапена во рефератот на Милан Ѓурчинов, „**Новата македонска поезија во контекстот на југословенската книжевност**“ (Киев, 1983), во кој авторот како литературен критичар и веќе осведочен компаративист го истакнува податокот дека „компаративните истражувања меѓу југословенските национални литератури сè уште се недоволно развиени.“ Всушност, авторот укажува на заложбите од интензивирање на компаративните проучувања меѓу националните литератури на тогашната југословенска почва, кои бездруго во тие општественокултурни околности тешко се остварувале. Во таа смисла, во овој реферат Ѓурчинов ја сублимира евидентната

констатација за крајно динамичкиот развој на современата македонска литература низ призмата на присутно разгледуваната теза за „забрзаната книжевно-естетска еволуција“ својствена и за други словенски литератури. Во согласност со насловот на рефератот, авторот го разгледува присуството на југословенскиот контекст во „чинот на поставувањето на фундаментите на новата македонска поезија“.

Поширокиот (светски) контекст на оваа тема се елаборира во рефератот на Милан Ѓурчинов (Софија, 1988), „**Современата македонска литература во контекстот на светскиот литературен развој (кон прашањето за „забрзаниот развој“ на одделните словенски литератури во XX век)**“, во кој авторот го образложува непречениот развој на македонската литература, особено по 1948 година, и ги набележува основните особености на книжевниот живот во Македонија. Притоа, покрај веќе разгледаниот естетски плурализам (во прашкиот реферат), во овој реферат особено ја истакнува засилената книжевна комуникација на македонската литература со другите книжевни средини (југословенската, европската, светската). Имајќи го предвид тоа, Ѓурчинов дава и своевиден типолошки преглед на литературните контакти, преку дефинирање на западноевропското искуство (кај Матеја Матевски, Влада Урошевиќ, Богомил Ѓузел), на медитеранското (Матеја Матевски, Радован Павловски, Петре Андреевски, Јован Котески), на обновеното словенско (Блаже Конески, Анте Поповски, Влада Урошевиќ), како и на синхронското со другите југословенски литератури (Михаил

Ренцов, Чедо Јакимовски, Атанас Вангелов) во поезијата.

Процесот на „забрзаниот развој“, по пат на аналогија, Ѓурчинов го разгледува и во современата македонска проза, особено нагласувајќи ги структурните и стилските иновации (кај Владо Малески и Славко Јанески, Димитар Солев, Благоја Иванов).

Во уште поширок обем, законот за аналогија во македонскиот книжевниот развој, наоѓа своја примена во рефератот на Милан Ѓурчинов, „**Македонската литература во контекст на балканското и југословенското меѓулитерарно заедништво**“ (Братислава – 1993), во кој авторот тргнува од тезата за неконтинуираниот развој на националните (југословенски) литератури и ја разгледува проблематиката со повеќејазичните македонски писатели од постариот период, кај кои се преплетуваат и кореспондираат различни културни традиции и импулси (Григор Прличев, Рајко Жинзифов, Кочо Рацин). Во таа смисла, Ѓурчинов наоѓа аналогни примери на писатели што „живеат“ во две литератури, а од македонските го наведува Никола Вапцаров. Проблематиката за меѓулитерарното заедништво, Ѓурчинов ја поврзува и со допирните точки меѓу македонската и другите литератури во повоениот период (словенечката, српската).

Ова се само дел од рефератите на првите македонски слависти што учествувале на меѓународните славистички конгреси и што преку оваа форма ја промовирале македонската славистика на меѓународен план, особено во периодот од 1958 до 1993 година. Оставаме простор дел од темите со кои македонската лингвистика се претставува

на конгресите од Краков – 1998 г. до Охрид – 2008 г. да бидат предмет на наш понатамошен интерес.

ЛИТЕРАТУРА

Видоески, Божидар, *Прилози за развојот на македонистичката лингвистика*, (приредил. Димитар Пандев), Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“, Скопје 2013-06-23, 259 с.

Конески, Блаже, „Афирмација на македонскиот јазик“, *Литературен збор*, год. XII - бр. 3, с. 1-8.

Пандев, Димитар, „Улогата на Блаже Конески во меѓународната афирмација на македонскиот јазик“ во зборник од меѓународен научен симпозиум одржан на 15-16 декември 2011 г.: *Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура*, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – УКИМ, Скопје 2012, с. 627-635.

Dimitar Pandev
Promoting Macedonian Studies at International Conferences on Slavic Studies
(Summary)

This paper deals with the coverage of Macedonian studies at international conferences on Slavic studies, with a special emphasis on the participation of Macedonian Slavicists in the period from the conferences held in Moscow – 1958 to those held in Bratislava – 1993, thus covering a part of the papers presented by the first Macedonian Slavicists who took part in the said conferences and in this way promoted Macedonian Slavic studies internationally. In that sense, the introduction will focus on the paper titled *On the Stylistic Syntheses in the Development of Standard Macedonian*, which Blaze Koneski first presented at the conference in Moscow, and then move on to take a look at the different topics from Macedonian studies that were dealt with at conferences on Slavic studies, paying special attention to the development of the Macedonian language, literature and culture, primarily with Blaze Koneski's presentations during the said period, as well as those by other renowned Macedonian linguists, in various linguistic disciplines, such as Bozho Vidoeski in the field of Macedonian dialectology; Todor Dimitrovski, Radmila Ugrinova-Skalovska and Blaze Ristovski in the field of the history of standard Macedonian; Olivera Jashar-Nasteva, Ruza Panoska and Blagoja Korubin in contemporary Macedonian; Boris Markov in contrastive grammars of the Slavic languages; Kiril Penushliski in the field of folklore; Haralampie Polenakovik and Gane Todorovski in the field of the history of Macedonian literature; Aleksandar Spasov and Milan Gjurginov in contemporary Macedonian literature, and others.

Key words: stylistic syntheses, tradition, development

Милан Ѓурчинов

821.163.3:821.161.3].091

821.161.3:821.163.3].091

Original scientific paper/Изворен научен труд

**УШТЕ ЕДНАШ ЗА ПРОБЛЕМОТ НА „ЗАБРЗАНИОТ РАЗВОЈ“
ВО СЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ: ВРЗ МАТЕРИЈАЛОТ НА
БЕЛОРУСКАТА И МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ**

Клучни зборови: забрзан развој, македонска литература, белорусска литература

Прашањето за „забрзаниот книжевен развој“ во македонската литературна наука за првпат е поставено во средината на 60-тите години на XX век, кога заврши еден од нејзините најплодни периоди означен како **време на модернизмот** (1952-1958). Него го поставија и неговата оправданост ја застапуваа критичарите што беа на страна на наглото ослободување на современата македонска книжевност од примесите на социјалистичкиот реализам, но и на архаизмот и традиционализмот, кои беа главни обележја на нашата книжевност во периодот од 1945 до 1952 година: Александар Спасов, Милан Ѓурчинов и Димитар Солев.

Подоцна, истово прашање стана предмет на бројни расправи од теоретски карактер, посебно кога тој веќе можеше да биде согледан од една дистанца и за него да се зборува и афирмативно и со критичка претпазливост. Неговото актуализирање е

мошне видливо во периодите кога се разгореа критичко-теоретските расправи на поширок круг автори во врска со создавањето на една можна „Историја на југословенските книжевности“, како и на истражувачите од македонскиот јазичен круг со иницијативата на „Институтот за македонска литература од Скопје“ да се постават теоретските темели на првата „Историја на македонската литература“¹.

¹ Интересен придонес за првата замисла даде собирот на најугледните југо-слависти одржан во Бањалука (материјалот од оваа средба целосно беше објавен во списанието „Путеви“, бр.3 за 1965 година). Особено излагањата на Фран Петре, Светозар Петровиќ и др. покажаа дека „забрзаниот развој“ како последица на испрекинатиот историски и државен континуитет е обележје, во поголема или помала мера, на сите народи од тогашната заедница, кое ја задржува својата актуелност сè до денес.

Приближно во исто време (во 1964 г.) во Москва беше објавен обемниот монографски труд на советскиот литературовед од бугарско потекло Г. Д. Гачев „Забрзан развој на литературата“ (на материјалот на бугарската литература од првата половина на XIX век) во кој во самиот вовед тој констатира дека „забрзаниот развој на нациите и културите стана во наше време појава која има светско-историски карактер“ и станува белег на мошне голем број национални култури од сите пет континенти. Веќе во воведот на својата книга тој забележа мисла што мошне тесно кореспондира со она што дури во средината на XX век се случуваше и со нашата македонска литература: „Забрзан развој на своите земји им бил јасен уште во XX век на културните дејци на Романија, Србија, Бугарија и др. Главните нивни стремежи биле насочени на тоа, -во синтетичен вид 'да го пресадат' на национална почва културниот опит на другите, понапредните тогаш земји (на Западна Европа и Русија), – но да го направат тоа така, за едновремено (а не потоа) да ги развиваат културните традиции, создавајќи самобитни вредности“. „Така се случи, во Бугарија духовниот живот на земјата за еден полувеќ да го помине патот што, на пример, земјите како Англија или Франција го поминале речиси за цело едно илјадалетие...“² Разгледувајќи го прашањето за „дисконтинуирираниот развој на литературите

од Источноевропската зона“ академикот Александар Флакер во својата одлична и често цитирана книга „Стилски формации“ (Загреб, 1976) ќе го истакне она што стана еве денес непосреден повод на нашиот разглед на ова прашање: „Треба да се нагласи“, вели тој, „како ниту во XIX век во рамките на т.н. источноевропската книжевна зона развојот на одделните литератури никако не беше рамномерен. Така, на пр., белоруската книжевност ја доживува целовитоста на својата 'преродба' дури по 1905 година, а македонската дури во социјалистичката Југославија. Очигледно, меѓутоа дека во таквите случаи имаме закон на 'забрзаниот развој'“³.

ЕДНА КНИЖЕВНА ПАРАЛЕЛА: МАКСИМ БАГДАНОВИЧ И ДИМИТАР СОЛЕВ (сличности и разлики)

МАКСИМ БАГДАНОВИЧ (1891-1917). Багданович е една од централните личности на првата третина на XX век во белоруската литература на патот кон нејзиното осовременување. Тој беше човек со нежно здравје и доживеа само 26 години, разјадуван од тешката болест (туберкулозата), но и тоа беше доволно да израсне во една од централните фигури на белоруската „книжевна преродба“, како наследник на големите поети Јан Купала и Јакуб Колас. Автор е на само една збирка поезија, „Венец“ (1913), во која и во тематска и во експресивно-јазична смисла ги оствари

² Г.Д.Гачев, *Ускоренное развитие литературы материјале болгарской литературы первой половины XIX в.*, стр. 9, Москва, 1964.

³ Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Zagreb, 1976, str.64-65.

новите авангардни поетски дострели со што ја приравни белоруската поезија до руската и европската „модерна“, со кои тој како читател контактираше од најраните свои години. Багданович се залагаше за „чистата убавина“, за „духовниот аристократизам“, за уметничкото мајсторство на пишаниот збор. Сето тоа беше мошне блиско до она за што се залагаше и македонскиот „модернист“ Димитар Солев во 50-тите години на XX век. Необично совпаѓање наоѓаме во сфаќањето на „ларпурлатизмот“ што го бранеше Багданович со она што го исповедаше и нашиот писател. И кај него не стануваше збор за некаква апсолутна „чиста уметност“ што македонските опоненти му го припишуваа и на Димитар Солев, туку за таков примат на уметничкото како вредност и креација кој би бил синонимен на духовната извишеност и доследна етичност на современиот творец. Токму тука доаѓаме до оној супстрат кој им беше зачудувачки комплементарен на двајцата автори. Впрочем, тие обајцата беа и книжевни творци (Багданович-поет, Солев-белетрист), но едновременно и книжевни критичари од висок ранг, благодарение на кои и овој литературен жанр, дотогаш недоволно развиен и во белоруската и во македонската литература, забрзано се оформуваше како самостојна творечка дисциплина. Доследноста, принципиелноста, етичката непоткупливост и антидогматичност беа својствата што обајцата тесно ги поврзуваат и ги обликуваат како најистакнати творци на едно преломно време, кое стана пресудно за идниот еволуциски тек на двете словенски литератури. Од денешен аспект, мошне е индикативен и нивниот поглед и оценка за

надживотните, егзибиционите и „парнасовските отклонувања“ од модернизмот, кој, всушност, беше втемелен во почвата и сопствената духовна традиција, од „јаловиот артизам“, кој, исто така, напразно и неосновано им го припишуваа на Солев и на неговите блискоисленици, нивните соц-реалистички опоненти. Неслучајно во својата рецензија на францускиот парнасонец Теофил Готје „Емајли и камеи“ Багданович ќе напише: „Во неа има многу мајсторство и сосема малку поезија“⁴.

Нешто мошне слично пишуваше и Солев за обидите на безживотните апологети на јазичните виртуозитети да се прикажат како автентична „Модерна“. Блиска критичка комплементарност среќаваме и во нивното толкување на книжевниот плурализам и „забрзаниот развој“, што беше едно од основните обележја на епохата во која тие настапија и како писатели-творци и особено како книжевни критичари. „Во текот на 8 до 9 години на своето вистинско постоење, - пишуваше Багданович во една своја програмска и мошне често цитирана статија, - нашата поезија ги помина сите оние патишта, а делумно и помали патеки, кои европската поезија ги беше изградила повеќе од стоици години. Од нашите стихови би можел да се изгради „краток репертоар“ на европските книжевни правци од последново столетие. Сентиментализмот, романизмот, реализмот и натурализмот и – најодзади модернизмот – сето тоа понекогаш и низ најразлични струења, го одрази нашата поезија, – додуша,

⁴ В.А.Максімовіч, *Белоруская література пермай трэці XX стагодза*, Минск, 2006, стр. 170.

најчесто згорнично, непотполно, но сепак го одрази“.

Исклучително блиска и комплементарна е и реакцијата на младиот Солев по повод на застоеноста, архаичноста и беспричинскиот страв од „европските влијанија и изми“ во современата македонска литература. Така, во една своја рецензија од 1952 год. (тој имаше тогаш само 22 години) тој пишува: „Во минијатурната планета на нашата литература, литературата од тие 'среќни земји' доаѓа како што доаѓа светлината на ѕвездите до Земјата: со стотици светлосни години. И сите оние **изми**, што некаде далеку се откинувале од срцата на луѓето, долетуваат до нас како далечни неземни одсиви, се мешаат едни со други и го создаваат провинциски-тивкиот хаос на нашата денешна литература. Не е чудно што кај нас секој **изам** задоцнува. Парадоксално е тоа што и **измот** од пред сто години и **измот** од пред педесет години истовремено се одзвиваат во приказно-малата долинка на нашата литература. Но и тоа станува разбирливо кога се земаат предвид оние икс-игрек причини што не нè оставиле да израснеме и она напнување на нашите генерации во неколку наши децении да се конзервираат неколку европски векови! Нескромна претензија, но оправдана претензија!“

За да продолжи: „...Можеби сме погрешиле кога погоре споменавме некакви -изми; такви компромитирани поими кај нас не постојат. Нашата литература живее и се создава во едно безвоздушно пространство, во една изолација, во еден вакуум и таа пасивна состојба се смета како барање на сопствен

национален израз. Но и покрај таа изолација и покрај тој вакуум, по **неразораната нива** на нашата литература паѓаат понекогаш и семиња, различни од семињата на троскотот, копривата и боцките. Оние што сакаат да се разора **неразораната нива** на нашата литература, нема зошто да се плашат од **туѓи** семиња. Затоа што треба на крајот на краиштата да се разбере, дека за литература е поплоден секаков **-изам** од секој примитивизам“.

Во тој момент Димитар Солев имаше 22 години. Само една година подоцна тој станува член на редакцијата на главниот орган на македонските модернисти кој под наслов „Разгледни“ се појави како културен додаток на централниот дневник „Нова Македонија“, а од 1954 и како самостоен весник за култура и општествени прашања. Токму во него се одвиваше најзначајниот дел од книжевно-критичката дејност на Солев со која тој се вгради меѓу најистакнатите македонски критичари во преломниот период на 50-тите години. Овде ги имаме предвид неговите остри критички статии за првиот роман во македонската литература „Село зад седумте јасени“ од Славко Јаневски, за книгата „Вапцаров“ од Димитар Митрев, највлијателниот македонски критичар во тој момент, неговите позитивни осврти за авторите како Тин Ујевиќ, Мирослав Крлежа, Иво Андриќ, Јосип Видмар и Петар Цациќ, бројните осврти за современите европски и светски творци за кои за првпат се пишуваше во Македонија, како Шарл Бодлер, Дос Пасос, Волфганг Борхерт, Томас Ман, Ерскуин Кодвел, Вилијам Фокнер, Андре Малро, Гертруда Стејн, Олдос Хаксли, Џејмс Џојс,

Борис Пиљњак, Андре Жид и др. Со тоа е оцртан кругот на оние автори на светската „модерна“ што му беа блиски не само на прозаистот Солев туку и на целата негова генерација, која ги делеше со него речиси идентичните погледи.

Но, и тоа не беше сè, бидејќи Солев објави неколку повеќе книжевно-теоретски текстови со изразито полемичка содржина кои битно влијаеја на состојбата во сета тогашна македонска книжевност. Тоа беа статиите: „Проблемите на прозата“, „Време, израз“, „Вистини како парадокси“, а меѓу нив и последна по време на појавата „Ситуација 1965“. Токму кон нив ќе биде насочен нашиот интерес со оглед на сегашнава тема, т.е. нивната блискост со она што се случуваше на почетокот на векот во белоруската книжевност и нејзиниот прв тогашен критичар Максим Багданович.

Критичарот Солев веќе во првиот од овие текстови јасно покажува дека не е екстреман негативист и јалов авангардист, и дека се залага за втемеленост во сопствената почва и нејзините традиции, но само како творец отворен кон современоста и иновациите кои таквата определеност императивно ги бара. Тој не го отфрла фолклорно-битовиот реализам на еден Столе Попов, но потсетува: „Не смее да се остане на она што е создадено, тоа е најкобно за еден творец...“ И неслучајно се повикува на една мисла на Андре Жид, кој уште во 1926 г. пишуваше: „Не прави го она што и некој друг можел да го направи исто толку убаво како ти. Не кажувај го она што и некој друг можел да го каже исто толку убаво како и ти. Не пишувај го она што друг пред

тебе го напишал исто толку убаво како и ти“⁵. Солев се залага за една „таква духовна присутност што зрачи со вистината за современиот човек, додека пред нашиот поглед продолжува да се открива она што во нас самите е застарено, книжно и надминато“. „...Ако пред пет-шест години нашиот читател можел да се задоволи со еден импресионистично-репортажен метод, што не продира подлабоко во материјата, денеска веќе тој може да се задоволи само со еден метод кој нема само да се лизга по поврвнината на животот и по хабитусот на човекот без да навлегува во нивната суштина. **Треба не само да се опише, треба и да се открие**“⁶.

Нашата проза – површно импресионистична во сликата, грубо дидактична во идејата – неретко остава впечаток дека е повеќе идејна, одошто уметничка. За парадокс, минусот се чини не е во тоа што е идејна, туку што е упростено идејна и неубедливо уметничка...“ (1953)⁷

Две години подоцна критичарот ќе го дообразложи своето сфаќање за реализмот во уметноста, т.е. во литературата, во написот „Време, израз“. Во меѓувреме, ќе се разгорат на македонската книжевна сцена полемиките и конфронтациите на релацијата „реализам-модернизам“. Протагонистите на реализмот (Д. Митрев, Ѓ. Старделов) ќе изнесат своите тези во списанието „Современост“; Солев и другите ќе им одговорат во в. „Разгледи“.

⁵ Димитар Солев, „Проблемите на прозата“ во кн. *Quo vadis scriptor*, Скопје, 1971, стр. 10.

⁶ Ibid., стр. 13.

⁷ Ibid.

Во текстот „Време, израз“ (1955) Солев искажува неколку сентенции што сведочат дека полемиката „за“ или „против“ соцреализмот, кој остана подолго присутен во другите социјалистички земји од Источна и Југоисточна Европа, во Македонија, иако веќе надминат, сè уште има тврдокорни адепти. Солев се застапува за клучната улога на **креативноста**, која има решавачко значење во уметничкото творештво. Тој одново ќе го спомне Андре Жид, но и Албер Ками. „Креативниот акт“, ќе рече, „не е имитација или подражавање на животниот материјал, тој е - всушност откривање или ако сакате, **откровение**. Не е работата во парадигмите или измите, туку во потенцијалот на креативната моќ. Отаде“, ќе рече, „литературата никогаш не била не-реалистична, макар што исто толку често била и нереалистичка“⁸. Затоа, тој е за движење напред, за надминување на веќе оствареното, па и на онаа реалистичност што веќе ја имавме, но која не одговара на новиот дух на времето. „Бидејќи секое стагнирање на творечкиот збор е задоволување на она реалистично што веќе е остварено, па спрема тоа не е ни повеќе реалистично како креативно“⁹.

И најпосле, во статијата „Вистини како парадокси“ тој сосема ќе се доближи до проблематиката на неопходноста од забрзаниот развој во една литература каква што во тој момент беше македонската. „Развитокот на современата македонска литература (десетина слободни години, да не

заборавиме) се движи во рески скокови, кои како да сакаат во укинат, кондензиран, минијатурен облик да ги превозмогнат оние нормални етапи низ кои минувал литературниот збор во исто така нормални услови на земјите што можат да кажат дека имаат континуирана, комплетна и комплементарна традиција“¹⁰.

Со ова, Димитар Солев, кој во тој момент сигурно не беше чул за М. Багданович, ниту имал можност да се запознае со неговите статии и ставови од почетокот на XX век, искажува речиси идентични погледи за развојот на оние словенски литератури, кои поради специфични историски околности заостанале во својот развојот и беа принудени да одат со забрзани чекори за да се доближат до посреќните земји со слободен и континуиран развој на својата култура и литература.

При сите признаци на кохерентност на нивната критичка мисла не можеше истражувачот, а да не укаже и на некои очигледни разлики меѓу двајцата критичари. Најнапред, различен е историскиот контекст, времето, епохата. Различни се и отпорите кои тие требаше да ги совладаат на патот кон еманципацијата на родната литература од архаичните и 19-вековните книжевни форми и норми. Различен е и нивниот творечки персоналитет и определеност: Багданович беше , покрај критичар и – поет, кој објави само една поетска книга и доживеа само 26 годишна возраст. Солев беше прозаист, раскажувач и романсиер кој доживеа далеку поголема возраст (75 години). Багданович

⁸ *Quo vadis scriptor*, стр. 15.

⁹ *Ibid.*, стр. 19.

¹⁰ *Quo vadis scriptor*, стр. 25.

често се изјаснуваше како наследник на двајцата големи творци на народната традиција кои беа далеку од секоја „модерна“ ориентација во естетиката (Јанко Купала и Јакуб Колас); и на крајот, додека модерните идеи и влијанија кај Багданович доаѓаа пред се од Исток, од наследството на руската класика, рускиот симболизам и руската авангарда од почетокот на XX век¹¹, кај Солев имаме доминантно присуство на западноевропските и американските автори: Шарл Бодлер, Андре Жид, подоцна Алберт Ками, а посебно преку истакнатите претставници на американската литература од средината на XX век, кои несомнено се одразија и влијаеја врз неговите погледи и неговото сопствено белетристичко писмо, како: Дос Пасос, Вилијам Фокнер, Вирџинија Вулф, Џејмс Џојс, Олдос Хаксли, Норман Мајлер, англосаксонски автори, чие присуство во Европа беше мошне видливо во 50-тите години.

Но, оваа дистинкција за темата со која овде, пред сè, се занимаваме, нема решавачко значење. Бидејќи, без оглед од каде доаѓаа новите поттикнувачки импулси, тие беа дел од една промена што од крајот на XX век ги зафати најкрупните западни литератури и која Ал. Флакер ја означил како „дезинтеграција на реализмот“, што, всушност, беше појава синонимна на „епохата на Модерната“, чии порти, со еднаква страст и доследност во

двете словенски литератури ги отвораа Максим Багданович и Димитар Солев.

И на крајот, една битна дистинкција: Една од причините што ја условија појавата на „забрзаниот развој“ кога е во прашање современата македонска литература, не на последно место, имаше свој политичко-идеолошки контекст во раскилот со Сталин и со догматизмот по 1948 год., напуштањето на доктрината на социјалистичкиот реализам во сите сфери на културниот и на општествениот живот. Во прашање беше процесот кој пошироко ги отвори вратите за еден модерен плуралистички концепт кој набргу доведе до мошне забрзан подем во бројни сегменти на современата македонска книжевност и култура.

Литература:

Г. Д. Гачев, *Ускоренное развитие литературы* (На материале болгарской литературы первой половины XIX в.), Москва, 1964.

Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Zagreb, 1976.

„O istoriji jugoslovenskih književnosti“, *Putevi*, 3, 1955, Vanja Luka (зборник прилози од претставниците на сите тогашни југословенски славистички центри поднесени на симпозиумот во Сараево, XII, 1964)

Максим Багданович, *Энциклопедия*, Минск, 2011.

¹¹ В. А. Максимович наведува цела низа руски поети, кои, според него, извршиле несомнено влијание врз Багданович: Пушкин, Блок, Бунин, Брјусов, Кузмин, Ibid., 169.

В.А.Максімовіч, *Белоруская літаратура первай трэці XX стагоддзя*, Минск, 2006.

Белорусско-російскі диалог (*Культура и літаратура Беларусі XX-XXI вв.*), Москва, 2006.

В. А. Максімовіч, *Нацыянальны космас класікі*, Минск, 2008.

Белоруская і руская літаратуры: тыпалогія ўзаемасувазей і нацыянальнай ідэнтыфікацыі, (Мінскі, 18-19 красавіка 2012 года), Минск, 2012.

Лабынцев Ю. А., Шавінская Л. Л., *Белоруская культура и літаратура на кануне XX столетия*.

Горелик Л. Н., *Потенциал и перспективы белорусской поэзии*, стр. 168-177.

Димитар Солев, *Quo vadis scriptor*, Скопје, 1971.

Димитар Солев, *Quo vadis scriptor*, Одбрани дела, Скопје, 1988

Критичко-есеистички текстови на Димитар Солев, *Епохата на модернизмот во македонската литература и уметност*, приредил Милан Ѓурчинов, МАНУ, Скопје, 2002

Милан Ѓурчинов, Биноминалниот расказ „Диптихон“ Владо Малеского како пример „ускоренной еволуции“ в современной македонской литературе“, *Zeitschrift Für Slawistik*, XXIII, 1978, № 4, Akademie Verlag, Berlin

Милан Ѓурчинов, Кон македонската книжевна историја: а) Кон прашањето за теоретско-методолошките основи на историјата на литературата; б) Околу прашањето за „забрзаниот книжевен развој“ во новата македонска литература, во кн. *Пред прагот на иднината*, Скопје, 1991.

Milan Gjurčinov
Another Consideration of the Problem of the “Accelerated Development” of Slavic Literatures
with Special Emphasis on Macedonian and Belarusian Literature
 (Summary)

In the introduction, the author persists to explain his view according to which the “rapid development” is more of a feature of some Slavic literatures, which lagged behind the most developed world literatures in its historical development, rather than a theoretical principle or imposed model.

Then he summarizes the views of those specialists in literature that have paid attention to this phenomenon, indicating its complexity and non-synonymy: G. D. Gatchev, M. Bagdanovich, Al. Flaker, S. Petrovich; of the new ones: V. A. Maksimovich, Gorelih, and among the Macedonian: Al. Spasov, M. Gjurcinov etc.; as well as the Yugoslav authors that repeatedly pointed to the discontinued development of some of the literatures of the former Yugoslav community - Sv. Petrovic, Fr. Petre. In his analysis, he gives a special place to the Macedonian-Belarusian examples in which there are many similarities and coincidences.

He does not forget to quote the opinion of one of the most prominent names of the Belarusian revival at the turn of the XIX and XX century, Maxim Bagdanovich, who wrote: “Over eight to nine years of its free development, our poetry passed all those roads, but partially also a detour paths, that European poetry has established through more than hundred of years. From our lyrics it could be easily made a ‘short repetitorium’ of the European literary directions in the last century. Sentimentalism, romanticism, realism and naturalism, finally - modernism, it sometimes, even in their various currents, has reflected in our own poetry – although, often superficial, incomplete, however, it has reflected.”

Concerning the literary studies, especially in the Macedonian cultural area, the next step could be the answer to the question: how - after the setting of the postmodern paradigm, which in some Slavic literature, especially in Macedonian, coincided with a strong impact of national-historical and traditionalist euphoria, which, actually were moving towards annulling the results of the “accelerated development” - to overcome this “going backwards” and to accomplish a new value ascent of the contemporary Macedonian literature, which would denote a reaffirmation and continuation of the continuity achieved exactly with the results of the former “rapid development”.

Key words: accelerated development, Macedonian literature, Belarusian literature

Лилјана Макаријоска
Емилија Црвенковска

811.163.1'367.625

Original scientific paper/Изворен научен труд

ГЛАГОЛСКИТЕ ФОРМИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЦРКВНОСЛОВЕНСКИ ТЕКСТОВИ ОД XII ДО XIV ВЕК

Клучни зборови: црковнословенски, македонска редакција, глаголски форми

Увод. Предмет на нашиот интерес се промените во црковнословенскиот глаголски систем¹ како резултат на еволуцијата на нормите на писмениот јазик. Чувањето на архаичните глаголски форми е израз на определен однос кон кирилometодиевската и климентовската традиција, користењето на архаични предлошки и сл., а подновувањата се поттикнати од промените во говорниот јазик.

¹ При работата на овој труд се користени повеќе монографски изданија на текстовите што се предмет на анализа (Блахова, Хауптова 1990; Десподова 1988; Десподова и др. 1995; Иљински 1912; Јагиќ 1992; Конески 1956; Кульбакин 1907; Макаријоска 1997; Макаријоска, Црвенковска 2011; Миовски 1996; Мошин 1954; Поп-Атанасов 2000; Поп-Атанасова 1995; Уринова-Скаловска, Рибарова 1988; Цонев 1906; Црвенковска 1999; Црвенковска, Макаријоска 2010) и картотеката на проектот *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје.

Сегашно време. Во 1 л. едн. присутни се промени од фонолошка природа при што се следи наложување на наставката -а кај глаголите со основа на мек консонант².

Некои ракописи од XIII век ја познаваат наставката -мъ за 1 л. едн. сегашно време, која по аналогија на атематските³ се проширила и на тематските глаголски групи (Мирчев 1963: 188). Оваа наставка е потврдена во *Рдм: работаемъ* 113г (*работаж Дчн*), *поемъ* 156в. Не е исклучена можноста овие форми, од страна на пишувачот, да биле сфатени како множински.

² На пр. во *Рдм: приклопа* 35в, *сърпапа* 47в, *зра* 168в, *всхвапа* 16г, а доаѓа до израз и колебањето во употребата на епентетското л: *скръпа* 8в, *скръпа* 60г, *наставапа* 10в, *поставпа* 38г, *прослава* 85в, *прославапа* 93в, *взразоумпа* 10в, *слома* 69в.

³ Денес во македонскиот јазик оваа наставка е проширена на сите глаголски групи.

Потврдена е постарата форма *вѣдѣ* од глаголот *вѣдѣти* и тоа во *Јов*: *вѣдѣ* 31v, 79v (покрај *вѣмь* 93v, 97v), *Дѣј*: *вѣдѣ* 48v, 102г, *Рад*: *вѣдѣ* 118с, исповѣдѣ 28b, *Слей*: *вѣдѣ* 79г, 31v, *Биѣ*: *вѣдѣ* 52v, *Шаф*: *вѣдѣ* 5г, 74v (покрај *вѣмь* 20г, *вѣм* 42г), *Орб*: *вѣда*⁴ 88а, 146а, *вѣда* та 192а (*вѣмь* *Гриѣ*)⁵. Влијанието од тематската наставка за 1 л. едн. е одразено и кај глаголот *дати*, на пр. во *Гриѣ*: *азъ* *даа* *теѣа* 39г (покрај *дамъ* 97v), *Хлуд*: *даж* 169г (покрај *дамъ* 14v), *Шаф*: *даж* 20г, 52v, *Орб*: *даж* 85d, (покрај *дамъ* 98а).

Присутни се и некои понови форми за сегашно време од глаголот *вѣти*. Во 1 л. едн. во *Рад*: *сѣмь* 128с, *Рѣм*: *нѣ* *са* *сѣмь* 169г. Покрај вообичаените форми *сѣмь/ѣсѣмь* познати во македонските црковнословенски текстови ја среќаваме и формата *сѣмж*⁶, како на пр. во *Карѣ*: *сѣмж* 12г, 115v, *ѣсѣмж* 12г, 114г, *Сѣан*: *азъ* *ѣсѣмь* 22v, се среќава и: *христијанинѣ* *ѣсѣмж* 85г, 189г, 194г. Во *Хлуд* покрај: *сѣм* 87г, *сѣмъ* 88v, *сѣмь* 161v, *сѣмь* 63г, *бележиме* и *сѣмж* 28v. Ги бележиме и поновите форми карактеристични за

⁴ Овие форми упатуваат на дебарските *дада*, *јада* од старите *дамъ*, *ѣмь* (Rusek 1970: 115).

⁵ Колебање на формите е присутно уште во канонските ракописи, се среќава во *Сав* (Мошин 1954: 47).

⁶ Појавата на *ж* наместо *ь* веројатно е дојдена по аналогија на 1 л. од тематските глаголи, а вакви форми не се среќаваат во други македонски текстови (Бицевска 1978: 200).

говорниот јазик, во *Орб*: *азъ* *сж* 108b⁷, како и во *Лес*: *нѣсѣм* *са* *наоучилъ* 21г.

Во 2 л. едн. покрај вообичаената наставка *-ши* се среќава и поновата форма *-шь* на пр. во *Дѣј*: *творишь* 12г, *хоѣшь* 37v, *глаголашь* 67v, *глаголешъ* 104v, *Крѣ*: *видишь* 57г, *спишь* 103г, *Гриѣ*: *ѣдешъ* 82г, *Лобк*: *стоишь* 159г, *Шаф*: *можешъ* 90v, *Ѡврззешъ* 87г, *примѣшь* 49г, *Лес*: *можешъ* 247v, *Слоеш*: *имашъ* 158v, *хоѣшь* 202v.

Кај атематскиот глагол *вѣдѣти* во 2 л. едн. се употребува формата *вѣси* во *Биѣ*: *вѣси* 69г, 82г, *Шаф*: *вѣси* 79v, 85г. Под влијание на тематските глаголи во *Рад* кај глаголот *ѣсти* во 2 л. едн. се јавува *ѣши* 128b (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 58).

За 2 л. едн. подновена форма *си* се среќава во *Бон*: *си* 72а, *Дчн*: *велеи* *си* *тѣи* 87г, *Биѣ*: *поворникъ* *си* 6v, *Орб* (*сы*): *ты* *благъ* *сы* 10с, *чловѣкъъ* *сы* 148b, *Шаф*: *богатъ* *си* 97г, *богъ* *си* 113г, *животъ* *си* 117v, *Хлуд*: *си* 154г, *Сѣан*: *нѣси* 55v.

За 3 л. едн. карактеристично е губењето на наставката *-тъ* што се среќава веќе во старословенските текстови⁸, како и во *Дѣј*: *иде* 3v, *оусъмни* *са* 11v, *наиде* 24г, *граде*

⁷ И формата за 1 л. од глаголот *вѣти* исто така се поврзува со дебарскиот говор каде што гласи *су*. Ова наведува на заклучок дека *Орб* настанал на тој терен (Rusek 1970: 115).

⁸ *Зоѣр* и *Мар*, *Суѣр* (Kurz 1969: 119, Конески 1981: 190).

47г, *vzзлѣзе* 55v, *Рад*: изыде 40с, да оумльчи 77с, не приде 109b, погоуби 110а, *Охр*: бжде 18г, *Вран*: хоще 3г, *Карй*: може 71г, не штавлѣе 40г, *Сѣпр*: глагголе 32v, спкасє 82v, поклони 45v, *Рдм*: вьниде 18v, да приде 42г, *Гриѣ*: бжде 11v, види 83v, забжде 10v, *Лобк*: възложи 146г, заблжди 54v и во записот не пише 170г, *Биѣ*: спкасє са 67г, постигне 17v, *Орб*: ѳстраши са 157с, приложи 52d, мошне ретко во *Шаф*: да веде 74v, *Лес*: може 22v, да са испьни 149v, призыває 224г, *Слоеш*: глагголе 64v и др.

Потврдена е подновената форма за 3 л. едн. є во *Рад*: є 60b, *Бон*⁹: є 34d, 57b, 135d, є 101d, є ѱано 120b, ѳто є 45v, таково ти є 105г, страшно є 117v, *Охр*: є 17v, *Карй*: ѳто є 11v, *Сѣпр*: є 27v, *Рдм*: є 1v, *Орб*: како є 125b, да є 25d, 25с, ѳо є 25с, кое ли є пощ кое ли є дењь 21а. Примерите од *Орб* се наоѓаат во типикарските белешки во кои многу полесно навлегувале формите од народниот јазик, како и во записите, на пр. во *Карй*: да є проклѣтѣ, *Лобк*: ѳѣ меѣз аще и на ѳеровѣ корѣ є нь благь є.

Чувањето на -тѣ укажува на западномакедонско потекло на текстовите, па во текстовите од охридскиот круг од XII и XIII век примерите со испуштено -тѣ се ретки, на пр. *Охр*: дастѣ 50v, 80v, *Бон*: дастѣ 1с, 42с, *Карй*: дастѣ 212v (даєтѣ *Слеѣ* 41r). Оваа

состојба е во согласност и со современата состојба во охридскиот говор, како и во други западномакедонски говори, каде што се чува наставката -тѣ во 3 л. едн. сегашно време (Конески 1981: 190; Видоески 1998: 70). Спорадични примери за губењето на -тѣ се карактеристични пред сè за ракописите од североисточниот и југоисточниот дел како на пр.: *Поѣ*, *Рад*, *Крѣ*, *Краѣ* (Рибарова 1986: 75; Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 58), *Карѣ*, *Лес*, мошне често во *Сѣпр* (Блахова, Хауптова 1990: XXX; Конески 1981: 190).

Во 1 л. мн., покрај вообичаената наставка -мѣ во охридските текстови веќе во XII век добро е потврдена и новата наставка -ме¹⁰, којашто го одразува живиот народен говор (Щепкин 1906: 226; Кульбакинѣ 1907: СХIV), а ја среќаваме и во текстовите од другите подрачја: во *Карѣ*, *Врач*, *Сѣпр* и др. (Рибарова 1986: 75). Во *Охр*: имаме 20v, 78v, даме 27г, даме 28г (дамь *Верк*, дамы *Сѣпр*), ѣме 55г, 56г, вѣроѳеме 31v, *Бон*: вѣме 155b, исповѣме са 175b, имаме 25b (Щепкин 1906: 226), *Рдм*: не вѣме 164г, *Биѣ*: имаме 5г, 87v, плачѣме са 15г, похвалиме 43v, многу често во *Заѣ*: вѣпнеме 190г, вѣсѣвалиме 52v, имаме 92г, шѣистѣме са 13v, поеме 14г, *Орб*: да ѣме 6b, 205с, имаме 8а, *Кич*: приносѣме 5v, мѣолиме 5г, имаме 30г, вопиѣме 25v, славиѣме 16v. Оваа наставка најчесто се јавува кај атематските глаголи, кај кои по губењето на крајните

⁹ Во *Бон* -тѣ отсуствува кај трите главни писари само кај *verbi substantivi* (Щепкин 1906: 225).

¹⁰ Оваа наставка денес е карактеристична за најголемиот дел од македонската јазична територија.

ерови, се совпаднале формите за 1 л. едн. и мн. и на тој начин се отклонила хомонимијата (Конески 1981: 190).

Поретко се забележуваат и форми со наставката -мзи/-ми¹¹, веројатно добиена под влијание од формата на личната замена за 1 л. мн. (Угринова-Скаловска 1987: 89) во *Дбј*: вѣмы 60v, имамы 35г, глаголемзи 91v, *Јов*: оутолимы 92г, *Крѣ*: не вѣмы 136v, *Рад*: дамы 71d, вѣмы 11а, љамы 29а, само еднаш кај тематски глагол пиѣми 29а, *Мкд*: имами 26г, имамы 99v, вѣми 39г, вѣзмы 81v, дамы 68v, *Грѣ9*: не вѣмы 19v, имамы 23v, дамы 41г, *Охр*: възпиемзи 72г, *Слей*: ѣмзи 40v, *Сѣр*: имамы 36v, дамы 42v, *Лес*: имамы 21v, вѣмы 43г, възьдамы 98г, поретко кај тематските разарѣмы 36г, благословими 56г, мѡлимы са 41г. Се забележува дека оваа наставка многу почесто се среќава кај атематските отколку кај тематските глаголи. Присутна е и наставката -мо¹², во *Заѣ*: веселимо са 67v, възпоємо 182г, шправдаємо са 97г, поклонимо са 189v, хвалимо са 15г¹³. Единечни примери со наставка -мо бележиме во *Охр*: придємо 5v, *Кич*: изьбавѣємо са 44v, *Сѣр*: даємо 48г, можемо 6v.

¹¹ Кај атематските глаголи позната е и во канонските текстови (Угринова-Скаловска 1987: 89).

¹² Оваа наставка денес е карактеристична за северномакедонските говори (Видоески 1998: 66).

¹³ во делот во којшто е одразена замената на ж со оу.

Кај глаголот взѣти се среќаваат подновени форми, на пр. во *Крѣ*: есме 97г, *Охр*: есме 13г, *Верк*: есме 13г, љесме 11v, *Сѣр*: есме 48v, *Бон*: есме 134b, *Рдм*: есме 72г, *Биѣ*: есме 88г, *Орб*: есме 179b, *Кич*: љесме 6v, *Слоеш*: љесме 63г, како и со наставката -мзи/-ми во *Дбј*: есмы 43г, *Грѣ9*: есмы 36г, *Рад*: есьмы 9d, есмы 13с, нѣсмы 10b, *Мкд*: есми 115г, *Охр*: есмзи 14v, *Карѣ*: есмы 43v, љсмы 37v, *Слей*: есмзи 12v, 33г, есмзи 5г, *Сѣр*: есми 8v, 22v, есмы 37v, *Слоеш*: љсмы 184г.

Во 2 л. мн. се среќава поновата форма сте во *Лобк*: да сте готовы 134v, *Шаф*: ви сте 87v.

И во 3 л. мн. е потврдено губењето на крајното -тз¹⁴ во *Дбј*: г«лаго»лж 7г, въззовж 50г, възложж 63г, прѣзѣваж 34v, бждж 111г, *Грѣ9*: възрьгж 10г, сж 18г, *Карѣ*: бждж 47г, *Сѣр*: са (<сжтз) 27v, г«лаго»ла 27v, *Гриѣ*: помзисла 70г, прѣидж 7v, створа 33v, придж 16г, *Лобк*: привеждж 98v и др. Оваа појава е карактеристична пред сè за северномакедонските текстови, но и за други¹⁵. Во *Лобк* во записот два пати се среќава формата сж за 3 л. мн. од взѣти: слова б«ожниѣ аще сж ... нж б«ожниѣ сж.

Друга карактеристична појава, којашто доаѓа до израз во македонските

¹⁴ уште во старословенските ракописи: *Сав*, *Асем*, *Суѣр* (Kurz 1969: 119).

¹⁵ Ваквата состојба упатува на дебарскиот, охридскиот и на костурско-корчанските говори.

текстови уште од XII век е обопштувањето на една од двете наставки -жтз или -атз за 3 л. мн. сегашно време. Додека обопштувањето на наставката -атз се поврзува со состојбата во некои западномакедонски дијалекти (Видоески 1999: 208), навлегувањето на наставката -жтз ја одразува состојбата на најголемиот дел од македонскиот терен и е документирано со бројни примери веќе во *Дбм*: коуџѣтъ, послоуѣжѣтъ и сътворѣжѣтъ (Конески 1981: 191) и во други помлади ракописи¹⁶, *Рад*: примѣтъ 108а, въстанѣтъ 132а, осѣдѣтъ 40б, вѣдѣтъ 176б, *Крї*: приложѣтъ 29v, оутѣшѣтъ 27v, *Рдм*: възложѣтъ 39v, вѣжѣтъ 56г, ѡснѣжѣтъ са 57г, *Лес*: въздвижѣтъ 216г, раздроушѣтъ са 191г, слышѣтъ 295г, 7г, *Шаф*: божѣтъ са 7v, стожѣтъ 5г, веселѣтъ са 13v, покрај: веселѣтъ са 35г¹⁷, *Крї*: имат 46г, 51г, имжѣтъ 20г, 90v, *Рдм*: иматъ 127г (4 пати)¹⁸.

¹⁶ Прераспределбата на наставките -атъ/-жъ во 3 л. мн. е непосредно поврзана и со меѓусебната замена на носовките.

¹⁷ а кај глаголите од III група се извршило израмнување со наставката -жѣ: ликѣствоуѣжѣтъ 44v, ѡмзїѣтъ 89v, распинаѣтъ 10v, радоуѣжѣтъ 15v.

¹⁸ Текстовите што го одразуваат ваквото аналогно нивелирање на глаголските форми тврдата наставка ја обопштуваат во 1 л. едн. и 3 л. мн. сегашно време и во активниот партицип на презентот (Конески, 1981: 191). Тие се среќаваат и во *Сїм*, *Слей*, *Мкд*, *Гриѣ*, *Поѣ*. Во врска со употребата на носовките во партиципните форми имжѣ/имаѣ според Конески (1956: 19) имаме белег на одделни школи засновани врз дијалектната разлика во изговорот на споменатите

Аорист. Поради природата на текстовите сегашно време и аорист се најзастапени глаголски времиња. Во поглед на изразувањето на минатото време старословенскиот, а од современите словенски јазици македонскиот и бугарскиот, основното значење го изразуваат со простите форми, а за другите значења употребуваат сложени форми (Пјанка 2010: 335). Во македонските кирилски ракописи од XII век постарите форми на аористот се сосема вообичаени, а доволно често се употребуваат и во текстовите од XIII век. Таква е состојбата на пр. во *Дбм*, *Бийї*, *Охр*, *Рад*, *Бон*, *Гриѣ*, *Дчн*, *Заѣ*, *Орб*, *Шаф* и др.

Асиѣмайїски форми. Во старословенските споменици од XI век јасно се гледа дека во живиот говор формите на асигматскиот аорист почнале да излегуваат од употреба и да се заменуваат со формите на сигматскиот аорист (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 93). Присуството на архаичните форми од асигматскиот аорист во ракописите од XII и од XIII век веројатно се должи на влијанието од предлошката. Тие се потврдени најчесто во 1 л. едн. и во 3 л. мн.

За 1 л. едн. во *Рад*: изидѣ 10b, *Дбм*: изидѣ 74г, придѣ¹⁹ 81г, обрѣтъ 115г, *Крї*: привѣсь 112v, съблюсь 125v, придѣ 17г, *Сїр*: ѡбрѣтъ 23v, *Бон*: въздвиѣгъ 34с, ѡвидѣ 39а,

форми. Примерите како ѡвѣжѣтъ, лѣвѣжѣтъ претставуваат морфолошки аналогии што претежно ги засегаат глаголите (Велчева 1969: 254), упатуваат на *Сїм*, *Дбм* и *Дбј*.

¹⁹ Формите придѣ и сѣидѣ се регистрирани и во низа канонски ракописи *Зоѣр*, *Мар*, *Асем*, *Ваїї* (Мѣжлекова 2002: 96).

нѣвззмогъ 66с, придъ 66b, изъидъ 238а, *Рѣм*: мимондъ 20г, нѣ шѣрѣтъ 117v, изъвлѣкъ 156v, *Бий*: изъидъ 35v, *Заѣ*: ѿпадъ 58v, въпадъ 87г, шѣврѣгъ 53v, рѣкъ 14г, *Гриѣ*: изъидъ 71v, придъ 59v, сѣнидъ 82v, *Шаф*: придъ 121v, штидъ 70v, снидъ 106г, ѿпадъ 4v, падъ 3v (падохъ *Орѣ*), ѿпадъ 37v (ѿпадохъ *Орѣ*).

Во однос на формите на асигматскиот аорист може да се забележи дека најчесто тие се сочувани од глаголот ити и образувањата од него, како и од глаголот обрѣсти²⁰ и образувањата од него и др. Формите за 1 л. мн. се поретко застапени во: *Дѣм*: идомъ 4v, обрѣтомъ 114а, 125а, *Крѣ*: шѣрѣтомъ 111г, *Сѣр*: ѿврѣгомъ 29v, въсѣдомъ 32г, *Бон*: спасомъ са 73b, придомъ 159d, *Бий*: шѣрѣтомъ 25г. Се среќаваат и форми со наставката -мзи во *Бон*: обрѣтомзи 214а.

За 3 л. мн. забележани се формите во *Дѣм*: идъ 111b, изидъ 133а, сѣнидъ 139b, обрѣтъ 117b, *Рад*: снидъ 2с, изъврѣгъ 44с, идъ 52а, придъ 79d, шѣрѣтъ 180с, *Јов*: отидъ 54v, възмогъ 53v, *Крѣ*: нападъ 37v, *Охр*: вънидъ 66v, идъ 5г, проидъ 98г, видъ 1v, *Сѣр*: въвѣда 12v, възида 14v, вънида 8г, ида 15г, *Бон*: привѣгъ 76b, ѿврѣгъ са 25b, оувазъ 53b, прѣвззидъ 61с, могъ 29с, *Рѣм*: снидъ са 34v,

възвигъ 81г, изнемогъ 118г, исѣезъ 105г, *Гриѣ*: придъ 7г, прѣидъ 64v, мимондъ 8г, шѣидъ 71г, *Бий*: шѣрѣтъ 8v, нападъ 76v, поврѣгъ 76v, *Шаф*: внидъ 127г, впадъ 130г, шѣидъ 130г, *Орѣ*: наидъ 180а, ѿидъ 180d, нападъ 40а, *Кич*: нападъ 4г, поврѣгъ 39г.

На изместувањето на старите асигматски форми укажуваат примерите од кои се следи дека препишувачите не ги разбирале. Овие форми можеле да бидат заменети со вторичен аорист, во некои случаи биле разбирани како сегашно време²¹ (*Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 59, MacRobert 2008: 343–345*): во *Рад* сѣдътъ 157d, (наместо сѣдъ), во псалтирите Ps91,8: възникъ *Син Поѣ Фра Тол*, възникоша *Бон възникнѣтъ Дчн Рѣм*. Од иста природа се и примерите Ps16,11: изнемогътъ и падътъ *Дчн*, Ps36,20: исѣезнѣтъ *Дчн, Рѣм*, Ps77,28: падътъ *Рѣм*, Ps104,13: прѣидътъ *Дчн*. На друго место 1 л. едн. аорист се предава или како 3 л. мн. аорист или како 1 л. едн. сегашно време: Ps68,3 оуглѣж... придъ *Рѣм*, или како 3 л. едн. сегашно време од повратни глаголи Ps76,11: траса са *Рѣм*.

Сиѣмайски аорисѣ. Овој аорист, како и во старословенскиот јазик, во црковнословенските текстови од македонска

²⁰ Во *Гриѣ* се регистрирани 42 потврди од глаголот ити, а асигматските аористи осум пати се почести од сигматските и кај глаголот обрѣсти (*Рибарова 2005: 156*).

²¹ Ваквиот развиток е показател за конзервативната традиција во која старите форми се задржале, иако не биле добро разбрани и затоа наоѓаме форми за 3 л. мн. сегашно време наместо 3 л. мн. аорист како што се бара во грчкиот оригинал (*MacRobert 2008: 345–346*).

редакција се среќава во две форми, една во која праиндоевропското *s* останувало неизменето, и другата форма во која тоа *s* > *h*. Формите со *s* од првиот сигматски аорист се поретки, пр. во *Дбм*: *привѣса* 146b, *пропаса* 116a, *приаса* 123a, *начаса*²², *Рад*: *извѣса* 155a, *привеса* 52a, *Крѣ*: *пропаса* 131г, *Охр*: *вѣса* 79v, *вззвѣса* 3v, *сзвѣса* 3г, *Бон*: *ѡврѣса* 64с, *прижса* 213d, *начжса* 126с, *взсприжса* 258d, *обаса* 188a, *Рдм*: *ѡврѣсь* 24г, *вззнесь* 55г, *јась* 105v, *вѣскресь* 105v, *начась* 71г, *Биѣ*: *пробаса* 87v, *ѡврѣса* са 66v, *Шаф*: *јаса* 143v, *обаса ма* 126v.

Формите со *χ/ш* се почести во 1 л. едн. во *Бон*: *дахз* 59d, *Гриѣ*: *дахз* 18г, *Шаф*: *взѣхз* 2г, 63v, *видѣхз* 112v, *растоуихз* 43г, *Заѣ*: *рѣхз* 96v, *сгрѣшихз* 10г, *алъкахз* и *ненасиѣахз* са бг.

Во 3 л. едн. аорист се среќаваат и форми со наставката *-tz/-stz* во *Јов*: *снѣсть* 47г, 67г, *придѣть* 48г, *вззметь* 48г, *оумреть* 53г, *Слей*: *дасть* 84v, *Бон*: *дасть* 18a, *Шаф*: *прострѣть* 50г, *дасть* 35г, 122г, *прѣдасть* 23v (*прѣда Орб*), *Орб*: *начать* 35b, *прострѣть* 65a, *снѣсть* 71a, *ѡмрѣть* 58a (*оумря Гриѣ*).

Ретко се застапени формите за 1 л. мн., а се среќаваат разновидности на наставките *-хомз*, *-хоме*, *-хомы*, *Рдм*: *пожрѣхомы* 12г, *Заѣ*: *вѣхоме* 69г, *сгрѣшихоме* 44г, *питахоме* са 12г, како и за 2 л. мн. *Карѣ*: *дасте*

254v, *Заѣ*: *проповѣдасте* 40г, *јависте са* 3v, *наслѣдовасте* 15v.

Во 3 л. мн. се среќава разновидност на наставките: *-ша*, *-шж*, *-хж*, а се обопштила наставката *-шж*²³ под влијание на имперфектната наставка *-хж* во *Дбм*: *послашж*, *задашж*, *могошж* (Конески 1976: 19), *Рдм*: *вѣжашж* 9г, *оугльбишж са* 96г, *Крѣ*: *послоушахж* 17v, *могохж* 42г, *Бон*: *дашж* 38b, 80b, 127a (*даша Поѣ*), *Лобк*²⁴: *бышж* 150г, *вѣшж* 87г, *измѣнишж* 169г, *Орб*: *подвизашж са* 187d (*подвизахж са Хлуд*), *ѡбидошж ма* 183a, *јавишж са* 96b (*јавлѣхж Заѣ*) *проѡбразашж* 5d (*проѡбразишж Заѣ*), *колѣбаше са* 73a (*колѣбахж са Шаф*), *вѣстрепеташж* 22с (*вѣстрепетахж Шаф*), *Заѣ*: *посрамишж* 52v, *придошж* 176v, *ѡжасошж* 24г, *Шаф*: *взѣшж* 85г, *видѣшж* 113v, *прорѣшж* 108г.

Вѣориоѣ сиѣмайѣски аорисѣ е широко застапен во ракописите, во *Рдм*: *текохъ* 47г, *привѣгохъ* 147v, *придохомъ* 55г, *ѡврѣтохомъ* 140v, *сματοшж* 51v, *ѡблѣкошж са* 54г, *Карѣ*: *ѡврѣтохъ* 46v, *взздвигохомъ* 108г, *вззмогохомъ* 16v *извѣлѣкошж* 22г, *ѡврѣтошж* 7г, *Гриѣ*: *взздвигохъ* 24г, *помогох* 10v, *внесошж* 59v, *ѡврззошж са* 35v, *изнемогостѣ* 55г, *Шаф*:

²³ Појавата на оваа наставка може да е попомогната и од мешањето на назалите во позиција зад ш.

²⁴ Во *Лобк* се регистрирани три примери со деназализирана наставка *-ше*: *сташе ерен* 9v, *не вѣсхотѣше* 39v, *појаше* 15v (Миовски 1996: 135).

²² покрај: *пропаша* 23b, *приаша* 67a, *начаша* 14a, *начашж ба*.

взмогохъ 134v, впадохъ 75v, взнесохомъ са 96г, впадохомъ 67v, могосте 127г, шѣрѣтосте 62v, доидошъ 117v, нападошъ 127v, *Заѣ*: навикохомъ 31г.

Некои специфични форми се среќаваат во 3 л. едн. аорист од глаголот отрѣти, на пр. во *Дбм*: отрѣ 57a, 160b, *Јов*: отрѣ (отрѣти) 7г, како и во *Рдм* од глаголот сѣтрѣти: и стрѣ всѣко дрѣво 112г (створи *Поѣ*, сѣтрѣ *Бон*).

Во согласност со традицијата постарите форми од сигматскиот аорист почесто се потврдени кај глаголот рѣци²⁵, што може да се толкува како својство на јазичната норма (Рибарова 1986: 15). Тоа не се однесува и на префиксираните форми од овој глагол кај кои се поредовни формите од вториот сигматски аорист²⁶.

²⁵ *Дбм*: рѣхъ 130г, рѣшъ 33v, *Дбј*: рѣхъ 21г, рѣшъ 22г (рекохъ 106v, рекошъ 12г), *Сѣм*: рѣшъ 5г, *Јов*: рѣхъ 21г, *Крѣ*: рѣшъ 45г (рекошъ 115г), *Краѣ*: рѣша 121v, рѣше 23v (рекоша 71г, рекошъ 2г), *Мкд*: рѣшъ 96v (рѣкошъ 30г), *Охр*: рѣхъ 109г, рѣста 13г, рѣхомъ 43г, рѣшъ 5г, *Вран*: рѣша 22г, *Карѣ*: рѣсте 172v, рѣхъ 80v, рѣхомъ 28v, рѣшъ 6г (рекохъ 14г, рекоста 15v), *Бон*: рѣхъ 18a, рѣшъ 54c, *Поѣ*: рѣша 58v, *Гриѣ*: разнорѣхомъ 79v, *Хлуд*: рѣхомъ 124v, *Орб*: рѣхъ 58a, рѣша 125d, рѣшъ 17b, *Шаф*: рѣхъ 115г, 127v, рѣшъ 51v, *Сѣан*: рѣшъ 280v (почесто рекошъ 206г, 97г), во *Лес*: рѣхъ 194v, рѣхъ 143v, рѣхомъ 159v, рѣша 166v, рѣшъ 104v, (рекохъ 270г, рекошъ 100v, рекосте 271г).

²⁶ На пр. во *Рдм*: нарекохомъ са 113г, изрекоштѣ 55г, 65г (само нарѣшъ 36г), *Карѣ*: нарекошъ 14v, изрекохомъ 127г, ѡрекошъ са 125г, прорекошъ 89г, *Лес*: прорекохомъ 250г, прорекошъ 280г, нарекохъ 184г, нарекошъ 2v, 272v.

Во црковнословенските текстови воопшто старите аористни форми се карактеристични за глаголите со поголема честота (Марти 1984: 20).

Имперфект. Во имперфектот во повеќето текстови е извршена контракција, а неконтрахираните форми се среќаваат и адаптирани (-аа-, -ѣа- > -аа/-аѣ-, -ѣа)²⁷. Оваа состојба претставува потврда дека неконтрахираните форми му биле туѓи на пишувачот, можеби се пренесени од предлошката, додека во постарите ракописи тие се составен дел на книжевната норма (Вауегова 1979).

Неконтрахираните форми се вообичаени на пр. во *Јов* (Мошин 1954: 48), *Охр*: гонѣаше 74г, вѣвааше 65v, вѣахомъ 89v, вѣаше .. вѣахъ 16г, вѣасте 47v, вѣхождаахъ 75г, поретко вѣхъ 110г, имѣше 110v, творѣше 3v, во *Рад*, *Карѣ*, *Рдм*, *Дчн*, *Орб* и др. превладуваат контрахираните форми. Во *Карѣ*: прохождаше 16v, хотѣше 14г, вѣхъ 24v, сѣирахъ са 24г, *Рдм*: хождахъ 22г13, гонѣхъ 23г12, видѣше 37v, полагаше 38г, враждовахъ 41v, мрѣзѣхъ 44v, *Дчн*: оуповахъ 13г, ѡдѣхъ 104г, исплеташе 43г, слоужаше 101v, *Биѣ*: вѣжаше 82г, ицѣлѣше 70v, поахъ 42v, вѣпиахъ 45г, *Орб*: вѣзвахъ 8d, послахъ 14c, исхождаше 38a, рыдаше 114d, проשבражахъ 5b, имахъ 179d.

²⁷ *Гриѣ*: застѣпааше 95v, зѣцааше 75г, зѣнааше 69г, прѣнемагаше 83v, раждаѣше са 75v, говѣаше 103г, влааше са 81v, ѣрѣпаѣхъ 72v, покланѣахъ са 91v, лѣтаахъ 28г, ѣскоушааше 53г.

Неконтрахираните форми се почести во 2 и 3 л. едн. и во 3 л. мн., во *Рдм*: полагааше 37v, исправлѡаше 103г, тааше 118v, въздаахж 15v, ноуждаахж 22v, *Лес*: бывааше 47г, владааше 261v, идѡаше 111v, имѡаше 100г, имѡахж 105г, жєлаахж 98г, ѡстѡаахж 186v, смѡрѡахж 140v, идѡахж 140v, *Лобк*: бывааше 163v, ѡриѡаше са 125г, полагааше 157г, прѡнемагаааше 125г (поретко хождаахж 12v), *Сѡан*: бѡаше 100г, бывааше 164г, имѡаше 241v, творѡаше 221г, бѡахж 187г, бываахж 190г, покрај: бѡхоч 25v, бѡхж 108v, бѡше 100v, бывахж 169v.

Карактеристично подновување во развојот на имперфектот и аористот познато во македонските и бугарските црковнословенски текстови од XII и XIII век претставува меѓусебното израмнување на нивните парадигми (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 60) односно наставката -хж во 3. мн. аорист, на пр. во *Дбј*: помыслихж 37г, видѡхж 39v, сказахж 24г, рекохж 42г, *Лобк*: ѡвидѡхж 23v, внидохж 45v, възмогохж 104v²⁸.

Во *Рад* бележиме имперфективни форми за 3 л. мн. со додадено -тѡ: имѡхжть 154b (имѡѡхж *Дбм*), молѡхьть 119d: бѡпрашахжть 120b, зовѡхжть 125c, бѡнахжть

²⁸ Во некои текстови во 3 л. мн. имперфект се среќава наставката -ха којашто се јавува под воздејство на аористната наставка -ша, на пр. во *Рад*: оужасаха са 124а, дѡвѡуха са 124а, бѡха 66b, *Грѡ*: дѡвѡуха са 4v, искаха 21г, имѡха 21г, како и во *Верк* (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 61).

180с, хоуѡѡхжть 189а. Ваквите форми што се карактеристични за руските црковнословенски текстови (Черных 1962: 257) се познати и во *Врач*, во српското *Вук* коишто се поврзани со руски предлошки. И во *Орб* во еден пр. е потврдена наставката -хжть во 3 л. мн. бѡпиахжт 183а.

Императив. И во императивот се следи израмнување на наставките. Тенденцијата за обопштување на едната од двете наставки во множина (двоина) е позната уште во старословенските ракописи²⁹. Во обопштувањето на наставката со основниот вокал -ѡ или -и, може да се воочат разлики што упатуваат на различна дијалектна средина. Во ракописите што потекнуваат од југозападните делови на македонската јазична територија, покрај форми на -ѡте кај неизведените глаголи од III група се среќаваат аналогни форми на -ите³⁰ кај глаголите од I и II група. Во помладите ракописи од ова јазично подрачје, не доаѓа до израз проширувањето на формите со -ѡ- во III глаголска група (Рибарова 1982: 621; 1986: 76)³¹. Поограничената употреба на аналогните императивни форми во текстовите од

²⁹ Форми на -ѡте/-ате кај неизведените глаголи од III група се познати во: *Зоѡр*, *Мар*, *Асем*, *Сав*, *Син* и *Суѡр*.

³⁰ Ваква потврда има и во *Зоѡр* и *Асем*.

³¹ На пр. *Бон* има состојба речиси идентична со *Син*, *Охр* познава само неколку аналогни форми на -ѡ- во III група, *Верк* нема аналогни форми, а *Дбм* покажува извесен стремеж кон ограничување на формите со -ѡ- во III група.

југозападната територија, би можело да се доведе до врска со општата поголема архаичност на текстовите поврзани со дејноста на охридскиот литерарен центар (Конески 1966: 57–60), а може да се должи и на дијалектната ситуација.

Проширувањето на употребата на -џте кај глаголи од III група обично е проследено со наложување на истата наставка и кај глаголите од IV и V група и тоа обично во централномакедонските текстови. Овие форми се одраз на говорната состојба, што се потврдува и со нивната употреба во записите, на пр. простџте *Биџи*, простџте и помџте ми шќџца рада *Рџм*. Преку ограничената употреба на наставката -џте во III група доаѓа до израз и навлегувањето на наставката -ите кај глаголите од I и II група, во текстовите од северномакедонската средина. Покрај аналогните форми на -ите во охридскиот, струшкиот, малореканскиот и полошкиот говор, во другите македонски говори познати се аналогните форми на -џте (Селищев 1918: 230–231).

Распространета појава е обопштувањето на наставката -џте³² во *Дџм*: покажџте 138v, осажџте 154г, взнемлџте 128v, *Дџј*: взнемлџте 44г, глаголџте 38v, заколџте 52v, покрџте 69г, дадџте 24v, *Јов*: заколџте 63г, глаголџте 66г, *Рад* взнемлџте 35d, покажџте 18с, *Сџм*: взнемлџте 11г, ишџте 13г, *Крџ*: љџте 28v, садџте 31v, видџте 58г, *Грџ9*:

³² Ваквата состојба се следи на македонскиот терен каде што се обопштила наставката -ете.

идџте 16г, примџте 19v, изидџте 25г, бџдџте 51г, *Краџи*: не обџдџте 21v, раздрџшџте 114v, трџпџте 68г, видџте 48v, *Охр*: приемлџте 24г, взнемлџте 101г, *Карџ*: взнемлџте 109г, взплџте 18v, *Слеџ*: приемлџте 23v, приемџте 33г, *Бон*: глаголџте 250а, взплџте 77а, накажџте са 2а, взџшџте 113b, взџџте 216с³³, *Рџм*: взнемлџте 72v, придџте 3г, принесџте 99v, наџнџте 153г, *Лобк*: взџшџте 11v, шџмџте 11v, поџрџпџте 14г, сџдџте 11v, *Хлуд*: блџдџте 99v, бџдџте 98г, взџмџте 158v, изџдџте 80v, но не е исклучено дека некои од овие форми можеле да се наоѓаат во предлошката³⁴.

Бележиме форми во I л. мн. во *Лес*: взџљџте 220г, борџм са 94v, шџставџте 63v, плаџџте са 69г, шџнџџте 125v, поретко во 2 л. мн.: коџпџте 267г, блџдџте 283v, мџолџте са 213v.

Во *Јов* ги бележиме подновените форми взнемлџте 60v, 65v, 120г, цџлџте са 56г, во *Грџ9*: шџрџсџте 39v, свџлџдџте 44г.

Наставката -ите³⁵ е пораспространета во северномакедонските текстови и се среќава

³³ Се следи промената џ > а зад палатални согласки.

³⁴ За двете форми (взплџте, взнемлџте) се смета дека постоеле со -џ- уште во првобитниот превод, на пр. и во *Син*, *Асем*.

³⁵ Иако поретко, кај глаголите од I група наоѓаме аналогни форми на -имџ, -ите, во канонските текстови: взметџте L5,4 *Асем*, приџвџте Mt22,9 *Зоџр*.

во *Дбј*: принесите 13г, съблюдите 19v, призовите 18v, *Рад*: вјдите 20d, рѣците 105а, призовите 70а, принесите 129а, *Краиѣ*: вадите 9v, не пѣците са 9v, рѣците 32г, облѣците 105v, съверите 14v, падите 124г, встаните 64v, *Карѣ*: влюдите са 57v, *Сѣр*: не кльните са 82г, *Слей*: помѣните 100v.

Глаголите како дати, вѣдѣти и видѣти и изведените од нив образуваат стари императивни форми, на пр. *Дбм*: даждь 98v, *Краиѣ*: продаждь 111v, *Карѣ*: даждь 6v, *Грѣ9*: даждь 17v, повѣждь 9v, спѣждь 49v, *Бон*: даждь 8b, *Лобк*: даждь 43г, прѣдаждь 58г, ѿдаждь 100г, проповѣждь 122г, ѡждь 164г, *Заѣ*: даждь 129v, *Орб*: виждь 17b, вѣждь 216b, даждь 109с, *Хлуд*: даждь 108г. Во наставката за едн. нотираме присуство на асимилација, *Орб*: вищь 63с, подаждь 27b.

Подновувања бележиме во *Дбј*: даи 41г покрај даждь 78v, *Рад*: даи 121d, раздаи 110с, *Краиѣ*: раздаи 111v, *Заѣ*: даи 17г, *Хлуд*: даи 154г, двојни форми има во *Лобк*: вѣды и вѣждь 77г, даи 28v и даждь 15г, ѿверьзди и ѿверьзы 100v, *Заѣ*: вѣган 92v и вѣжи ... вѣжи ... вѣган 92г.

Во 2 л. едн. е потврдена формата вижди *Ps*138,24 *Бон*³⁶ (виждь *Син Рдм*³⁷).

Во развитокот на императивот во македонскиот јазик доаѓаат до израз и други промени: се губат формите за двоината, формите за 3 л. едн. и 1 л. мн. се заменуваат со аналитички конструкции, дијалектно доаѓа и до скратување на формата за 2 л. едн.

Перфект. За изразување минатост во текстовите од македонска редакција многу почесто се употребувал аористот и имперфектот, наспрема перфектот (Топоров 1961: 40), за разлика од оние настанати на бугарска територија. Со развојот на глаголскиот систем во македонскиот јазик и влијанијата од балканската јазична средина ова време подоцна добива и друга нијанса во значењето.

Формите од глаголот взити обично се јавуваат во постпозиција, поретко пред партиципната форма *Охр*: естѣ далѣ 72v, *Верк*: ѣстѣ далѣ 78v, *Гриѣ*: естѣ далѣ 30v, *Лобк*: что еси створила 31 г, естѣ оустѣпило 59v, *Орб*: еси створил 93b.

Во перфектот има поретки потврди на форми во 1 л. едн. во *Карѣ*: жиль ѣсмь 20v, *Лобк*: исплзнилѣ есмь 19г, втврѣдилѣ есмь 88v, *Кич*: подалѣ ѣсмѣ 32v, *Шаф*: пришѣлѣ есмѣ 105v, оумрѣтвилѣ есмѣ 104г, *Лес*: вѣжалѣ есмь 58г, вскрѣвил есмь 30v, състарѣлѣ са есмь 33v. Почесто се потврдени формите за 2 и 3 л. едн., на пр. во *Карѣ*: приалѣ еси 39г, ѡустиль ѣстѣ

³⁶ Формата вижди 4 пати е потврдена во *Бон*, еднаш во коментарот што оди во прилог на застапеноста на оваа форма во говорот на писарот (Рибарова 2009: 31, 35).

³⁷ Познато е дека во старословенскиот во 2 л. едн. императив на -ждь кај атематските глаголи како и кај глаголот видѣти бил застапен во сите старословенски текстови (освен во *СинЕ*).

12г, естѣ въспитала 77v, *Гр̄ѣ9*: си сѣал 7г, *Рѣм*: сказала еси 71г, подала еси 135г, смѣриль естѣ 147г, *Лобк*: моглъ еси 2v, снѣлъ еси 31г, оудивила еси 131v, избавиль естѣ 86г, прославилъ та естѣ 14г, мѣстило са естѣ 40г, *Орб*: вмѣстила еси 227a, ѡставиль еси 195b, принесль еси 235c, *Хлуд*: даль еси 11v, *Шаф*: родила еси 29г, пришелъ естѣ 118v1, реклъ естѣ 120г, ѡвило естѣ 14г, *Лес*: видѣла еси 3г, оучил са еси 11v, прѣльстил са естѣ 20v, невъзлюбила естѣ 148v, *Кич*: ѡкрилъ еси 4v, родила еси 22г, далъ естѣ 25v, *Сѣан*: възвѣратиль еси 85г, наоучилъ еси 102г, далъ естѣ 207г, кръстиль естѣ 89v.

Во множината се среќаваат форми за 1 л. мн., на пр. во *Лес*: слышали есмы 31v, за 2 и 3 л. мн. во *Лес*: въвели са есте 61г, пришли есте 157г, крстили са есте 190v, пришли есте 157г, *Кич*: подали есте 45v, поѣкли есте 46v, за 3 л. мн. во *Лес*: сѣт поставили 205г, *Кич*: ѡставили сѣтъ 42г, *Шаф*: прѣминѣла сѣтъ 80г.

За одбележување е дека се застапени и форми на перфектот без помошен глагол во 3 л. што соодветствува на современата состојба во македонскиот јазик *Шаф*: жже ми истѣкалъ сдѣтелъ 75г, аѣе не смѣрилъ творѣцъ мѣслѣти и расѣпалъ 76v, *Лес*: аѣе ли зѣвѣрь растрѣзала или птица расѣхитилы или рыбы раздробилы 302г, *Сѣан*: цѣрствоваль въ арменинѣ 160v.

На замена на перфект и аорист упатуваат: оутвѣрдилъ ма еси Ps40,13 *Син*

(оутвѣрди ма *Рѣм*, *Поѣ*, *Бон*), ѡмножилъ еси Ps64,10 *Син*, *Бон* (оумножи *Рѣм*), въшелъ еси Ps67,19 *Рѣм*, *Поѣ*, *Бон* (възиде *Син*), еси сздѣлалъ Ps67,29 *Поѣ*, *Бон* (сздѣла *Рѣм*), наоучилъ еси 70,17 *Рѣм* (наоучи *Син*, *Поѣ*, *Бон*), избавиль естѣ Ps71,12 *Рѣм*, *Син*, *Бон* (избави *Поѣ*), наставиль естѣ Ps77,72 *Рѣм*, *Син*, *Бон* (настави *Поѣ*), еси насадилъ Ps103,16 *Рѣм* *Син*, *Бон* (насади *Поѣ*), сѣтвориль еси Ps103,19 *Рѣм*, *Син*, *Бон* (сѣтвори *Поѣ*), положиль еси Ps103,20 *Рѣм*, *Син*, *Бон* (положи *Поѣ*), насѣтилъ естѣ Ps106,9 *Син*, насѣтилъ еси *Рѣм* (насѣти *Поѣ*, *Бон*), възвеличилъ еси Ps137,2 *Рѣм*, *Бон* (възвеличи са *Син*, *Поѣ*), оудивиль естѣ Ps138,6 *Рѣм*, *Бон* (оудиви са *Поѣ*), оудивилъ са еси Ps138,14 *Поѣ*, *Бон* (ѡдиви *Рѣм*) итн.

Во перфектот се потврдени и образувања на партиципот на -ле во мн. во *Орб*: рекле есте 140b, што се смета за типично македонска иновација (Рибарова 2005: 90).

Плусквамперфектот е многу ретко во употреба, на пр. во *Край*: бѣста во имь оуи отагѣлѣ 64г, *Шаф*: бѣ ... погѣбла 81г, бѣ не ѡставилъ 148г, бѣ не ѡлжѣилъ 148г, *Лес*: бѣх любила 266v, видѣл бѣше 215v, бѣше сказала 265v, бѣше оукрала 269v, бѣхъ слышали 266г, во *Слоеш*: бѣше ѡвилъ емоу 158г, бѣхъ сѣтвориль 193v.

Идно време. Во развојот на идното време карактеристично е ограничувањето на простото и проширувањето на употребата на формите на описното идно време. При описното изразување на идното време се користат глаголите *научати* во *Дчн*: *штвѣщати научнѣтъ* 194v, *Лобк*: *ѣсти научнѣтъ ... пити научнѣтъ* 95v, *Орб*: *научнѣ плакати са* 109a, *Слоеш*: *научеть помишлати* 115v, глаголот *хотѣти*³⁸ во *Рдм*: *хоцеть приѣти* 1v, *оубити ма хоцеть* 169г, *Слоеш*: *хотѣше заградити дври* 220v, *Орб*: *хоцѣ спасити* 22d, *хоцѣ сѣдити* 181c и *имѣти* во *Рдм*: *имамъ принѣсти* 131v, *Лобк*: *имате ѣсти бг*, *Слоеш*: *что имаме створити* 88г, *зде имаме лежати* 76г, *Сѣан*: *имате глаголати* 102г, *наоучити се имаютъ* 1v, *погыбнѣти имате* 76v. Меѓутоа, се следи и воедначување на формите во прилог на помошниот глагол *имѣти*, односно *хотѣти* што постепено го губи старото лексичко значење. Паралелно се среќаваат формите со помошниот глагол *имѣти* и *хотѣти*. Притоа, *имѣти* обично оди со негација³⁹: во *Грѣ9*: *не имате штати* 9v, не

имате внити 48v, *не имате внити* 30г, *не имате видѣти* 24v, *Карѣ*: *не имате оставити ни же имамъ ѿстѣпити* 85г, *не имате сѣгрѣшати* 91v, *не имате разоумѣти* 24г, *Рдм*: *не имамъ оставити* 85г, *не имаѣ видѣти* 164г, *не имате створити* 163v, *Дчн*: *не имамъ ... оставити* 86v, *не имаѣтъ видѣти* 169г, *Лобк*: *не имате разоумѣти* 45г, *не имате видѣти* 41v, *не имаши погребень быти* 85v, *Орб*: *не имѣтъ постыдѣти са* 14c, *не имате покрити зема* 92d, *не имамъ погоубити* 120d. Во примери без негација вообичаени се формите со помошниот глагол *хотѣти*.

Развојот на футурот од балкански тип треба да се разгледува во контекст со несловенските балкански јазици (Илиевски 1988: 221).

Футур егзактен ретко се употребува, на пр. во *Рдм*: *что ти са бѣде избыло* 3v, *Лес*: *видѣль бѣдеши* 55v, *сѣтвориль бѣдетъ* 79г, *бѣдетъ жиль* 274v, *бдѣль бѣдет* 138г, *Дчн*: *оудѣлалъ бѣдетъ* 6v. Евентуалната употреба на футурни форми од типот *бѣдѣ + л-партицип* во преписи од црковнословенскиот период може да се толкува како одраз на живиот народен говор (Мирчев 1963: 360).

Кондиционал. Во кондиционалот се зачувани ретки остатоци од неговата стара флексија. Состојбата во старословенските ракописи сведочи дека уште во X век, помошниот глагол *бимъ*, *ви* започнал да отстапува, па пред сè во кирилските текстови

³⁸ Во постари ракописи од македонска провениенција се среќаваат описни форми за футур во минатото со помош на глаголот *хѣтѣти*, сп. *Дбм*: *хотѣ во оумрѣти*, наспроти *Мар* и *Зоѣр*: *бѣ во оумираѣ* J16,11 или *Сѣан*: *егда же хотѣше родити са възст велие знамение* (Илиевски 1988: 219).

³⁹ Старословенските ракописи јасно потврдуваат дека футурот со *не имѣти* претставува карактеристична црта за народниот јазик наспроти која во грчкиот стои обично идно време со проста негација.

се наоѓаат новите форми *вѣхъ*, *вѣ* итн. настанати под влијание на аористните форми од гл. *вѣти* (Хабургаев 1986: 208–209). Во некои ракописи е потврдена старата форма на кондиционалот со *вимь*. За 1 л. едн. во *Крї̄*: *аще дѣл не вимь створишь* 10v, *аще ли же ни рекль вимь вамь* 22г, *Рдм*: *оукрыл са вимь* 42г, *смѣришь вимь* 80v, *възложил вимь* 80v, *Слей̄*: *вим оугаждалъ* 75г, *вимъ вѣилъ* 75v, во *Верк*: *не вимь билъ* 44v (*не вѣхъ вѣилъ Охр*).

За 3 л. мн. има и примери на старите форми со *бж* во *Дб̄ј*: *покажали са бж* 3г, *аще бж силы вѣилъ* 3г, *Крї̄*: *не бж имѣли* 10v, *бж оубили* 90v, *бж ѿвѣщали* 103v, *Грѣ̄ш*: *бж были* 2г, *бж погоубили* 30v (покрај *бышж были* 2г, *би погоубили* 49v), *Поѡ̄*: *аще бж слоушали вогъа и в пжтъ его ходили не бж лишили са ... ни ѡзъци биша приѡли славы ихъ* 151г.

Доста е раширен поновиот начин на образување на кондиционалот со аористната форма *вѣхъ*⁴⁰ за 1 л. едн., во *Рад*: *аще не вѣхъ пришьель и глаголашь имь грѣха не быша имѣли* 5d, *Грѣ̄ш*: *възжль вѣхъ* 51v, *Јов*: *аще не вѣхъ пришьель* 96v, *Крї̄*: *азъ вѣалъ вѣхъ* 118г, *Сї̄р*: *вѣхъ былъ* 50v, *Карї̄*: *вѣхъ былъ* 74v, *Рдм*: *прѣтрьпѣль вѣхъ* 42г, *Лес*: *вѣхъ погыблъ* 200v,

са вѣхъ покаалъ 113v, *не вѣхъ срамлѣла* 56v, *Шаф*: *аще вѣхъ чалалъ* 114г.

Примерите со *би* за 2 и 3 л. едн. го потврдуваат следниот степен од развојот на кондиционалот што претпоставува промена на помошниот глагол во непроменлива честица *би*, својствена на нашиот современ јазик (Конески 1981: 199). На тој начин се елиминирани морфолошките показатели на категоријата на лицето, во *Рад*: *да би са ѡбили* 146с (*да бышж са ѡбили Јов*, *да бждѣ ѡбили са Крї̄*), *Јов*: *не би братъ мои оумрьль* 73г, *любиль би* 96v, *Слей̄*: *би покоилъ* 3v, *би глаголаалъ* 3v, *Крї̄*: *би былъ* 16v, *не могл би* 19v, *аще би зде былъ не би ... ѡмрьль* 114г, *Охр*: *аще же оубо би былъ ... не би оубо былъ* 72г, *вимъ ... не вѣхъ вѣилъ* 43г (*вѣхъ .. не вѣхъ былъ Сї̄р*, *вѣхъ ... не вѣхъ былъ Карї̄*), *Карї̄*: *аще бо би былъ на зѣми то не би былъ сватиѡкъель* 113г, *Рдм*: *далъ имь би* 39г, *вселила са би* 98г, *болѣло би* 168г, *аще би на ма велерѣчевалъ* 42г, *аще ми би била злѡба* 168г, *Дчн*: *би въсхотѣль .. далъ бы имь* 44v, *аще би ходиль .. смѣрил би имь* 82v, *въселила са би* 97г, *Хлуд*: *аще тодга зде би билъ то не би лазаръ ѡмрьлъ* 77v, *ты би просила ѿ него и далъ би пити* 154г, *Слоеш*: *благо би било да би поколѣвала а не похытала* 261г, *Шаф*: *далъ ти би* 145г, *подад би* 136v, *аще би въсхотѣлъ* 87г, *Орб*: *ѡне ти би было юдо да бы не родиль са* 165b, *не бы вогъ былъ* 219d, *аще не... бы былъ не бы мрътвьцж въставиль* 220a, *Сї̄ан*: *би была* 97г, *аще бо би*

⁴⁰ Оваа форма надвладаеа уште во кирилските ракописи од канонскиот период (Хабургаев 1986: 208).

плѣтъ носиль 97v, да би помѡкоулила са 264v, *Лес*: би са въздрѣжалъ 202г, би не плакалъ 178г, аще бо би хотѣлъ господѣъ спѡсти ма далъ ми би трѣпѣнїе 209г.

Во 1 л. мн. се среќаваат формите, во *Гр̄9*: быхомъ были 24г, *Крї*: аще быхомъ были ... не быхомъ бо ѡбещаници имъ были 117г, *Лес*: быхомъ были 131г, *Слей*: не быхомъъ были 101v, *Верк*: не быхомъъ были 61г, *Кич*: не быхомъ имѣли 39v, *Лес*: аще быхомъ вѣдѣли ... плакали са быхомъ 183v. Во 3 л. мн., во *Рдм*: бышж... послѣшали 80v, *Лес*: ѡвѣтали бышж 62v, бышж сѡ спѡсли 103г, бышж неслѣшали 50v, *Сїан*: аще не быхоу имѣли ... не быше трѣпѣли 56г.

Има неколку потврди на образувања на кондиционалот со партиципна форма на -ле во множината што е карактеристично македонско подновување, во *Јов*: аще бысте слѣпи быле 10v, *Охр*: не быхомъ быле 66г, *Слей*: аще бо бѣ ходиле ... ѡвѣтали бо бѣ 18v (сп. бышж ходили...ѡвѣтали бышж *Лобк*), *Шаф*: аще не быхомъ ... имѣле 49г.

Супин. Во текстовите поретки се примерите со зачуван супин при глаголи на движење. Иако супинот обично се заменува со инфинитив, се чува во *Јов*: възыде... помолит са 33г, въниде витать 61г, каѡ бо ползжъ кестъ ѹловѣкоу приобрѣсти всего мира и отъщетить 69v, *Рад*: азъ послахъ вы жать 11d,

приде ѡ конецъ зѣмла слышать 99a, *Крї*⁴¹: приджъ послоушать 67v, изыдошжъ жть его 52г, что изыдете въ пѣстина видѣть 33v, азъ же вы послахъ жть 15v, *Слей*: не посла бо мене христоу сѣ крститъ нжъ ѡбѡговѣстїти 36v, сѣхѡдаще са вѣстѣ 36v, потѣши са изъбавитѣ 127v, *Лобк*: пославши рабына възать ж 12v, 107v.

Текстовите од овој период се одликуваат со замена на супин со инфинитив, а паралелно со тоа доаѓа и до замена на стариот објектен генитив со акузатив (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 64), во *Рад*: не придохъ бо праведники призвати нь грѣшники на покаѣние 41d, *Лобк*: иде же исавз на поле ѹловити ловз 86v, спиде дѣщи фараѡнова измыти са на рѣкж 107г, *Шаф*: ѹгда придетѣ на зѣма христѣъ сѣ славожъ сѣдити 18v, придемъ со слззѡми кз тебѣ спѡсе изъбѣити ми 32г, егда придетѣ сѣдня испзїтати 84г, приде ѡ сна въздвигнѣти оумершаго 100v, града же его възставитї 104г, градетѣ бо спѡсти доушжъ нашж 109v. Во *Лобк* се следи меѓусебно воздејство на инфинитивот и супинот: изидетѣ исплзнитѣ и не по славѣ сѣдити ни по вѣсѣдѣ ѡблицитѣ нь сѣдитѣ въ правдѣ 2v.

Инфинитив. Текстовите не покажуваат некој напреднат стадиум во

⁴¹ Во однос на употребата на супинот *Крї* може да се споредува со канонските глаголски евангелија, како и со *Дбм* (Георгиевски 2001: 61–76).

замената на инфинитивот со да-конструкција во однос на старословенските, т. е. не се забележува особено проширување на функцијата на да-конструкцијата освен во ретки случаи, што се должи на факторот на традицијата (Георгиевски 1990: 107). Инфинитивот под влијание на балканската јазична средина, ја губел изразноста и се заменува со да-конструкција или определена глаголска форма и тоа претежно таму каде што во старословенскиот имало форма за супин. Аналитичките тенденции во балканските јазици биле пресудни за да се претпочитаат описни изрази наместо синтетичките инфинитивни форми, што претставува основа за замена и на синтетичката инфинитивна форма со описни изрази (Илиевски 1988: 204).

Употребата на определени глаголски форми место инфинитив е потврдена на пр. во *Рдм*: *прѣпитаеть* Ps32,19 (*прѣпитѣти Син, Поѡ, Бон*), *оумрѣти* Ps36,32 (*оумрѣтити Син, Поѡ, Бон, Дчн*), *изведе* Ps67,7 (*изводити Поѡ, Бон, Дчн*), *възвѣститє* Ps101,22 (*възвѣстити Поѡ, Бон*), *сѣтвори* Ps104,25 (*сѣтворити Син, Поѡ, Бон*), *внидѣ* Ps106,7 (*вѣнити Син, Поѡ, Бон*).

Двоинските форми кај глаголите во голема мера се чуваат, на пр. во *Орб*: *житє принесоховѣ* и *тѣмь са шѣа шѣждиховѣ* 109b, но се наложува и изедначување на определени наставки. Ова е најизразено преку наметнувањето на наставката -та за 2 и 3 л.

дв.⁴²: во *Орб*: *срѣтоста са шѣа* 141a, *погребєна быста шѣа* 181c. Тенденцијата за генерализирање на наставката за 2 л. е забележана и во *Лобк*: *симь и афеть ... идоста* 67b, *станєта нозѣ єго* 141b.

Во 3 л. дв. за ж. род во *Рад*, *Орб* и др. се среќава наставката -тѣ: *комѣ рѣцѣ* и *нозѣ ископанѣ на кръстѣ вѣстѣ* 46d, *марѣа* и *мѣарна спѣсоу глаголастѣ* 152a, а истата наставка е присутна и во 2 и 3 л. дв. за ср. род: *вѣцѣ твоєи право да поваєтѣ* 52d. Оваа наставка е навлезена во ракописите уште од XI век (Kurcz 1969: 119) е засведочена и во *Рад* (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 63). Присутни се и примери во кои дошло до изедначување на двоината со множина, во *Рад*: *посла два ѿ оученикѣ своихѣ глагола има идѣта ...тоу оуготовантє намь* 136a. Сите овие појави укажуваат на постепено редуцирање на употребата на двоината.

Заклучок. Во трудот се проследува развојот на глаголскиот систем во македонските црковнословенски текстови во периодот од XII до XIV век.

Чувањето на традиционалниот систем на глаголските форми е во врска со постоењето на определен однос кон кирилometодиевската и климентовската традиција во македонската писменост, од

⁴² Ваква состојба е присутна и во *Рад* (Угринова-Скаловска, Рибарова 1988: 63).

архаичноста на користената предлошка, меѓутоа значаен е фактот дека пишувачите овие форми ги прифаќаат како варијантни средства на книжната норма, употребувајќи ги паралелно со поновите форми. Кон постарите подновувања спаѓаат: промените на кондционалот под влијание на аористните форми (типот *вѣхъ*), губењето на неконтрахираните форми на имперфектот, појавата на аналогните наставки *-амъ*, *-ате* во множинските форми на императивот кај глаголите од III група (*покажатѣ*), замената на некои асигматски аористни форми со новите сигматски и др. На нив е напластен најмладиот слој дијалектни подновувања, на пр. промената на презентските наставки (и зачетоцието на конституирањето на презентската основа со три тематски вокали), образување на имперфектот со наставката *-ѣхъ*, новите императивни форми на *-ѣте*. Паралелната употреба на архаизмите и иновациите во глаголскиот систем е позабележлива во помладите ракописи.

Кај формите на сегашното време наставката *-мъ* за 1 л. едн. по аналогија на атематските се проширила и кај тематските глаголски групи *работаемъ*, *поемъ*, но можно е овие форми да биле сфатени како множински. Оваа наставка денеска е доминантна на македонската јазична територија и тоа кај глаголите од сите групи. Во 2 л. едн. покрај вообичаената наставка *-ши* се среќава и поновата форма *-шь*. За 3 л. едн. е карактеристично губењето на наставката *-тъ* што се среќава веќе во старословенските

текстови. Чувањето на *-тъ* укажува на западномакедонското потекло на текстовите и е во согласност со современата состојба во охридскиот говор, како и во други западномакедонски говори, каде што се чува оваа наставка. Во 1 л. мн. покрај вообичаената наставка *-мъ* во охридските текстови веќе во XII век добро е потврдена и новата наставка *-ме* (*даме*, *вѣроуеме*, *плачуме са*, *похвалиме*), којашто го одразува живиот народен говор, а се среќава и во текстовите од другите подрачја. Оваа наставка е денес карактеристична за најголемиот дел од македонската јазична територија и ги опфаќа сите глаголски групи.

Во појавата на понови форми на презентските наставки се одразени дијалектни форми. Најмногу подновени форми се среќаваат кај глаголот *вѣти* за 1 л. едн. *сьмъ*, *ѣсмъ*, за 2 л. *си*, за 3 л. *ѣ* (*ѣ*), во мн. за 1 л. *ѣсме*, *ѣсмы*, за 2 л. *сте*, за 3 л. *сѣ*. Ваквите примери се чести во типикарските белешки и во записите, каде што многу полесно навлегувале формите од народниот јазик.

Во македонските ракописи од XII век постарите форми на аористот се сосема вообичаени, а често се употребуваат и во текстовите од XIII век, што веројатно се должи и на влијанието на предлошката. Тие се потврдени најчесто во 1 л. едн. и во 3 л. мн. Формите на асигматскиот аорист најчесто се сочувани од глаголите *ити* и образувањата од него (*придѣ*, *сидѣ*, *мимондѣ*, *изидѣ*, *сѣидѣ*), *обрѣсти* (*обрѣтъ*, *шбрѣтомъ*, *обрѣтѣ*) и др. Во согласност со традицијата постарите форми

од сигматскиот аорист почесто се потврдени кај глаголот рѣши.

Многубројните контрахирани имперфектни форми сведочат дека тие претставувале обична појава во народниот јазик, а во некои текстови (*Рѣм, Сѣѣан, Лес, Лобк*) неконтрахираните форми се позастапени во 2 и 3 л. едн. или во 3 л. мн. и можеби се пренесени од предлошката, додека во постарите ракописи тие се составен дел на книжевната норма.

Израмнувањето на парадигмите на имперфектот и аористот е карактеристична црта во развојот на овие две времиња којашто е широко позната во македонските и бугарските црковнословенски ракописи од XII-XIII век.

Бележиме имперфективни форми за 3 л. мн. со додадено -тѣ (имѣхѣтъ, выпрашахѣтъ, виахѣтъ, хоулахѣтъ) карактеристични за руските црковнословенски текстови.

Се следи израмнување на наставките во императивот или новите аналогни императиви на -ѣте одраз на говорната состојба, потврдено и со нивната употреба во записите (на пр. простѣте и помѣнѣте). Во обопштувањето на наставката со основниот вокал -ѣ или -и, може да се воочат разлики што упатуваат на различна дијалектна средина, а ограничената употреба на аналогните императивни форми во текстовите од југозападната територија се поврзува со општата поголема архаичност на текстовите поврзани со дејноста на охридскиот литературен центар.

Бележиме подновени форми взнемлѣтите, цѣлѣтите са, селоудайте. Формата вижди е потврдена и во псалтирниот текст и во коментарот.

Застапени се форми на перфектот без помошен глагол во 3 л. што соодветствува на современата состојба во македонскиот јазик: не смѣрилъ ... и расѣипалъ, растрѣзаль или птица расхитилы или рыбы раздробилы.

Во перфектот формите од глаголот бѣти се јавуваат и во препозиција, потврдени се и образувања на партиципот на -ле во мн.: рекле есте што се смета за типично македонско подновување, а има неколку потврди и за вакви образувања на кондиционалот: не вихомъ биле, аще бо бѣ ходиле, аще не вихомъ имѣле.

Во формите за изразување на идност се согледува ограничувањето на употребата на простото во прилог на описното идно време со глаголите наѣати: ѣсти наѣнѣтъ ... пити наѣнѣтъ, наѣнѣ плакати са, глаголот хотѣти: хоѣеть приѣти, оѣбити ма хоѣеть, хоѣѣ спасти и имѣти: имамъ принѣсти, имате ѣсти, имаме лежати, обично со негација: не имате ѡстати, не имате внити, не имате видѣти.

Потврдена е старата форма на кондиционалот со бимь: бимъ бѣлъ, не бимъ билъ, бѣ оѣбили, бѣ ѡвѣщали, бѣ были, а раширен е и поновиот начин на образување на кондиционалот со аористната форма бѣхъ. Примерите со би за 2 и 3 л. едн. го потврдуваат следниот степен од развојот на

кондиционалот што претпоставува промена на помошниот глагол во непроменлива честица би: би бѣль, не могл би, не би ... ѿрѣль, даль имь би, вселила са би, болѣло би.

Текстовите од овој период се одликуваат со замена на супин со инфинитив, а не е честа замената на инфинитивот со да-конструкција, што се должи на факторот на традицијата.

Литература

- Бицевска, К. 1978: Карпинскиот апостол, *Македонски јазик*, XXIX, Скопје, 195–202.
- Блахова, Е., Хауптова, З., 1990: *Сѣрумички (Македонски) аѣосѣол*, МАНУ, Скопје.
- Велчева, Б. 1969: Кѣм установјаването на среднобѣлгарските правописни типове (Стаматово четвороевангелие од XIII век), *Известия на Института за бѣлгарски език*, 17, София, 233–286.
- Видоески, Б. 1998: *Дијалекѣиѣ на македонскиоѣ јазик*, том 1, МАНУ, Скопје.
- Видоески, Б. 1999: *Дијалекѣиѣ на македонскиоѣ јазик*, том 3, МАНУ, Скопје.
- Георгиевски, Г. 1990: *Инфинѣиѣвоѣ и неѣовиѣе еквиваленѣи во македонскиѣе ѣексѣови од XII до XIV век*, Посебни изданија, кн. 16, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Георгиевски, Г. 2001: Супинот и неговата синтаксичка замена во Добромировото евангелие, *Македонскиѣиѣчки сѣудии*, Менора, Скопје, 61–76.
- Десподова, В. 1988: *Гриѣоровичево еванѣелие* бр. 9, Македонски средновековни ракописи II, Институт за истражување на старословенската култура, Прилеп.
- Десподова и др. 1995: Десподова В. (ред.), Бицевска К., Пандев Д., Митревски Љ., *Карѣинско еванѣелие*, Македонски средновековни ракописи IV, Институт за старословенска култура-Прилеп, Книгоиздателство Матица Македонска-Скопје, Прилеп-Скопје.
- Иљинскиѣ, Г.А. 1912: *Слепченскиѣ апостол XII века*, Москва.
- Илиевски, П. Хр. 1988: *Балканолошки линѣвисѣиѣчки сѣудии*, Посебни изданија, кн. 14, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Јаѣиѣ, В. 1992: *Добромирово еванѣелие. Сѣаромакедонски сѣоменѣк на црковнословенскиоѣ јазик од XII век*.
- Угринова-Скаловска, Р., Десподова, В., *Добромирово еванѣелие II. Кирилски споменик од XII век*, Скопје-Прилеп.
- Конески, Б. 1956: *Вранешнички аѣосѣол*, Стари текстови II, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
- Конески, Б. 1981: *Исѣорија на македонскиоѣ јазик*, Култура, Скопје
- Куљбаѣкин, С. 1907: *Охридскаја рукопис аѣостола конца XII века*, Бѣлгарски старини III, Археографическа комисија при Министерството на народната просвѣта, София
- Маѣаријоска, Ј. 1997: *Радомиров ѣсалѣиѣр*, Стари текстови V, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
- Маѣаријоска, Ј. Црвенковска, Е. 2011: *Шаѣариков ѣѣриод – линѣвисѣиѣчка анализа*, авторско издание, Скопје

- Марти, Р. 1984: Формы аориста в древнеболгарском языке, *Palaeobulgarica/ Старобългаристика*, VIII (1984), 4, София, 6–21
- Миовски, М. 1996: *Хлудов ѝаримејник. Лингвистичка анализа*, Метаморфоза, Скопје
- Мирчев, К. 1963: *Историческа граматика на българския език*, София.
- Мошин, В. 1954: *Македонскоѝо еванџелие на ѝоѝ Јована*, Стари текстови I, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Мъжлекова, М. 2002: Аористните форми на тематичните глаголи с инфинитивна основа на съгласна във Ватиканския палимпсест, *Palaeobulgarica/ Старобългаристика*, XXVI, 1, 93–112.
- Пјанка, В. 2010: За потеклото на македонските и словенските минати времиња (имперфектот и аористот), *Меѓународен македонистички собир*, 29-31 август 2008, Охрид, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 335–347.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2000: *Кичевскиоѝо окѝоих (Македонски книжевен сѝоменик од XIII век)*, Менора, Скопје.
- Поп-Атанасова, С. 1995: *Лингвистичка анализа на Биѝолскиоѝо ѝриод*, Посебни изданија, кн. 23, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Речник 2006–2013: *Речник на црковнословенскиоѝо јазик од македонска редакција* (гл. уредник, З. Рибарова), т. I, св. 8–11, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Рибарова, З. 1982: Од историјата на императивните форми во македонскиот јазик, *Македонски јазик*, XXXI–XXXII (1981–1982), Скопје 617–622.
- Рибарова, З. 1986: Охридските традиции и јазикот на македонската средновековна писменост, *Климентѝ Охридски, Сѝудии*, Скопје, 56–77.
- Рибарова, З. 2005: *Јазикоѝо на македонскиоѝо црковнословенски ѝексѝови*, МАНУ, Скопје.
- Рибарова, З. 2009: *Палеословенскички сѝудии*, Посебни изданија, кн. 63, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
- Селищев, А. М. 1918: *Очерки по македонској диалектологиѝи*, т. I, Казань
- Топоров, В. Н. 1961: К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола, *Вопроси славянского языкознания*, вып. 5, 35–70
- Угринова-Скаловска, Р. 1987: *Сѝарословенски јазик*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
- Угринова-Скаловска, Р., Рибарова, З. 1988: *Радомирово еванџелие*, Стари текстови IV, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
- Хабургаев, Г. А. 1986: *Старославянскиј јазик*, Москва
- Цонев, Б. 1906: *Добрейшово четвроевангеле, среднобългарски паметник от XIII век*, Български старини I, София
- Црвенковска, Е. 1999: *Заѝрейски ѝриод*, Стари текстови VII, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје
- Црвенковска, Е., Макаријоска, Л. 2010: *Орбелски ѝриод*, Стари текстови X, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје

Черных, П. Я. 1962: *Историческая грамматика русского языка*, Москва

Щепкин, В. Н. 1906: *Болонская ѱсалтырь*, С-Петербург

Bauerová, H. 1979: Změny kontrakčních skupin -aje-, -uje-, -ěje- v staroslověnských evangelních kodexech, *Slavia* 48, 1–11

Kurz, J. 1969: *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praha

MacRobert, C. M. 2008: On the Role of Memory and Oral Tradition in the Early Transmission of the Church Slavonic Psalter Text. *Християнска агиология и народни вярвания. Сборник в чест на ст. н. с. Елена Коцева*. София: Изток-запад, 340–355.

Rusek, J. 1970: Triod Orbelski, *Sprawozdania z Posiedzeń komisji oddziału PAN w Krakowie*, XIV, 1, 113–115.

Кратенки на изворите⁴³

XII век

Дбм – Добромирово евангелие, почеток на XII век

Бит – Биѱолски ѱриод, XII век

Слеп – Слейченски аѱосѱол, XII век

Охр – Охридски аѱосѱол, крај на XII век

Григ – Гриѱоровичев ѱаримејник, крај на XII – почеток на XIII век

Шаф – Шафариков ѱриод, XII – почеток на XIII век

XIII век

Стм – Сѱамаѱово евангелие, почеток на XIII век

Бон – Болоњски ѱсалѱир, 1230–1241 год.

Дбј – Добрејшово евангелие, прва половина на XIII век

Заг – Заѱрејски ѱриод, прва половина на XIII век

Вран – Вранешнички аѱосѱол, XIII век

Пог – Поѱодинов ѱсалѱир, XIII век

Јов – Евангелие на ѱој Јован, втора половина на XIII век

Кич – Кичевски окѱоих, XIII век

Орб – Орбелски ѱриод, втора половина на XIII век

Рад – Радомирово евангелие, втора половина на XIII век

Рдм – Радомиров ѱсалѱир, втора половина на XIII век

Стр – Сѱрумички (македонски) аѱосѱол, втора половина на XIII век

Дчн – Дечански ѱсалѱир, крај на XIII век

Крп – Карѱинско евангелие, крај на XIII век

Лобк – Лобковски (Хлудов) ѱаримејник, 1294–1320 год.

Хлуд – Хлудов ѱриод, крај на XIII век

XIV век

Верк – Верковичев аѱосѱол, XIV век

Грг9 – Гриѱоровичево евангелие бр. 9, почеток на XIV век

Карп – Карѱински аѱосѱол, почеток на XIV век

Крат – Краѱовско евангелие, средина на XIV век

Лес – Лесновски ѱаренезис, 1353 год.

Слоеш – Слоешѱички ѱаѱерик, XIV век

⁴³ Во трудот се употребуваат кратенките на ракописите според *Речничкој на црквословенској јазик од македонска редакција* (т. 1, 2006).

Кратенки на други ракописи:

Асем – *Асеманово еванџелие*
 Ват – *Вайиџкански ѡалимпсесѡ*
 Врач – *Врачанско еванџелие*
 Вук – *Вуканово еванџелие*
 Зогр – *Зоџрафско еванџелие*
 Мар – *Мариинско еванџелие*

Сав – *Савина книга*
 Син – *Синајски ѡсалиѡир*
 СинЕ – *Синајски еухолоџиј*
 Супр – *Суѡрасалски зборник*
 Толст – *Толстѡоев ѡсалиѡир*
 Фра – *Фраиџџиков ѡсалиѡир*

Liljana Makarijoska

Emilija Crvenkovska

Verb Forms in the Macedonian Church Slavonic Texts between the 12th and 14th Centuries
 (Summary)

This article deals with the verb forms of more than twenty Church Slavonic manuscripts of Macedonian redaction in the period between 12th and 14th centuries. The comparison is made with the Old Church Slavonic manuscripts as well as with the Macedonian vernacular in order to determine similarities and differences among them.

The verb forms in these texts, on one hand, are archaic, preserving the ending -t7 in 3rd person singular present, asigmatic aorist, old forms of conditional with bim7, etc. Such forms related the manuscripts to the canonic ones, and indicate the archaic features of the original book, or reflect the certain relation to the cyrilomethodian tradition. On the other hand, the analyzed texts contain a large number of innovations that present the linguistic influence of the writers' vernacular. The most significant innovations in present tense are: the occurrence of the ending -[7 in 2nd person singular, ending -me in 1st person plural, the new forms of the verb b7yti: si for 2nd person singular, e for 3rd person singular, esme for 1st person plural, ste for 2nd person plural. The leveling of endings for more verbal groups in 3rd person plural present, and imperativ is evident. The imperfect forms in most cases are contracted. There are some cases without auxiliary verb in the 3rd person singular perfect, and past active participle on -le. The loss of infinitive and supin is notable.

Key words: Old Church Slavonic, Macedonian redaction, verb forms

Кристина Николовска

821-1(082.2)

Original scientific paper/Изворен научен труд

ТЕМАТСКИ И СТИЛСКИ ДОМИНАНТИ НА СЛОВЕНСКИТЕ ПОЕТИ – ЛАУРЕАТИ НА ПОЕТСКАТА МАНИФЕСТАЦИЈА СТРУШКИ ВЕЧЕРИ НА ПОЕЗИЈАТА, ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКИТЕ И СВЕТСКИТЕ ПОЕТСКИ ИСКУСТВА

Блаже Конески (Македонија), Андреј Вознесенски (Русија), Генади Ајги (Чувашија, Русија), Славко Михалиќ (Хрватска), Љубомир Левчев (Бугарија) и Матеја Матовски (Македонија)

Клучни зборови: тематски и стилски доминанти, меѓународна поетска манифестација *Струшки вечери на поезијата*, добитници на „Златен венец“

ВОВЕД

Рефератот истражува *поетички (тематски и стилски) доминанти* на поетските дискурси на неколкумина словенски поети - добитници на престижната награда „Златен венец“ на Меѓународниот поетски фестивал „Струшки вечери на поезијата“, кој веќе 52 години се одржува секој август во Струга, Република Македонија. Анализата се однесува на *тематските и стилските* на поезијата на: Блаже Конески (Македонија), Андреј Вознесенски (Русија), Генади Ајги (Чувашија, Русија), Славко Михалиќ (Хрватска), Љубомир Левчев (Бугарија) и Матеја Матовски (Македонија). Откако ќе се истражат носечките поетолошки доминанти кај овие поети, ќе се прави споредбена анализа со искуствата во овој домен, во

европскиот и светскиот контекст. Анализата е потребна за да се проучат длабинските интереси и афинитети на поетските писма (кои содржат тематски пораки преку изразни решенија), неопходни за да се разјаснат основните дискурсивни афинитети. Тематскиот и стилистичкиот репертоар (со сличностите и разликите), ќе ја отвори следната, споредбена „врата“ кон европскиот и светскиот поетски процес.

1. ТЕМАТЕМИТЕ И СТИЛЕМИТЕ ВО ПОЕЗИЈАТА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ (лауреат на „Струшките вечери на поезијата“ 1981)

Блаже Конески е прв македонски струшки поетски лауреат. Потрагата по тематските и стилските доминанти во поезијата на Конески значи да се отвори

стожерниот поетички трезор, кој спаѓа во најдрагоценото на светската поезија. Поезијата на Конески е врвен применет патоказ за поезија, од кој се учат, се усовршуваат, но и „се насладуваат“ генерации поети, критичари, поетски уживатели.

Тематемии

Тематските доминанти во поезијата на Конески потекуваат од „изворот“ на **архетиповите**. Од тој „извор“, понатаму се разгрануваат тематски „реки“ кои се снажно „тело“ на неговата поетика.

„Рудникот“ на традицијата, македонската историја, културната историја и историја на духовноста - се голема инспирација за поетот. **Светското културно наследство** е голем извор на тематемии во поезијата на Конески. Антологиските песни како: „Икона“, „Ангелот на Света Софија“, „Кале“, „Марковиот манастир“ се вонесериски репрезент на овој опус, понесен и возвишен од скапоцениот трезор на историјата на уметноста, но и на историјата на убавината на духовната посветеност. Културниот код е големиот компас за поетската херменевтика, која раскошно се распостила низ песна. „Зад“ песната може суптилно да се чита „невидлив“ поетски есеј, кој расте како крошна сознанија, поуки, искуства и пораки.

Традицијата и историското минато се носечка тематема во антологиските песни: „Тешкото“, „Везилка“, „Болен Дојчин“, како и во песните од поетскиот циклус „Проложни житија“. Серија монументални песни на Конески се

мотивирани од **народните легенди** и започнуваат со мото од нив: „Стерна“, „Кале“, „Марковиот манастир“, „Песја брдце“. **Историското минато** како тематема извира од повеќе песни, како од: поемата „Мостот“, „Илинденски мелодии“, „Песната“ (за партизанот Стојан), „Сончева колона – б а л а д а“, „Караорман“, „Смртна песна (посветена на Н. Вапцаров)“, „Буната Карпошова“, поемата „Средба со Жинзифов“, поемата „Ракување“, „Григор Прличев“, „Марко Крале“, „Одземање на силата“, „Поразот на Даме Груев“, „Срцето на Борка Талески“, „Дедо Конески“, „Потера“.

Патриотски, татковински содржини имаат песните: „На граница“, „Молитва“, „Враќање“, а со восхит кон **творечкиот предок е песната** „Кочо Рацин“. **Со восхит кон убавините на татковината** се песните: „Охрид“, „Дојран“ итн.

„*Ars Poetica*“ извира од повеќе песни како: „Песна“, „Песна“, „Песна“, „Везилка“, „Реки“, „Зборот“, „Песна над песните“, „Ars Poetica“, „Поезија“, „Поетика“, „Точка“, и др.

Останати важни тематемии во оваа поезија се: **живот, душа, минато, песна, љубов, спомени**, кои најчесто се изразуваат преку формата **записи**. **Поетските спомени** ги има во песната „Спомен“, а тие некогаш се и во вид на монолози или дијалози, како поетскиот циклус „Монолози и дијалози“. Контемплативните записи на Конески се голема планина на неговиот опус, која се извишува како златоврв.

Поетички доминанти

Тематските доминанти кај поетот Конески се распрнати и распространети во **безброј различни стилски решенија**, не робуваат на ни ниту еден доминантен модел на фигура, што овозможува прераскошна стилска палета, која не се повторува, туку е во постојана иновација и креација. Сето тоа прераснува во „танц“ на стилските фигури. Тоа е полифона, сложена градба, каде тематемите слободно „влегуваат“ во различни и постојано нови „калапчиња“ на формата, како среќно избрани стилски градби. Виртуозноста на чинот е неоспорна и величествена. Тоа ја прави оваа поезија спокојна, своја, но и бескрајно моќна, автентична и монументална. Креаторот и оркестраторот на оваа поетска симфонија е: „невидлив“ или „сокриен“ теоретичар на литература, филозоф, поетски херменевтичар, кој се затскрива зад - поетот. Поетичките доминанти, на крајно суптилен начин продираат кон суштините на најважните феномени на човечката поетска промисла. Големите теми, пратемите - се преработени на маестрален начин, преку принципот на метонимиска презентација, во која само навидум се пее за зрна или за јаготки, а всушност може да се растолкува цела вселена на значења. Без помпезност, со рафинирана едноставност се посега и досега најдлабоката срцевина на серија љубопитства. Поетски и наши.

Сето тоа ја прави поетиката на Конески – вонвременски вредна, една и неповторлива, водечка за сите времиња и

сознанија. Така оваа поезија се воскресва кон врвот на светската поезија.

2. ПОЕТСКИОТ „ВУЛКАН“ НА АНДРЕЈ ВОЗНЕСЕНСКИ (лауреат на „Струшките вечери на поезијата“ 1984)

Поетска „лава“

Големиот руски поет Андреј Вознесенски, лауреат на „Струшките вечери на поезијата“ во далечната 1984 година¹ прозвучи на македонски јазик во издание и избор на светскиот фестивал.

28 години по тој поетски избор, а при оваа пригода, поетот кој се очекуваше да биде подобро разбран од иднината, има можност да биде сфатен од иднината, а наша сегашност.

Како може да се чита Вознесенски, еден од најголемите поети на светот?

Иднинска поезија

Поетскиот „вулкан“ на Вознесенски исфрла „поетска лава“ кон иднинските светови, кон недогледните очи, кон непрегледните хоризонти. Хоризонти на времиња, простори, култури. Тој „вулкан“ е насочен кон иднината. Тоа е *иднинска* поезија. По својот сензибилтет, иднинска енергија и по визионерските потези.

Човекот-дете на 21-век, има можност да се насладува со поетскиот океан на Вознесенски, кој навлегува длабоко во иднината.

¹ Андреј Вознесенски: *Поезија*. – Скопје, Македонска книга, 1984.

Мигновеноста на животот

Поголема тема на поетот е мигновеноста на животот. Но, таа е „влез“ кон неговата најсуштинска тематска доминанта, а тоа е „носталгија по сегашноста“.

Носталгија по сегашноста

Сепак, поетот Вознесенски е вљубен во сегашноста. Нема тој меланхолија, ниту копнеж по минатото. Поетот нема страв од иднина, ниту од технолошката ера која неминовно доаѓа.

Можеби е тоа така, оти тој иднината ја доживува и како сегашност, а сегашноста, како сосем блиска иднина. Зад сето тоа, можеби е филозофијата дека секундите на сегашноста, треба да се сфатат – како иднински, оти во наши раце се, оти креативноста на нивниот потенцијал е највиска и оти радоста на живото е токму во тоа – сета непредвидлива маса да ја преосмислиме, да ја исполниме мигновеноста со содржини, највисоко осмислени. А вистински празник е кога тоа осмислување или преосмислување – е чинот на создавање на поезија. Осмислувањето на животот и неговото преосмислување во свеченоста наречена – *сегашност*, е чин рамен во возбуда и по историска одговорност, како и чинот на соодавање на поезија. На највисока скала се и двата животворни и поетотворни чина.

И уште нешто е сосем можно – доживувањето на иднината како сегашност, ја повлекува низата со која – сегашноста, многу скоро се доживува како – блиско минато. И точно, носталгијата по сегашноста, длабоко во

себе ја содржи тагата кон минатото. Тоа значи дека – или има премногу потенцијали на минатото во сегашноста или сека сегашноста, иако се подава кон иднината со своето тело, со својот дух – сепак, насокоро – потонува во минатото.

Тој висок, возвишен копнеж по живот, активен во секоја секунда, значи највисока можна свест кон драгоценоста на животот, со крајен осет за минливоста негова.

Највисокото доживување на себеси – е преку сегашноста. Нема посуштински процес од вдишувањето. А поетското „вдишување на себеси“ е врвна не само сетилна сензација, туку и небесна филозофска скала, а длабоко во себе – најпоетска можна слика.

Само поетот може да се „вдиши себеси“ на така мирен, спокоен, свесен начин, но и со најголемо доживување.

Веселост на животот

Носталгијата по сегашноста се престорува во драматична копнеж по животните радости, по уметноста на секојдневието, по радоста која триумфира на пазарите.

Во невидена живот расте песната „Продаваат лубеници“². Во темпо *allegro* се извишува секој стих од оваа енергична и весела песна. Тоа е ода на животот, радоста, славењето на секојдневието.

² Ibid., 59.

Сон по спокој

Но колку што го плени поетот вревата на пазарите, толку тој копнее и по мирот и тишината. Сонот по спокој е голем крик во песната-копнеж наречена „Тишина барам!“³. Во видно повишена афективна состојба, оваа песна – конзерватор на крикот, успева да ја долови нервозата од недостиг на тишински мир. Поетот тишината го храни.

Извичникот во насловот на песната наречена: „Тишина барам!“ ветува драматична, возбудена и напната атмосфера, која успева да се гради само кај маестрални поети.

Ars Poetica искуство

Сосем оригинален, несекојдневен и впечатлив е односот на поетот кон темата *Ars Poetica* преку песната „Не ми се пишува“ (125).

Овој тип на *Ars Poetica* писмо навестува цел бран, кој подоцна ќе биде предмет на многу песни, на теми за сипмозиум, дури и на антологија⁴.

Омнипрезентна поезија

Сеприсутноста на позијата е голема тема на Вознесенски. Идеалот, поезијата да биде омнипрезентна, ја рамни неа со сонцето, па дури и со Бога, оти е распослана во се и секого. Ѓурчинов забележува: „Вознесенски

поаѓа од увереноста во сепроникливоста на поезијата. Затоа тој неа ја открива во нејзината спонтаност и сегдеприсутност, ја посакува како шок и изненадување, одбегнува секоја програмираност, ја исчекува како чудесна непредвидливост. Неодамна, тој објави оглед за ‚подвижниците на духот‘ и во него, опишувајќи ни една своја прошетка низ Париз, го дава следниот опис: ‚Се сеќавам како сонцето се спушташе во мрежестата силуета на Ајфеловата кула, како топка во кошарската мрежа, снимено забавено“ „ (15).

Метафорите - копнеж по *perpetuum mobile*

Метафоричкиот универзум на Вознесенски е буен, жив, динамичен. Валентин Катаев вели: „Книгите на Вознесенски се секогаш де по на метафори“, Навистина, во нив присуствуваме на вистински водопади од метафори, слики и асоцијативни спрегови во постојана жива, отворена фисија, се соочуваме со еден динамичен творечки простор во кој се зближуваат или се спротивставуваат, често тесно се проникнуваат, различните и по својата природа и по потекло мошне диспаратните нешта. *Метафоризмот* е во сите такви случаи едно од нужните средства да се „стаса животниот бескрај“, да не се изгуби чекор пред огромноста на светот и краткоста на човековиот живот, пред молневитите промени на стварноста.“ (16).

Зближувањето на спротивностите и диспаратетите, што е суштината на метафоричкиот процес, на ниво на значење,

³ Ibid., 79.

⁴ Тематски избор на „Струшките вечери на поезијата“ Кристина Николовска: *Тишината меѓу два збора*. – Струга, СВП.

кај Вознесенски се води искусно, ненападно, без да се робува на тој заводив механизам. Нашето искуство говори дека неговата поетска постапка, секогаш е свежа со метафоричност, автентичност и оригиналност. Растоварен од тежините на метафоричкиот идеал, тој лесно ја води таа фигуративна игра, во која секогаш, во заднината на поезијата, една, главна метафора го води главниот поетски збор. Нема расфлани, кокетни, ненужни метафоризации. Нема заскитани и излитени непотребни решенија. Се има своја функција и улога.

Поетско вознесение

Во православиеото зборот „вознесение“⁵ се однесува на „Христијански празник, посветен на Христовото вознесување на небото, што се слави на четириесеттиот ден по Велигден.“

Вознесениот Господ го создал тој ден: „Овој ден го создаде Господ, да се возрадуваме и возвеселиме во него...“. Се простуваме и се „разделуваме“ од Велигден, до идната година.

Ако: „Вознесувањето е исполнување на Воскресението Христово, а со тоа - и човековото воскресение и вознесение.“, тогаш, од нашиот поет Вознесенски зрачи поетско воскресение и вознесение. Воскреснува и се воскресва смислата, одново и одново.

⁵ Установувањето на празникот Вознесение Господово е во длабоката древност. За тоа ни говорат сведоштвата на писмените споменици.

Здиводарител

Тој е не само „здиводарител“⁶ на поезија и на живот, и тоа животворна поезија и поетизиран живот, туку и поетодарител...

Таков го паметат и Струшките вечери на поезијата, и светот...

3. ФИЛОЗОФЕМСКИ „МРЕЖИ“ ВО ПОЕЗИЈАТА НА ГЕНАДИЈ АЈГИ (лауреат на „Струшките вечери на поезијата,, 1993)

1. Сџилоѝ на неговата филозофија

Ајги не е поет кој сака да го блокира, да го фрустрира читателот. Напротив, тој бара да биде и „препрочитан“, доколку на прво читање е недоволно разбран. Тука спаѓа и техниката на неологизмите, кои квантитативно немаат висока фреквенција, туку се впечатливи, упадливи, па и незаборавни на некој начин. Значи, ретки, но со голем придонес кон општата економија на стилот. Мислиме повеќе на стилот на самата негова филозофија, не на самото ниво на дискурс. Бидејќи кога ја читаме неговата поезија, ние практично во еден момент можеме да сфатиме дека сме „упаднале“ во некоја **филозофска мрежа, филозофско место**. Тоа место можеби Ајги го издава во само еден стих: „местата на нашите претчувства

⁶ „Здиводарител“ (111) е песна.

и мисли? -“⁷. А тие места пак, “растат” од зборовите. И така, не заведува, занесува директно, без најава, во некои филозофски „места“, за потоа сепак да не врати онаму каде што припаѓаме во тој комуникациски процес – кон зборот. И тоа “Зборот-Огин”: насекаде – невидлив – а сите ги озарува:

тој завршен
Збор-Огин:

одамна што ги опфати
дури и местата на нашите
претчувства и мисли? – (103)

И тука, Ајги, речиси дискретно ги издава постулатите на својата поетика. Имено, зад тоа „Зборот-Огин“ препознаваме ефикасни зборови, ударни, носечки, онакви какви што Ајги употребува. **Зборови-сирели**, зборови кои засекуваат, подзамислуваат. Нивната функција е слична како кај синкопите во метриката или во музиката. Подзамислуваат. Тоа се **филозофемски синкопи**, таков стакато има поезијата на Ајги. Такво едно стакато пеење, подразбира засекување, отсечност, но тоа е една длабинска, навидум невидлива засекуваност – организација. Затоа е редок, тоа е една од тајните на Ајги. Затоа, воедно е и потешко приемлив, но, и никако – одбивен. Не е херметичен поет во најстро-гата смисла на зборот. Иако

тешко, многу малку ќе најдеме фабуларна структура, ја нема најчесто – Но, ќе најдеме интересни, доста оригинални замени на фабуларно-ста.

2. Семантички “куќии”

Значи, зад тие *навидум херметизираните семантички куќии*, сокриени се нарративни подлоги, кои оваа поезија се решава да останат на дното, не на површината. На текст се речиси невидливи, треба да се “луши”, треба да се “требе” малку површината на песната, текстот, или да се побара решението некаде во контекстот. Поезија која не останува на “сува” апстракција, на некоја неупотреблива и самодоволна апстракција, туку која сака да говори за клучните провокации на поезијата, но сепак и да спушти “конци” за некогаш да се разбереме. Значи, поезија која можеби оди и на карта или фактор: време. Ако не сега, ќе се разбереме подоцна. Или при некое препрочитување или при некое друго време. Оваа поезија како да го чекаше своето време. Особено некои стихови од раните педесетти години. Затоа сметаме дека, банално е да се сведе факторот “иновација” кај Ајги само на планот на изразот, ако не се потенцира иновацијата на длабинските когнитивни процеси. Сознајната еволуција и матурација го организира и води филозофскиот свет на Ајги. Многу напредниот свет. Ќе признаеме дека приемчивоста некогаш е оспорена, или доведена во прашање. Дека некогаш како да сака да ни затвори врати,

⁷ Генадиј Ајги: *Дишење на полето*. – Струга, Струшки вечери на поезијата, Златен венец, 1993, 103.

дури и кога ни соопштува поважни работи. Но, токму тука, бара напрег, бара друг, бара отпор да биде разбран. Поезија која не се подава лесно, која не се нуди привлечно. Затоа и си дозволува *фрагментарност*, засекување.

2.1. *Фрагментарност*

И тоа во моменти кога очекуваме развој на мислата. Тие збунувања сепак се функционални, а не се немоќ. Тоа не е поезија која ќе ги реши проблемите со слика или со пејсаж или со визуелно, туку со акцент, потенцирање на нешто важно. Тука и како пол, како природа, ја изделува поезијата од прозата. Тука и ја оправдува својата непотреба од фабуларност. Но, иако има песни со типичен автоматски запис како песната “Моцарт: ‘Касација’” (137), иако експериментот е дел од неговиот поетски темперамент, тој не се препушта или оддава на него. Само ја задоволува својата љубопитност или страст.

2.2. *“Концептирајќи”-поезија*

Каква е поезијата на раниот Ајги? Карактеристични се варијациите на чувашки народни песни. Песните имаат директни, остри наслови. Таа прецизност стабилно ја поставува песната, и како да ја чека. Има доста, би рекле, и општи наслови од типот: „Снег“, „Смрт“, „Тишина“, „Детство“, сл. Но, општите места имаат конотации, сосем доживевани, лични, мудросни конотации. Мисловната стихија кај Ајги е

силна, како да е и над зборовите, над кажаното. Зошто трвдиме дека не е штетно херметичен? Бидејќи, ќе каже:

молчев „збогум“ (43)

Тоа е според нас *„концептирајќи-поезија“*, поезија на висока економија, поезија која премногу работи на парадигмата. Поезија која многу повеќе одбегнува или просто речено „фрла“ непотребни зборови, отколку што натрупува одвеќе. Тоа е поезија на “рестото”. Поезија на речиси незаменливи зборови, како “молчев збогум”. Токму тука се јавуваат филозофските синкопи, после ваков стих, мора да подзастанете.

После силна филозофема, ќе смири со окасионел за време, кој ќе го продлабочи кажаното, ќе создаде некој мал привид на наративизација, и на крај ќе кулминира со емоција и со страотно експресивна слика „со образите во рацете“. Значи, мајстор на сликата кој не сака да кокетира со неа непотребно. Кога треба, ќе ја уфрли. Таков е светот на раниот Ајги. Тивко мудар, тивко промислен.

Ајги пак ни прави *семантички „куйи“*. Како? Ригорозната парадигма на лексемите прави вистински *„богови“ од самиџе зборови*. Придавката стекнува нова, необична важност во примерот „нашата тишина“, бидејќи потоа се дообјаснува со контекстот „нарушена од нас,“. Таа наша тишина, е цел еден мислечки концепт. Потсетува, упатува на сечија лична и колективна тишина. Иницира многу размислување за таа своја, наша тишина.

Таа аксиологија на тишината со тезата дека сами ја нарушуваме, се однесува на многу поширок спектар и на многу повеќе конотации. Како да ја лоцира вината со само еден страотен, секавичен стих.

Значи, тишината се гледа, тишината се слуша, станува слушлива и сето тоа “некаде на дното”. Ете како поимите од насловите кои ги третира, стекнуваат нова димензија, кога тишината веќе не е апсолутно ни тишина и кога како таква има потреба да се објасни.

2.3. *Песни-врешена (Врешено-сисџем, филозофем-врешена)*

Поезијата на шесеттите години е уште подлабок мисловен континент на Ајги. Тоа продлабочување на мисловните “зафатнини” се “одразува” на должината на песните и стиховите. *Песниџе-„врешена“* се “окрупнуваат” и тоа според потребите на мислата. Структурата на филозофемите од овој период е исто така во форма на вретено, со свои центри од кои се шират.

Пробирливата “парадигма” диктира филозофска амбиција, и тоа со сосем обични зборови, како во песната “Војна”:

и богатствата на земјата ги намалуваме

чиниш ги намалуваме луѓето

(61)

Тоа „ги намалуваме луѓето“ е грижливо пронајдено. Не е тоа намалување на “народите”, туку луѓето, поединците. Не е ни бројно намалување или „проретчување“, туку - намалување по

големина. Токму така, во војната луѓето „стануваат помали“, и тоа не од самите себе, туку од “некои ние”, како провокативна лична заменска форма. Така и може да се замислат тие “намалени луѓе” во војната. Лексемата „намалени“ „собира“ повеќе неизговорени семи како: „понижени“, „деградирани“ и сл. Атакот врз човеш-твото како да може да се „всели“ во само еден збор. Тоа е ефикасна парадигма. Затоа сметаме дека некои мисловни кон-центрати на Ајги како да ја имаат зафатнината, силата на некоја претходна емпирија, можеби некоја цела виртуелна материја, од која добиваме прочистени продукти – концентрати, како резултат на филозофско набљудување на појавите и состојбите.

3. *Мисловна архисџекџура и мисловна сџрукџура*

Можеби сознанието донесува болка, чиј крај не ќе може да се предвиди. Болноста на филозофемските откритија тој ја лоцира и потенцира во оваа песна. Така и цената на своите филозофемии ја објаснува на овој начин. Станува збор за страотна емпирија. Емпирија на поет кој бил во изолација. Сето тоа во оваа песна се случува во темпорална одредница „Пред враќањето на стравот“. Значи, тоа е цела една психолошка состојба пред стравот. Таа детализација, сегментација на психолошки состојби е извонредна стратегија за проучување, евоцирање на некои предсостојби. Цели *мисловни концепџии* стојат зад

ваквите песни. Цели оформени констатации, кои привидно се нудат само како божемни евокации. Затоа песните се стабилни, во сета своја навидум фрагментарна структура на искажување. Кога ќе се препознаат енигматичните места, како прво, па потоа ќе се дешифрираат тие како: “местото на нивните ликови” или „јавното место / што е – ти:“, доаѓа трета фаза во маталогичката операција – интеграција на филозофемите, – се добива покомплексно *семантичко семејство* кое има претензија на округнување. Тие филозофски “густи” места, веќе сериозно прераснуваат во – *аксиолоџии*. И затоа велиме *стил на мислење, стил на филозофијата, дискурс* кој се води еминентно од потребите на *мислата*.

Затоа, оваа поезија како да „диктира“, налага, техника на бавно читање, популарно речено *“слоњ моџион” техника*, чија стратегија или цел е – презагледување, превгледување во текстот. Тука и можеме да признаеме дека во ова поезија потешко е влегувањето, отколку излегувањето од неа. Но, таа нема потреба од навидум лесни јадиси кои ќе го примамат читателот. За раните шеесетти години, тоа е мошне напреден не само дискурс, туку и аксиолошки систем. Во сето тоа треба да се одржува и формата на песната. Парадигмата и синтаксата им служат на потребите на поголемите мисловни концепти. Затоа оваа поезија не „кокетира“ непотребно со силните фигури, или гласните фигури. Тие не се носители на семантичкиот капацитет. Во

тоа време, на пример современата поезија воопшто, речиси “болува” од силни фигури.

Самите мисловни концепти за рецепиентот се енигми на прв поглед, а понатаму – потрага. Таа сосем лична поетска емпирија понатаму станува *заедничка евокација*. Место на кое можеби сме биле и – ние. Така е и со снегот, снегот токму од неговото детство, така е со војната, стравот, чувашките шуми, врбите, брезите и сл. Некаде сме биле заедно со Ајги. По тоа е паметлив Ајги. По тоа ни е близок.

* * *

Да заклучиме, сметаме дека површината или “кожата” на поезијата односно самиот текст на оваа поезија, се води или организира преку цели филозофемски „мрежи“ во кои упаѓаме. Нивната цена е – тоа што и пркоси на лесната читливост. Тој свет на големите филозофемски мрежи, на површината на текстот или „кожата“ на поезијата може да делуваат и грубо, остро. Но, тоа е поезија која само навидум нема потреба да се грижи за својата “кожа”. Не мора да сјае. Затоа и може да делува рапаво. Филозофемските мрежи на Ајги се густи, разгранети, отпорни и не се кинат лесно. Имаат оформени *семантички семејства и стабилна тематска ориентација*. Привидуваат со некоја второстепена дикција. Мисловна дикција. За некогаш да се разбереме. Постои цел аксиолошки свет „зад“ вратата на поезијата на Ајги.

Така се згуснува *мисловната архитектура и мисловната структура* на

йоей̄-скио̄й̄ свей̄ на Гендиј Ај̄ги. Поезијата на Ај̄ги има отпорна *мисловна сѝрукѝура*, незаборавна *филозофемска емѝирија* и *авѝенѝична йоей̄ска аксиолоѝија*, со своја дикција. Таквите дикции можеби се самотни, но обично се незаборавни.

Аксиолошкио̄й̄ свей̄ на Ај̄ги нема намера да се „всели“ во некоја йоезија или некои сѝихови. Тој едносѝавно йос-й̄ои, ѝо „собира“ во йесна.

4. РЕЦЕПЦИЈА НА ПОЕЗИЈАТА И НА ПОЕТИКАТА НА СЛАВКО МИХАЛИЌ ВО МАКЕДОНСКИ КОНТЕКСТ (како лауреат на фестивалот „Струшки вечери на поезијата“ 2002)

Позлатен поет

Златната едиција на фестивалот „Струшки вечери на поезијата“, 2002 година се позлатува со импозантниот и монументален избор поезија⁸ на хрватскиот поетски великан Славко Михалиќ. Изборот на песните е авторов, а прпевиот и поговорот се уметност на поезнатиот македонски поет, прпејувач на поезија и критичар, академик Гане Тодоровски. Тодоровски искрено уживал во привилегијата на „улогата на посредник“, оти со децении се насладувал со поетските „сокови“ на Михалиќевата поезија и се хранел со „ензимите“ нејзини. Така Тодоровски е

„внатрешен“ познавач на „дишењето“ на Михалиќевата поезија.

Резултати

Рецепцијата на поезијата и на поетиката на Славко Михалиќ во македонскиот контекст, како лауреат на фестивалот „Струшки вечери на поезијата“ 2002, ни овозможува неколку заклучоци, резултати на нашата анализа:

1. Најпрво, приемот на корпусот на Михалиќевната поезија на македонски јазик има највисоко ниво на поетско „гостопримство“, бидејќи таа привилегија му припадна на врвен поет, прпејувач на поезија и критичар Гане Тодоровски.

2. Така песните на оригиналниот, хрватски јазик, добија среќни „сестри“ на македонски јазик. Тоа ниво на „роднинска“ блискост има навистина длабинска поткрепа, бидејќи е водена од двајца врвни играчи на поезија и јазикотворство.

3. Михалиќ и Тодоровски се поети кои се во недоговорен поетички дослух. Некои песни на Михалиќ и Тодоровски, како да водат тивок, невидлив внатрешен дијалог⁹. Тоа извира од сензибилитетот на поезијата, од нејзините намери, но од неколку заеднички особини на дискурсот. Лажната или привидна колоквијалност на говорот, голема е и фина стапица за непречен „влез“ во песната. Привидната пристапност на поезијата, опушта и релаксира, но и наговестува, да не заборавиме дека „секогаш има второ

⁸ Славко Михалиќ: *Одбрани песни*. – Струшки вечери на поезијата, Струга, 2002.

⁹ Како песните “Rastanak sa sobom” (Mihalic) и „Старечка песна“ (Todorovski).

полувреме“ (со спортски зборови кажано). Затоа метонимскиот пол на поезијата, заднинска „крв“ е на дискурсот на Михалиќ и Тодоровски. Шармантната незаинтересираност за „модните“ и помодарски трендови – „имунитет“ е на нивните поезии. Двајцата поети се сродни и по растот на големата тема *Ars Poetica*. Потоа, тука е и генерациската, лична, пријателска врска.

4. Песните на Михалиќ растат од интонациски вредности. Богатството и раскошот на интонативниот свет на поезијата на Михалиќ, ја стабилизира песната во почетниот „влез“ и раскошните „ходници“ на песните¹⁰. Таа дражест, се постигнува и во македонскиот контекст. Музиката на поезијата михалиќева, богата е и полнозначна во македонскиот поетски звук. Интонацискиот свет е спасен од било какви деформитети, звучните трезори се уште побогати со приемот во македонски контекст. Синтасичката бистрина на стихот – врвна. Семантичките потенцијали на поезијата се само во прогрес, додека круна на се – металогицкиот универзум – е расен мозаик на металогиците.

5. Тоа е само дел од погодностите кои ги ужива Михалиќевата поезија препеана на извонреден македонски поетски јазик, зошто јасно е дека неговата на поезија на овој јазик – дише со својот ритам, вдишува и издишува по свое, мириса на своите мириси, целата е својска, она е што и навистина била, само што „разденила“ блесната од сонцето на друг јазик. Полна е со дијалог, но и полифонија,

зошто не е потисната, оти од неа зрачи македонска живост и темперамент, па и поетска „клима“ која повеќе му одговара на југот. Таа е сепак – дома, зошто поезијата е *дома* каде што е автентична.

Горди сме со резултатите на виртуозниот препев на Гане Тодоровски, зошто песните на големиот Михалиќ, разденуваат одново во нов книжевен и културен контекст, кој е домаќин на оригинална поезија.

6. Поетичките доминанти: бол, засидана слобода, патување-заборав, граници на себе, себство, *Ars Poetica* искуство, тишинските песни и тишинската поетика – се раскошен облик на поетички дијалог помеѓу *современата хрватска и македонска поезија*. Двата „брода“ на овие значајни корпуси се во тивок, спонтан, но и суштински „разговор“. Тука поезијата на Михалиќ, успешно „разговара“ со носечката супстанца на современата македонска поезија.

Книжевност, на други јазици

Книжевност, на други јазици – Да. Но во својот роден сензибилитет, неоштетена и недопрена од можните деформитети на неуспешниот препев. На македонски јазик, поезијата на Михалиќ „живее“ среќно, моќна е, делува величествено, оти е дочекана од јазикот на препевот, а не од преводот. Сестринскиот однос, не само на поетскиот јазик, туку и на двете големи култури: хрватската и македонската, велик се дијалог налик на славните струшки поетски мостови-метафора за синергија и проток на поезијата на целиот свет. Или како што нашиот великан

¹⁰ Во песната „Ne padaј se“ (10) сосем топлата, пријателска интонација е таа која ни подава рака.

Михалиќ би рекол, во очи на добивање на „Златниот венец на поезијата“ 2002, во своето „Послание до Струшките вечери на поезијата“: „Струшките вечери се голема свеченост на поезијата (...)”¹¹. Во завршните зборови на Посланието истакнал: „Сепак не треба да се заборава: автентичната вода и земја, ако само им додадеме љубов и пријателство, темели се на силата на поетската реч, па и на опстанокот на поетот.“ Така и книжевноста на други јазици, се преродува, не само во новото утро, туку и во новиот контекст. Јазички, поетски, културен. Тоа прераѓање е голем чин, кој ја облагородува и благословува – обновената поезија. Рецепцијата на поезијата на Михалиќ во македонскиот контекст, раскошен е и велик чин, светочин. Празник на поезијата и уметноста. Оти препевот е убавото „дете“ на поезијата, како што и таа, обновена, станува „пород“ на препревните чиновни.

Ново поетско прераѓање на поезијата

Поезијата на великиот Славко Михалиќ доживува ново поетско прераѓање во македонскиот јазички, книжевен и културен контекст, по повод добивањето на најпрестижната награда на најстариот светски фестивал „Струшки вечери на поезијата“ за 2002. Во раскошниот македонски избор, Михалиќевата поезија звучи длабоко, силно,

¹¹ Славко Михалиќ: „Посланица на Славко Михалиќ на Струшките вечери на поезијата“ во *Одбрани песни*. – Струшки вечери на поезијата, Струга, 2002, стр. 6.

стабилно и јасно. Рецепцијата на неговата поезија и поетка во македонскиот контекст, грандиозен е и повеќезначен процес, со далекусежни резултати.

Поезијата на Михалиќ, со македонскиот препев, богата е со „вкусови“ и „мириси“ кои зрачат од неговата поетика.

Така книжевноста, на други јазици, не само хрватската, живее и делува среќно, самостојно и целосно.

А тоа е врвно „небо“ на поезијата... под било кои небеса...

5. ВРЕМЕТО ВО ПОЕЗИЈАТА НА ЛЌБОМИР ЛЕВЧЕВ (лауреат на „Струшките вечери на поезијата“ 2010)

Светот е реплика на големите поезии. „Светот е начин на изразување“¹². Би рекол Левчев.

Времето – големиот играч во поезијата на Љубомир Левчев. Врвен потески осмислувач...

Време органско и време неорганско

Од маестралната песна „Покриви“¹³ се распукува *праприказната* од “дедовата вселена“. Од тој процес изникнуваат поларитетите: минато / сегашност, желби / можности, органско / неорганско, база / надградба, градба / разградба, испливување / тонење, подем / пад, создавање / распад. Тука

¹² Љубомир Левчев: *Одбрани песни*. – Охрид, “Струшки вечери на поезијата“, 2010, 239.

¹³ *Ibid.*, 77.

се развива и ривалитетот меѓу: *времето органско* и *времето неорганско*. Сите тие се под еден „покрив“.

Ако тешките покриви бараат здрава и силна база, тогаш токму *времето* е тивкиот, невидлив тест за издржливост.

Тоа се покриви кои треба да ги издржат не само *основите на времето*, туку и *суштините на времето*.

Играта меѓу: *надградбата и базата*, нивното меѓусебно надитрување низ вертикалата на историјата на времето, се развива како филозофска шах-партија, која низ песната се извива и расте. Така растат, во врела прогресија, надитрувањата за превласта на: *електронската револуција* со своите (компјутерски) чуда, наспроти *биолошката* еволуција, која не се обесхрабрува да парира со своите адути. Адутите се повеќе – се ретчат, како што се потешко се наоѓаат чистите, родени поети, кои се уште умеат да парираат, но и да предничат во партијата шах.

Дијалогот надмудрувачки се води меѓу опозитите: *натура / култура*, *корен/ крошна*, *биолошко време / време-проект*, *женско време / машко време*¹⁴, но и *време / живот*. Само преку оваа низа се доаѓа до најсуштинската разлика меѓу: *време / живот*. *Времето* – како темпоралитет. *Животот* – како осмислен темпоралитет.

Време полно со живот – живот полн со време. – Што е попразно? Или пополно?

Во таа куќа или во таквите куќи, под покривите, во жива полемика се: градбите и разградбите - на системите, на цивилизациите, на историите, на митологиите, идеологиите.

Градбите и разградбите на времето. Креираното време. Проектирано време. Време кое може и да се *самосоздаде*, но и да се *самораспадне*.

Покривите на секоја цивилизација – стануваат немоќни наспроти моќта на природата. Триумфот на тревата над покривите - е очигледен...

Поетска херменевтика на времето

Ако куќата сама од себе и од својот покрив не потоне, тогаш таа е загрозна од туѓата, наводно „добронамерна“ рака. Раката на мајсторите...

Поетска херменевтика на времето, раскошно разденува од песната „Пепел од светлина“¹⁵, која започнува вака:

Си најдов куќа,
постара од вселената.
И веднаш дојдоа мајстори.

Времето е тивок чувар на нашите светови, кои се загрозни од мајсторите.

А поетот само гласно го кажа исконскиот повтеж за „стара куќа“. Сонот за наоѓањето на „пракуќата“, за „најсвојата“, за „едната“, се уште „непронајдената“ – триумфално станува гласна во оваа кротка песна. Кротка, но моќна. Тивко моќна. И раскошно мудра.

Како и сета водечка филозофска интонација на поетот.

Или како што тој скромно, но умно и топло би рекол:

¹⁴ Термини на Јулија Кристева.

¹⁵ Ibid., 263-267.

Но, убаво ми е да гледам
 Како залезот се гушнува во мене,
 а наутро –
 како излегува на прсти.
 И јас се правам дека не слушам.¹⁶

Преноќувањето на сонцето во поетот –
 е величествена бесшумна слика, во која
 раскошно се отвораат капиите за - изгревот...

Енергија – светлина – пепел...
 Енергија и светлина низ времето.

Компримирано време

Понекогаш времето е процеп, кој
 може да собере *мигови* - рамни на - *епоха*.
 Мигови – распрнати низ епохи. Но и епохи –
 згуснати во мигови. Така, во само два стиха,
 оваа поезија „собира“ металолизам, кој
 „впива“ незаборавна приказна, која расте од
 песната „Утринска слава“¹⁷:

Помина веќе цела ера,
 откако низ дождот минувавме вчера.

Во тоа „вчера“ собира повеќе од цела
 ера. Некогаш „вчера“ има поголема „утроба“
 да носи безгранично многу време...

Содржината на слученото, вкусот на
 дожеваното, кое со животна страст сакаме да
 го евоцираме и да го опишеме... секогаш е
 посиромашно и неповратно ни бега...

Бега дури и времето.

Компримираното време – времето
 како миг и како епоха. Време во кое романот

– станува реченица, реченицата – приказна,
 случката – современски настан...
 „Играта“ на епохите продолжува и во други
 песни.

А - крајот е онаму каде што ќе решиме
 – да го сретнеме. Крајот е самопрогласувачки
 принцип. Крајот на песната и на епохата
 мината и на времето - е право на поетот!

Исто како што –

Поезијата ги прогласува внатрешните
 истории. Таа има право да ги прогласува.

Надворешните, официјалните
 времиња, званичните истории – се надвор од
 нејзините очи. Очи на кои веќе не им требаат
 застарени очила од минатата епоха.

Поетските очи со во голем дијалог со
 времето.

Поетски водосвет

Во летото поетско 2010-то, поетските
 реки на големиот Левчев за навек ги обновува
 струшките поетски извори. Поезијата на
 Левчев раскошно раздени во прелев на
 македонски јазик.

Фасциниран од струшката поетска
 дома:

„Сум се замајувал неброени часови во
 магијата со којашто светиот Охрид и светата
 Струга на тукушто родениот Дрим му
 допуштаат да премине низ светото Езеро, да
 го сочува својот речен тек и својата
 изговорена мисла, да воскресне на другиот
 брег.

Можеби тоа е истата онаа магија која
 и дава сила и на поезијата да помине низ

¹⁶ Ibid., 263.

¹⁷ Ibid., 147-151.

животот и него да го пресоздаде во легенда или во историја.¹⁸

... рече Љубомир Левчев, пред да се позлати со Златниот венец на „Струшките вечери на поезијата“.

Поетските реки на Левчев се влеваат во светското езеро на поезијата, и осветени, воскреснуваат на брегот на „светската поетска република“¹⁹ ...

* * *

А *врмето* на поетскиот водосвет на Левчев е мудра страгема, голема „карта“, соиграч, соучесник, толкувач, композитор, искушител, искушеник, „соговорник“, „пишувач“²⁰, ...

А поезијата е пресоздавач на животот... во време. Осмислено преосмислено време.

Кај блескав, раскошен поет!

6. ПОЕТИЧКИ ДОМИНАНТИ ВО ПОЕЗИЈАТА НА МАТЕЈА МАТЕВСКИ (лауреат на „Струшките вечери на поезијата“ 2011)

Дури по триесет години, поетска Струга доживеа втор македонски лауреат – Матеја Матовски. Поезијата на Матовски освои важно место во современата македонска поезија, а во шеесеттите години ја претставуваше поетската иновација, која имаше голем дослук со медиранската поезија, со српската, шпанската, француската, итн. Како поет на **медитеранските тематемии**, но и

на **интроспесијата, мисловното, чувственото, сетилното**, Матовски постави нови вредности не само во нашата поезија, туку и во балканскиот и европскиот контекст.

Тематемии во стилемии

Тематските доминантении во неговата поезијата се продлабочуваат околу поимтите: **сонце, време, ноќ, ветар, век, збор, вода, ден, небо, песок, сон, свет, град, надеж, лето, птица, крв, рид, светлина, осама, човек, земја**. Овие теми се длабински деривации на внатрешните афинитетии на неговата поезија, која „расте“ од именскиот пол на поезијата, од најдоминантното стилско средство на неговата поезија – метафората на припадност. Нејзината превласт прераснува во водечка стилема на неговата поетика, која ги води најважните „конци“ на изразот и која ги владее содржините. Нашите повеќегодишни истражувања на метафориката на неговата поезија, докажаа дека апсолутот на оваа стилска „краслица“ е супериорен како владетелски модел над сите останати. Тематските доминантении на поетот Матовски се организирани од **еден доминантен фигуративен модел** - стилемата **метафора на припадност**. Пригушеноста на глаголската метафорика, се одразува и на типот на дискурсот, кој се ориентира кон именскиот, опишувачки, контемплативен свет. Во сенка се и потенцијалите на останатите стилски решенија.

¹⁸ Ibid., 7.

¹⁹ Ibid., 7.

²⁰ Термин на Левчев, Ibid., 81.

Тематот на водите

Тематот на водите преку: **езерото, дождовите, реките, облаците**, итн. – како важна содржинска доминанта е голем предизвик за херменевтиката, која преку растолкување на симболичкиот универзум на Матовски, може да дојде до вистински резултати. Нашите анализи во тој домен, резултираа со потврда на ставот дека во голема мера неговата поетика се води од **симболичкиот рудник, каде раскошна е полиморфијата, полипрезентноста, но и фунционалноста на големиот темат на водите**. Тематот на дождовите е вистинска оаза на сознанието, која раскошно се отвора кон серија љубопитства.

Тематот осама е „дете“ на синергијата меѓу: тематот на водите и тематот на самотијата на поетот. Дијалогот со езерото е грандиозен, впечатлив и интимен. Дијалогот со својата осама е незаборавен и автентичен.

Тематот „*Ars Poetica*“

Важен белег на неговата поетичка ориентација е и тематот „*Ars Poetica*“, кој се развива не само во песните за поезијата, туку и во тематот на водите. Преку длабински анализи, стожерните семи на водите може да се поврзат со „поетските води“: бисерната светлина и сјај на водите на површината, може да се внурнат кон езерските длабочини на езерото, но и кон поетските длабочини на спознанието.

* * *

Поезијата на Матовски е воздржана кон иновативни ризици на формата, а пока-

жува верност и посветеност кон поставените тематски интереси. Во таа смисла, ја доживуваме како продлабочување на трасираниот пат, кој нежно се освојува и внимателно се обновува.

Неговата поезија води дијалог со повеќе литератури од соседниот и поширокиот контекст, и наполно е отворена кон европскиот поетски дух. И преку стилемите и преку тематемите.

ЗАКЛУЧОК

Нашиот научен зафат ги истражи *поетичките (тематските и стилските) доминанти* на поетските дискурси на неколкумина словенски поети - добитници на престижната награда „Златен венец“ на меѓународниот поетски фестивал „Струшки вечери на поезијата“: Блаже Конески, Андреј Вознесенски, Генади Ајги, Славко Михалиќ, Љубомир Левчев и Матеја Матовски. Анализите докажаа дека **и покрај различните (содржински и формални) афинитети на овие поетски дискурси**, тие сепак може да бидат во **недоговорен поетички дослук**. Таа **можна поетичка полилогија** подразбира **синергија на содржини и форми**, кои меѓусебно **може да се надополнуваат**.

Длабинските интереси на овие поетски писма, неопходни за да се разјаснат основните дискурсивни идентитети, покажаа дека постојат неколку важни **тематски извори**, меѓу кои предничат: „*Ars Poetica-трезорот*“, **времето, минатото, традицијата, смислата на живеењето**, итн. Битна стилема на овие поетски дискурси од словенскиот

културен контекст е - **традицијата** како содржинска, но и формална „храна“ на новото поетско писмо, на поетскиот дискурс кој ужива во потенцијалите на **„преработка“ или „дороботка“ на старите содржини во нови калапи** (израз на Конески), но и на **обнова (иновација) на старите калапи – со нови содржини**. Вградувањето на **нови содржини во старите форми**, е исто толку плодно колку **обновата на старите форми во нови, преку стари содржини**.

„*Ars Poetica*-исповедта“ на Конески за сфаќањето на поимот „иновација“ (во есејот „Еден опит“²¹) наполно може да важи и за овие поети, оти може да објасни создавање на цели поетички светови и универзуми на креацијата.

Тематскиот и стилистичкиот репертоар (со сличностите и разликите), може да ја отвори следната, споредбена „врата“ кон европскиот и светскиот поетски процес, не само од нивното творечко време, туку и од иднинските светови на поезијата. Зошто? – Бидејќи ова се **поетски ракописи на епигони-великани**, претходници и навестувачи на новото поетско мислење и изразување. Поетски водачи на највредното, носечкото и вонременски скапоценото на светската поезија. Тие се пред времето, пред творечкото време, пред сеопштото време на сознанието, спознанието и поетско-филозофското творење. Затоа, поетолошкиот дослук

на овој репрезентативен и награден корпус, со актуелните врвни поетски достигнувања во европскиот и светскиот контекст е – **дијалог на водечки поетски енергии**, кои се врвен репрезент на највредното во културите, световите и светската меморија. Тие се **вистинско поетско „злато“**, не само на словенскиот, туку и на европскиот и светскиот контекст.

Поетска Струга е голема инспирација, мотивација и медиум за светски дијалог меѓу поезиите. Сон на поетите и поезија на сонот...

²¹ „Јас вршев иновација, ги вклопував старите пораки во современ израз и ги варирав по начин што му одговара на интересот на современиот човек.“ објасни Блаже Конески во есејот „Еден опит“ во книгата *Ликови и теми*. – Скопје, „Култура“, 1990, 254.

Kristina Nikolovska
Thematic and Stylistic Dominants of the Slavic Poets – Laureates of the Poetry Event of
***Struga Poetry Evenings*, in the Context of the European and World Poetic Experiences**
(Summary)

The essay takes a look at the thematic and stylistic dominants of the poetic discourses of several Slavic poets – winners of the prestige award “Golden crown” of the international poetry festival of "Struga Poetry Evenings" which takes place in Struga, in the Republic of Macedonia, in august, for over 51 years. The analysis refers to the themes and stilemi of the poetry of: Blaze Koneski (Macedonia), Andrey Voznesensky (Russia), Gennady Aygi (Chuvashia, Russia), Slavko Mihalik (Croatia), Ljubomir Levchev (Bulgaria) and Mateja Matevski (Macedonia). After the research of the fundamental poetic dominants of these poets has been done, we will conduct a comparative analysis of the experiences in this area, in a European and global context. This analysis is needed for the studying of profound interests and affinities of the poetic letters (which contain thematic and expressive messages), which is necessary for clarifying of the basic discursive affinities. The thematic and stylistic repertoire (with its similarities and differences) will open the next, comparative “door” to the European and world poetic process from that time.

All this is needed in order to provide an answer to the questions of the poetic discussion of this representative and awarded body, along with the finest contemporary poetic achievements. That deepens the analysis of the contemporary Slavic poetic discourse in the context of the European and global one.

Key words: thematic and stylistic dominants, international poetry festival of "Struga Poetry Evenings", winners of “Golden Crown”

Веселинка Лаброска

811.163.3'34

811.163.6'34

Original scientific paper/Изворен научен труд

ОД ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКИТЕ ОСОБЕНОСТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО СЛОВЕНЕЧКИОТ ЈАЗИК

Клучни зборови: фонетско-фонолошки особености, македонски јазик, словенечки јазик, фонолошки систем, фонемата /v/, санди, правоговор

Македонскиот јазик од фонетско-фонолошки аспект припаѓа на групата наречена ‘јазичи на југ од Карпатите’ заедно со словенечкиот, чешкиот, словачкиот, хрватскиот и српскиот јазик. Оваа поделба е направена врз база на основните фонетски разлики меѓу двете групи што условно се наречени ‘јазичи на север од Карпатите’ (полски, лужички, руски, белоруски и украински) со следниве особености: развиена корелација по мекост кај согласките, поседување двоврвни слогови, акомодација, и др., и ‘јазичи на југ од Карпатите’ чии членови веќе ги наведовме, со следниве особености: губење на меките согласки, неакомодирачки, губење на двоврвни слогови, акцентска политонија и др.¹ Македонскиот

јазик, наоѓајќи се на Балканскиот Полуостров со специфично јазично опкружување претрпел промени и на фонетско-фонолошко рамниште и претставува централен ареал на балканскиот јазичен сојуз погледнато од фонетски аспект (Савицка 2013). Ваквата ситуација на македонскиот јазик како ‘јазик на југ од Карпатите’, но истовремено и балкански, и на словенечкиот јазик како типичен претставник на групата ‘јазичи на југ од Карпатите’, е предизвик да се споредат овие два јазичи на фонетско-фонолошко рамниште. Кои се основните суштински разлики на ова поле меѓу македонскиот и словенечкиот јазик е тема на овој труд.

¹ Бугарскиот и кашупскиот јазик се надвор од двете групи бидејќи не можат да се класифицираат еднозначно. Види повеќе за поделбата во:

Fonetyka, fonologia, Komparacja współczesnych języków słowiańskich, 2007, Redaktor naukowy, Irena Sawicka, Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej: Opole.

Македонскиот и словенечкиот јазик како два сродни јазика што припаѓаат на јужнословенското јазично семејство имаат фонетско-фонолошки процеси кои од една страна се слични, а од друга страна различни. Истражувањето на тие особености сметаме дека ќе ни даде убава слика за тоа во кој правец одат фонетско-фонолошките промени. Од овие причини пријавен е и одобрен за изработка билатерален проект под наслов *Фонетско-фонолошки истражувања на македонскиот и на словенечкиот јазик* (главни истражувачи на проектот се д-р Хотимир Тивадар од Филозофскиот факултет во Љубљана и д-р Веселинка Лаброска од Институтот за македонски јазик во Скопје). Овој труд е еден дел од истражувањата спроведени за таа намена, но, исто така, и во контекст на работата врз проектите на Комисијата за фонетика и фонологија при Меѓународниот славистички комитет под раководство на проф. д-р Ирена Савицка и проф. д-р Јан Сабол.

Проблемот околу пропишување на правоговорна норма во македонскиот и во словенечкиот јазик е сложен: и двата јазика имаат голема дијалектна раздробеност, словенечкиот дури и со повеќе дијалектни фонолошки разновидности од македонскиот и тоа на релативно мала територија (сп. Македонски дијалектен атлас - пролегомена 2008; и Slovenski lingvistični atlas 2011). Расчекорот меѓу говорната и пишаната норма на словенечкиот јазик е уште покомпликуван поради историско-етимолошкиот правопис (запис базиран на основната варијанта на дадена фонема; сп. Tivadar 2007: 506). Во македонскиот јазик, пак, релативно доцната

стандардизација придонесла правописот да биде главно базиран на фонолошки принцип, со сосем мали отстапки во корист на морфологијата (сп. Правопис на македонскиот литературен јазик 1998). Оттука влијанието на правописот врз говорот во македонскиот јазик е мало, но затоа пак изговорните правила во поглед на акцентските целисти, како и на начинот на изговор на одделни гласови со оглед на непостоењето на правоговорен прирачник, денес се голем проблем.

Во овој труд ќе дадеме краток преглед на главните фонетско-фонолошки особености на македонскиот и на словенечкиот јазик, односно на составот и особеностите на вокалните, сонантските и опструентските системи на двата јазика и споредба на типот на акцентот. Ќе се осврнеме и на појавата санди кај консонантските групи, односно асимилациските процеси коишто се јавуваат во рамките на овие групи. Посебно внимание ќе обрнеме на фонемата /v/, нејзиното место во фонолошките системи на двата јазика, нејзиниот изговор како и алофоните кои се јавуваат во двата јазика, било да се позициски или слободни. Дадените споредби ќе придонесат да се извлечат заклучоци за сегашната состојба на фонолошките системи на двата јазика, но и да се направи проекција за тоа какви истражувања се потребни во иднина во поглед на имплементација, евалуација, но и на евентуална реконструкција на правоговорната норма.

Фонолошкиот систем на македонскиот стандарден јазик се состои од 31 фонема коишто се означуваат со исто толку букви. Од нив, пет се вокали, седум сонанти и другите се опструенти. Главна дијахрониска

особеност на вокалниот систем во македонскиот јазик е дека се изгубила должината на вокалите, а вокалот шва се јавува само во периферниот вокален систем, односно се јавува само во заемки, што е всушност особеност и на централните говори коишто се влезени во основата на стандардниот македонски јазик. Акцентот во македонскиот јазик е фонетски стабилизан на антепенултима во тросложни и повеќесложни зборови, на пенултима во двосложни зборови, а на единствениот слог кај едносложните зборови. Погледнато според основната форма на зборовите во лексичкиот фонд на македонскиот јазик, би имало многу акцентски единици што не можат да се подведат под ова акцентско правило, но, во текстот односно во говорот, поради постпозитивниот член и другите наставки за граматички категории и поради синтагматичноста на акцентските единици во македонскиот јазик (постоењето на акцентски целисти), се зголемува бројот на акцентски единици со три или повеќе слогови така што правилото за антепенултима има можност пофреквентно да се реализира². Ваквата фонолошки стабилизана пропарокситонеза е ситуација што е поприлично оддалечена од типот на акцентирање во прасловенскиот, и „претставува уникатен случај меѓу познатите и опишани јазици во светот“ (Тополинска 1999: 123).

Словенечкиот јазик има фонолошки систем од 28 фонеме коишто се означуваат со

25 букви. Вокалниот систем се состои од осум вокали каде што се разликуваат и кратки и долги, а една од основните карактеристики е постоењето на вокалот шва, што нема своја буква и постоењето на два реда средни фонеме односно широко и тесно /e/ односно широко и тесно /o/ за кои има само по еден графички знак. За нас Македонците, ваквиот комплициран систем на вокалски фонеме заедно со постоењето на акцентската политонија ни создава проблем при усвојувањето на правилниот изговор на словенечкиот јазик, иако граматиката на јазикот како јужнословенски не е тешко да се научи. Акцентот во словенечкиот јазик е морфолошки и во различни зборови може да падне на различен слог во зборот и има тоничност која според словенечката граматика, но и според истражувањата спроведени од Хотимир Тивадар нема разликувачка вредност бидејќи тоничноста се усвојува со усвојувањето на родниот дијалект, а таа не е карактеристична за сите дијалекти во Словенија. Еве како го опишува Топоришич словенечкиот акцент: „*Jakostno naglašeni samoglasniki so izgovorjeni z večjo izdišno močjo kakor nenaglašeni. Navadno so tudi tonsko višji vendar to zanje ni razločevalna lastnost*“ (Топоришич 2000: 63).

Во системот на сонантите во македонскиот јазик имаме два пара фонеме со опозиција по мекост (t : l' и n : ŋ), а глајдот /j/ постои како посебна фонема. Во системот на сонантите во словенечкиот јазик има 6 фонеме. За разлика од македонскиот, овде

² Во медиумите има сè повеќе отстапки од овој начин на акцентирање за што имам пишувано во повеќе наврати (в. библиографија)

отсуствуваат меките /l/ и /ɫ/,³ но затоа тука е фонемата /v/ која во словенечкиот (како и во српскиот и хрватскиот јазик) е сонант, а не опструент како во македонскиот. Исто така има разлика во фонетската вредност на сонантот /l/ којшто во словенечкиот јазик се изговара како благо палатализиран глас односно имаме средноевропско /l/. Сонантите /l/ и /v/ имаат и други специфики, односно имаат позициски алофони. На алофоните на /v/ ќе се осврнеме поподробно подолу во текстот, а за сонантот /l/ ќе истакнеме дека тој во позиција пред консонант и во финална позиција се изговара како неслоговно /ɫ/ односно се гради дифтонг со претходниот вокал (*popoldne* [poroɔɫdne], *volna* [voɫna], *žal* [žɔɫ]), но во говорот во медиумите се почест е изговор со [l], што веројатно се должи и на влијание на буквата врз изговорот, но и на мода на изговорот со [l] (пр. *bralca* [bralca], *bralka* [bralka] *del* [del]; Tivadar 2007: 521). Опструентскиот систем во македонскиот јазик има 19 фонеме кај кои основна е опозицијата звучност: беззвучност, а опозицијата по мекост се редуцирала во голема мера и нема фонолошки карактер.

Во системот на опструентите словенечкиот јазик има 14 фонеме плус фонемата /d͡z/ која е периферна односно се јавува само во лексика од надградбата на

³ Во словенечкиот има само палатализиран алофони кои се означуваат со диграфот lj односно nj во позиција пред консонант и во финална позиција (пр. *zemelj* [zemel'j], *življenjski* [ʒiɫljen'ski], *konj* [kon'j], но за нив Брозовиќ вели: „...slovenske su sekvence /lj/ i /nj/ u svim pozicijama bifonematske s fonološkoga stanovišta, bez obzira na fonetske ostvaraje.“ (Brozović 1973: 19).

стандардниот јазик (или во санди: učbenik [ud͡z'benik]), а не и во основниот лексички инвентар (сп. Брозовиќ 1973: 30) и се означува со диграфот dž (*džamija*). Разликата од четири гласа меѓу инвентарот на опструентите во двата јазика е во полза на македонскиот и се однесува на парот на меки оклузивни /c/ и /ʃ/, африкатот /d͡z/ и фрикативот /v/. Губењето на мекоста кај опструентите е уште поизразено во инвентарот на опструентските фонеме во словенечкиот јазик каде нема ниеден мек опструент. Опозицијата звучност : беззвучност и во овој јазик е основна и има регуларни правила за асимилација на консонантските групи поврзани со оваа опозиција.

Сега ќе се задржиме поподробно на фонемата /v/ и нејзиниот статус во двата јазика. Во македонскиот јазик ситуацијата во поглед на фонемата /v/ е сложена. Фонемата /v/ во современиот стандарден македонски јазик се класифицира како звучен лабиодентален опструент чиј беззвучен парник е фонемата /f/. Корелацијата звучност : беззвучност е основна корелација на опструентскиот систем на македонскиот стандарден јазик и две изговорни правила се однесуваат токму на асимилации на опструентите според овој дистинктивен признак. Но, кога се работи за асимилациите во санди, фонемата /v/ се однесува поинаку од сите други звучни опструенти, па така правилото за регресивна асимилација по звучност што е едно од основните правила во изговорот во македонскиот стандарден јазик (сп. Конески 1981: 125-128), во *Фонологијата на современиот стандарден јазик* (Савицка

Спасов 1997: 110) е обележено на следниве начини⁴:

1. /O(♯)O/ → [O(♯)O]
2. /O(♯)O/ (така што /v/ ∉ O → [O(♯)O])

1. /O##O/ → [OO]
2. /O##O/ (така што /v/ ∉ O → [OO])

Ова значи дека кога /v/ ќе се најде внатре во зборот по некој безвучен консонант не предизвикува регресивна асимилација по звучност, како што предизвикуваат сите други консонанти, (посебно внатре во зборот каде согласничките групи се еднородни по звучност без исклучок, сп. Савицка, Спасов 1997), туку тој може да подлегне на прогресивна асимилација па да добиеме [sfoj], [tfoj] или пак да нема никаква промена во изговорот [svoj], [tvoj]. На меѓузборовната граница ситуацијата е иста, односно /v/ не предизвикува озвучување на безвучниот консонант на крајот од претходниот збор. Примери: [pros vojnik], [let vo mesto]. На што се должи овој факт? Еве што вели Блаже Конески за гласот /v/ и неговиот статус во текот на развојот на македонскиот јазик: "Во групата на сонантите од промена бил засегнат гласот в. Тој отстапува од другите сонанти со тоа што се едначи по звучност и се обезвучува на крајот на зборот (офца, готоф). Инаку тој самиот не причинува едначење по звучност (жетва, тиква) и по тоа сè уште се сврзува со сонантите. Бидејќи вклучен во корелацијата по звучност (в:ф), што не е случај со сонантите, поправилно е да го определиме в денеска како фрикативен глас, иако тој и не се

владее сосема како таков." (Конески 1982; 62). Ирена Савицка во Фонологијата на македонскиот стандарден јазик истакнува дека меѓу гласовите /v/ и /f/ постои поголема разлика отколку онаа поврзана со звучноста на што укажуваат и спектрограмите каде [v] има квази-формантски карактер наспроти шумното [f] (Савицка, Спасов 1997: 109).

Во описите на фонолошките системи на македонските говори од акад. Божидар Видоески фонемата /w/ е класифицирана во системот на сонантите со следниов коментар: „Фонемата /w/ во некои македонски говори се реализира како звучен фрикативен консонант /v/, но во повеќето дијалекти ги задржала дистрибуционите карактеристики на некогашниот сонант /w/. “(Видоески 2000: 7). Низ анализата што ја спровел Божидар Видоески може да се заклучи дека на голем дел од територијата кај дистрибуцијата на консонантите се истакнува дека нема секвенци од звучен и безвучен, како и од безвучен и звучен опструент, **со некои исклучоци на фонемата /v/**⁵. Оваа констатација ја забележавме за пунктовите Вруток (Гостиварско), Чеган (Воденско), Млике (Гора, Косово), Радожда (Струшко), Витолиште (Мариовско), Блатец (Кочанско), Вамбел, (Костурско, Егејска Македонија), Теарце (Тетовско), а во следниве пунктови: Извор (Велешко), Ракотинци (Скопско), Шлегово (Кратовско) и Љубанци (Скопско), Видоески фонемата /v/ експлицитно ја класифицира во системот на сонантите (Видоески 2000).

⁴ Симболот O значи звучен опструент, а симболот O значи безвучен опструент

⁵ истакнувањето на текстот е од авторот на статијата

Видоески ги истакнува и пунктовите каде што /v/ се изговара како билабијален алофон во позиција пред лабијализирани вокали (Елешница, Разлошко, Пиринска Македонија, пр. л'äбоџе, б'иџол, и сл.; Зрнево, Драмско, Егејска Македонија: ^yода, б'и^yул и сл.) или самата фонема има билабијален изговор (само во селата Висока и Негован во Солунско во кои, за жал, во голема мера денес говорот е исчезнат; примери: Висока: ^y'äра, ^yрäба, и обезвучено: см'окфа; Негован: н'и^yа, ^y'етир, д^yе, чу'џек, или обезвучено: фтор, фн'атри.). Позициониот билабијален алофон на /v/ во групата /CvV/ е истакнат како можен и во Фонологијата, но поради недостаток на експериментални испитувања не можеме да го потврдиме опсегот на оваа појава. Од моето искуство како дијалектолог можам да истакнам дека оние изговорни навици што секој говорител ги носи како особеност од својот дијалект, а не се третираат како неприфатливи од културниот изговор, а таков е звучниот изговор на /v/ во позиции во кои вообичаено се обезвучува, говорителите на одделни дијалекти не се трудат да ги елиминираат во својот идиолект ни во официјалната комуникација, ниту во ситуација кога говорителот подолго време живее во Скопје каде што узусната норма е различна од пропишаната и во принцип ги елиминира јазичните особености кои имаат одлика на низок говорен стил (и/или се одлика на „селски говор“, бидејќи во македонскиот говор таквата диференцијација сè уште добро се чува; сп. Видоески 1998: 123-130). Тука пред сè би го споменала изговорот на /v/ во санди внатре во зборот посебно во формите за 1 и 2 л. множина на

минатото определено време кај говорителите што потекнуваат од западниот дел на Македонија од регионот на демирхисарско-крушевскиот, поречко-кичевскиот говор како и дел од скопските и долнополошките говори каде што /v/ навистина има особености на сонант и не се обезвучува во соседство со безвучна согласка [jædvne], [kopavte], а во финална позиција пред збор што почнува со резонант се изговара како полузвучно [strav#od#novo].⁶ Слична ситуација со /v/ имаме и во северните говори (сп. Видоески 1961) во кои не само кај /v/ туку и кај другите звучни опструенти во финална позиција се чува звучноста што најверојатно се должи на влијанието од соседниот српски јазик каде надворешното санди го нема (Sawicka 2008: 84). Ваквата специфична позиција на фонемата /v/ во македонскиот јазик условила нејзин посебен третман и при описот на санди во стандардниот македонски јазик од страна на Ана Коритовска која во својата монографија посебно се осврнува на реализациите во поврзувањето со /v/ и прави обемна анализа на однесувањето на гласот /v/ во различни гласовни окружувања (Korytowska 2012). Резултатите од анализата се малку различни од она што може да се констатира за споменатите дијалектни региони затоа што во анализираниот материјал Коритовска заклучува дека /v/ на крај на зборот пред збор што почнува со

⁶ За овој проблем на различниот изговор на /v/ во санди во македонските дијалекти имам поопширно пишувано во мојот прилог којшто е дел од монографијата за санди во словенските јазици што се изработи под раководство на Ирена Савицка. Торуњ, 2013 (во печат).

резонант се обезвучува во 90, 67 % од случаите (Коритовска 2012: 231). Мојата констатација врз база на преслушани материјали од споменатите дијалекти од западна и од северна Македонија е дека таму нема обезвучување на /v/ во позиција пред резонант. Разликата во заклучоците е од социолингвистичка природа, односно анализираните материјали на Коритовска се од професионални спикери или од интелектуалци со различни професии што го усвоиле изговорот карактеристичен за градот Скопје и за поголемите градски средини. Посебен проблем претставува ситуацијата со замената на фонемата /f/ со /v/ во заемките во некои селски говори што не ја познаваат фонемата /f/ во својот систем, па таму имаме изговор од типот [ves], [vabrik] [Vanka] што не е прифатлив во културниот изговор и што веќе е изгубен во говорот на младите, се разбира и под влијание на образовниот систем.

Во поглед на изговорот на /v/ ќе се осврнам уште и на предлогот *в*, *во* за којшто во македонскиот јазик има специфично решение на двоен изговор фонетски мотивиран: пред зборови што почнуваат со /v/ или /f/ се употребува само *во*, за да се избегне геминацијата (*во воз*, *во вреќа*, *во фурна*), (Савицка, Спасов 1997: 103), а кај другите зборови формата на предлогот може да се користи и со разликувачка функција: *в среда* (што доаѓа) и *во среда(та)* (што измина). Во словенечкиот јазик гласот /v/ е сонант со четири позициски или слободни алофони [v], [w], [m], [ɥ] според Топоришич. Првиот алофон е основниот, вториот и третиот се звучната и безвучната варијанта на

билабијалниот изговор на овој глас пред согласки (кој може да има и своја силабична у-варијанта во бавниот изговор и во таа позиција доаѓа до неутрализација со фонемата /u/) и последниот алофон, полувокалното [ɥ] коешто така изговорено, како што веќе кажавме, може да биде и алофон на [l]. (Tivadar 1999: 341-351). Самото постоење на четири алофони го покажува фактот дека Топоришич оваа класификација ја направил фонетски, а не фонолошки, со истакнување на основната варијанта на фонемата во силна позиција, а тоа би била позицијата пред самогласка. Во своите понатамошни трудови Топоришич ја определува забноусната варијанта како основна, а другите три како позициски алофони на фонемата /v/. Од перспектива на еден Македонец изговорот на оваа фонема која се обележува со буквата *v*, е поедноставен: пред самогласка се изговара [v], а пред согласка и на крајот на зборот се изговара [ɥ] кое образува дифтонг со претходниот вокал. Но, дали е така едноставно и како самите родени говорители на словенечкиот јазик се справуваат со сите четири алофони на оваа фонема?

Анализата покажува дека се работи за сложена ситуација која го компликува и правојорот, посебно во некои позиции. Врз база на акустични анализи на живи радио-емисии, Тивадар препорачува билабијалните варијанти на /v/, т.е. [w], [m], кои се јавуваат пред согласки да се сметаат за самогласнички варијанти на у-изговорот без разлика дали се слоготворни или неслоготворни. Посебен проблем исто така прави почетното лабиодентално /v/, пред ликвиди како и изговорот на предлогот *в*. Во позицијата пред

ликвидите /l/ и /r/, според анкетите на Тивадар, се слушаат во изговорот и забноусното /v/ и билабијалното /w/, па следствено би требало и во нормата да се допушти двоен изговор. Притоа, вториот тип изговор со /w/ е стандардниот, а другиот, кој не е кодифициран, е последица на таквиот изговор во дијалектите и често се слуша во попустиот говор, или при временска прогноза и сл.: пр. [vɔgɛm] наспроти [kɔt wlaʒɛn]. Во личните имиња секогаш се слуша забноусната варијанта: [Vladimir] (Tivadar 1999: 347). Изговорот на забноусната варијанта пред ликвидите има и разликувачка функција во парот v/wran: uran (врана: уран). Еве што вели Тивадар во поглед на правоговорот на /v/ во финална позиција и пред согласки: "V knjižnem jeziku imajo govornici slovenščine največ težav z izgovorjavo /v/ in /l/ v položaju na koncu besede oz. pred soglasniki - vsák, vzéti, nòv, [usák], [uzéti], [nòv], pòl, igrálcí, popòlnoma [pòv], [igrávcí], [popòvnomá], kar je posledica razlike med zapisom in govorom (branje po črki, pogosto pri spikerskem govoru), pa tudi posledica različnih narečij". Tivadar 2007: 520).

При изговорот на предлогот v во словенечкиот јазик често се слуша забноусната варијанта + полугласот [və] во позиција пред консонант [və palači], што е предмет на критика на стручњаците затоа што во оваа позиција кодифициран е изговор со у. Кај професионалните и школувани новинари (во Словенија добро функционира јазичната обука за спикерите, новинарите и глумците) добро се чува кодифицираниот изговор на предлогот v, но кај гостите во емисиите може да се слушне и обезвучено f [f tem, f

takšnem..]. Регистрирана е и забноусна неслоговна варијанта на предлогот пред самогласка [#da vokviru tega]. Под влијание на англискиот денес може да се слушне и билабијален изговор на предлогот v, но и внатре во зборот, пред самогласка што е нестандартно: [w odaji], [wašinkton] (Tivadar 2007: 522).

Од акустичките испитувања извршени врз снимениот материјал Тивадар заклучува дека алофоните што Топоришич ги дава како звучно и незвучно [w], [ɱ] во позиција пред согласки (соодветно пред звучна и безвучна) всушност се ненагласено у (слоговно и неслоговно). Забноусната варијанта пак е најмалку звучен глас за што показател е и фактот дека алтернира со безвучното f. Може да се заклучи дека забноусната варијанта на /v/ може да се стави во системот на опструентите според Тивадар, заради нејзината мала звучност, ситуација што по многу наликува на македонскиот јазик барем во поглед на акустичките вредности на забноусното /v/ (Tivadar 1999: 359).

Од досега изложеното за фонемата /v/ во македонскиот и во словенечкиот можеме да заклучиме дека заедничко е тоа дека: 1) и во двата јазика има позициски алофони на оваа фонема кои не се регулираат со правописни правила што потоа предизвикува или погрешно запишување (во македонскиот јазик една од најчестите правописни грешки е запишување на в со ф или ф со в) или „погрешно“ читање (како во словенечкиот во поглед на предлогот v); 2) и во двата јазика изразено е влијанието на дијалектниот изговор врз узусната норма што сведочи за цврстите позиции на дијалектите и покрај

засиленото влијание на стандардот врз говорот во услови на силно влијание на медиумите и на образовниот систем.

Што се однесува на санди, генерално гледано, македонскиот и словенечкиот јазик спаѓаат во две различни групи: македонскиот јазик има умерено санди кое не е регуларно и кое зависи од брзината на говорот, паузите и сл. и според оваа карактеристика можеме да го класифицираме во група со украинскиот кој има исто така умерено санди, но таму е озвучувачко, а во македонскиот обезвучувачко. Словенечкиот јазик пак спаѓа во групата на словенски јазици со регуларно обезвучувачко санди заедно со рускиот, белорускиот, горнолужичкосрпскиот, чешкиот, бугарскиот и североисточниот полски јазик (Sawicka 2007: 176). Во словенечкиот сите согласки подлежат на регресивно едначење по звучност внатре во зборот или на меѓузборовна граница: *podpis* [potpís], *je odpéljal* [jeotpéljaɯ], *občútek* [opčútək], *predstávil* [prectávili], *grád* [grat], *odhòd* [othòt], или нормално без промена на звучноста во позиција пред звучен глас: [ob_meni], [pod_mizo]. Актуелни промени на меѓузборовна граница во словенечкиот јазик се регистрирани кај составите од безвучен опструент + резонант каде што наместо да се изговори безвучно се изговара звучно, ситуација што е почеста во медиумите: [jánez jánša], [jánez jóče] (Tivadar, Šuštaršič 2001: 117).

Во зборовите со префикси кога ќе се најдат исти гласови внатре во зборот се слеваат во еден, сп. *oddati* [odati], ситуација слична како во македонскиот, сп. *безвучен* [bezvútʃen], односно имаме редуцирање на

геминатите што е особеност за сите јужнословенски јазици освен за бугарскиот (Савицка 2013: 113), иако изгледа денес се помалку е ова правило на сила барем што се однесува на македонскиот јазик (сп. *поттекст*, *раззелени*, *одделение* и др.; Савицка, Спасов 1997: 103).

Можеме да сумираме дека ситуацијата во поглед на особеностите на фонетско-фонолошки план е посебно интересна и во двата јазика и ги одразува не само сличностите кои произлегуваат од припадноста на двата јазика кон групата на јужнословенските јазици, ами и разликите кои произлегуваат од страничните влијанија на кои биле изложени овие јазици во текот на нивниот историски развој, како и од различните процеси на кодификација низ кои поминале македонскиот и словенечкиот. Денес во услови на глобализација и интензификација на влијанието на англискиот јазик како лингва франка, можеби можеме да очекуваме конвергентни процеси посебно во поглед на состојбата во медиумите и отпорноста на нормата на влијанието на супстандардот и на дијалектите. По прашањето за грижата за правојазикот засега словенечкиот јазик е во предност бидејќи сите институциски преземени мерки за правилен изговор или за обука на професионалните говорители се многу побројни од она што се прави во Македонија на тоа поле. Можеби со постојано наметнување на проблемот со правојазикот во државните институции и во образовниот систем ќе се измени ситуацијата и во поглед на грижата за македонскиот стандарден јазик. Во оваа прилика се осврнавме само на дел од спецификите на

фонетско-фонолошко рамниште на македонскиот и на словенечкиот јазик. Пред нас останува како задача да се обработат и другите специфичности не само во потесните рамки на билатерални истражувања на двата јазици, ами и во рамките на компаративните славистички фонетско-фонолошки истражувања.

Литература

кирилица

- Видоески Божидар 1961, *Кумановскиот говор*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Видоески Б., Димитровски Т., Конески К., Угринова-Скаловска Р. 1998, *Правопис на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело: Скопје.
- Видоески Божидар 1998, *Дијалектите на македонскиот јазик*, том 1, МАНУ: Скопје.
- Видоески Божидар 1999, *Дијалектите на македонскиот јазик*, том 3, МАНУ: Скопје.
- Видоески. Божидар, Савицка Ирена, Тополињска Зузана. 1999, *Полски - македонски; Граматичка конфронтација 2, Прозодија*. МАНУ: Скопје.
- Видоески Божидар 2000, *Фонолошките бази на говорите на македонскиот јазик*, МАНУ: Скопје.
- Конески. Блаже 1981, *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Култура, Македонска книга и др.: Скопје.
- Конески. Блаже 1982, *Историја на македонскиот јазик*. Култура: Скопје.
- Лаброска Веселинка 2006, *Перспективи на експерименталните истражувања на фонолошките системи на македонскиот стандарден и дијалектен јазик*, Во: Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 205-210.
- Лаброска Веселинка 2007, *Трансакцентација кај дел од клитичките изрази во македонскиот стандарден изговор (според примери од електронските медиуми)* Во: *Phonetica Pragensia XI, Praha*, 43-48.
- Лаброска Веселинка 2007а, *Некои согледувања од теренското истражување во регионот на Корча, Република Албанија*, Во: *Македонски јазик*, LVII, Скопје, 211-215.
- Лаброска Веселинка 2008, *Од фонолошките проблеми на македонскиот кичевски говор (за слоготворните р и л во кичевскиот говор)*, Во: *Acta universitatis Nicolai Copernici, Studia slavistica*, XI, Toruń 2008, 63-67.
- Лаброска Веселинка 2008а, *О консонантної системе говора села Кула (обл. Серреса) (Перевод Н. Боронниковой)*, Во: *Россия и Македония от прошлого к будущему*, К

- 100-летию журнала "Вардар", Москва, 156-167.
- Лаброска Веселинка 2009, *Од фонотактиката на македонскиот јазик*, Филолошки студии (www.Philologicalstudies.org), том 2, Перм - Скопје - Љубљана - Загреб, 199-204.
- Лаброска Веселинка 2009а, *Отстапки од третосложното акцентирање во македонскиот јазик (нови тенденции во говорната практика на македонските електронски медиуми)*, Зборник во чест на осумдесетгодишнината на проф. Кирил Конески, Филолошки факултет Блаже Конески Скопје, 2009, 97-102.
- Лаброска Веселинка 2012, *Блаже Конески за акцентот во македонскиот литературен јазик и односот меѓу дескрипцијата и имплементацијата на правојазикот*, Меѓународен научен симпозиум *Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура*, Скопје, 15-16 декември 2011, Скопје 2012, 143-148.
- Пановска-Димкова Искра 2008, *За еден тип на изговор кај генерациите родени во Скопје по 1970 година -или кога Елена стана Илина*, Прв меѓународен македонистички собир, Охрид, 261-264.
- Савицка Ирена, Спасов Људмил, 1997, *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*. Детска радост: Скопје.
- Савицка Ирена 2013, *Фонетските проблеми во ареалната лингвистика (врз основа на јазичната ситуација во Југоисточна Европа)*, МАНУ, Скопје.
- Тополињска Зузана 1959, *Од полско-македонските акцентски паралели*, *Македонски јазик*, X, 1-2, 13-18.
- Тополињска Зузана 1960-1961, *За словенскиот слободен и неподвижен акцент*, *Македонски јазик*, XI-XII, 1-2, 73-79.
- Цветановски Гоце 2004, *Каршијачкиот говор*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје.
- Цветановски Гоце 2009, *Говорот во Мала Преспа*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје.
- латиница:
- Brozović Dalibor 1973, *O fonološkim sustavima suvremenih južnoslavenskih standardnih jezika*, *Македонски јазик*, XXIV, Скопје, 7-31.
- Fonetyka, fonologia, Komparacja współczesnych języków słowiańskich*, 2007, Redaktor naukowy, Irena Sawicka, Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej: Opole.
- Korytowska Anna 2006, *Zjawisko sandhi w języku macedońskim*. *Folia Philologica Macedono-Polonica*, 7, 71-75.);
- Korytowska Anna 2012. *Sandhi w standardzie języka macedońskiego*. Wydawnictwo naukowe, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

- Sawicka Irena 1997, *The Balkan Sprachbund in the Light of Phonetic Features*, Energiea: Toruń.
- Sawicka Irena 2001, *An Outline of the Phonetic Typology of the Slavic Languages*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Sawicka Irena 2008, A typology of the Slavic sandhi, *Rocznik Slawistyczny, t. LVIII*, 81-88.
- Slovenski lingvistični atlas 2011, človek 1. (telo, bolezn, družina), glavni urednik, Aleš Pogačnik, Ljubljana.
- Tivadar Hotimir 1999, Fonem /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku, *Slavistična revija, letnik 47, št., 3*, str.341-361.
- Tivadar Hotimir, Šuštaršič Rastislav 2001, Otvorena pitanja standardnoga slovenskog izgovora. *Govor (Zagreb)* 18/2. 113–122;
- Tivadar Hotimir, 2003, Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. Bo: Gajda, Stanisław (ur.), Vidović-Muha, Ada (ur.).
- Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; [Ljubljana]: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. [281]–299;
- Tivadar, Hotimir, Jurgec, Peter, 2003: Podoba govornega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. [203]–220);
- Tivadar, Hotimir 2006, Slovenski medijski govor v 21. stoletju in pravorečje - RTV Slovenija vs. komercialne RTV-postaje. Bo: Palková, Zdena (ur.), Janoušková Jana (ur.). *Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků : příspěvky z pracovního vědeckého setkání na XVI. zasedání Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů : [Praha 21.-22.10. 2005]*. V Praze: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, str. 209-226.
- Toporišič Jože 2000, *Slovenska slovnica*, Maribor.

Veselinka Labroska
Some Phonetic-phonological Features of Macedonian and Slovenian Languages
 (Summary)

Macedonian and Slovene are two related languages that belong to the South Slavic family of languages. They have phonetic-phonological features that on one hand are similar, but on the other hand are different. This research will show the right image of the direction of their mutual developments.

The main subject of this study is a comparative analysis of the phonetic system of both languages, with emphasis on phoneme /v/. Phoneme /v/ is the most complex phoneme in the Slovene spoken literary language, with the most allophones and normative deviations. On the other hand, in the Macedonian literary language this phoneme is an obstruent but the distribution features are specific according to the sonant character of /v/.

The appearances that should be explored are the features of the consonant groups in both languages as well as their assimilative and dissimilative processes manifesting in the frames of these groups.

In the usage of the standard language speech forms in different language areas, deviations from the normative form are attested in both languages (Macedonian and Slovene). Hence in Macedonian, the deviations from regular pronunciation of the vocals and of the right prosody are emphasized. While in Slovene there is a distinction in speech forms, especially of the sounds in some positions of the phoneme /v/. These remarks point out the need of making a solid analysis on the situations and regulations of the orthography norms that at the present time are missing from both languages.

Key words: phonetic-phonological features, Macedonian, Slovene, phonological system, phoneme /v/, sandhi, orthoepy

Марјан Марковиќ

811.163.3'367.633

Original scientific paper/Изворен научен труд

УДВОЈУВАЊЕ НА ПРЕДЛОЗИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД АСПЕКТ НА АРЕАЛНАТА ЛИНГВИСТИКА

Клучни зборови: ареална лингвистика, удвојување на предлози, македонски јазик

Во јазиците со синтетичка деklinација просторните односи се пренесуваат со предлошко – падежни конструкции, додека во оние со аналитичка деklinација, за пренесување на просторните релации основниот товар паѓа врз предлозите. Во македонскиот јазик, кој преминал од синтетизам кон аналитизам, предлозите (предлошките конструкции) го понеле и најголемиот товар за прикажување на падежните односи станувајќи 'препозитивни' граматички показатели.

Покрај оваа оптовареност со падежните функции, т.е. односите меѓу предикатот и неговите аргументи, со текот на времето расте и друг тип на функционална оптовареност на предлозите. Па така од основните просторни релации (па и временски) се воспоставуваат сè повеќе релации со пренесено / метафорично значење. Од друга страна растела и потребата за допрецизирање на просторот и токму тука улога имаат (вторичните) сложени предлози: *насред, накај, откај докај...* (во други слов

јазици: *испред, изнад, испод, wsrod, spod, znad...*) Покрај овие, македонскиот ги познава и т.н. удвоени предлози чија основна функција е просторно доопределување. Па така кај Конески (Конески 1981) може да се сретне цела серија на вакви конструкции со двојни предлози од типот:

Тој се скри зад врата. Тој излезе од зад врата.

Го зеде коритцето од под глава на Доста.

- *до над село; до преку река*

- *за преку рид, за во кино, за под глава*

И во монографијата на Т. Димитровски (Димитровски 1956) за значењата и употребата на предлозите во македонскиот јазик посветено е внимание на удвоените предлози (споеви од предлози); тој зборува дека оваа појава е вообичаена во народните говори. Тој наведува повеќе примери: *Дојди до зад куќа; Лаѓата стаса до сред море; И одеднаш, од зад буките, свикаа многу гласови.*

И Конески и Димитровски сметаат дека предлошката синтагма претставува и некаква значенска целост (Димитровски – 'мисловна целост') која како таква влегува во состав со вториот предлог (од крајот). Кон ова секако помага и акцентот, бидејќи кога првиот предлог се јавува со едносложни или двосложни зборови, се образува акцентска целост. *од пред_врата, за под_ глава, од зад грб,*

* * *

Како што може да се види, удвојувањето на предлозите во македонскиот јазик е позната појава, а во дијалектите најчесто се сретнува во рамките на западното наречје. И тука, балканската јазична интерференција ја одиграла својата улога. Имено, оваа појава е вообичаена во ароманскиот, а и во романскиот јазик оваа појава е регуларна и стандардна.

Нивната употреба во охридските говори станува сè позачестена и дури неизоставен дел од јазичниот израз во Охрид. Така, се работи за конструкции од типот: *Бев на риба. Чера се вратив од на риба. Си дојде од на работа. Земи ги дрвата од под скали. Имам кесе за на пазар....*

Следниве примери се од охридскиот (аромански и македонски) говор:

Mi tor di la jatur.

Се враќам од на_лекар.

Mi tor di la peshch.

Се враќам од на_рибу.

Njă esti multu klori shă ljă skosh stranjali di pi mini.

Многу ми е ладно и ги истадов алиштата од на_мене.

Njă lipsesk pradz ti la nunta.

Ми требет пари за на визита.

Во рамки на поширокиот западен периферен ареал, исто така може да се сретнат вакви конструкции. На пр. :

1. Тој (братоф) им-се-пулит из-работ од-гуната и-скокнал од-на-ношви. (Струшко)
2. Ко-што-си-спиел од-навале, та излегла од-зад-врата да-мети. (Дебарца)
3. И тук, како нешто ветар од-под-долапот. Под-долапот била клачката. (Октиси)
4. И тој слагат од-на-кон' и е-велит (на-женава): "Слези ти од-на-кобилава; ја ке-се-кача на-кобилава, ти ке-се-качиш на-кон'оф." (дримколско-голобрдски говор, Јабланица)

Оваа тенденција, која има балкански карактер, го зголемува своето функционално поле и се шири низ локалните говори и полека станува регионална карактеристика на западните периферни говори и на тој начин полека станува и дел од современиот / стандардниот јазичен израз. Таканаречените удвоени предлози (*од пред, од зад, до под, за на и сл.*) се јавуваат и во современиот македонски јазик:

1. Студентите ќе тргнат **од пред** салата "Борис Трајковски".
2. Ова е поглед **од зад** седиштата на возачот во зелениот автомобил на Нагано...

3. При откривањето на црквата ја откриеме стратиграфијата, и во едниот дел стигнавме **до под** темелите.
4. Секоја година купува петунии **за на** тераса.
5. Македонија е подготвена **за во** НАТО!
6. Чамите избраа британски адвокати **за во** Стразбур и **за во** Хаг.
7. Оние што не беа **за кај** нас ги препракавме во други установи.

Во спомнатите трудови на Конески и Димитровски, а и во подоцнежните статии од различни автори на оваа тема, како што беше кажано, најчесто се појавува терминологијата – удвојување на предлозите.

Но, доколку на проблемот се пристапи од аспект на просторните релации, може да се види дека првиот предлог во низата всушност ја управува целата предлошка фраза (со вториот предлог како основен елемент) и тоа токму од аспект на двете основни просторни динамични релации – аблативната и адлативната.

Така, во случајот *од на работа, од под скали* се работи за конструкција во која првиот предлог (во случајов *од*) претставува надреден показател за динамична релација и управува со предлошка фраза (*на работа, под скали, ...*) која пак е една просторна целост, просторна одломка. Така, пренесено во терминологија на просторните односи, предлогот *од* ја управува аблативната динамична релација (извор) во која предлошката фраза го претставува локализаторот.

Во речениците пак од типот: *Ќе ги носам до пред школо, Имам торба за на пазар.*

Собирам дрва за пред куќи, се работи за конструкции во кои првиот предлог (во случајов *до* и *за*) претставуваат надредени показатели за адлативна динамична релација (лимитирана / нелимитирана цел) а предлошката фраза е во улога на локализатор.

Покрај тоа што во тие рамки можеме како локализатори да ги сметаме целите предлошки фрази (*под дрво, зад врата, на работа, покрај базенот,...*) во самата секвенца (т.е. меѓу надредениот показател и предлогот-член на предлошката фраза) се јавува и силна јазична кондензација. Па така, во реченицата *Купувам цвеќиња за на тераса* би можеле да ја развиеме во *Купувам цвеќиња* кои ќе ги (за да ги) посадам на тераса.

Така, овие тенденции ни покажуваат како одредени карактеристики го преминуваат прагот на локалното и стануваат препознатлив јазичен белег на поширок ареал. А сржта на мотивацијата за пошироката употреба на овие карактеристики лежи во потребата на говорителите за што појасна и поеднозначна комуникација. Фактот дека овие конструкции си го наоѓаат своето место и во стандардниот јазичен израз ја покажува универзалноста на таа потреба а и природно е стандардот да ги црпи овие јазични средства од дијалектите кои пак ги доразвиваат и тенденциите поттикнати од периодот на интензивен меѓујазичен контакт.

ЛИТЕРАТУРА:

- Caragiu-Marioteanu M., Saramandu N., 2005, *Manual de aromână*, București
- Cienki A., 1989, *Spatial cognition and the semantics of prepositions in English, Polish, and Russian*, München
- Constantinescu Gh., 1974, *Morfologia limbii române*, Cluj, Romania
- Lachur Cz., 1999, *Semantyka przestrzenna polskich przymków prefigowanych na tle royjskim*, Uniwersytet Opolski, Opole
- Mallinson G., 1986, *Rumanian*, London
- Przysłówki i przymyki, 2005, *Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, pod redakcją Macieja Grochowskiego, Toruń
- Solecka K. M., 1983, *Semantyka czasowników ruchu w języku macedońskim*, Uniwersytet Śląski, Katowice
- Weinsberg A., 1971, *Przymyki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, PAN, Warszawa
- Видоески Б., 1999, *Дијалектите на македонскиот јазик, Том I*, МАНУ, Скопје
- Димитровски Т., 1956, *Значења и употреба на предлозите во македонскиот литературен јазик*, Скопје
- Конески Б., 1981, *Грамматика на македонскиот јазик*, Култура, Скопје
- Конески Б., 1982, *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје
- Марковиќ М. 2010, *За удвојувањето на предлозите во охридскиот говор (во балкански контекст)*, XXXVII Научна конференција, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
- Пипер П., 1988, *Заменички прилози у српскохрватском, руском и полском језику (семантичка студија)*, Институт за српскохрватски јазик, Београд
- Солецка К. М., 1979, *Удвојување на предлозите во македонскиот јазик од гледна точка на нормата на литературниот јазик (во споредба со другите балкански јазици)*, Зборник на трудовите на V научна дискусија, Скопје, стр. 53-58
- Тополињска З., 2011, *Квалификаторите: "дијалектно" vs "регионално" во описот на македонскиот стандарден јазик*, (во печат)
- Чундева Н., 1992, *Двојните предлози и нивната лексикографска интерпретација*, Зборник на трудовите на XVIII научна дискусија, Скопје, стр. 123-128

Marjan Markovic
Preposition Doubling in Macedonian from the Prerspective of Areal Linguistics
(Summary)

In Macedonian language, doubling of prepositions is well documented in grammars and monographs, but now we can witness increased use of prepositional sequences in the modern Macedonian standard and dialects. The need for more precise spatial determination became necessary, and this is precisely where the role of the (secondary) complex prepositions are in use: nasred, nakaj, dokaj, otkaj,, etc. However, Macedonian language has the so-called double prepositions (prepositional sequences), whose main function is more precise spatial determination (od pred, od zad, od pod, do pred, za pred, za vo, za na, etc.)

The high frequency of prepositional sequences is common not only in modern Macedonian but also exists in Western peripheral dialects which had closer contacts in with Balkan linguistic environment.

It can be concluded that the Balkanised structure of Macedonian language allows certain Balkan tendencies to expand and evolve in some new directions and still retain the primary goal – more transparent and clearer communication among the speakers of the language.

Key words: areal linguistic, doubling of prepositions, Macedonian language

Науме Радически

821.163.3.09

Original scientific paper/Изворен научен труд

НАЦИОНАЛНИТЕ ОПСЕСИИ И ТВОРЕЧКИТЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ВО МАКЕДОНСКАТА ЗАДГРАНИЧНА ЛИТЕРАТУРА ОД ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX И ОД ПОЧЕТОКОТ НА XXI ВЕК

Клучни зборови: миграција, македонска задгранична литература

I

Долготрајната бездржавност на македонскиот народ и на македонската земја, а особено нивните делења и распарчувања, доведоа до состојби и до проблеми од кои никако не е поштеден особено развитокот на македонската литература. Воопшто не е неочекувана, затоа, не толку нејзината забележлива развојна забавеност во текот на новиот и на најновиот век, колку нејзината повеќестрана изместеност од своите природни настанувачки и развојни текови. Особено во споредба со високо развиените европски, а не малку во споредба и со литературите од јужнословенското и од балканското литературно заедништво. Најмногу и токму од спомнатите причини, еден голем дел од нејзиниот и во такви услови оптимално можеен квантум долгорочно ќе се остварува под за нас посебно карактеристични и за проучувачите исто така оптимално прифатливи

ознаки како што се задграничноста, другојазичноста и слично.

Сигнификантно е што, најмногу како резултат на делбите на Македонија, но уште и на некои дополнително неповолни околности што произлегуваат од нив, во минатото, а подоцна не малку дополнети од некои современи процеси, кои, навистина, не се само наш спецификум, еден голем дел од македонските литературни творци и во времето по остварувањето државност на македонскиот народ на еден дел од неговата етничка територија (1944), исто така создаваат надвор од татковината. На тој план ништо квалитативно не е променето ниту во најново време, т.е. по осамостојувањето на Република Македонија во 1991 година. Овој прилог, затоа, е колку иницијален, толку и општ пристап кон колективните проблеми и кон заедничките карактеристики на вонтатковинската литературна реализација на овие Македонци во текот на последните неколку децении од XX и на самиот почеток од XXI

век. Нашето сегашно внимание повеќе е свртено кон за многумина од овие творци заедничките, отколку кон индивидуалните творечки можности и специфичности коишто се детерминирани од процесите што го диктираат како националниот, така и глобалниот литературен развој.

Веќе еден краток и само лежерен поглед врз мапата на македонските селидбени дестинации од поново и од најново време – а не без право веќе одамна се вели дека сме еден од најраселуваните народи на светот – сосема лесно може да ги детектира и задграничните егзистенцијални и творечки коти на кои се реализираат македонските литературни творци во поново и во најново време. Тоа се оние творци кои и во втората половина на XX и на почетокот од XXI век се надвор од својата матична држава, а создаваат за среќа ли(?) повеќе во отколку без дослук со својата матична литературна заедница.

Македонската литературна задграничност во ова време се остварува најпрво во деловите на етничка Македонија коишто, според волјата на големите сили, т.е. на надворешните фактори, останаа надвор од границите на македонската национална држава, поконкретно, според кројките на Букурешкиот договор (1913) влегоа во состав на соседните држави. Веднаш потоа вниманието на проследувачот и на толкувачот се свртува и кон земјите во кои Македонците беа раселувани присилно или под некои посебни услови. Тоа се повторно најпрво соседните и некои од блиските земји (Бугарија, Србија, Турција, Романија), кои како селидбени дестинации на Македонците се познати уште во неколкуте претходни

векови, но во кои македонското население масовно се преселува или е уште помасовно насилно иселувано во најново време, т.е. по делбите на Македонија не само како резултат од Балканските војни, туку во XX век и пошироко – уште од ред други причини. Така, имено, надвор од нашето интересирање по ова прашање, затоа, не може да останат ниту источноевропските земји во кои беа отселени повеќе десетици илјади деца од Егејска Македонија, како резултат на граѓанската војна во Грција во 1948 година. Тие никако не беа деца бегалци, како што неправедно ги нарекуваат, туку деца кои беа присилно или, уште поточно, перфидно отргнати од мајките и од нивните родни огништа. Токму со нивните резултати на литературен план за нас сега тие можат да бидат дури и посебно интересни.

Посебно и не помалку забележливо внимание привлекуваат уште и земјите во кои, водени навистина најмногу, но не и исклучиво од своите егзистенцијални потреби, Македонците масовно мигрираат и во за нас сега интересниот временски период. Особено Македонците од егејскиот и од вардарскиот дел. Тоа се Австралија, Канада, САД, Германија, Шведска, Швајцарија итн. Бројноста на македонските доселеници во нив, која во трите спомнати прекуокеански земји се одредува дури и со по неколку стотини илјади, е основниот предуслов за појава на забележлив број литературни творци изнедрен од редовите на таа голема истородна популација. Оттука, воопшто не е изненадувачко, ниту пак за нас сега неинтересно особено нивното организирано и поразвиено литературно живеење, што се

потврдува преку создавањето и резултатното дејствување на некои нивни литературни асоцијации.

Веќе од самиот почеток, односно уште од насловот на овој прилог се гледа дека станува збор за појава која ја именуваме како македонска задгранична литература. Во прашање е еден општ, широк и навистина обединувачки поим за она што го создаваат Македонците во ова време на литературен план од една страна надвор од својата држава, а од друга надвор и од македонските етнички граници. Промислувачки сме, значи, застанати не само пред масовноста, туку и пред многуразличието на предусловите и на условите во кои создаваат од својата земја одделените Македонци во најново време. Во најголем дел тие сè уште се во така присна врска со татковината, што за најголемиот број од нив се најчесто тешко употребливи во оваа смисла, кога се во прашање претставници на други литератури, далеку повеќе користените квалификации во науката, како егзиланти, етничари или глобалисти, според хрватската истражувачка Бранка Калоџера,¹ односно според определбите на колегатата од Бугарија Панаяот Караџозов,² кој, во една негова навистина интересна студија, се занимава главно со групирање на причините за настанувањето на литературната емиграција. Друго прашање е што, во неговиот прилог посветен на *хронологијата и типологијата на словенската литературна емиграција*,

второспомнатиов никако не се одважи, во никоја форма, ниту да ги детектира и Македонците. Заборава ли и тој дека на некои големи идеи и баласта од минатото и дефинитивно им е истечено времето?

Бараме ли писатели егзиланти и меѓу Македонците, одвај ако можеме да го речеме тоа за еден Венко Марковски, на пример, па дури ни за него во највистинската смисла, кој во Бугарија беше дефинитивно отселен од 1965 година. Но, можеби поупотреблива би била таа одредница кога се во прашање некои автори од Пиринска Македонија кои биле приморани да ја напуштат бугарската држава и се нашле во егзил во трети земји, како Александар Христов во Франција или како Крсто Енчев во Австралија.³ Бараме ли етничари, пак, повторно во највистинската смисла тоа би се однесувало можеби само на еминентниот Стојан Христов (1897-1996), кој во САД живееше и создаваше скоро до самиот крај на XX век. Кај него таа одредница е применлива бидејќи, дефинитивно, тој е американски писател од македонско потекло, пишува на англиски јазик, но тематски е врзан како со животот во земјата на неговото раѓање, во Македонија, така и со животот, а со тоа и со американизацијата на Македонците во Америка, како нивна нова татковина. До толку повеќе што добар дел од неговото творештво има автобиографска основа. Како писатели етничари, и тоа само делумно, односно условно, од безбројот на

¹ Branka Kalodjera, *Pisci između dviju dotovina*, HFD, Rijeka, 2003.

² Панаяот Караџозов, *Някогашните славяни днес*, ИК „Славика“, София, 1997.

³ Стефан Влахов Мицов, *Филозофскиот клуч за македонскиот идентитет*, второ дополнето издание, Матица македонска, Скопје, 2008, 300-315.

македонските задгранични творци одвај ако би можеле да се оквалификуваат, и тоа не без резерви, уште мал број други помлади творци, како Џим Томев и Том Пецинис во Мелбурн, односно како Благоја Нешковски и Душан Ристевски во Сиднеј, кои се познати репрезенти на македонската литературна колонија во Австралија. Етничката, подобро речено етничарската квалитативна одредница можеби само малку повеќе или поинаку е прифатлива и кога станува збор за автори како Јосиф Грежловски Гандето и Мајкл Серафинов во САД. Не сосема бидејќи сите тие не само што паралелно пишуваат и на македонски, туку објавуваат и во Македонија. Со тоа, пак, што понекогаш тематски знаат да излезат како од македонскиот татковински проблемски контекст, а да не остваруваат тематска врска ни со Македонците зад границите, некои од нив барем условно, подобро речено барем делумно би можеле да бидат ставени и меѓу редовите на глобалистите. Од сите тие причини, затоа, во овој пристап се определуваме најпрво за една извонредно широка и сеопфатна одредница – македонска задгранична литература. Подецидните и посецифичните ситуации и вредности би ги детектирале и соодветно би ги толкувале и вреднувале врз поконкретните појави и идејно-естетски вредности.

II

Овој иницијален пристап кон македонската задгранична литература, односно кон оваа за аналитички пристап денес не само за литературната наука, туку и пошироко, колку извонредно широка, толку и извонредно интересна материја, никако не

може да превиди дека македонската литературна задграничност воопшто не е ни нова, дека не е ниту само сегашна, најмалку, пак, само наша специфичност. Како другојазичните, така и задграничните меандрирања во настанувачките процеси на/во македонската литература имаат длабоки корени во минатото на македонскиот народ, односно во долгорочно и до неразрешливост сложените политички, економски, но и демографски состојби на поширокото јужнословенско и балканско подрачје. Незавидните општествено-политички и економски состојби во Македонија, особено бездржавноста, т.е. недостатокот од сопствена национална држава, тоа го условуваа уште во XIX век, па впечатливо голем, да не речам најголем број Македонци веќе тогаш беа присилени да создаваат надвор од својата етничка територија. Процесите на вонтатковинската литературна реализација на Македонците најзабележливо се потсилија по поделбата на Македонија за време на Балканските војни. Но, како што веќе рековме, продолжуваат и по државното конституирање на македонскиот народ (само) на еден дел до неговата етничка територија како федеративна единка на Југославија (1944), како и по државното осамостојување (пак само) на истиот тој дел од македонската земја по распадот на СФРЈ (1991). Задграничната литература на Македонците во ова време ќе продолжи да се создава најпрво во оние делови од нивната етничка територија што останаа во државните граници на Грција и особено на Бугарија, т.е. во Пиринска Македонија.

Создавањето на задграничната литература на Македонците во втората половина на XX век е во причинско-последична врска најпрво со етничкото чистење што се спроведе во јужните делови на Македонија, што ги имаше окупирано Грција како резултат на Балканските војни. Во прашање е геноцид во највистинската смисла на зборот. За XX век најневозможните забрани на македонскиот јазик дури и за домашна употреба, меѓутоа, во целост ги оневозможи и творечките изразувања на македонското население, за кое и без тие забрани не постоеле воопшто никакви услови за творештво. Со оглед на нивните присилни масовни преселби, затоа, Македонците ќе можат да создаваат во земјите што беа нивни селидбени дестинации, особено во Бугарија. Поскоро би рекол, пак, перфидно прогонетите, отстранетите, а не избегани деца (или деца бегалци – како што неправедно се нарекуваат) за време на Граѓанската војна од 1946-1949 година, во пролетта 1948-та година, беа раселени и започнаа да создаваат уште и во Романија, Полска, Чехија, Русија итн. Посебен феномен е фактот што еден добар дел од нив, директно или индиректно, подоцна се населија во Република Македонија и дадоа забележлив квантативно-квалитативен прилог и во развојот на оној дел од современата македонска литература кој непречено се остварува на македонски јазик во државно реализираниот дел од земјата на Македонците. Доволно е само да ги спомнеме имињата и делата на романсиери, раскажувачи и поети како Ташко Георгиевски, Петар Ширилов, Љубен Ташковски, Ката Мисиркова Руменова, Ристо Јачев, Методија Ст.

Тошевски, Паскал Гилевски и уште мнозина други. Со тематски зафати врзани за нивните роднокрајни простори, повеќето од нив се целосно реализирани по враќањето во татковината, па затоа излегуваат од рамките на нашите сегашни интересирања. Нешто повеќе внимание може да се сврти кон активата на оние што започнаа да создаваат во земјите на својот привремен престој, а отпосле се вклучија во литературните процеси во матичната земја. Во таа смисла интересно за разгледување може да биде раното и во СССР, односно во Полска настанувано поетско творештво на Васко Караџа или на Ташко Белчев. Уште повеќе и во овој контекст соодветно внимание, пак, привлекува литературната актива на оние Македонци што останаа во источноевропските земји и создаваа(т) и во за нас овде интересниот временски период, како поетот Пандо Колевски, кој живее и работи во Прага и пишува и објавува главно на македонски, потоа како научни работници далеку попознатите Иван Доровски (Чешка), Коле Симитчиев (Полска), Никифор Робовски (Чешка) и уште некои други.

Навистина интересни, иако и секаде подеднакво резултатни на овој план се најпрво литературните активности на Македонците во другите делови на етничка Македонија. Тоа се оние делови од македонската земја што не влегоа во границите на современата македонска држава. Како порано, така и во втората половина на XX век, надвор од Република Македонија, најразвиен литературен живот континуирано се остварува и највисоки вредности се постигнуваат во Пиринска Македонија,

односно во оној дел од македонската земја што ѝ „припадна“ на Бугарија како резултат од Балканските војни, кои пак беа финале на подолгорочни политички процеси и на пропагандни дејства на од големите сили помогнатите, ако не дури и поттикнувани млади балкански држави. Никако не треба да испуштиме од предвид, меѓутоа, дека богатиот литературен живот на Пиринските Македонци е во најтесна врска со национално-културното живеење на многуилјадната македонска емиграција во Бугарија пошироко, особено во Софија. Но, претставува продолжение и на долгорочното искуство на македонските литературни творци во Бугарија со институциите и со органите на самата држава. Уште во илинденскиот период во Бугарија, а особено во Софија, создаваа голем дел до најпознатите македонски литературни творци. При крајот на периодот меѓу двете светски војни, пак, во Софија дејствуваше и вонредно резултатниот Македонски литературен кружок (1936-1938-1941), со кој раководеше поетот Никола Ј. Вапцаров. По Втората светска војна, некои од членовите на Кружокот (Ѓорѓи Абациев и Димитар Митрев) се вкомпонираа во литературниот живот во Република Македонија, а некои продолжија да создаваат во Бугарија.

Литературните асоцијации на Македонците во Пиринска Македонија што се формираа уште во раните години по Втората светска војна, кога Пиринска Македонија, за кратко, уживаше барем еден вид на национално-културна автономија, навистина, набрзо потоа беа оневозможувани и повеќето со краток век. Но, тој период е поособено интересен бидејќи некои македонски творци

во Бугарија, како Ѓорѓи Абациев, на пример, тогаш непречено создаваа паралелно и на македонски јазик. Квалитативниот развој на тој процес беше прекинат со Резолуцијата на Информбирото од 1948-та година, по што литературните творци од Пиринска Македонија започнуваат да се повлекуваат во своите катакомби. Така, скоро во илегалност цел половина век продолжи да дејствува во 1946-тата година од Ангел Каратанчев во градот Сандански формираното друштво на писатели. Како и останатите Македонци што создаваат литература во Бугарија пошироко, така и од редот на творците од пиринскиот дел, ќе успеат непречено да создаваат и пошироко да се презентираат исклучиво оние што можеле да прифатат поголеми или помали компромиси. Тоа се компромиси кои започнуваат со јазикот на своето творечко изразување, а тоа пак мошне често е во најтесна врска со, односно неразделно од нивното доброволно или присилно национално изјаснување. Оттука, воопшто не е чудно што, освен во бугарското општество и културна средина некои малку посolidно позиционирани автори од Пиринска Македонија (за што, сепак, ниту би можеле ниту пак би сакале во овој контекст да изнесуваме и персонални примери), во втората половина од XX век далеку е поголем бројот на непризнаваните, на пригушуваниите, а не ретко дури и гонети и затворени автори.

Го свртиме ли вниманието повеќе или токму кон тие непризнавани, спречувани и гонети македонски литературни творци од Пиринска Македонија, најмногу интересирање во рамките на овој прилог би покажале за автори како поетот Ангел Каратанчев,

романсиерот и мемоарист Крум Монеv, како Славе Македонски итн. Наспроти повеќеденеско-то творечко искуство, еден дел од своето поетско творештво Каратанчев ќе успее да објави дури во поново време. И тоа како сопствени изданија ги објави книгите *Еве го човекот* (1989), *Гатанки* (1992) и *Епиграми, сентенции, карикатури* (2000). Уште повеќе внимание, меѓутоа, сега привлекува Крум Монеv (1927-2001), кој поради својот македонски патриотизам во бугарските логори и затвори помина 16 години. Неговите повеќеделни мемоари *Македонија – мое упориште*, кои се појавија на македонски јазик само малку време пред неговата смрт, му го донесоа епитетот „македонски Солженицин“. Како спомените, така и неговиот посмртно објавен роман *Змејот*, пак, е во иницијална тематска врска со затворските искуства на авторот, како и со искуствата од работните логори во кои ќе се најде по неговото излегување од затворот. И романот, како и спомените, беше објавен во Македонија и во превод на македонски јазик, но дури по осум години од смртта на Монеv и претставува не само автентично сведоштво за тортурите низ коишто поминуваа поединците од Пиринска Македонија што ја манифестираа својата македонска национална свест, туку и романескно остварување кое е интересно со својата композиција и со специфичностите на раскажувачката позиција на самиот автор. За разлика од нив, извонредно плодниот и жанровски разновиден Славе Македонски (1931-2002), кој пишува на македонски, бугарски и руски јазик, најпрво беше квалитативно признаван, но потоа не помалку гонет и исклучуван

поради неговото јавно македонско национално изјаснување. Извонредно плоден и успешен, креативно активен уште од крајот на 50-тите години, како романсиер, раскажувач и драматург, само во 90-тите години, посебно по исклучувањето од Сојузот на бугарските писатели (1994), тој се јави со така интересни остварувања како што се на неговиот малешевски дијалект пишуваните романи *Тасо Македонецот* (1995), и *Македонска голгота* (1996), а нешто подоцна и со *Околски роман* (1997), *Балкански роман* (2001) и други дела. *Штуро племе*, една од неговите бројни збирки раскажувачка проза, во 1999 година беше драматизирана од страна на Александар Донски и во таква форма објавена на македонски јазик.

Извонредни интересирања од мноштвото литературни творци меѓу Пиринските Македонци побудуваат уште и еден цел ред други автори со нивните дела. Освен тоа, во контекстот на овој прилог би можеле да се вкомпонираат ред информации, но и сознанија за националните преокупации, како и за уметничките карактеристики на дела и од автори како Магдалена Божанова и Иван Сингаријски, така и на Серафим Гоцев, Магдалена Македонска (која, заедно со Славе Македонски, во 1995 година се зачлени во Друштвото на писателите на Македонија), па Петар Стоев, Георги Христов, Марија Македонска, Кирил Апостолов и други. Иако создаваат на бугарски, т.е. на јазикот на нивното образование, национално тие се изјаснуваат како Македонци, нивните тематски опсесии се македонски, што се гледа веќе од најголемиот број наслови на нивните книги, а македонски е и нивниот творечки дух

воопшто. Оттука, не е ни чудно што Стефан Влахов Мицов (извонредно плоден истражувач и аналитичар, чиешто идеи и позиции ќе можеа да бидат најдобра спојка меѓу македонската и бугарската култура ако и тој не беше неприфаќан и спречуван од националистичката тесноградост на бугарските државни институции), можеше да го регистрира и *нивната блискост во идеен естетски и поглед со литературата која се создава во Република Македонија*.⁴

Со оглед на просторната блискост, но и на јазичната сродност, секако, по сознанијата за напорите и за отстојувањата на творците од Пиринска Македонија, може да следи еден сумиран преглед на литературата на Македонците во другите земји од балканското соседство, а особено во земјите од поранешна Југославија. Станува збор за далеку помал број во однос на оние што создаваат во Бугарија, но се работи и за квалитативно поинакви идеолошки и естетски предуслови за создавање. Во периодот на социјалистичка Југославија, имено, најголемиот број македонски творци што живеат и работат во другите членки на федерацијата, во втората половина од XX век, уживаа и навистина поквалитетни човечки права и слободи во однос на оние во Бугарија. Сакаме ли да посочиме и претставници на македонскиот литературен персонаж во тие средини, ќе ги спомнеме најпрво барем сега веќе повеќе или помалку и подзаборавените Милисав Антонијевиќ Дримколски и Воислав Илиќ, но далеку повеќе внимание може да се сврти кон и денес сè уште извонредно

актуелните Ристо Василевски, Виктор Шеќеровски и Душица Илин во Србија, односно како Сибила Петлевски во Хрватска, а веројатно и уште некои други. Главно неприсилувани, тие создаваат послободно и најчесто двојазично. Опседнатоста со македонските теми, пак, затоа кај нив не е изразена во таа мера како што е кај македонските творци коишто создаваа во Бугарија.

Во сосема специфични услови, пак, настанува помалку познатата литературна дејност на Македонците во Албанија. Главно на албански, а само фрагментарно и на македонски јазик, веќе порано, таму создаваше и како претставник на албанската литература извонредно интересниот Стерјо Спасе (1914-1989), роден во Глобочани во Мала Преспа. Неговите најмаркантни романескни проекти, во кои забележливо место имаат и македонските теми, меѓутоа, настануваат веќе во втората половина на XX век. Во поново и во најново време во Албанија на овој план се извонредно интересни неговиот син Илинден Спасе (1934), раскажувач и проучувач на литературата, како и уште помладиот поет Спасе Мазенковски, исто така од регионот на Мала Преспа.

*

Многу поинаква веќе според своето настанување, како творечки процес, но и по својата природа е македонската литературна задграничност кога се во прашање подалечните земји, земјите во кои Македонците се јавуваат како економски емигранти. Скоро без исклучоци. Извонредно добар, ако не дури и

⁴ На истото место, 315.

најдобар пример за развиен литературен живот на дестинација што е најмногу оддалечена од татковината, но и за една вистинска македонска литературна колонија претставува асоцијацијата на македонските литературни творци, во Сиднеј, Австралија. Сиднејската асоцијација на македонските литературни творци, во која партиципираат Македонци и од другите градови во Австралија, особено од Мелбурн, е основана на крајот од март 1978 година како Македонско литературно друштво „Григор Прличев“. Во изминативе триесет и неколку години, преку него се афирмираа веќе неколку десетици Македонци како литературни творци, а живеат во Сиднеј или во некои други австралиски градови. Долги години Друштвото го објавуваше своето периодично гласило, списанието *Повод*, а покрај неколку десетици посебни изданија на своите членови, објави и неколку колективни презентации на нивното поетско творештво, зборниците: *Видици* (Сиднеј, 1984⁵ и Скопје, 1988⁶), антологијата *Macedonian poetry in Australia* (1996),⁷ како и зборникот *Копнеж и страст*⁸ (Сиднеј, 2003). Творби од членовите на Друштвото се застапувани и во други

колективни избори на македонски и на англиски јазик.

Сакаме ли, меѓу македонските литературни творци од Сиднеј, да ги одредиме и повисоките квалитативни репрезенти, никако не би можеле да го прескокнеме најпрво прерано починатиот драмски писател, артист и режисер Благоја Нешковски (1964-1989), кој пишуваше на англиски и на македонски јазик. Наспроти прерано завршената творечка карира, тој се претстави како автор на неколку успешни драмски проекти, како *Кажми му збогум на минатото*, *Полна куќа* и, на крајот, *Цоле прај компо*. Освен тоа, тој оствари уште и вредносно забележливи режии и театарски улоги. Не помало внимание привлекуваат барем уште неколкумина членови на Друштвото. Никако не би можеле да ги одминеме пред сè Душан Ристевски (1954) и Иван Трпоски (1942). Низ повеќе поетски книги Ристевски се претстави како поет на исповедта и на душевната поделеност,⁹ што веќе од својата етимологија така сугестивно го наметнува насловот на неговата прва поетска книга *Полутици* (1984), а разбрането, покрај уште неколку други доминанти во неговата поезија, се открива и во некои од следните негови поетски книги, особено во *Страдалници во сонот* (1992) и во *Украдени мисли* (2011). И во раните, а особено во неговите најнови поетски објави опседантно и аналитички се впушта во најнедофатливите душевни длабочини. Во поново време, Ристевски сè повеќе се претставува и како

⁵ *Видици*, Македонско литературно друштво „Григор Прличев“, Сиднеј, 1984.

⁶ *Видици*, „Поезија од Македонци што живеат во Австралија, избор Георги Сталев, Современост, Скопје, 1988.

⁷ *Macedonian poetry in Australia*. Anthology. Published by the Macedonian literary Association „Grigor Prlicev“, January, 1996.

⁸ *Коти на копнеж и страст*. Зборник со љубовна поезија, Македонско литературно друштво „Григор Прличев“, Сиднеј, 2003.

⁹ Науме Радически, *Душан Ристевски или поетот на исповедта и на душевната поделеност*, „Стожер“, XIV (2010), 111, 22-23.

драмски автор, што, пак, бара дополнително и посебно аналитичко внимание бидејќи веќе во не така скромниот број на неговите драмски проекти не помалку длабоко нурнува во и се занимава со психосоцијалните проблеми на Македонците во Австралија. За Иван Трпоски најнедвосмислено може да се рече дека низ десетината досега објавени негови поетски книги, од *Површински корења* (1985) и *Големiot брод* (1988), до *Немирни ветрови* (2004), доминантно се остварува како поет на автентичното татковинско чувство.¹⁰ Синтеза на неговата неколкудецениска поетска реализација претставува изборот од дотогашното творештво *Зад синиот бран* (2008)¹¹, а уште поголема потврда на татковинството е вкомпонирана и во неколкуте книги од неговата патописна и документарна проза. Треба ли да ги набројуваме уште и десетиците други членови на Друштвото „Григор Прличев“, како Перо Дамчевски Коцин, Лилјана Тошеска, Бранко Наумовски, Горјан Маслиновски итн.? Неколкумина членови од ова Здружение (Ристевски, Трповски) партиципираат, исто така, и во членство на Друштвото на писатели на Македонија.

Помали или можеби само за нас помалку познати литературни асоцијации на австралиските Македонци и особено креативно резултатни поединци има уште и во Мелбурн. Но Мелбурн воопшто не е помалку

¹⁰ Науме Радически, *Лирските свитила на Иван Трпоски*. Во: Иван Трпоски, *Зад синиот бран*, Македонско литературно творештво „Григор Прличев“, Сиднеј, 2008 (Печатено во „2-ри Август С“ - Штип – Македонија), 5-16.

¹¹ Истоето.

интересна задгранична дестинација на македонската литература. Напротив, уште во текот на 80-тите и на 90-тите години од минатиот век, на литературен план таму се особено забележливи имињата на двојазичните автори Џим Томев (1945) и Том Пецинис (1953). И двајцата се родени во леринскиот крај, Јужна Македонија, и двајцата се на мошне рана возраст отселени во Австралија и таму школувани од основно до високо образование. Џим Томев (кој членува во Македонското литературно друштво „Григор Прличев“) студирал филозофија и англиска литература, а Том Пецинис математика. Томев работел како наставник во средни училишта, а подоцна е уредник на весникот „Австралиско-македонски неделник“. Во литературата влегува со поетската книга *Фрагменти од една историја* (1990). Автор е на повеќе поетски, прозни и драмски дела, објавувани како на англиски, така и на македонски јазик. Отселен во Австралија уште на предучилишна возраст, и Пецинис пишува главно на англиски, но инспиративно е поврзан со татковината. Тоа го потврдува неговата првообјавена поетска книга *Пролет во стариот крај*¹² (1988). Математичар по професија, во неговиот поетски говор се потврдуваат не само неговите лирски опсесии, туку и еден пошироко интересен, забележливо рафиниран интелектуалистички и луцидно рефлексивен поетски начин на себесоопштување.

¹² Том Пецинис, *Пролет во стариот крај*, Мисла, Скопје, 1988.

Во последниве години во Мелбурн се пројавуваат и други успешни литературни творци од редот на австралиските Македонци. Ги забележуваме најпрво поетесата Иванка Петревска и новелистот и романсиер Нове Младеноски, кој без малку задоцнето се претстави со неговиот роман *Измешани светови* (2011). Тој беше, сепак, објавен во Република Македонија, но позабележливо беше прифатен меѓу австралиските Македонци. Слично на него, денес е извонредно интересен и младиот романсиер Стиф Јовановски. Еден од неговите романи, *Играта на филозофот*, неодамна беше објавен во Скопје, во превод на македонски јазик. Романот му е во инспиративна врска со некое патување во Франција, што го сврстува Јовановски во редот на писателите глобалисти. Извесни резултати на литературен план Македонците во Австралија пројавуваат уште и во Перт, ако не и во некои други австралиски градови. Во Австралија може да се регистрира и безмалку единствениот Македонец егзилант. Тоа е пиринскиот Македонец Крсто Енчев. Но, од политички причини, тој не е егзилант од Република Македонија, туку од Република Бугарија. Во Австралија тој реализира забележливи мемоарски и публицистички сведоштва, кои, насловени како *Автобиографија*, беа објавени во 1999 година (првиот) и во 2003 година (вториот дел) во Софија.

Слични појави, ситуации и вредности имаме и кај Македонците во Канада, САД, Шведска, Германија и во други земји. Од редот на македонските творци во Канада, организирани главно во рамките на

Литературното друштво „Браќа Миладиновци“ во Торонто, веќе подолго време афирмативно се izdelуваат имињата на неколкуте брачни и литературни парови: Рада и Борис Видиновски, Драгица и Мицко Димовски, Перса и Петар Гиновски, како и уште ред поединци, меѓу кои посебно се izdelува Ристо Милјановски. Далеку пошироки информации и повистинска слика за творците од ова друштво, меѓутоа, открива неодамна објавениот нивни зборник *Носталгични издивки*, во кој се претставија 27 поети. На неговите страници се презентираат и други интересни поетски профили, покрај погоре спомнатите, а виден во целина, зборникот претставува автентична колективна психограма на Македонецот што е денес далеку од неговото родно огниште. Така, имено, врз основа само на достапните песни од оваа публикација,¹³ може да се констатира уште и дека, за жал, на сметка на повисоките поетски вредности, најголемиот број на македонските лиричари од Торонто и денес најискрено, најнепоправливо и најдиректно ламентираат по роднокрајните простори низ Битолско и низ Леринско, како и низ другите делови на разделената македонска земја.

Македонците што создаваат во Америка, мислам на САД, нели, не се забележливо концентрирани, ниту пак организирани во некои поактивни асоцијации. Меѓу нив денес маркантно се издвојуваат раскажувачот и романсиерот Јосиф Грежловски Гандето, роден во преспанското село Љубојно и на романсиерот и научен работник

¹³ *Македонските поети од Торонто*, „Стожер“, XVI (2012), 115, 39-44.

Мајкл Серафинов, роден 1946 година во Детроит, но како син на доселеник од Непроштено, Тетовско. И не само поради тоа што пишува и објавува и на македонски и на англиски јазик, туку поради тематските преокупации со двете татковини, со повеќето од неговите дела (*Виделото на Спаса*, роман, поетските книги *Муабети* и *Ко јагне*, а особено на англиски јазик објавениот роман *One Golden ray upon rock / Еден златен зрак на карпата/ и најпосле со романот *Волците од Траперс Блаф*,¹⁴ како и Серафинов со неговиот роман *Македонско злато*,¹⁵ тој се претставува како етничар што пишува и на теми од животот во Америка. Грежловски се остварува дури и како типичен пример на автор од редот на етничките писатели во Америка.*

Меѓу многубројната македонска емиграција во подалечните европски земји, веројатно најзабележливи на планот на литературата се Македонците во Шведска. Потврда за развиениот литературен живот кај нив претставува забележливиот поетски фестивал, кој, во организација на македонските литературни асоцијации во Шведска, секоја година се одржува во некој од шведските градови каде што живеат поголем број Македонци. Со оваа манифестација се афирмира и се верификува не само нивното поразвиено национално-културно и творечко живеење, туку и повеќестраните вредности на она што го

создаваат неговите учесници. А создаваат редовно на македонски јазик, но со оглед на релативната близина до татковината, своите книги тие најчесто, ако не и исклучиво, ги објавуваат во Македонија. Илустративна потврда на творечките интенции на македонските литературни творци во Шведска наоѓаме во скоро исклучиво поетските книги на Ивица Челиковиќ, Румена Ивановска Пупавац, Борче Андовски, Најдо Георгиевски и ред други. Но, со нив не се исцрпува мноштвото имиња на македонските литерати ниту во Шведска, а освен таму, навистина не во така забележлив број, ги има и во други европски земји, во Германија (Саво Костадиновски), во Норвешка (Снежана Николовска) итн.

III

Сакаме ли да направиме, покрај погорните детекции и, одвај само примарни, ако не дури и маргинални информативно-аналитички навестувања како натамошни обврски, барем уште и обид за систематизација, за типизација, како и едно квалитативно степенување на појавите во така раширената задгранична литература на Македонците, не можеме а да не се соочиме со извонредно голем број тешко или скоро никако надминливи проблеми. Карактеристично и сосема очекувано, самата литературна задграничност како таква продукува безбројни различности веќе според условите во кои настанува во секоја од овде спомнатите, но и во некои неспомнати земји. Таквата различност резултира со сознанието дека тие никако не можат да бидат ни поцелосно ни

¹⁴ Јосиф Грежловски - Гандето, *Волците од Траперс Блаф*, Македонска реч, Скопје, 2006.

¹⁵ Michael Seraphinoff, *Macedonian Gold*, Sydney, 2005.

суштински опфатени со систематските типизации на задгранични литературни творци за кои знае современата наука во светот. Македонската задгранична литература, како во минатото така и денес, имено, се создава на голем број дестинации и во различни општествено-економски и културни услови, услови што се извонредно многу диктирани не само од општите состојби во земјите каде што настанува, туку и од егзистенцијалното искуство со кое доаѓаат емигрантите од Македонија, од индивидуалната човечка и творечка природа и потенцијал итн.

Не само помалку или повеќе очекувано, туку и сосема забележливо е дека сè до крајот на XX век, наспроти мотивско-тематските опсесии на македонските задгранични литературни творци, кои се доминантно македонски, македонската задгранична литература во соседните земји се остварува главно на официјалните јазици во тие земји. Иако не секаде од сосема исти причини. Спротивно на тоа, литературата на Македонците што настанува на подалечните географски и егзистенцијални дестинации во овде разгледуваниот период, пак, останува доминантно македонојазична. Како најдобар пример за првото ќе ги земеме творците од Пиринска Македонија, која по Балканските војни остана во границите на Бугарија, но и творците со македонско потекло кои живеат и создаваат на просторот на Бугарија пошироко. Поради училишно-воспитниот систем низ кој поминале, но и поради општествено-политичките околности пошироко, наспроти не ретко дури и јавно декларираното македонско национално чувство, и во ова

време тие продолжуваат да создаваат на бугарски јазик. Како пример за второто ќе ги земеме творците што се произлезени од македонските иселеници во Австралија. Поголемиот дел од нив, особено оние што се имале школувано во Републиката, создаваат скоро исклучиво на македонски. Истото е и со оние во САД, Канада, како и во ред европски земји. И пак особено оние што се емигрирани од територијата на Република Македонија.

Тргнеме ли од јазикот како примарен аргумент, особено кога се во прашање оние литературни партиципенти коишто ламентираат по напуштената татковина, по земјата на раѓањето, а тоа се јавува, помалку или повеќе, кај сите, без исклучок, не можеме а да не дојдеме до сознание дека кај македонските задгранични литературни творци никако не може да се стави под прашање и македонската национална свест. Поаѓајќи од тоа, ја актуелизираме веќе одамна детектираната потреба од изработка на мапата на задграничните дестинации на кои се создава современата македонска литература. Потврдувајќи ги тие дестинации, не ќе можеме а да не дојдеме до сознание дека можеме да зборуваме безмалку веќе за вистински македонски литературни колонии во некои европски и особено во трите спомнати прекуокеански земји. Тие колонии, видени, т.е. аналитички промислувани барем преку нивните претставници на кои не им недостасуваат и повисоки уметнички вредности, заслужуваат и посебно внимание.

Сакаме ли да ги детектираме и мотивско-тематските доминанти во само на прв поглед прилично изедначената и еднолична литературна продукција на

Македонците во европските и во преку-океанските земји, не ќе можеме а да не видиме дека во неа се забележуваат поголеми или помали разлики. Се јавуваат зависно како од земја до земја, така и од тоа дали се работи за творби што се настанувани во раните или во подоцнежните години од разгледуваниот период. Сосема очекувано, не толку афирмативниот колку аналитичките сегменти од/на овој прилог, не само што никако не ги исклучуваат, туку најмногу полагаат на разликите што се од индивидуална творечка природа. Наспроти тие можни и неможни

сличности и разлики, посебно е забележливо дека денес актуелните задгранични партиципенти кон македонската литература, независно од дестинацијата каде што живеат и создаваат, имаат ако не и сосема блиски, тогаш за споредба извонредно сродни идејноестетски ориентири, интересни етно-психолошки профилации и други за аналитички пристап интересни творечки специфичности.

Naume Radičeski

The National Obsessions and the Specifics of Macedonian Literature Created outside the Country's Borders in the Second Half of the XX and the Beginning of the XXI Century (Summary)

The divisions and severing of Macedonian territories, as well as the forced and existential migrations of a huge part of the Macedonian population led to the creation of literature outside their home country in proportions not typical for other peoples. Macedonian literature created outside the country's borders, despite its quantity and the wide geographic distribution, still seems to not recognize the concepts of exile and globalism. The creators of Macedonian literature creating outside their home country above all cherish the ethnic values and remain in an intimate relationship with their fatherland. Irrespective of the fact whether they write in Macedonian, which is more common in those creating in the more distant countries; or in the language in which they received their education, for those creating in the neighbouring countries; they form a close bond with their fatherland and remain in touch with the literature created in the Republic in Macedonia in the second half of the XX and the beginning of the XXI century.

Key words: migration, Macedonian literature created outside the country's borders

Димитрија Ристески

821.163.3.09 Караманов, А.: 821.161.1
Original scientific paper/Изворен научен труд

МЕСТОТО И УЛОГАТА НА РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВО ТВОРЕЧКИОТ РАЗВОЈ НА АЛЕКСАНДАР (АЦО) КАРАМАНОВ

Клучни зборови: Ацо Караманов, руска литература, влијание

Во мојов труд, всушност, станува збор за влијанието и импулсите на руската литература во творештвото на еден млад македонски поет и прозаист Александар (кај нас попознат како Ацо) Караманов, кој како активен учесник во Народноослободителната борба за ослободување на Македонија од германските фашисти, загина на 17-годишна возраст во ноќта помеѓу 10 и 11 октомври 1944 година. За него слободно може да се каже дека бил еден од најталентираните македонски писатели од минатиот век и доколку останал жив, бездруго, би се вброил во едно од врвните имиња на македонската литература.

Читањето книги и составувањето на стихови биле опсесија и страст на Ацо Караманов од најрани години. Така, тој уште во основно училиште пишува стихозбирки (кои подоцна се уништени), а во гимназијата пишува песни, најпрвин на српскохрватски, а подоцна и на бугарски јазик. На прашањето

на еден негов соученик и другар зошто не пишува на македонски јазик, самиот одговорил дека тој сè уште не е целосно нормиран како официјален литературен јазик. Инаку, за време на својот живот Александар-Ацо Караманов не објавил ни една поетска или прозна книга. За него, како што ќе рече академик Милан Ѓурчинов, кој е еден од неговите соученици и пријатели од гимназиските денови, а подоцна собирач, афирматор и истражувач на неговото творештво, се знаело само како за револуционерен поет кој пишува естрадна лирика, верувајќи во создавањето на нов и поинаков свет. Кога веќе го спомнав Ѓурчинов, би сакал да истакнам дека тој е приредувач и автор на предговорот на досега најсодржајната книга која, под наслов „Големата песна на Ацо Караманов“, ја издаде Македонската академија на науките и уметностите во 2006 година. Од неа, како и од ракописи на белешките од Ацо Караманов од

24 јануари 1943 година, јас го црпев најголемиот дел од материјалот за овој реферат.

Контактот и живиот интерес на Караманов за руската литература може да се следи како од неговите дневнички записи и зачуваната кореспонденција со неговите другари, така и од неговите оригинални дела. Така на пример, од спомените на неговиот партиски раководител Вера Христова, како и од богатата заоставнина на Ацо Караманов може да се види дека тој во слободното време активно ги изучувал трите европски јазици: германскиот, францускиот и рускиот јазик. За овој последниот, самиот Караманов во неговиот дневнички запис, напишан за денот вторник, на 6 април 1943 година, ќе рече: „Рускиот можам сосем лесно за три месеци да го совладам, а англискиот ќе го изучувам (или студирам-сè уште не сум се определил) кога ќе бидам повозрасен и кога ќе станам 20-годишен младич.“¹ Така тој на трите спомнати јазици уште на 15-16 годишна возраст можел во оригинал да ги чита Оноре де Балзак, Виктор Иго, Томас Ман, Шилер, Гете, Достоевски, Чехов и други истакнати автори од европската и светската литература. Во таа смисла, самиот тој на 17 април 1943 година во својот дневник го запишал следново: „Ќе треба да ги прочитам сите дела на Гете, Шекспир, грчките класици и **руските класици. (потцртаното е мое –Д.Р.)**“². А во дневничкиот запис од 20 јули истата година,

младиот поет ќе рече: „Овие два јазика (мисли на германскиот и францускиот - Д.Р.) ќе ми ја отворат вратата кон романските и германските литературни творби, а рускиот ќе ми ја отклучи вратата на онаа литература што ја создадоа Гогољ, Толстој Пушкин, Тургенев, Чехов и Достоевски –најгенијалните романсиери во светската литература.“³ И од двата цитата јасно може да се заклучи колку Караманов високо ја ценел руската литература.

Податоците за животот на Александар Караманов покажуваат дека тој уште пред 1941 година посветувал големо внимание на своето книжевно образование. Тој не само што интензивно читал, туку и ги бележел своите оценки и коментари за прочитаните дела. Познато е дека во големиот фонд на книги од јужнословенската и светската класика, кои што му ги купил татко му Васил, значајно место заземаат речиси сите најзначајни руски класици, меѓу кои и одбраните дела на Достоевски во 26 книги кон кои младиот Караманов најмногу се приврзал, читајќи ги уште на својата 12-13-годишна возраст.

Од трите негови лектирски тетратки, водени помеѓу 1941-1943 година, се гледа дека освен Достоевски и Чехов, најомилени руски автори на Караманов му биле Пушкин, Лермонтов, Мајаковски, Блок, Максим Горки и други руски автори. Па, така на пример, во записите од првата лектирска тетратка од 1941/42 година стои дека тој во гимназиските денови ја читал поемата „Облак во пантолони“ од Мајаковски, а меѓу книгите

¹ Цитат според книгата „Големата песна на Ацо Караманов“, Приредил Милан Ѓурчинов, МАНУ, Скопје, 2006, стр.268.

² Исто, стр.275.

³ Исто, стр.280.

кои морал да ги прочита, го спомнува и романот од Максим Горки „Животот на Клим Самгин“. Во втората тетратка од истиот период има неколку исписи од Стефан Цвајг („Историскиот миг-Достоевски“, Максим Горки („Прекрасната Франција“), како и од поемите на Михаил Лермонтов, а во записите од третата тетратка, меѓу другите, се спомнува и рускиот текст на песната „Столпотворение“ од Николај Мински.

Од лектирската тетратка на Караманов од почетокот на 1943 година, која академик Ѓурчинов условно ја нарекува „Бележник со кафеави корици“, се гледа дека таа скоро целосно ѝ е посветена на поезијата и дека вниманието на македонскиот поет, меѓу другите, е насочено и кон руските поети Александар Блок, Бальмонт, Сологуб, Ана Ахматова, Пушкин и други. Така на пример, во овој бележник го читаме цитатот на следниве стихови на Блок: „летели дни-крутясь проклятым роєм// вином страсть терзали жизнь мою“, бугарски препев на неколку стихови од стихозбирката „Anno domini“ на Ана Ахматова, како и следниве оригинални стихови на Пушкин „Поэт// ты царь: живи один! Дорогою свободной,// иди, куда влечет тебя свободный умъ!“. Тука се наоѓа и мошне интересниот коментар на Караманов на маргините од познатата песна на Мајаковски „На Сергеј Есенин“, којашто тој ја цитира во оригинал. По двете строфи, воведната и завршната, Караманов запишува: „Мајаковски е не само поет на *револуцијата*, но и *поет* на револуцијата“.

Според сведоштвото на академик Ѓурчинов, од последните години од животот на Караманов сочувани се две обемни

лектирски тетратки, првата со наслов „Белешки по литература“, најверојатно од втората половина на 1943 година (како продолжение на „Кафеавиот бележник“) и втората без наслов, од почетокот на 1944 година. Таму ги среќаваме мошне обемните оригинални цитати од Бальмонтовата книга „Сродни души“, Пушкиновите стихови, како и одломка од знаменитата реч на Достоевски за Пушкин, што сведочи за зголемениот интерес на Караманов за рускиот јазик и литература.

Во последната лектирска тетратка на Караманов, датирана на самиот почеток со „26 декември 1943 година“ централно место зазема Чехов и неговото новелистичко творештво. Тој ги набавил „Целокупните дела“ на големиот руски новелист и ги чита и проучува со големо внимание и упорност. Овој податок се потврдува и со една негова изјава, во писмото до пријателите, од првите месеци на 1943 година. Таму тој вели: „Го читам Чехов и стасав до шестиот том“. Токму со овој том и завршуваат исписите во пронајдената тетратка.

Ако се направи макар и површна анализа на целокупното творештво на Ацо Караманов, лесно може да се забележат импулсите од творештвото не само на погореспомнатите, туку и од други руски автори од 19 и 20 век. Така на пример, една од неговите најрани песни „А тој леташе понатаму“, која, всушност, е само мал дел од големата, но не докрај завршена поема во проза, пишувана на српскохрватски јазик „Поема за јастребот“ и содржински и формално потсетува на „Песната за соколот“ од Максим Горки. И во поемата на Караманов се обработува мотивот на „летањето“, како

израз на слободарскиот сremeж на малиот човек, изразен преку стихот „И беа само тој, небото и сонцето“. За разлика од смокот, кој во делото на Горки го симболизира паразитизмот на руската малограѓанштина, летањето на соколот е израз на слободарските сremeжи на обесправениот народ.

Слободарските сremeжи на Караманов, изразени преку летот на птицата во песните „На малата ласовица“ и „Балада за црвената птица“ се пишувани во дослук со поезијата на Пушкин и Лермонотов, која нему му е омилена уште во почетокот на неговиот поетски развој. Импулси од поезијата на Пушкин се чувствуваат и во Карамановите песни „Затвореник“ , „До поетот“, „Поет“ и други. Според мотивот, првата е слична на истоимената, како и на песната од Пушкин „...Во длабочината на сибирските руди“. Во втората и третата песна, освен од Пушкин, се чувствува и влијанието на револуционерната и футуристичка поезија на Мајаковски. Во таа смисла особено е карактеристична песната „Поет“. Колку за илустрација овде ќе ги цитирам почетните стихови од таа песна кои гласат:

*„Јас сакам да станам поет-динамит,
поет на борбата
со рафал во душата
устремен напред
кон утрешниот ден...“*

Пишувани во футуристички дух и со примена на скалестиот стих, очигледно е дека овие стихови на Караманов се блиски до поезијата на Мајаковски. Неговото искуство во примената на скалестиот стих нашиот малад поет, освен во погореспоманата, го

применува и во многу други песни, како на пример, „Халуцинации“, „Денес кога одев“, „Копнеж и кошмар“ и други.

Освен со поезијата на погореспомнатите руски поети, Караманов како поет е опседнат и со поезијата на Сергеј Есенин, чии импулси ги среќаваме во повеќе песни од нашиот млад поет. Дури и самите наслови на некои од нив се аналогни на оние од Есенин. Колку за илустрација ќе ги спомнам песните „Исповед“, „Уличарски мангуп“, „Те видов вчера пак“, „Пак ти доаѓам преполн осаменост“, „Тајна“. Освен во нив, и во многу љубовни песни на Ацо Караманов се чувствуваат импулси од поезијата на Есенин.

Од лектирските тетратки и бележници како и од неговите песни може да се види дека Караманов ги следи и применува искуствата на европскиот симболизам, а во тие рамки и рускиот. Неговите афинитети за симболизмот се забележуваат во рускиот текст на веќе спомнатата песната на Николај Мински „Столпотворение“. Но, од руските симболисти на нашиот млад поет мошне близок му е Александар Блок. Импулси од неговата поезија се чувствуваат во повеќе песни на Ацо Караманов, како на пример, „Утрешната жена“, „И можеби ти ќе дојдеш тогаш...“, а особено во неговата љубовна лирика во која забележливо е Блоковото искуство од неговите „Стихови за Прекрасната Дама“ и циклусот песни за „Непознатата“. Во таа смисла, мошне впечатливи се Карамановите песни „На тебе мислам сега“, „Да ти кажам ли?..“, „Во свездената ноќ“, „На онаа што ја љубам“, „Зар не помниш“ и во, бездруго, една од најубавите негови љубовни песни „Стихови за онаа што ја сакав“.

Времето и просторот не ни дозволуваат да навлеземе во нивна подлабока анализа.

Како прозаист Александар-Ацо Караманов од руските класици, најмногу е опседнат од творештвото на Достоевски и Чехов. Како што веќе спомнав во почетокот на рефератот нашиот млад писател особено се приврзал кон Достоевски, чии дела ги читал уште на 12-13-годишна возраст. Здравко Минчев, еден од пријателите на Ацо од гимназиските години, на едно место од спомените за него ќе го запише следново: „Мислам дека тука се мешаа неговата голема чувствителност (на Караманов – наша забелешка) и големата љубов кон мајка си, а таквите негови настроенија беа поврзани и со читањето на Достоевски, кој очигледно му влијаел. Велеше: „Еве, Достоевски е еден совршен реалист, а ние добиваме впечаток дека е тој песимист, бидејќи ги изнесува животните состојби онака како што тие всушност се. Заправо, ние живееме во еден темен свет. Ете тоа сакал Достоевски да ни покаже.“⁴ И неговата соученичка и пријателка Вера Христова во своите спомени го потврдува големиот интерес на Караманов кон овој руски писател, со зборовите: „Нему Достоевски му беше најмил и најблизок, а тој и мене ме запали што до денешен ден Достоевски ми остана слабост. За прв пат тој ми го откри Достоевски како писател преку ликот на Раскољников. Кон Раскољников тој имаше посебна слабост“.⁵ А што се однесува

пак до интересот на Караманов за А.П. Чехов, него тој го чита и темелно го проучува во првите месеци на 1944 година. Како што самиот спомнува во своите писма од таа година, тогаш тој интензивно пишува раскази, но досега за нив, речиси ништо не се знае. Веројатно, во нив Караманов го користел Чеховото мајсторство за краткиот расказ.

Од прозното наследство на Караманов сочувани се фрагменти од два негови романи, чии ракописи сè уште не се целосно откриени. Едниот е „Човекот што испил арсеник“, од кој е сочуван само кус фрагмент, а од вториот „Трупот со сини очи“, останало едно поголемо поглавје. Од аспект на нашава тема ние ќе се задржиме само на него. Тој е пишувач на српскохрватски јазик во 1941 година, кога Караманов имал само 14 години, и опфаќа 24 страници ракописен текст од неговата работна тетратка. Во него се обработува темата за самоубиството на еден млад човек по име Јово Тадиќ. Освен претпоставката дека овој роман е пишувач под влијание на Гетеовиот „Вертер“, во него несомнено е присутен импулсот на големиот Достоевски, од кого Караманов во тој период најмногу се учел. Во таа смисла, академик Ѓурчинов во предговорот кон книгата „Големата книга на Ацо Караманов“ на едно место вели: „Се добива впечаток дека Караманов ја варира омилената идеја на младиот Достоевски од романот „Бедните луѓе“ според која моќниците можат во многу нешта да му попречат на бедниот и беззаштитниот човек, но не можат да му попречат да биде и да остане – човек! Нагласената поента на раздвојувањето и мултиплицирањето на личноста има доста

⁴ Види: Здравко Минчев, „Спомени за Ацо Караманов, во погорецитираната книга, стр.341.

⁵ Види: Вера Христова, „Спомени за Ацо Караманов, исто, стр.351.

заедничко со „Двојникот“ на Достоевски, а тука е и синтагмата за „светската хармонија“, недвосмислено позајмена од романот „Браќа Карамазови“.⁶ Кон овие зборови на Ѓурчинов јас немам ништо што да додадам или одземам, освен со нив целосно да се согласам и да ги прифатам како сосем издржани.

И во фрагментот од романот „Човекот што испил арсеник“ се разработува темата за самоубиството. Во него читаме како раскажувачот стои пред трупот на самоубиениот и ги развива своите внатрешни монолози на начин кој одново може да се доведе во врска со Достоевски и неговата новела „Кротка“.

Во 1981 година излезе од печат малата книшка под наслов „Прозни записи“ од Караманов во која, освен одломката од „Човекот што испил арсеник“, се наоѓаат и пет покуси прозни записи. Во првиот од нив „Мојот другар...“ исто така присутен е Достоевски („...мината година кога го читав „Злосторство и казна“ од Достоевски...“) и јунакот кој се наоѓа во треска, а се спомнува и самоубиството како можност за излез од таквата ситуација.

Но, интересот на Караманов за руската литература ни оддалеку не се исцрпува само со Достоевски и Чехов. Според спомените на Милан Ѓурчинов, тој и Караманов во гимназиските денови, меѓу другите европски и светски писатели, разбрале нешто повеќе и за Горки, Мајаковски, Фадеев, Пилњак, Гладков, Сејфулина, Шолохов и други автори од

советската литература. „Си спомнувам, пишува Ѓурчинов, дека извесно време по нашето зближување, Ацо беше направил еден подолг список од сто светски автори, што тој веќе ги „сомлел“ и кој требаше да претставува нешто како ориентација за мојата лектира во идните години. Тој избор почнуваше со Хомер, Есхил, Софокле и Аристофан, и завршуваше со Шолохов“⁷.

Ете со тоа јас би го завршил моето излагање од кое слободно би можеме да заклучиме дека Александар-Ацо Караманов покажува голем интерес за широк круг на руски поети и прозаисти од 19-тиот и 20-тиот век. Како што видовме, кон некои од нив, како на пример, кон Пушкин, Мајаковски, Есенин и Блок (од поетите) и Достоевски и Чехов (од прозаистите), тој пројавувал понагласен интерес, па затоа и импулсите и искуството од нивното творештво можат јасно да се препознаат во неговото оригинално поетско и прозно творештво кое, за жал, сè уште не ѝ е целосно достапно и познато на пошироката македонска книжевна и културна јавност.

⁶ Милан Ѓурчинов, „Александар-Ацо Караманов: живот-личност дело“. Во книгата „Големата песна на Ацо Караманов, стр.52.

⁷Види: Милан Ѓурчинов „Спомени за Ацо Караманов“, во погорецитираната книга, стр. 332.

Дмитрий Ристеский
Место и роль русской литературы в формировании и развитии творчества молодого
македонского писателя Александра (Ацо) Караманова
(Резюме)

Автор данного труда обрабатывает место и роль русской литературы в формировании и развитии творчества молодого македонского писателя Александра(Ацо) Караманова. Когда уже ему исполнилось 15-16 лет, он в оригинале читал Достоевского,Чехова и других русских классиков. Из русскох поэтов ему самые любимые были Пушкин, Лермонтов, Маяковский, Блок, Анна Ахматова и другие. Все они, более или менее, сыграли значительное влияние в поэтическом творчестве Караманова. При том автор труда более подробно останаавливается на влияние каждого из этих и других русского поэтов в поэзии этого македонского поэта, а также и на влияе всех русских прозаистов в его прозаическом творчестве.

Key words: Aco Karamanov, Russian literature, influence

Весна Мојсова-Чепишевска

004.738.5:[050:821.16

Original scientific paper/Изворен научен труд

СЛОВЕНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ И КУЛТУРИ НА „СТРАНИЦИТЕ“ НА *БЛЕСОК* (1998-2013)

Клучни зборови: словенска културна меморија, југословенска културна меморија

Блесок – литература и други уметности е првото интернет списание во Централна и во Источна Европа. Првиот број излезе на 12 март 1998 година и до денес се објавени 88 изданија. Оттогаш, од таа 1998, *Блесок* излегува на секои два до три месеца, на македонски и на англиски јазик. По повод јубилејот – 15 години од првиот број, од 12 март на полноќ до 20 март на полноќ 2013 година, во електронската книжарница (www.blesok-shop.mk) сите наслови (тоа се некаде повеќе од 570 книги) се нудеа со попуст од 50 проценти.

Интересот да се истражува за оваа пригода произлезе од потребата на славистичката наука да ѝ се презентира улогата на електронското списание *Блесок* во афирмацијата на словенските литератури и култури преку нивното преведувањето на македонски и на англиски јазик, како и совпаѓањето во годината на случувањето на Меѓународниот славистички конгрес (2013), ова списание да слави мал јубилеј – 15 години

од првиот број. Во тој контекст и текстот е пишуван со цел да стане и остане дел од меморијата на славистиката, зашто токму во/преку културната меморија се воочува нејзината моќ истовремено и да го регенерира минатото и да влијае на иднината. *Културната меморија е битен фактор за формирањето на глобалните цивилизациски развојни стратегии и во регионалните и локални гео-стратешки и национални концепти* (Кулавакова, 2007: 285), а на славистиката се гледа токму како на еден геостратешки концепт. Со претставувањето на словенските литератури и култури на „страниците“ на *Блесок* му се овозможува на читателот да ја доизгради сопствената слика за словенството. Ако тргнеме од сфаќањето дека културната меморија, семиотички кажано, е *текст во текст, култура во култура, свест во свест* (Кулавакова, 2007: 285), како и од сознанието дека *културата е комбинација од текстот на периферијата (граничен, рамковен) и од текстот на*

центарот (средниот, централен) (Кулавова, 2007: 285), тогаш слободно може да се каже дека *Блесок* со создавањето на една своја словенска ризница, промовира и една своја словенска и особено југословенска културна меморија.

Од сериозното прелистување на сите 88 броја (од првиот заклучно со оној последниот од петнаесеттата година на неговото постоење), паѓа в очи доминацијата на јужнословенските или поточно на југословенските литератури и култури и малото присуство на преводи и претставувања на другите словенски литератури и култури. Во делот *Театар* (17, октомври-ноември 2000) е застапена Оља Мухина¹ со дел од својот драмски текст *Ју* во превод од руски на Тања Урошевиќ. Во делот *Поезија* (38, септември-октомври 2004) се преведени стихови од нобеловецот Чеслав Милош² од англиски на македонски од страна на Игор Исаковски³ и на Богомил Ѓузел⁴. Во истиот број на *Блесок* во делот *Есеи* се среќаваме со текстот *Разум и розии* со поднаслов IN MEMORIAM: Чеслав Милош (1911-2004) на полскиот автор Адам Загајевски⁵ во превод на Богомил Ѓузел од

¹ За оваа авторка тешко се наоѓаат е-податоци, а никаква белешка не е (о)составена ни на страниците на самото списание.

² За самиот автор нема никаква белешка на страниците на самото списание.

³ Игор Исаковски ја препејува само песната *Надеж*.

⁴ Како дополнување стои дека преводот е направен од англискиот превод на самиот Чеслав Милош и Лилијан Вале т.е. Робер Хас.

⁵ Адам Загајевски е неколкукратен кандидат за Нобелова награда за литература. Тој е роден во

англискиот превод на Клер Каванах. Во делот *Проза* (44, септември-октомври 2005) е преведен фрагмент од романот *Хастрман* од чешкиот автор Милош Урбан⁶ од страна на Игор Исаковски од англискиот превод на Иван Гутиерез. Во делот *Поезија* (48, мај-јуни 2006) за првпат се јавуваат преведени стихови од белоруската поетеса Волја Гапеева⁷. Преводот од англиски и белоруски го има направено Игор Исаковски. Во делот *Поезија* (54, мај-јуни 2007) се наоѓаат стиховите *Патот на срцето* на Ева Зоненберг⁸ во

Лвов, тогашна Полска, а сега Украина (1945). Како клучна фигура на книжевниот *Нов бран* во Полска, на *Генерацијата 1968* и активен дисидент против комунистичкиот режим, тој го напушта Краков и во 1982 година се преселува во Париз. Добитник е на бројни европски и светски книжевни признанија. Но, како и за Чеслав Милош, и за него нема никаква белешка на страниците на самото списание.

⁶ Милош Урбан (1967) го сметаат за еден од водечките чешки романиери во својата генерација. Неговото прво значајно дело, *Седмикостели (Седумте цркви)*, мрачен трилер за Прага, е објавено во 1999. Романот е прогласен за ремек-дело на современата готска проза, а на Урбан му го донесе епитетот „црниот витез на чешката литература“.

⁷ Волја Гапеева (1982, Минск, Белорусија) предава превод (англиско-руски/белоруски и обратно) на Државниот лингвистички универзитет во Минск. Учествува во бројни проекти и преводи и ја промовира белоруската книжевност во странство за издавачката куќа *Логвинов*. Пишува поезија, проза и драми.

⁸ Ева Зоненберг (1967) е поетеса и пијанистка. Во 1992 г. дипломира на Музичката академија во Вроцлав, а во 1996 завршува креативно пишување на Универзитетот Жагелонски во Краков.

превод на Игор Исаковски од англискиот превод на Катарина Јакубијак. Во делот *Поезија* (56, септември-октомври 2007) се наоѓаат стихови на Станислава Хрбакова – Репар⁹ во препев од **словачки** на Звонко Танески. За споменување е и бројот 74 (септември-октомври 2010) кој всушност е *Списание во списание* т.е. на страниците на списанието *Блесок* е застапена **словачката книжевна ревија Ромбоид** (Влна), а сите преводи ги има направено Звонко Танески.

Во разговорот што го водевме со главниот уредник, но и преведувач на најголемиот број текстови во *Блесок*, Игор Исаковски, на прашањето **зошто толку малку присуство на другите словенски литератури и култури**, тој одговара доста дипломатски: *Зашто не е лесно да се најдат добри преведувачи за тие јазици*. Секако како потврда за добар преведувач се случува и изданието *Списание во списание* кое започна како проект на љубљанска *Апокалипса*, но кој

⁹ Станислава Хрбакова – Репар (1960), поетеса, прозаистка, есеистка, преведувачка, литературна критичарка и научничка со словачко и словенечко државјанство. Од 2001 година живее во Љубљана, каде што работи во издавачката куќа и во списанието *Апокалипса*. Заедно со сопругот Примож Репар го основа и го координира меѓународниот проект *Списание во списание*. Од 2010 година предава на Универзитетот во Нова Горица, Словенија. Пишува на словачки и на словенечки јазик. Авторка е на билингвалната меѓужанровска проза *Словенка на квадрат* (*Slovenka na kvadrat / Slovenka na dvakrát*), објавена на словенечки во 2009 и на словачки јазик во 2010 година. На страниците на *Блесок* (број 74, септември-октомври 2010) се наоѓа нејзиниот есеј *Посветеност на патот*.

во последно време не добива средства од европските фондови, па затоа е малку на пауза. Впрочем и првото такво цитатно списание се случи токму со *Апокалипса* која е претставена низ целиот број 51 (ноември-декември 2006), за потоа во број 66 (мај-јуни 2009) да се претстави и загребското списание *Кворум*.

Вратата на словенските и особено на јужнословенските литератури им ја отвора Давид Албахари¹⁰ и тоа дури во вториот број од втората година на постоењето на *Блесок* поточно во број 07 (февруари-март, 1999) каде во делот *Есеи* е застапен со *Товарот на мимикријата* но **во превод од англиски јазик** на Игор Исаковски. Во последниот број

¹⁰ Култниот Давид Албахари е еден од најпознатите српски писатели, а во Македонија гостуваше по повод промоција на неговата книга *Лудвиг* во превод на Александар Прокпиев (2011: *Икона*). Дизајнот на корицата го изработи отец Методиј Златанов. Албахари е преведен на дваесетина јазици. Тој е првиот добитник на книжевната награда *Балканика* во 1997 година за книгата *Мамец*, за која му е доделена и наградата на НИН за најдобар роман во 1996 година. За романот *Пијавица* ја добива наградата на Град Белград. За книгата приказни *Опис на смртта* ја доби *Андриќевата награда*. Во истата година излезе и неговиот роман *Геџ и Маер* (2011: *Блесок*) во превод на Елизабета Линднер. Овој наслов се наоѓа и во електронската книжарница на *Блесок* Во списанието *Блесок* (28, септември-октомври, 2002) е застапен и со расказот *Мојот маж* преведен од српски јазик од страна на Игор Исаковски.

(Види

<http://www.blesok.com.mk/avtor.asp?lang=mac&id=92#.UTojyDe-a-w>)

во јубилејната, петнаесетта година на *Блесок* (88, јануари-февруари 2013) единствен словенски автор е повторно Давид Албахари кој во делот *Проза* е застапен со извадок од неговиот роман *Геџ и Маер* во превод од српски на Елизабета Линднер.

Михаил Бахтин воспостави една нова и исклучително влијателна алегорија кога ја промовираше идејата дека на литературата треба да се гледа како на уметност во светлината на дијалогскиот принцип. Всушност, дијалогизмот во самата литература поврзува широк спектар појавни облици и варијанти, почнувајќи од текстуалните микроструктури, па сè до големите културолошки системи. *Делото е алка во ланецот на говорното општење, како и репликите од дијалогот, тоа е поврзано со другите дела - искази, како со оние на кои им одговара, така и со оние кои нему му одговараат*, вели Бахтин (1980: 248), за во еден друг свој текст да потенцира дека *текстот живее само допирајќи се со друг текст*.

Во духот, пак, на познатата Бахтинова мисла дека *туѓата култура, само во очите на другата култура, се открива себеси поцелосно, посодржајно и подлабоко* се случува и претставувањето на другите словенски литератури и култури на „страниците“ на *Блесок*.

Инаку самите текстови, како и уметничките стилови и култури манифестираат две основни ориентации:

ориентација кон природниот јазик или настан (транстекстуалност) и

ориентација кон туѓите текстови или кон јазикот на културата (интертекстуалност).

За интертекстуалноста говориме тогаш кога туѓите текстови добиваат примарна улога во сопствениот текст, па на тој начин тој сопствен текст може да се разбере единствено (или најдобро/најсоодветно) само ако се гледа во сооднос со туѓите текстови.

Всушност и двете ориентации т.е. и транстекстуалноста и интертекстуалноста се манифестни токму преку презентирањето текстови, појави и размислувања од други литератури и култури на/во просторот на електронското списание *Блесок* како исклучителна цитатност.

Цитатноста, вели Дубравка Ораиќ-Толиќ, **е експлицитно паметење на културата**. Преку своите два основни типа, илустративната и илуминативната средба на сопствениот (новиот) со туѓиот (другиот) текст, цитатноста ја чува културата и од заборава, но и од самоуништување. Таа тоа подеднакво го прави и тогаш кога кон туѓиот текст постапува како со ризница, богатство, но и тогаш кога од таа ризница се обидува, а сепак не може, да направи празна плоча (празен лист).

Гледано од синхрониска перспектива, аванградната култура во склоп на своите главни начела и цели создала два основни цитатни модели:

централен (средишен), разурнувачки модел на големата цитатна полемика и

периферен, зачувувачки модел на големиот цитатен дијалог.

Во првиот, монолошки модел авангардните уметници сопствената цивилизација ја сфаќаат како репресивна институција на туѓото мислење, туѓиот знак и туѓата комуникација, кои треба од темел да се

срушат (уништат). Во другиот, дијалошки модел тие ја сфаќаат истата институција како ризница на вредности кои, пак, во цитатниот процес треба повторно да се видат, преоценат и на едно ново ниво истите да се сочуваат. Монолошкиот и разурнувачки модел на големата цитатна полемика е најпознатиот облик на десемiotизација на европската култура, а дијалошкиот и зачувувачки модел на големиот цитатен дијалог е паралелен облик на нејзината повторна семиотизација. Всушност појавата на вакви електронски списанија, како што е и македонското *Блесок* преку цитатниот дијалог придонесува за **семиотизација на културата воопшто и на словенската култура т.е на словенските култури посебно и одделно.**

Во авангардната култура, кога **мегакултурата на модернизмот** го доживува својот врв, **цитатноста е илуминативна**. Во современата **постмодернистичка култура** таа станува **илустративна**. Тоа значи дека во името на прогресот се случува и промена на цитатниот код од илуминативен кон илустративен каде туѓиот текст е пример за сопствениот т.е. цитатната мотивација се движи во правец од туѓиот кон сопствениот/новиот (Oraić-Tolić, 1990: 5-6).

Ако тргнеме од онаа поделба на цитатите по видот на поттекстот/прототекстот ќе видиме дека *Блесок* е погоден да покаже како функционираат и интрасемиотичките и интерсемиотичките и транссемиотичките цитати (Oraić-Tolić, 1990: 21-30).

Така, интрасемиотичката цитатност остварена во нашиот случај преку релацијата книжевност-книжевност е манифестна во деловите од *Блесок* кои промовираат стихови,

раскази т.е. фрагменти од подолги прозни форми или романи, како и есеи и критики од словенски автори преведени на македонски и секако и на англиски јазик.

Интерсемиотичките релации ја истакнуваат врската помеѓу книжевноста и некоја друга уметност која во *Блесок* се манифестира особено во делот *Театар* (кој содржи и теоретски читања и осврти на тетарски претстави, како и преводи на мали фрагменти од конкретни драмски текстови) кој не е застапен во сите броеви или поточно е повремено застапен во зависност дали има текстови кои може да го исполнат.

Транссемиотичката цитатност не насочува кон сите останати релации кои овие броеви на *Блесок* се обидуваат да ги остварат со другите словенски култури, живеења, истории, географии, а се промовира преку деловите означено како *Галерија* (во која се презентираат новини од ликовната и филмската уметност преку претставувања на изложба и осврти за изложби) и како *Звук* (во кој се претставуваат новините од музичката уметност).

Пишувањето не е само процес на постојано толкување, туку исто така и сукцесивно приспособување кон различни културни реалности. Во тој контекст и преведувањето како еден вид пишување е сукцесивно приспособување кон различни културни реалности.

Книжевниот превод е многу спротивен на критиката. Тој е корисен и креативен и освежувачки, вели Михаил Зелер во својот есеј *За преведувањето* сместен во просторот на *Блесок* (број 43, јули-август 2005). *Ти го отвора умот кон богати*

искуства. Тоа е возбудлива авантура за секој оној кој се грижи за јазикот. Во минатото, кога делата ми ги преведуваа, не бев многу загрижен. Верував, можеби и премногу, во можностите на професионалниот преведувач. Го земав здраво за готово. (...) Секој збор е музеј. Богатство од убавини и ѓубриња на човештвото, од неговата мудрост и од прашина на вековите. Ние, поетите, сме музејските куратори – највисоката чест во нашата професија. (...) На врвот на Кулата Вавилонска треба да се зборува само еден јазик. Јазикот на човечките суштества. Никој во семирот не го дели со нас овој единствен и скапоцен подарок. Но, просторот на Кулата Вавилонска, некаде во денешен Ирак, е многу тесен (и опасен, деновиве...). Затоа, секој од нас таму може да застане на само неколку мига, за да го чуе и да го употреби примарниот јазик на човекот. Потоа мора да им го отстапи местото на другите писатели од сиот свет, и да слезе.

Така што и ова македонско списание *Блесок* како да се обидува да ја игра улогата на некоја **балканска (источно-европска) Вавилонска кула** од *Првата книга Мојсиева* или *Битие*.

Во самиот концепт на преводот е вткаена една силна противречност. *Преведувањето е, значи, метафора, но никогаш не дејствува обединувачки, метафорички туку напротив функционира резединувачки, метонимски. Во оваа насока, истакнува Драги Михајловски во Поимникот на книжевната теорија, преведувањето наметнато кај Вавилон е само толкување, објаснување на оригиналот што никако не*

*може да доведе до обединување, до метафора, до разбирање, до поклопување или постигнување еквиваленција, туку како последица од неговата примена, добиваме демегафоризација на метафората или нејзина метонимизација, десакарлизација на сакралното, прозаизација на поетското, продлабочување на неразбирањето. И покрај ваквата, се чини, многу контраверзна конципираност (можеби казна Божја за неговата непослушност и возгордевност), сепак човекот упорно го применува преведувањето од најстари времиња до денес, притоа, дури, обидувајќи се и да теоретизира за неговата природа, за начините на неговото функционирање (2007: 422). Едно мало потесетување. Теоретизирањето на преводот доаѓа најмногу до израз во т.н. римски период кога, по бројните преводи од грчки на латински, се смета дека започнува вистинското преведување и кога, првпат, се прави обид за негово теориско објаснување. Токму во тој период се случува и онаа позната поделба на слободен и буквален превод како доминантна до појавата на есејот *On Translation* на Роман Јакобсон од 1959 година која наполно ги менува и концепцијата, но и сфаќањето за суштината на преведувањето и создава терен за раѓање на современи теории за преведувањето. Јакобсон разликува три вида:*

внатрејазичен превод, односно заменување или прередување или парафраза на вербалните знаци од еден јазик знаци со вербалните знаци од истиот тој јазик;

меѓујазичен превод, или толкување на вербалните знаци на еден јазик со

вербалните знаци од друг јазик (вистински превод) и

интерсемиотички превод, или трансмутација или пренос на вербалните знаци од еден јазик во невербални знаковни системи (од јазик во музика, слика итн.).

Секако во овој контекст треба да се споменат/истакнат многуте луцидно искажани мисли за преведувањето, како што е онаа славна италијанска изрека: *Traduttore, traditore* (*Преведувач, предавник*), или одличниот *Тракт за преведувањето* на Методиј, кој е вистинско упатство за идните преведувачи, или размислите кои прозлегле од самиот чин на преведувањето од автори како што се: Гете, Чапман, Поул, Монтењ, Кундера, Андриќ и секако нашиот Конески (Михајловски, 2007: 422). Сепак сите тие, повеќе или помалку, се држат до онаа многувековна поделба на преведувањето како слободно и буквално. Езра Паунд, култна фигура на американската книжевно-теориска мисла на 20-от век, го проширува преведувачкиот видик, покажувајќи, на сопствен пример, дека *успешен е само оној превод што ќе успее да му ја врати изгубената енергија на јазикот преку процесот на реенергизација, односно што ќе успее најмногу да се доближи до најтешкото и најнепреведливото во текстот – логопејата или танцот на интелектот на зборовите* (Михајловски, 2007: 423). На овие размислување се надоврзуваат оние на Клаудио Гиљен кој истакнува дека во процесот на преведувањето учествуваат три елементи:

оригиналниот текст „А“;
преведениот текст „С“ и

новата публика „D“, која ги заменува оригиналните читатели т.е. оригиналната публика „B“ и која исчезнува при преминот во инојазичниот систем.

Имено, раната наука за преведувањето настанува во земјите на Бенелукс и Чехословачка следејќи го урнекот на руските формалисти. И полисистемската теорија, која настанува во Израел, тргнува од руските формалисти и особено од учењето на Јуруј Тињанов. Итамар Евен-Зохар *се обидува да ги истражи внатрешностемските културолошки односи во рамките на една култура (полисистем), да го најде местото на преведувањето како главен или спореден систем во рамките на поширокиот полисистем, да го дефинира влијанието што може да го има и да го изврши преведувањето во менувањето на глобалната структура на полисистемот, да покаже како културите (полисистемите) меѓусебно се преведуваат итн.* (Михајловски, 2007: 424).

Сепак, основната дилема е типот на преводот. Дали тој треба да биде лесно восприемлив за новиот/современиот читател т.е. за читателот кому му е наменет или да биде што поблизок т.е. поадекватен на изворниот материјал? Своевидно решение нуди Зоран Константиновиќ кој смета дека задачата на преведувачот лежи во што поуспешното пренесување на уметничкиот тоталитет на делото. Таквата преведувачка постапка тој ја именува како **естетеска транспозиција на книжевниот текст**. Вака сфатен, преводот се промислува како **творештво, креација т.е. метакреација на книжевното дело во еден нов, јазичен и книжевен контекст**.

Всушност една **вистинска метакреација** им се случува на **текстовите пишувани на другите словенски јазици со преведувањето на македонски и нивното поставување во електронскиот простор на *Блесок***. Во оваа пригода добро е да се спомене дека почетоците на преводната книжевност кај словенските народи датираат од епохата на светите браќа Кирил и Методиј, кои подготвувајќи се за Моравската мисија ги превеле од грчки на (старо)словенски јазик оние библиски и литургиски книги најнеопходни за редовното извршување на христијанското богослужение. Преведувачката дејност продолжува од страна на нивните ученици кои при преведувањето се придржуваат *кон преведувачките принципи на словенските просветители, изложени во теорискиот труд на принципите на преведувањето од Константин-Кирил, чијшто фрагмент е зачуван во Македонскиот кирилски лист од XI век* (Поп-Атанасов, 2007: 425). Но по десет века од стандардизирањето на заедничкиот (старо)словенски јазик се намножија многу словенски јазици кои денес имаат потреба меѓусебно да бидат преведени и преведувани.

Нашиот Блаже Конески има изградено јасна поставка за преведувањето како слободен чин во кој како неопходност се наметнува, како што вели тој, *една мера на изневерување, но во творечка смисла* (1981: 236). Преку проблематиката на уметничкиот препев се загатнува уште едно провокативно прашање, а тоа е проблемот на поетот како препејувач. Во вакви случаи најчесто станува збор за книжевен афинитет на еден кон друг поет, за избор по сродност на поетскиот

сензибилитет на двајцата автори, од кои едниот го препејува другиот, при што, не ретко, доаѓа и до извесни одгласи во оригиналното творештво на тој што препејува.

Во разговорот што го водевме со главниот уредник, но и преведувач на најголемиот број текстови во *Блесок*, Игор Исаковски се допревеме и до темата за книжевниот афинитет и на прашањето: *Зошто некои од авторите се застапени со скоро целокупното нивно дело, на пример како Јосип Ости¹¹ или Сибила Петлевски¹²?*

---

¹¹ Јосип Ости (поет, прозаист, есеист, книжевен критичар, антологичар и преведувач) е роден во Сараево, Босна и Херцеговина (1945). Живее како слободен уметник во Томај, Словенија. Досега објавил дваесет и пет книги поезија (последните осум ги напишал на словенечки јазик), три книги проза, тринаесет книги есеи, книжевно-критички и публицистички текстови, како и книгата разговори со Изет Сарајлиќ и книгата преписки со Билјана Јовановиќ. Уредил и превел десет антологии на босанско-херцеговската и словенечката поезија и проза, и превел преку деведесет книги и шеснаесет драми од словенечки автори. На страниците на *Блесок* уште во шест броја се наоѓаат негови стихови на македонски. Во издание на *Блесок* се случуваат тринаесет наслови, а во е-книжарницата околу дваесетина наслови од неговото творештво. (Види <http://www.blesok.mk/avtor.asp?lang=mac&id=894#US3fSvK-a-w>)

¹² Сибила Петлевски, писателка, научник, авторка на поетски, прозни, театарско-теориски книги и драмски текстови, преведувачка, универзитетска професорка, уредничка и перформерка родена во Загреб. Преведувана е и застапена во повеќе национални и неколку меѓународни антологии.

тој не криејќи одговора: *Веројатно поради емотивната и менталната блискост што ја имам со двајцата. Тоа се врвни автори кои со задоволство и големо уживање ги преведувам.* Секако, на оваа дилема се надоврзува и прашањето зошто се толку доминантни пред сè словенечките, а рамо до рамо со нив и хрватските автори. Игор Исаковски открива дека од поранешните ју-републики, во Словенија има најмногу контакти и заедно со Хрватска се меѓу земјите во кои најчесто патува – барем еднаш годишно. Секако, во целата оваа приказна на преведување важни се и фондовите за поддршка на преводи и објавување во странство кои му овозможуваат претставување на словенечки и хрватски автори во списанието *Блесок*, како и во електронската книжарница на *Блесок*. Во последно време се отвора за соработка и српското министерство за култура, па Исаковски почнува сериозно да аплицира и таму. Така што покрај веќе споменатиот

Настапувала на сите поважни светски книжевни фестивали. Уредничка е во домашни и странски списанија. Од 2001-2005 година била претседателка на Хрватскиот ПЕН. На страниците на ова списание има преводи од нејзината поезија во број 67-68 (јули-октомври, 2009), како и извадок од романот *Време на лаги (Табу I)* (број 77-79, март-август 2011) и извадок од романот *Мојот Антонио Дяволо* под наслов *Станицата Пјерфит* (број 82, јануари-февруари 2012) во превод на Игор Исаковски. Во издание на *Блесок*, како и во неговата е-книжарница се случуваат повеќе наслови од нејзиното творештво.

(Види

<http://www.blesok.mk/avtor.asp?lang=mac&id=154#UTRrIje-a-w>)

Албахари, во *Блесок* со свое присуство се уште и: српски книжевен теоретичар и критичар и професор на Филолошкиот факултет во Белград Александар Јерков со текстот *Празниот модел и тажната кралица*, српскиот писател и критичар Михајло Пантик со расказот *Се завртев накај сидот и продолжив да стијам*, белградскиот естетичар и теоретичар на современата уметност Мишко Шуваковиќ со текстот *Фигура* кој е фрагмент од неговата теориско-театарската книга *Paragrami tela/figure*, како и повеќе и помалку познатите автори: Снежана Букал (чиј превод е направен од српскохрватски), Игор Мароевиќ, Срѓан В. Тешин, Срѓан Папиќ, Ана Ристовиќ, Воислав Карановиќ, Зоран Богнар, Зоран Илиќ.

Во *Блесок* се среќаваме и со неколку босански автори преведени од босански, како што е Мехмед Бегиќ¹³ или Миле Стоиќ и Фарук Шехиќ, чии преводи се случуваат од 2010 година па наваму. Сепак, во најголемиот број преводи на автори од Босна и Херцеговина не е навед јазикот од кој се преведуваат како во случајот со стиховите на Асмир Кујовиќ, есеите на Игор Штикс и на

---

¹³ Мехмед Бегиќ е роден во Чапљина (1977). Го преведувал Леонард Коен. Еден е од уредниците на списанието *Коланс*. Работи и како диск цокеј на Тажен Вторник во Абрашевиќ, Мостар. Во издание на *Блесок* во 2012 се појави изборот од неговата поезија во превод на Игор Исаковски под наслов *Знам дека знаеш*. Исто така, во електронската книжарница на *Блесок* може да се најдат неколку негови изданија.

(Види

<http://www.blesok.com.mk/avtor.asp?lang=mac&id=1300#UTHuNDe-a-w>)

Мухарем Баздуљ, кратките раскази на Берислав Благоевиќ. Застапен е и црногорскиот поет Павле Горановиќ¹⁴ кој, инаку, е преведен од црногорски од страна на Игор Исаковски.

Исто така паѓа в очи малото поточно незначителното присуство на бугарските автори. Така се појавуваат со неколку наслови за чии автори не е (о)составена никаква белешка на страниците на самото списание, како што е случајот со прилогот *На далечната страна на нормалноста* на Петар Крестев (08, април-мај 1999), но преведен од англиски јазик од страна на Елизабета Шелева или расказот *Да бев маж* на Марина Филатова (10-11, август-ноември 1999) во превод повторно од англиски на Игор Исаковски, како и трудот *Пејзажи и мртва природа* на бугарски книжевен теоретичар и критичар и професор на Новобугарскиот Универзитет Јордан Ефтимов (14, април-мај 2000) во превод од бугарски на Ангелина

Бановиќ-Марковска. Исклучок од ова е претставувањето на избор стихови од поетот Георги Константинов¹⁵ (20, април-мај 2001) во препев на Лидија Димковска, стихови од авторот Георги Господинов¹⁶ (29, ноември-декември 2002) во избор и препев на Никола Мациров, како и стихови од авторот Георги Рупчев¹⁷ (32, мај-јуни 2003) во избор и препев на Бранко Цветковски. Сепак, одговорот на Исаковски е многу дипломатски велејќи: *Веројатно зашто чекале да дојдат на ред. Имам во план и бугарски автори за во иднина.*

Во самиот чин на преведување Исаковски, следејќи некои клучни примеси на деконструктивистите, не се стреми кон остварување на еквивалентен текст, туку текст кој моќно ќе го нападне оригиналот, а оригиналите на литературите и културите кои некогаш припаѓаа на заедничката југословенска литература и култура му се поблиски од останатите. Во оваа ваква поставеност и

¹⁴ Павле Горановиќ е роден во Никшиќ, Црна Гора (1973). Пишува поезија, проза и книжевна критика. Уредник е во списанието за книжевност, култура и општествени прашања *АРС*. Автор е на повеќе избори од современата црногорска книжевност во странски списанија, како и на книжевно-историската монографија *Тин Ујевиќ и Црна Гора* (2008). На страниците на *Блесок* уште во број 71-73 (март-август 2010) се поместени стихови од неговата збирка *Читање на тишината*. Во издание на *Блесок* се случуваат две книги негова поезија, а во е-книжарницата шест наслови од неговото творештво на повеќе јазици.

(Види http://www.blesok.mk/avtor.asp?lang=mac&id=917#.US3mF_K-a-w)

¹⁵ Георги Константинов (1943) работи како уредник во повеќе значајни бугарски списанија за литература.

¹⁶ Георги Господинов (1968) е преведуван во САД, Унгарија, Германија, Франција, Финска, Југославија, Грција, Австрија... Живее и работи во Софија. Во издание на *Блесок* се јавуваат и одбраната поезија *Балади и распади* (Скопје: 2011), како и електронските изданија *Избрани песни* и на бугарски и на македонски во препев на Николао Мациров како дел од електронската книжарница на *Блесок*.

¹⁷ Георги Рупчев (1957-2001) се школувал, живеел и творел во Софија. Од англиски превел дела од Роберт пен Ворен, Агата Кристи, Вилијам Текери, Артур Дојл и други. Од руски ги превел Ахматова, Окуцава, Гумиљов, Бродски и други, и од староеврејски – *Песната над песните*.

застапеност на јужно/ југословенските литератури и култури како да препознаваме и една носталгија од страна на самиот уредник на *Блесок*. Скоро целиот дваесетти век овој регион, во кој се распостила и Македонија, а со тоа и македонската литература и култура, е обележан со таа заедничка оставнина – Југославија, па затоа е сè уште лесно да се перцепира и денес како една заедничка целина, и историски, и географски и, секако, најмногу културолошки. Колку и да е голема носталгијата за тој временски период на заедничко живеење и постоење во одредени кругови, таа „заедничка“ историја престана да постои во 90-тите години од 20-от век, а некои мислат дека тоа се случило дури и порано. Всушност, културните и интелектуалните елити одиграа мошне значајна улога и во создавањето и во растурањето на таа некогашна југословенска држава која сè уште живее само во привременото име на Македонија (Бивша Југословенска Република Македонија – FYROM)¹⁸

¹⁸ Културниот аргумент тврди дека неатрактивноста на југословенската идеја (како што во 19-от век ја формулираа културните елити) беше главната причина за распаѓањето на Југославија. Југословенската идеја во основа беше националистички проект, кој тргнуваше од претпоставката дека Јужните Словени се ист народ, па поради тоа би било, пожелно и логично да живеат во една држава и таа идеја се потпираше врз панславистичките и другите расни теории. Но, југословенството, кое започна како националистичка идеја за создавање национална држава, подоцна се претвори во идеја за мултикултурализам т.е. антинационалистичка идеја за соработка на слични (но сепак одвоени) народи –

Преку работата на преводот на литературите и културите кои некогаш припаѓаа на заедничката југословенска литература и култура Исаковски ја потврдува тезата дека меморијата *врши секогаш (и) функција на (материјален и симптоматичен) доказ дека во минатото се случило нешто кое ги одредува сегашноста и иднината* (Ќулавкова, 2007: 285). Всушност нему му се случува еден вид оживување на сеќавањето. А тоа оживување, како облик на оживување на историјата, не би требало да се толкува само во стереотипна, негативна конотација, туку и позитивно, како предуслов за само идентификација на другите во светот на различностите и сличностите, како предуслов за стабилизирање на идентитетите и како инвестиција во стабилна иднина и во напредик на цивилизациите, заклучува

прво Срби, Хрвати и Словенци, а потоа, по 1945 година и Македонци и Црногорци, а од 1960 година и Муслимани (т.е. Бошпњаци), Албанци. Истите културни и интелектуални елити, кои ја создадоа и промовираа југословенската идеја, подоцна развиваа други идеи и го негираа постоењето на културните сродности. И покрај тоа што сме свесни дека прашањето: *Зошто би биле малцинство во голема држава, кога можеме да бидеме мнозинство во мала?* ја уништи Југославија, од денешна перспектива сфаќаме дека таа не се распадна ниту поради омразата меѓу нејзините народи, ниту поради пропаѓањето на некоја политичка диктатура, туку затоа што дојде до распад на меѓународниот поредок што силно влијаеше на единството на таа земја (Види Дејан Јовиќ. *Причините за распаѓањето на социјалистичка Југославија: Критичка анализа на постоечките интерпретации*. – Скопје: Темплум, 2003).

Ќулавкова во *Поимникот на книжевната теорија* (2007: 286).

Литература:

- Bahtin, Mihail. „Ekspozicija problema tuđeg govora“ vo *Marksizam i filozofija jezika*. – Beograd: 1980
- Bahtin, Mihail. „Iz predistorije romaneskne reči“ vo *O romanu*. – Beograd: 1989
- Зелер, Михаил. „За преведувањето“ во *Блесок*. – Скопје: јули-август 2005, број 43
- Јовиќ, Дејан. *Причините за распаѓањето на социјалистичка Југославија: Критичка анализа на постоечките интерпретации* – Скопје: Темплум, 2003
- Конески, Блаже. „За поетскиот превод“ во *За литературат и културата*. – Скопје: 1981, 228-236
- Константиновиќ, Зоран. „Компаратистика о превођењу“ во *Увод у упоредно проучавање књижевност*. – Београд: СКЗ, 1984, 132-144
- Muršič, Rajk. „Jugoslovenska mračna strana ljudske prirode: pogled iz slovenačke slepe mrlje“ vo *SUSEDI U RATU: jugoslovenski etnicitet, kultura i istorija iz ugla antropologa* (2002: 82-108)
- Oraić-Tolić, Dubravka. *Teorija citatnosti*. – Zagreb: GZH, 1990
- ПОИМНИК НА КНИЖЕВНАТА ТЕОРИЈА*. – Скопје: МАНУ, 2007

Vesna Mojsova-Chepishevska
Slavic Literatures and Cultures on the Pages of *Blesok* (1998-2013)
(Summary)

Blesok - literature and other arts, is the first online magazine in Central and Eastern Europe. The first issue was published on March 12, 1998. The text enabled the Slavic field to present itself in the shape of e-journal in order to affirm the Slavic literatures and cultures through their presentation and translation in both Macedonian and English. This year, in the same time the International Slavic Congress is held, *Blesok* is celebrating a small anniversary.

The text is written with the purpose of becoming and remaining a part of the Slavic studies memory, because memory has the power to both regenerate the past and affect the future.

If we take as a starting point the idea that in semiotic terms, cultural memory presents itself as text within text, culture within culture, as well as the recognition that culture is a combination of peripheral (border or frame), and central (middle or centric) text, then we can safely say that through the creation of a Slavic cultural treasury, *Blesok* promotes his own Slavic and especially Yugoslav cultural memory.

Key words: Slavic cultural memory, Yugoslav cultural memory

Билјана Маленко
Снежана Веновска-Антевска

811.16:81'322

Original scientific paper/Изворен научен труд

УПОТРЕБАТА НА СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ НА ИНТЕРНЕТ И НА СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ

Клучни зборови: компјутерска лингвистика, интернет, социјални мрежи, словенски јазичи

Бројот на луѓето што го користат интернетот се зголемува секојдневно. Како комуникациска можност овој медиум е активен 24/7 и претставува еден вид тркач со времето, а тоа е неговата најголема предност затоа што за интернетот не постои непристојно време за комуникација (за барање или за испраќање информација, за културно одбивање или за негодување). Сепак, можностите што се јавуваат како позитивен излез од комуникациски аспект многу лесно од луѓето може да создаде зависници. Спектарот од можности секојдневно расте и со тоа нуди покривање на сите потреби на луѓето (информации, плаќање сметки, купување, продавање, забава, игри, средби – кои не бараат посебни подготовки итн.).

Еден дел од можностите на интернетот ја отвори потребата од лингвистички пристап на јазикот што се употребува и јазикот што се јави како резултат од овој тип масовни комуникации. Тука во прв план е

лексиката што се појави со развојот и со ширењето на употребата на компјутерите, а потоа и со јазикот на интернет, а во тој постапен развој и на јазикот на социјалните мрежи.

Јазикот што се употребува на социјалните мрежи е дел од една комуникациска ситуација која се јавува како спој од повеќе симболски системи. Тие ја градат целокупната слика за информациите што се пренесуваат. Таквата компилација од текст, слика (фотографија, цртеж) или други симболски системи може да се објаснат преку когнитивно-концептуален опис. Тоа е така бидејќи преку него се минува од основната (базична) и очигледна јазична информација и се докажа до она што е затскриено под зборовите, оттаму се користат дополнителни средства со универзални толкувања. Постапно нивниот број расте и се гради еден сложен комуникациски систем од масовен карактер. Потребата од споменатата анализа

ја надминува основната употреба на јазикот и посочува дека јазичната ситуација како дел од комуникациската ситуација во целост предвидува употреба на културни сознанија, богатство од јазичен ресурс, поседување низи од информации, идентификација и препознавање на различните симболски системи и нивно вградување во нови комуникациски ситуации. Организацијата на информациите се поврзува со способноста на личноста и нејзиниот капацитет да ги издвојува елементите од базата (од менталниот лексикон/ ресурс/ тезаурус) и по аналогија да гради структура различна што ќе биде разбрана од другите

иако е поинаку поставена (на пр. со други јазични средства, лексеми, семеми, симболи, сигнали итн.). Со тоа се користат сите средства кои се податни за моделирање. Целиот тој процес се скратува со симболски форми, на пр. знакот „ми се допаѓа“ (like) и „не ми се допаѓа“ (unlike) ние не го перципираме преку зборот, туку преку цртежот, спореди:

	
ми се допаѓа (like / I like this)	не ми се допаѓа (dislike / I dislike this)

Изграден е цел систем од знаци кои се познати на глобално ниво, на пр. за покажување на емоциите се користат наредниве знаци и нивните скратени форми:

		
:)	:	:(
ми се допаѓа, позитивен став, поддршка, прифаќање	неопределеност, без став кон информацијата	не ми се допаѓа, негативен став, загриженост, неприфатеност

Когнитивно-концептуалниот опис на јазикот употребен на социјалните мрежи може да се прикаже преку разгранетата мрежа на концептуални полиња што се определени во нив, преку нив може да се анализира односот на личноста кон себеси и кон светот околу себе, сите успеси и неуспеси, потребата од соговорници, потврда од истомисленици, Станува збор за различни возрастни групи кои се поврзуваат со различни потреби и сфаќања. Оттаму се и ставовите дека за најмладата

популација социјалните мрежи и интернетот со сите можности што ги нуди ја замени улицата; за адолесцентите, младата популација интернетот стана кафуле и ја замени дискотеката; за повозрасните средбите за кафепиене со познати, со соседите.

Се смета дека е јазикот најсовршен систем од знаци и дека преку него човекот ги толкува другите системи, всушност тој одбрал според свои перцепции да ги диференцира симболските системи. Оттаму доаѓа и описот

на тие системи кои може да бидат составени од ограничен или од неограничен збир од знаци, конекцијата меѓу нив се воспоставува со избрани кодови, а може таа конекција да биде само со еден код. Од многуте поделби во основата може да се оформат две носечки групи: вербални (лингвистички) - јазикот во усна и во говорна форма, и невербални (паралингвистички, екстралингвистички).

Јазикот е доминантен, неизбежен вербален симболски систем во комуникацијата како општ човечки потенцијал, односно како збир од различни кодирани симболски системи. Карактеристика е што сите луѓе користат некој јазик (како нешто што е заедничко за нив), но тие не користат ист јазик и преку тоа се разликуваат и општо и одделно земено.

Процесите на глобализација и новата ера на компјутерска масовна комуникација во прв план кај сите словенски (пошироко и несловенски) јазици создаде еден нов слој интернационална лексика која треба да се третира сосема одделно. Во македонскиот јазик се појави лексика што влезе со компјутерската технологија (за нејзино именување), потоа употребата на македонскиот јазик на интернет во сите сфери на општење. Изразите мајмунче (@), глумче / маус, (в)ве /ве ве / дабл (в)ве дабл ве дабл ве (www), е-пошта/ мејл (e-mail), е-учење, е-студирање, деск; кон ова се и сите делови за именувањето од хардверот и софтверот; потоа се термините што се јавија на глобално ниво кај сите јазици, на пр.: спам / спаминг/ спамирање (несакана порака, добивање несакани пораки), даунлодинг / даунлодира / даунлодирање (спуштање, преземање), атачмент / атачира /атачирање (прилепување, придружен доку-

мент) итн. Некои примери како што е употребата на лексемата 'сајбер' развија околу себе цело стилистичко поле од лексика, на пр.: сајбер девојка, сајбер врска, сајбер војна, сајбер простор итн., што означува нешто нестварно, неистинито, само во мислите, имагинарно. Последното се дополнува кон синтагмата виртуелна (а)реалност. Така се отвора еден голем простор за анализа бидејќи еден голем дел од лексемите се јавуваат како модифицирани зборформи, а често се јавува и како секундарна (вторична) адаптација, овој процес може да се следи во сите словенски јазици бидејќи целиот словенски свет ги користи можностите на интернетот. Сето тоа е поврзано со секојдневната појава на нови форми за полесна и побрза комуникација со насока сè да му е достапно секому.

Пред десетина години големо внимание предизвика глобализацијата како процес кој се вгради во сите сфери на живеење, особено на улогата на англискиот јазик како глобализирачки, се предвидуваше обезличување и изумирање на јазиците со мал број зборувачи или со незначително влијание. Тоа одеше дотаму да се пропагира убавината и богатството на различностите и да се побара заштита на загрозените јазици. Така се појавија различните ставови кон интернетот како средство кое се наметна во човечката комуникација.

Различните ставови околу влијанието и улогата на интернетот сосема ја надмина основната негова намена. Токму тој се јавува како можност за подобра поврзаност и решение за отуѓеноста на луѓето што го наметна современиот начин на живот. Самиот

израз интернет, во англискиот јазик (interconnected и networks), означува меѓусебна поврзаност преку мрежните можности на компјутерите. Оттаму и поврзаноста со акронимот www (World Wide Web) дејност што претставува само дел од она што го нуди интернетот уште со неговата појава (1969 год. во САД). Во основата интернетот е светска компјутерска информациска мрежа, а во нејзиниот состав влегуваат помали мрежи поврзани компјутерски поврзани, сите тие вршат преод на различни информации, а напојувањето со информации се користи отсекаде. Системот на вака разгранетата мрежа од врски ги надминува сите досегашни (традиционални) средства за пренесување информации како што се радиото и телевизијата бидејќи интернетот дава можност за реакција на добиената информација. Од друга страна интернетот е децентрализирана мрежа, податоците доаѓаат од сите делови со назначен пат. Таквиот систем на функционирање го издигна на еден вид поттик за брзата дигитална револуција која во основа се врши преку него. Од сервис за побрз проток на информации, интернетот денеска доби голем број содржини, дејности и сервиси. Од информациите во 2000 год. во интернет мрежно биле поврзани 214 земји, со 104 милиони компјутери. Последниве десет години технологијата станува посовремена, бројот на корисниците на интернет бргу расте, услугите се зголемуваат (работа, студирање, информирање, забава итн.), пристапот е поедноставен, поевтин и едноставно луѓето не можат да си го замислат животот без интернетот кој е достапен секаде, а со

развитокот на мобилната телефонија класичниот компјутер стана подвижен информатор. Секоја важна работа ако ја нема на интернет исто како да не била сторена, како да ја нема воопшто.

Во Македонија имаме 1.075.413 корисници на интернет според објавата во 2010 на Интернационалната унија за телекомуникации. Тоа е 51,90% во однос на вкупната популација на Македонија. Иако знаеме дека сите овие корисници не се редовни, сепак тие ги доставиле своите податоци за себе во регистарот на интернет операторите и веб-сервисите како што се Facebook, Google+ и особено LinkedIn кои собираат податоци за своите корисници. Од анализите правени за регионот (за Македонија, Србија, Хрватска и Словенија) се забележува дека во Македонија и во Србија интернетот најмногу се користи за следење дневни вести. Веднаш по вестите е употребата на социјалните мрежи и електронските пошти. Во сите држави најмногу се следат интернет страниците на дневните весници, потоа се слушањето радио и гледањето телевизија. Од четирите држави во регионот, интернет најмногу се користи во Словенија (78 %). Хрватска е на второ место (67 %), потоа следуваат Македонија и Србија (63 %).

Веќе во јануари 2012 во светски рамки бројот на корисници на интернет услугите достигна 2,1 милијарди (според статистиката на Pingdom,), според истиот извор 922,2 милиони се од Азија, 476,2 се од Европа и 271,1 милиони се од САД. Станува збор за 555 милиони сајтови, само во 2012 год. се појавиле 300 нови сајта. Најпопуларната социјална мрежа Facebook (од 800 милиони

во 2012 год.), речиси ја достигна својата милијарда корисници.

Интернетот во последните 20 –30 години ги зголеми своите услуги и како резултат на тие процеси се појавија социјалните мрежи. Тоа се сајтови каде што може да комуницирате, да се дружите, да се запознавате со други луѓе, да споделувате информации (лични или општи). Ваквиот тип општење ги вклучува сите видови комуникации (вербални и невербални) преку понудените алатки, наедно може да се следат различни дискурси и да се види начинот како се гради ставот на мнозинството кон нив. Она што порано била улицата, средбата на градското корзо, дискотеката сега е социјалната мрежа. Социјалните мрежи овозможуваат да ги возобновиме пријателствата и, најважното од сè, колку и да отишол некој далеку од матичната земја контактот преку социјалните мрежи му овозможува да биде информиран за своите роднини и пријатели. Солидарноста што се развива на социјалните мрежи овозможува да се поделат и среќните и тажните моменти. Тие се хит за помладата генерација, а за повозрасните можност да се одговори на потребите на модерното време и да се збогати социјалниот живот. Социјалните мрежи обично се така составени од повеќе пунктови околу кои се собираат одделни личности и групи со заеднички интереси. Идејата за компјутерите како медиуми за социјална активност постои повеќе од 3 декади, а први проекти слични на денешните се: Usenet, ARPANET, *bulletin board services* (денеска дел од MySpace) и др. Денеска тие нудат разновидни содржини: запознавање/ склучување пријателство, прегледување видеа и

фотографии, до 'онлајн' трговија. Наедно станаа и предмет на истражување на психолози, економисти и други стручни лица како специфичен феномен на денешницата.

Социјалните мрежи и сервиси денеска се еден од најпопуларните видови 'онлајн' комуникации. Овозможуваат прегледување голем број информации, пронаоѓање лица со слични интереси, како и размена на знаење и искуства. Големiot број корисници и различните форми на финансирање го прават бизнисот во кој се врти големо количество пари, па голем број компании се интересираат за нивно рекламирање на овие сервиси. Колку се корисни за развојот на младите и колку придонесуваат за некакво социјално добро, се уште е рано да се заклучи. Постои голема опасност бидејќи користењето на сервисите не бара големо информатичко знаење. Така „глобалното село“ си најде своја „улица“ и со тоа комуникациите добија сосема нова форма во XXI век.

Социјалните мрежи се јавуваат како самоорганизирани комплексни појави, така што на глобално ниво се појавува кохерентна шема од локалната интеракција на елементите кои го сочинуваат системот. Овие модели се повидливи со зголемувањето на мрежата. Сепак, глобална мрежа за анализа, на пример, на сите меѓучовечки односи во светот, па дури и на глобален регион, не е можна и не е веројатно да содржи толку многу информации така тaa се јавува како недоволно информативни. Затоа пак преку неа се прави конекција со други информативни страници (специјализирани за потребите и преку информациите што се барани). Оттаму социјалните мрежи се анализираат од аспект на бројот и видовите

односи во врска со теоретските прашања на истражувачот. Постојат три главни нивоа кои ги анализираат мрежите: микро, средно и макро ниво.

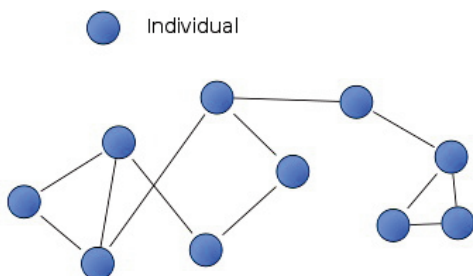
Интернет социјални мрежи како веб-сервиси за групирање и за комуникација меѓу корисниците (станува збор за мрежите како Facebook, LinkedIn, Twitter, Google, MySpace, YouTube итн.) овозможуваат зачленување корисници и определување на некакви активности и содржини меѓу нив. Контекстот за комуникацијата и причините за користењето на овие веб-сервиси зависат од корисникот, но тие собираат податоци од корисниците. Станува збор само за едно лесно насочување и следење, без да се наметнат доколку не стане збор за злоупотреба од различни размери. Податоците обично им се потчинети на некакви рекламни програми или ја прикажуваат социјалната мрежа (бројот на корисници, број податоци, пораки, информации, прифатеност на содржини и сл.). Податоците се објавуваат јавно или преку други веб-сервиси што даваат статистички податоци, со тоа транспарентноста е голема. Социјалните мрежи вклучуваат многу активности. Готовите работи пронајдени на интернетот или добиени од пријател/ка по пат на социјалните мрежи нудат брзи решенија, а со тоа се зголемува привлечноста за овој тип комуникација кое е направено со определена цел, а тоа е: слободното изразување на ставови, неограничените можности за граѓански активизам и мобилизирање, лесно достапните информации за разни културни случувања и општествени настани и употребата на

социјалните мрежи како алатки за воведување промени во реалниот свет.

Човекот својата потреба за општење, како социјално суштество, ја изразува на различни начини и со различни средства. Интернетот, особено социјалните мрежи, ја овозможува таа релација на единката со другите на едноставен начин, тој ѝ дозволува на личноста да биде во тек со настаните, нема дискриминација ниту условување за потребна квалификација за да се вклучи некој во барања, коментари итн. Тоа е еден вид целосно ослободување на личноста, но таа можност за слободна комуникација може да води и кон губење на вистинскиот идентитет и создавање на еден лажен свет во кој личноста може да оди дотаму сосема да се затвори во просторот пред компјутерот.

Како функционира социјалната мрежа?

Социјалната мрежа е теоретска конструкција користена во општествените науки за да ги проучува општествените односи меѓу поединци, групи, организации, па дури и целото општество (социјална единица, вид диференцијација). Терминот се користи за опишување на социјалната структура утврдена како интеракција. Врските (или рабовите) во структурата се нарекуваат **јазли**. Јазлите преку кои секоја дадена социјална единица се поврзува, претставуваат конвергенција на различни општествено-социјални контакти на таа единица. **Мрежата**, меѓу таквите јазли може да ја формираат многу видови односи.

<http://www.cybergeography.org/atlas/arpanet3.gif>

Во Македонија интернет користат над милион луѓе, односно 1.100.000 луѓе или 51% од населението, а 878.300 се приклучени на социјалната мрежа „Фејсбук“.

Најпознати мрежи во актуелниот момент несомнено се: YouTube (Јутјуб), Facebook (Фејсбук), MySpace (Мајспејс) и Flickr (Фликр) се најпознатите и најпосетените, кон нив се приклучуваат и Twitter (Твитер), LinkedIn (Линкедин), Vebo (Бебо), Last.fm (Ласт еф ем), наедно тие ќе бидат основата за развивање на нови социјални мрежи кои се јавуваат на локално ниво.

ФЕЈСБУК (FACEBOOK) интернетска социјална мрежа, основана 2004 год. од Марк Цукерберг (Mark Zuckerberg), поранешен студент на Харвард. Била наменета за студентите на Харвард за меѓусебна комуникација и разменување информации. Потоа се приклучиле и средни училишта и компании од целиот свет. Денеска таа има повеќе од една милјарда активни корисници. Своја експанзија доживеала во 2006 год. и постојано воведува нови технолошки дополнувања за подобро и полесно користење на овој сервис. За нејзиното користење треба да се има валидна е-адреса (e-mail) преку

која се врши регистрација и креирање профил на Фејсбук. Корисниците се поттикнуваат да испраќаат лични информации, фотографии, да одговараат на прашања за омилен филмови, книги, песни и др. Ако сака да го избрише корисникот својот профил, со дадена наредба, тој ќе се избрише за 14 дена.

Карактеристично за Фејсбук се големиот број апликации кои може да се додадат на профилот (виртуелни миленици, да се праќаат виртуелни пијалоци, подароци, прегратки, честитки, да се играат игри, да се решаваат психолошки тестови и квизови, да се упатува кон други врски каде може да се избере аудио или видеозапис итн.).

Корисникот може да го скрие својот профил, односно на Фејсбук може да ја контролира приватноста на корисникот.

Од своето создавање (4 февруари 2004, Кембриџ, Масачусетс, САД) до денеска (2013) Фејсбук постојано се менува и ги надополнува своите можности, по пат на апликации кои постојано се креираат: **едноставен текст** (за разлика од МајСпејс со хипер текст и стилски јазик); **сид** (за запишување пораки); **подбуцнувања / боцкање** (меѓусебно боцкање на корисниците); **слики; статус; известувач; подароци; пазариште** (marketplace). Најпопуларна е апликацијата за слики (може да се постават неограничен број слики, за разлика од Фотобакет и Фликр, со ограничен број слики). Едноставна опишана постапка која е поткрепена со јазична поддршка, значи може да се избере јазик и писмо со који ќе се општи, тоа значи дека нема јазични бариери. Фејсбук е локализирана на сите јазици каде што има корисници. Значи дава можност за целосно

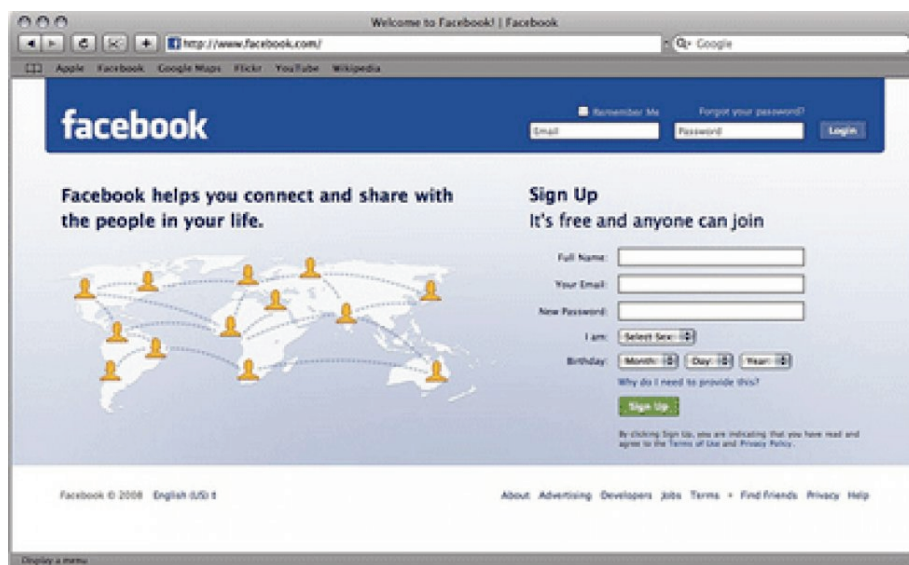
олеснување во поглед на општењето. Насочување и проектни активности околу техничкото одржување на системот и следење на можни злоупотреби има тимот на Фејсбук.

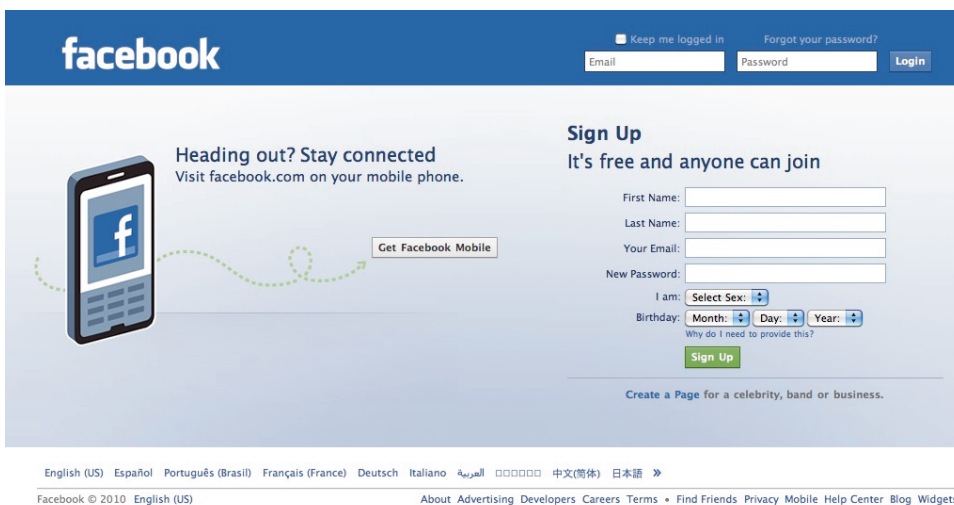
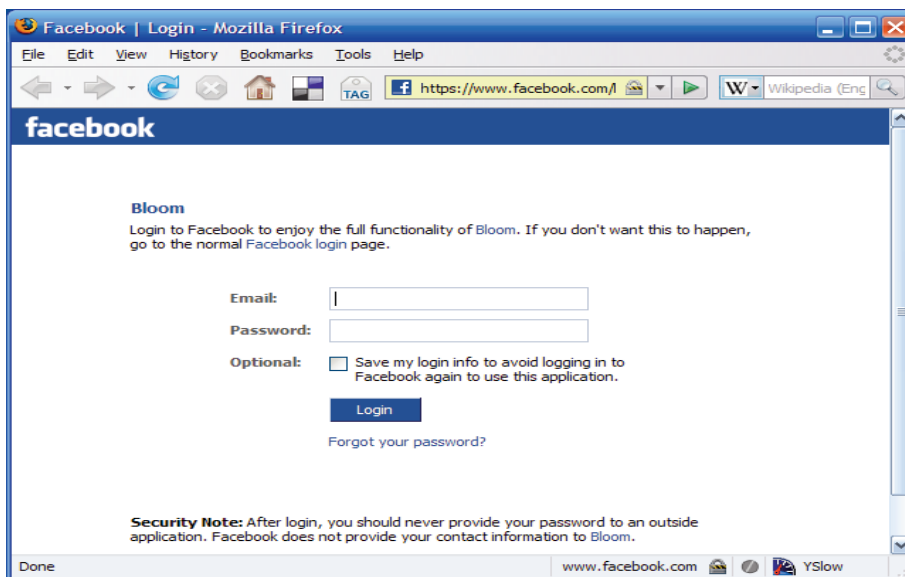
We're making the world more open and connected. Want to help?

Ние го правиме светот да биде поотворен и поврзан. Сакаме да помогнеме?

Подолу даваме дел за да ја илустрираме постапката:

Мрежата ја основал Марк Цукерберг, заедно со Дастин Москович, Крис Хјус и Едуардо Саверин. Инаку, Марк Цукерберг ја

изумил прво **Фејсмеш** (2003), потоа, наредниот семестар **Фејсбукот** (The Facebook) (2004) и само **Фејсбук** (2005).

Интересот за истражувањето на социјалните мрежи започнува токму со појавата на Фејсбук, па оттаму таа е предмет на истражување на студиите по комуникации како дел од општествените и хуманистички науки (социологија, психологија, антропологија, информатика, биологија, политички науки и економија, како и реторика, книжевни студии и семиотика). Некои области на истражувањето за комуникациската мрежа се: теорија на аргументација; теорија за капацитет; здравствена комуникација; теорија за бегство на медиумите; теорија за средината; организациска комуникација; поврзување (медиуми); говорен акт. Студиите за јазикот и лингвистиката, особено еволутивната лингвистика, се фокусираат на развојот на лингвистичките форми и трансфер на звуци од еден јазичен систем во друг преку мрежите на човековата интеракција. Сите тие поаѓаат од човековите потреби, а човекот има потреба од јазична оперативна средина како што компјутерот има потреба од системски софтвер.

Профилот на Фејсбук предвидува да се пополнат некои делови и отвора простор за општење во некои насоки. За оние што избираат македонски јазик целиот профил е на македонски и тој содржи: простор за фотографија, албуми, пријатели (доколку не е потврдено барањето за пријателство има забелешка „во исчекување“), блиски роднини (мајка, татко, син, ќерка, роднина); лични податоци – вработување, роденден, образование, интереси – учеше/ студираше, мажен/а, во врска со..., споделувања; простор за пријателите на Фејсбук; промени на Фејсбук,

коментари (сид), пораки, барање за пријателство (прифаќам, не прифаќам, игнорирам, избриши, сподели). Значи целата комуникација се одвива на македонски ако има таква желба корисникот. Такви можности има и за другите словенски јазици. Оттаму кај некои информации коментарите може да се видат на различни јазици (според пријателите на корисникот). Кон ова може да се споменат блоговите кои се на македонски јазик, а кои ги има од различни области и со различни интереси.

Јазикот што се употребува на социјалните мрежи секаде беше на остри критики. Прво беа размислувањата за јазикот на интернет дека тоа ќе биде погубно за некои јазици и дека постапно ќе се уништат некои јазици со голем влез на туѓа лексика или со неупотреба на јазиците за сметка на англискиот. Интернетот беше назначен како разурнувачки за јазиците во иднина, произлегуваше дека стандардите ќе се изгубат, ќе се намали креативноста (од големиот број акроними, амблеми, невербални маркери и сл.) и ќе се изгуби различноста и идентитетот за јазиците. Кон ова може да се дополни и употребата на кирилското писмо кај дел од словенските јазици, а ова важеше и за другите писма. Се случи токму спротивното, интернетот и социјалните мрежи се јавија како средства за заштита со тоа што се појавија различни форми што им овозможуваат и на загрозените јазици да најдат свое претставување на интернет, особено на социјалните мрежи.

Македонскиот јазик, и не само македонскиот, не може да се контролира на

социјалните мрежи, не станува збор за определени фирми каде што се врши лектура и се внимава. Останува корисникот да определи дали ќе употребува кирилица и дали ќе ја употребува нормата. Станува збор за јазик во жива употреба и со голема слобода во изборот на средствата. Потоа тој е дополнет со други симболски системи. Но, предноста од комуникациски аспект е голема затоа што, сепак, се употребува македонскиот јазик и македонското писмо. Не само лингвистите туку и други корисници на социјалните мрежи (особено Фејсбук и Твитер) реагираат на несоодветната употреба на јазикот, опишувајќи го како јазик на недоволно писмени и хаос во употребата, но самото излегување на социјалните мрежи условува определена писменост и компјутерско образование, значи не станува збор за неписмени и неуки луѓе. Целосната анализа на јазикот на социјалните мрежи, како што е Фејсбук, имаат многу голем опфат. Станува збор за различни стилови, почнувајќи од блогови и врски со електронски печат каде се сместени различни написи од различни области. Опфатени се сите функционални стилови (уметничко-литературен (поезија, проза, делови, исечоци од текстови, видеозаписи итн.), новинарски, дебатирање, монолози, дијалози, жаргон, религиски, јавен, политички). На Фејсбук во македонската средина може да се следи она што е актуелно.

Факт е дека социјалните мрежи каде се употребуваат различни јазици го сменија текот на движење на глобализацијата во јазикот. Дејвид Кристал, истакнат лингвист, во својата книга за јазикот на интернет истакнува дека токму интернетот овозможува

драматично проширување на опфатот на употребата на различните јазици и ја развива креативноста и сферите каде се употребуваат тие. Тој кон интернетот гледа како кон лингвистички медиум кој е многу различен од сите други медиуми и дека токму тој ќе ја овозможи јазичната интернет револуција. Тој смета дека јазичниот карактер е веднаш препознатлив за некој што е на интернет кога ќе ја види презентацијата на екранот. Јазиците се адаптираат кон оваа нова средина како кон нова можност. Според Дејвид Кристал говорот на мрежата („netspeak“) е радикално нов начин на употребата на јазикот кој не смее да се игнорира. Со новите светски трендови кога светот станува сè поповрзан, новите социјални структури и динамики создаваат ново социјално поведење и нов начин на зборување.

Денеска може да ги следиме придобивките од техничкото поедноставување на тој модел на комуникација што ни го нуди новото современо време, како на средство кое го штити јазикот, па оттаму со интернет и со социјалните мрежи словенските јазици најдоа една нова форма на комуникација, но и можност да се најде соодветна форма за нивната заштита.

Литература

Велева Александра, (2011), *Интеркултурната комуникација изразена во масовната култура*, Дијалог, Скопје.

Веновска-Антевска Сн., (2004), *Глобализацијата и македонскиот јазик*, Зборник

Општествените промени и јазикот, ед. Јазикот наш денешен, ИМЈ, Скопје.

Веновска-Антевска Сн., Митревски, Г., (2005), *Македонскиот јазичен корпус*, Зборник Предавања на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура– Охрид 2004, Скопје

Ляпон М.В. (1989), Оценочная ситуация и словесное само моделирование, *Язык и личность*, Наука, Москва, 24-34.

Ле Бон Густав (2006), *Психологија на толпата*, Скопје

Шулц А.Емили, Лавенда Х. Роберт (2009), *Културна антропологија*, Просветно дело, Скопје.

Шопов Т., (2012), *И даде човекът имена, Увод в педагогическата психоллингвистика*, Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, София.

Barak A., (2008), *Psychological aspects of Cyberspace*, Cambridge University Press.

Brođanac P., Stjepanek N., Paleka I., (2007), *KLIKNI MIŠEM !8*, Školska knjiga, Zagreb.

Crystal David (2001/ 2006), *Language and the Internet*, Cambridge University Press.

Crystal David (2007), *Words Words Words*, Oxford University Press.

Crystal David, 18.4.2010, YouTube, *Should English be taught as a 'global' language.*

Mihaljević Milica (2005), *Hrvatskim jezikom o internetu – hrvatski jezik na internetu*, Zbornik radova – *Jezič u društvenoj interakciji*, Zagreb, 319- 330.

Kovačević, B., Halonja, A. (2001), *Jezični problemi u komunikaciji interneta*, Zbornik radova I, Drugi slavistički kongres, Zagreb, 489-485.

Krauss M. Robert, Chen Yihsu, Chawla Purnima (pre-editing version), *Nonverbal Behavior and Nonverbal Communication: What do Conversational hand gestures tell us?*, Columbia University.

Petrić Dragan (2002), *Internet uzduž i poprijeko*, Zagreb.

Harley Berkeley Mc, (1994), *The Internet Complete Reference*, Graw-Hill.

Tošović B. (2002), *Funkcionalni stilovi*, Graz

Wierzbicka A. (1991), *Cross-Cultural Pragmatics, The Semantics of Human Interaction, Trends in Linguistics, Studies and Monographs 53*, ed. Werner Winter, Berlin - New York.

Литература на интернет

www.facebook.com

www.google.com

<http://www.macromedia-plus.com>

www.let.leidenuniv.nl/history/ivh/chap

<http://www.cybergeography.org/atlas/arpanet3.gif>

www.bos.org.rs

www.nikolinal.com

www.rzs.rs

Biljana Malenko, Snezana Venovska-Antevska
The Usage of Slavic Languages on Internet and on Social Networks
(Summary)

Research in computational linguistics and benefits of global connectivity found its reflection in process development trends in Slavic languages. The possibilities that technology offers us the first time were seen as a danger to the languages and alphabets (Cyrillic especially in certain Slavic languages). Today we can follow the technical benefits of simplifying the model as a means of protecting the language, therefore the internet and social networks Slavic languages have found a new form of communication. A survey of all possible forms of matching Slavic languages online and on social networks like solid source for linguistic research, but also in terms of protection of the Slavic languages.

Key words: computational linguistic, computer, Internet, social networks, Slavic languages, Facebook

Танас Вражиновски

398(=163.3):314.743(71:=163.3)

Original scientific paper/Изворен научен труд

НАРОДНАТА ПРОЗА НА МАКЕДОНЦИТЕ ИСЕЛЕНИЦИ ВО КАНАДА

Клучни зборови: народна проза, фолклор на македонската емиграција, етнички идентитет

Македонската фолклористика нема некоја позадлабочена традиција во истражувањето на фолклорот на македонските иселеници во прекуокеанските земји, а во согласност со тоа и позабележителни публикации. За традицијата на раскажување на народни приказни во овие земји располагаме со многу скромни податоци и тоа, главно, од осумдесеттите години наваму. Тоа е резултат на нашата незаинтересираност во пручувањето на иселеничката проблематика, воопшто. Единствено ни е познат примерот со Канада каде беше објавена книгата *Кратка историја на селото Желево, Македонија* од нашиот сонародник, познатиот иселенички деец, уметник и писател Фото Томев, по потекло од селото Желево, Егејска Македонија. Книгата беше објавена во 1980 на англиски јазик и му е посветена на неговото село. Во неа се приложени и повеќе приказни.

Првите истражувања на македонскиот иселенички фолклор потекнуваат од 1977 година и се спроведени од научни работници

од Институтот за фолклор од Скопје и беа опфатени нашите иселеници само во Соединетите Американски Држави и Канада, додека такви истражувања не се водени во Австралија. Теренските истражувања во овие две земји ги започна Татјана Каличанин во 1977 година во траење од четири месеци. Таа го истражуваше поетското народно творештво и како резултат на нејзините теренски истражувања произлезе книгата *Антрополошки етно-фолклористички прилози*. Михајло Димовски и Ѓорѓи Ѓорѓиев водеа повеќе дена теренски истражувања во Торонто од областа на етномузикологијата. Резултатите од нивните истражувања останаа непознати за нашата научна јавност. Теренски истражувања на народната проза во истиот град во Канада вршеше и Александра Попвасилева и како резултат на тоа произлезе нејзиниот зборник „Македонците во Канада раскажуваат“, односно „Етничкиот идентитет и народната проза на Македонците во Канада“, објавен во 1992 год. Од насловот произлегува

дека авторката го проучува етничкиот идентитет на Македонците, но суштински во предговорот не навлегува во оваа проблематика. Најверојатно таа се раководела само од фактот дека народната проза придонесува за зачувувањето на етничкиот идентитет на Македонците во оваа земја. Предговорот кон Зборникот, главно, му е посветен на носителите на македонската народната проза во Канада, односно раскажувачите со кои таа соработувала.

Нашиов прилог произлезе од нашите истражувања во Торонто и во Виндзор, каде се водени пообемни теренски истражувања во два наврата и се опфатени повеќе области од иселеничкиот живот на иселеници, а во таа смисла и на животот на народната проза во Канада и нејзините носители. Теренските истражувања се реализирани во 1987 година и во 1990 година и е собран доста богат материјал од сите прозни жанрови на фолклорот: приказни, легенди, преданија, анегдоти и сл. Како резултат на ова истражување, теренскиот материјал беше подготвен за печат во два зборника. Во 1990 година беше објавен првиот зборник под наслов „Народни приказни на Македонците иселеници во Канада“, каде се застапени приказни од повеќе раскажувачи. Во истата година го забележавме и богатиот репертоар на раскажувачот Славе Јанкуловски, иселеник по потекло од селото Наколец, Преспа и го објавивме во Торонто зборникот "Македонски народни приказни од брегот на Преспанското Езеро раскажани од Славе Јанкуловски – Грпчевски". И едниот и другиот зборник содржат предговори за животот на македонската народна проза во Канада, со посебен осврт на

нашите раскажувачи од кои ги забележавме прозните фолклорни творби.

Во текот на престојот во Канада имавме можност да се запознаеме со поголем број раскажувачи на приказни и да го забележиме нивниот репертоар. Најголемиот број од нив се раскажувачи, по потекло од егејскиот дел на Македонија, односно од Грција. Тоа е нормална, појава, бидејќи сè до шеесеттите години од минатиот век македонските иселеници во прекуокеанските земји, најмасовно се иселувале од тој дел на Македонија. Дел од нашите раскажувачи во Канада се населиле пред Втората светска војна, а дел во педесеттите години од минатиот век.

Предмет на ова наше проучување е животот на македонската народна проза во Канада, како што нагласивме, врз основа на нашите истражувања, а делумно и на истражувањата на Александра Попвасилева. Основниот репертоар на приказни на македонските раскажувачи, коишто живеат надвор од својата матица, го имаат научено во своето родно место и како таков тој продолжил да живее во новата татковина, се разбира, во нови услови на постоење и вршење на основните функции. Нивниот раскажувачки репертоар не бил подложен на некои посебни промени или влијанија од страна на новата етнокултурна средина и тоа од неколку причини. Прво, нашите раскажувачи селејќи се во избраната од нив нова татковина не го знаеле англискиот јазик, што значи дека постоела јазична бариера и комуникација со новата етнокултурна средина. Овој момент го оневозможувало прифаќање на приказни од новата средина, каде

всушност не постоела некоја побогата традиција на раскажување и соодветен амбиент, односно аудиториум. Второ, повеќето од раскажувачите од пред Втората светска војна, биле неписмени луѓе, со ретки исклучоци со ниско образование. Тоа предизвикувало проблеми во изучувањето на англискиот јазик. Со текот на времето го научиле англискиот јазик и тоа лош англиски јазик, потребен само за секојдневната комуникација. Ретки биле случаите кога некој од раскажувачите го научиле англискиот јазик до тој степен за да можат да користат англиска литература. Всушност, не може да стане збор за какво било влијание на тукашната раскажувачка традиција врз македонските раскажувачи, односно збогатување на нивниот репертоар со приказни карактеристични за англиското говорно подрачје. Објавената англиска литература со народна проза имала само ограничено влијание врз некои од нашите раскажувачи. Таков пример посочува А. Попвасилева во лицето на раскажувачот Димитар Типов по потекло од селото Долно Котори, Егејска Македонија, кој како извор на своите приказни, меѓу другото, ја посочува книгата на Еди Кантор (Eddie Cantor). Овој раскажувач, со завршено основно образование на грчки јазик, добро се служи со англискиот. Во книгата на Кантор нашол своја инспирација за збогатување на својот репертоар на приказни од тукашната раскажувачка традиција. Тој приказните ги чита на англиски и ги прераскажува на македонски јазик (Попвасилева 1992: 48-49). Од овој раскажувач и ние имаме забележано повеќе приказни. Со слична ситуација се сретнавме и со

исклучително добриот и надарениот раскажувач Ристо Капо. Глобално, репертоарот на нашите раскажувачи ја зачувал својата македонска автентичност и оригиналност. Третата причина која не допуштала влијанија или се спротивставувала на новата етничка средина, се јавува затворениот, односно изолираниот живот на македонските иселеници од првите периоди на масовното иселување од етничка Македонија. Тоа е карактеристично за сите иселеници и од другите земји од каде се селеле нивните жители. Во тој период приказни се раскажувале само во кругот на својата етничка заедница, а во некои случаи луѓе блиски на македонската етничка средина, на пример, Срби, Хрвати, Бугари и сл. Тука јазикот не бил некоја посебна пречка за раскажување, а најмногу се раскажувало во таканаречените етнички салони. Ете како ваквата ситуација ја опишува американскиот писател од македонско потекло Стојан Христов во својот расказ „Неприродна натурализација“ (1930).

„Секој голем град во Америка има своја мала Италија, Полска, Балкан. Среќаваме мали држави во држави, градови во градови, понекогаш многу силни и толку необични со својот доминантен дух, така што прават интересни социјални и политички проблеми. Имигрантите во овие колонии читаат весници на своите сопствени јазици, одат во свои цркви, ги слават своите сопствени национални празници, а честопати ги праќаат и своите деца во сопствени училишта за да учат на својот национален јазик. Тие пијат турско кафе и грчки чај во своите старомодни мирисливи кафеани, задоволувајќи ги своите вкусови со зачинети

јадења од стариот крај и притоа зборувајќи за славите на своите национални земји, потполно игнорирајќи го метежот и вревета на американската средина што ги опкружува. Сè им е туѓо и тие се туѓинци кон сè во земјата во којашто живеат“ (Христов 1993: 160).

Во овој период компактоста на националниот состав (живеење на повеќе иселеници во една куќа, постоење на етнички улици или населби, потоа етнички ресторани и клубови и сл.) беше еден од основните предуслови за опстанокот во новата татковина на македонската раскажувачка традиција и исполнување на нејзините основни функции, кои тука би требало да бидат посебно актуелни и важни, во прв ред, поради зачувувањето на етничкиот идентитет. Во оние простори кај што отсутствувало компактно македонско иселеништво, а постоеле раскажувачи на приказни, процесот на исчезнување бил забрзан и водел кон целосно негово исчезнување, поради немање на аудиториум, начинот на живеење, секојдневната култура, образованието и други фактори, кои не биле благонаклонети во опстојувањето и ширењето на народната приказна, а и воопшто на народното творештво.

Изолираноста пак, само времено можела да влијае врз зачувувањето на репертоарот на македонските раскажувачи - иселеници во форма каква што ја знаеле од стариот крај. Тоа е период кога може да се зборува за конзервација на репертоарот, кој носел во себе две основни компоненти. Со неговата конзервираност се доаѓало до зачувување на македонската приказна во нејзината првобитна форма. Без активен

живот на приказната се доаѓало до осиромашување на фондот на приказни. Истовремено, се забележувале и првите појави на нагло паѓање на интересот за раскажување на приказни, како резултат на немање на соодветна атмосфера. Карактеристично за иселеништвото од која било национална заедница е да се бара аудиториум за раскажување на приказни во кругот на својата етничка средина. Тука треба да се нагласи дека доколку постои традиција на раскажување на традиционални приказни во иселеничките средини, таа е откината од својата традиционална средина и функција, а за ширењето на оваа вербална култура, не може да станува збор. Во повеќето случаи, приказни се раскажуваат во вид на спомени, соживување со она што било, а тоа е еден од начините на негување на оваа култура, доколку тоа е можно (Попвасилева 1997: 107). Тука станува збор за таканаречените биографски кажувања, односно меморати.

Во овој период се судруваме со најнепогодниот пресврт во животот на вистинските и талантираните раскажувачи, кога тие независно од својата волја преминуваат кон групата на пасивни раскажувачи, а постепено некои од нив да се откажуваат од оној составен елемент во нивниот духовен живот, а тоа е раскажувањето на приказни. За да биде за нив несреќата уште поголема, тоа се одвивало по пат на "неприродно" откажување кое зависело од самите раскажувачи, но под влијание на елементи независни од нив, на пример, постепено губење на аудиториумот од слушатели. Во една таква ситуација, се појавува прашањето дали можеме да

зборуваме за постоење меѓу нашите носители на раскажување на приказни на вистински и активни раскажувачи. А. Попвасилева тврди дека тоа е можно, но само кога тој ќе попадне во слична средина, односно ако нивото на околината е рамно на неговото социјално, професионално и интелектуално ниво (Попвасилева 1997: 107). И таа е во право, посочувајќи го случајот со раскажувачот Блаже Каркички од Торонто, а ние ќе посочиме уште еден активен и со богат репертоар раскажувач од истиот град, а тоа беше Славе Јанкуловски.

Во светската фолклористика, истражувањата на таканаречениот иселенички фолклор стана предмет на проучување на повеќе автори, укажувајќи на извесни процеси во животот на приказната во новата етничка средина. Во таа смисла, се издвојуваат три етапи: а) отпорот на промени, б) нарушување (предизвикано од неминовноста на промените), в) обновување (настанува како резултат на приспособување на промените) (Klimasz 1973: 10). Кај македонските раскажувачи - иселеници се присутни сите три етапи, како во репертоарот на раскажувачите, така и во самото постоење на носителите на народната традиција на раскажување, воопшто. Секоја од овие три етапи носи и свои особености. Отпорот претставува првиот елемент на „затворање“, односно на конзервирање на репертоарот. Поради јазичната бариера на раскажувачите, како што нагласивме, се појавува само во однос на туѓата јазична и етнокултурна средина. Во однос на својата етничка средина отпор не постои. Отпорот може да биде свесен или несвесен и носи елементи на отпор кон туѓото, кој всушност е

карактеристичен и во многу други области од иселеничкиот живот. Во случајов е очигледна опозицијата свое/туѓо. Свесниот отпор се среќава кога раскажувачите, сакајќи да го зачуваат својот национален приказнички репертоар не прифаќаат никави влијанија отстрана, зачувувајќи ја својата етнокултура и грчевито се држи на своето. Несвесниот отпор, доаѓа самиот по себе, независно од желбите и волјата на раскажувачите.

Со совладувањето на етапата на отпорот, настапува етапата на нарушување на репертоарот на раскажувачите. Извесен број раскажувачи „отпаѓаат“, односно престануваат да раскажуваат приказни или, пак, дел од нив преминуваат како пасивни раскажувачи и како такви остануваат, главно, во кругот на семејството, кои условно можеме да ги наречеме „домашни“, односно „семејни“ раскажувачи, кои доаѓаат до израз само во кругот на своето семејство, за време на некои семејни празници или други семејни прилики од секојдневниот живот, на пример, кога раскажувачот сакајќи да објасни некој случај, се повикува на некоја приказна, а особено преку избрана од него анегдота, која може да биде соодветна за дадениот случај.

Според тоа, етапата на нарушување, всушност, може да се нарече и етапа на „колебливост“ во психиката на раскажувачите, како резултат на внатрешната борба меѓу своето и туѓото, која е неминовна. Кога борбата доаѓа до еден степен на рамнотежа и раскажувачите ги прифаќаат туѓите влијанија и внесуваат во својот репертоар нови приказни, тие веќе имаат перспектива да бидат прифатени од пошироката етнокултурна средина и во неа да си го пробива патот.

Во една таква раскажувачка ситуација доаѓа до етапата на обновувањето, која по својата природа е дводимензионална. Раскажувачите преминувајќи ги сите предизвици и тешкотии во процесот на приспособувањето, го обновуваат својот репертоар, кој го криеле во својата потсвест или го раскажувале само во една тесна средина, а од друга страна, го збогатуваат со нови елементи карактеристични за новата етносредина, на пример, се појавува двојственост во локализацијата на настанот или во имињата на јунаците. Настанот може да биде локализиран во новото место на живеење на раскажувачот, но може да биде и во стариот крај, потоа јунаците можат да носат имиња типични за англиското говорно подрачје или имиња карактеристични за својата етничка припадност. Од друга, пак, страна, репертоарот се збогатува со нови приказни, а особено со анегдоти, научени од раскажувачи, кои ѝ припаѓаат на овдешната етнокултурна средина или од припадници на други етнички средини, односно иселеници од други земји, во нашиот случај, во прв ред, од балканските со кои нашите раскажувачи комуницираат во секојдневниот живот, или самите тие создаваат нови анегдоти сврзани со најразлични случки од нивниот живот во новата татковина. Обично таквите анегдоти носат сатирично-хумористични елементи. Карактеристично за оваа етапа е влијанието на англискиот јазик во процесот на раскажување, со што се доаѓа до елементи на билингвизам, односно на јазичен дуализам или, пак, како што во некои земји се нарекува со терминот „новоговор“. Сите овие промени се јавуваат како резултат на приспособување во новиот културен модел и условите на

опстанок, кои ги диктираат особеностите на новата етнокултурна средина.

Приспособувањето ја резултира подоцнежната постојаност на одделните варијанти или суптипови, кои по тој начин и по тој пат настануваат во скелетот на традиционалните народни приказни (von Sidow 1946 :45-59).

Во согласност со изнесеното досега, македонските раскажувачи - иселеници, можеме да ги групираме во три основни групи во зависност од репертоарот на приказни. Во првата група, би ги вклучиле раскажувачите кои раскажуваат само на македонски јазик и тоа само во кругот на македонската етничка заедница или во кругот на своето семејство, со зачуван и конзервиран македонски репертоар. Втората група, ја претставуваат раскажувачи со вроден талент и дарба за раскажување, подготвени да ги прифатат влијанијата на туѓата етносредина, кои потоа соодветно ги прилагодуваат во својот македонски репертоар. Третата група ги опфаќа оние раскажувачи кои познавајќи го англискиот јазик по пат на пишаната литература во својот репертоар имаат приказни кои ги раскажуваат на македонски и на англиски јазик. Исто така, тука, се издвојуваат раскажувачи кои се специјализираат во одделни приказнички жанрови. Кај раскажувачите – иселеници преовладуваат оние што раскажуваат исклучиво анегдоти. Раскажувачи кои се специјализираат во други приказнички жанрови, во нашите истражувања не откривме. Едноставно знаат, на пример, по една или две приказни за животни, нешто повеќе волшебни или реалистички приказни и приказни легенди.

Нашите теренски истражувања укажаа дека постои и одредена генерациска разлика. Генерациски тие сочинуваат две групи. Првите ѝ припаѓаат на старата група печалбари. Нивната возраст изнесува околу 80 години. Втората генерациска група е средна генерација на иселеници, со околу шеесетина години старост. Овие две генерациски групи на раскажувачи на народни приказни се разликуваат по својот репертоар. Карактеристичен за првата генерација е репертоарот на вистинската приказна, тоа значи на волшебната приказна, потоа доаѓаат приказните легенди и новелите. Таков е репертоарот на Ристо Капо или на Борис Хаџопулос. Се разбира, има и такви кои во својот репертоар имаат и по некоја анегдота. Помладата генерација е посклона кон раскажување на анегдоти. Таков е репертоарот на Славе Јанкуловски, Димитар Типов и др. Според тоа, приказните забележани во Торонто се волшебни приказни, приказни легенди, а најголемиот дел се анегдотите и тоа од разни типови.

Македонската народна приказна продолжува да живее со променлив интензитет во мултикултурна Канада. Интензитетот на раскажување на приказни во разни периоди од историјата на нашето иселеништво во оваа земја бил различен. Според некои наши претпоставки, во периодот до 60-тите години од минатиот век, тој интензитет бил доста голем, а по тој период постепено почнал да се намалува и со заминувањето на постарите генерации на раскажувачи, традицијата на раскажување на приказни се движеше по пат на исчезнување. Во тој период настапува и промена на самиот состав на иселеници. Во

Канада и во другите земји се селат млади луѓе со средно и високо образование. Овие иселеници не покажуваат некој поголем интерес за слушање или раскажување на приказни, а и немаат свој приказничен репертоар.

Во новата етнокултурна средина, талентираниите и активните раскажувачи го збогатуваат својот репертоар, главно, со анегдоти од животот на македонските иселеници. Посебна светлина врз појавата на анегдотите му даваат новоформираните мотиви сврзани со најразновидни случки од секојдневниот живот. Повеќето од тие мотиви се однесуваат на неснаоѓањето во новата средина: просторно, културно, јазично и сл. Тоа се случки од таканаречениот адаптациски процес, со кои се судрувале првите генерации на иселеници, кои не го познавале англискиот јазик. Носители на тие анегдоти се самите иселеници, а се прифаќаат и од други. Во многу од нив самите тие се објект на шеги и тоа на своја сметка. На таков начин си го олеснувале и така тешкиот живот далеку од својата татковина и од своите најблиски. Таквите анегдоти, во прв ред, потекнуваат од времето на првите иселеници печалбари кога нивниот број бил мал и биле оставени сами на себе, на реалноста која произлегувала од нивната сурова печалбарска судбина, која владеела во новата етнокултурна средина. Колку што нам ни е познато, такви анегдоти за прв пат се забележани и објавени во нашите зборници. Тоа се анегдоти создадени на почвата во прекуокеанските земји.

Сметаме дека на овие анегдоти треба да им се посвети поголемо внимание, бидејќи се оригинални творби, без оглед на тоа што

некои мотиви се познати во македонскиот и светскиот фолклор. Настаните во забележаните анегдоти, според нашите раскажувачи, се нивни автентични доживувања. Некои од нив се однесуваат при купување на неко прехранбени производи во продавниците, случки во автобусите и сл., потоа анегдоти за просторната ориентација или неориентација на новопристигнатите печалбари, кои просторно не можеле да се снајдат во големиот град. Тие од село, наеднаш се нашле во голем град, кој зафаќа огромен простор, па е нормално таквите луѓе тешко да се снаоѓаат во еден урбанизиран простор. Во извесни ситуации некои англиски зборови асоцирале на некои македонски зборови со еротско значење. Таквите зборови, особено кај нашите жени, предизвикувале срам и тие се откажувале од купување, на пример, на некои овошја и сл. Слични јазични недоразбирања се појавувале и во кореспонденцијата помеѓу печалбарите и нивните домашни, во ситуации кога тие уфрлувале во писмата по некој англиски збор. И во таквите примери се јавуваат комични ситуации. Постојат и анегдоти коишто зборуваат за снаодливоста на нашите печалбари, како на лесен, а во некои случаи и на нечесен начин да заработат повеќе пари, се разбира, тоа во ред ситуации им одело одрака. Оттука и тешкотиите, па и смешните ситуации кои произлегувале од тоа. Во други анегдоти, се зборува за заедничкиот живот на првите печалбари, кога тие живееле во сиромашни станови по неколку луѓе, обично од едно село или роднини, за да можат да заштедат што повеќе пари и да им испратат на своите најблиски во стариот крај. Во некои од нив се исмеани и сексуалните побуди, кога

печалбарите оделе во јавните куќи и немале доволно пари да го подмират ова задоволство.

*

За време на истражувањата на народната проза во Канада се запознавме со повеќе раскажувачи, од кои делумно го забележавме нивниот репертоар. За жал, тука мораме да констатираме дека некои од раскажувачите по потекло од Егејска Македонија, со богат реперотоар на приказни ни откажаа соработка поради стравот од санкции за нивните најблиски од властите во Грција. Еден од најинтересните и најпечатливи раскажувачи беше Христо Капо, роден во 1904 година, во селото Бесвина, доселен во Канада во 1924 година. Тој ѝ припаѓа на онаа генерација на раскажувачи, кои својот репертоар целосно го имал научено во своето родно место, збогатен со извесен број на анегдоти што ги научил, читајќи книги со приказни од англиското говорно подрачје. Неговиот репертоар беше потполно конзервиран, всушност таков каков што му беше и неговиот македонски јазик: чист лерински дијалект, со минимално влијание на англискиот јазик во неговиот речник. Тој им припаѓаше на активните раскажувачи на приказни, иако поради годините и несреќата што го снашла неговиот син, убиен за време на Граѓанската војна во Грција (1947-1949), многу поретко раскажувал. Ние навистина ја имавме таа среќа да уживаме во неговото раскажување кое претставуваше вистинско доживување. Неговиот карактеристичен глас, обраќањето кон јунаците на приказните и кон слушателите беше толку благонаклонето и добронамерно што предизвикуваше кај мене почит кон неговата личност. Зачудуваше

неговиот спокоен и самоуверен начин на раскажување.

Од Христо Капо, самоук, љубител на поезијата, кој и самиот во помладите години пишувал песни и преведувал од англиски јазик забележавме само осум приказни од неговиот богат репертоар, и тоа: волшебни приказни, приказни легенди и новели, многу поретко анегдоти. Според неговите исказувања, најмногу му е приврзан на приказните легенди, главно, поради нивниот морализаторски карактер, а и неговата приврзаност кон христијанската вера. Тој е многу чувствителен кон правдата, а таа најмногу доаѓа до израз во приказните легенди. Оттука во нив се среќаваат содржини впоени со морализаторство и поуки, кои доаѓаат до израз преку пренагласеноста на верата. Тој, раскажувајќи бараше од слушателите да се согласат со неговото мислење и да ги потврдат таквите негови сфаќања:

Заш тој никога не знаел да говори право и никаква вера немал во Господ, тој можни да стани и бандит и убиец и крадец. И така, значи, со тие думи мајката шо му и рече: 'Од Бога да имаш стра и право да говориш!' И детето си ојде при мајка му, бандито го зве и си живее весело докато старио си умре. Значи, од Бога да имаш стра и право да говориш, детето си спечали. Е таквие работи, ре Танасе! (Вражиновски 1990: 46). Па ќе праша: „Нели е така Танас?“ (на истото место: 69).

Следниот раскажувач кој ни остави длабоки впечатоци беше Борис Хаџопулос,

раскажувач со универзални можности во вештината на раскажување на приказни. Тој беше роден во 1907 година во селото Ставица, Костурско. Во Канада живееше од 1938 година и целиот работен стаж го поминал како угостител. За време на нашиот престој живееше во Македонско-канадскиот пензионерски дом во Торонто. Ѓ припаѓаше на старата генерација на раскажувачи, со богат репертоар, научен во своето родно место. Тој беше писмен со завршено основно образование во Лерин (IV) одделение. Споменатата А. Попвасилева од него забележала извесен број на приказни. Неговиот репертоар бил чисто македонски. Кај него се среќаваат сите видови на приказни: волшебни приказни, новели и анегдоти. Но, највпечатливи беа шеговитите кратки приказни. Приказните ги раскажуваше течно и многу лесно преминуваше од еден тип на приказна во друг. Мимиката во текот на раскажувањето зазема видно место, особено кога сака да имитира некакви реакции на јунаците или на животните. Во таквите ситуации тој е посебно привлечен и автентичен. Но, според тоа што тој ни го кажа, веќе постепено се откажуваше од своето раскажување. Инаку во минатото беше сакан раскажувач меѓу жителите на Македонскиот пензионерски дом. Умееше на своите другари пензионери да им го разубувава времето, да им го стори денот поубав, позабавен и повесел, да ја разбие честата монотонија и носталија кон стариот крај. Беше љубител на музиката и свиреше на неколку инструменти. Борис Хаџопулос беше активен раскажувач, кој имаше забележливо место во постоењето на македонска традиција на раскажување на

приказни во Торонто. Играјќи карти со своите другари од пензионерскиот дом и со други надвор од домот, вешто превртувајќи ги меѓу прстите картите одвреме-навреме ќе се уфрлеше со некоја епизода од приказна или ќе раскажеше анегдота, која одговараше на моментот и на ситуацијата. Оттука, тој беше еден од најомилените соговорници.

Вистински раскажувач на анегдоти беше Александар Ѓамос, роден во 1919 година, во селото Трнава, Леринско. Во Торонто живееше од 1957 година. Како и претходните двајца раскажувачи се занимаваше со угостителство. Беше раскажувач од средната генерација и ѝ припаѓаше на групата активни раскажувачи. Имаше богат репертоар на анегдоти кои ги знаеше уште од стариот крај. Потекнуваше од семејство со раскажувачки традиции. Во неговиот репертоар се среќаваат и анегдоти создадени во новата татковина, кои се однесуваат на случки од животот на нашите иселеници. Како талентиран раскажувач бише омилен гостин на многу средби и семејни веселби. Посебно сакан беше во женските друштва. Раскажувачот Александар Ѓамос беше привилегиран и го забавувал и женското и машкото друштво со своите скокотливи анегдоти. Раскажуваше многу енергично и вешто. Самиот чувствуваеше задоволство од тоа што го раскажуваше, а особено кога успеваше да ги забавува слушателите. Тогаш на неговото широко лице се појавуваше благородна насмевка проследена со расположеност на неговиот дух.

Димитар Типов е, исто така, раскажувач на анегдоти. Тој беше роден во 1907 година во селото Долно Котори,

Костурско. Во Торонто живееше од 1924 година. Потекнува од семејство со раскажувачки традиции. Сè до пензионирањето работел разни работи, но најмногу во хотели и ресторани. Чест посетител беше на пензионерскиот македонски дом во Торонто, каде што најчесто го поминуваше слободното време и каде што најмногу раскажуваше, чинејќи им го на пензионерите и на гостите во домот денот поразнообразен. Претседателот на пензионарскиот клуб Јане (Џон) Црвенков за него ќе каже:

Тука го чекаме, па ако би да не почне сам, ќе подупни нешто некој да почни. Само го чекаме да ни расправа приказни и така смеови, таквија работи (Попвасилева 1992: 50).

Додека работеше како угостител многу често раскажуваше анегдоти во рестораните. Меѓу пензионерите и посетителите на домот се сметаше за еден од подобрите раскажувачи на анегдоти. Тој беше од типот на талентираните и активни раскажувачи и ѝ припаѓаше на старата генерација. Неговиот репертоар беше доста богат и разнообразен. Најголемиот дел од него го имаше научено во стариот крај, збогатен со анегдоти од тукашната етнокултурна средина, благодарение на читање на англиска литература посветена на приказните. Според тоа, тој им припаѓаше на оние раскажувачи кои раскажуваа и на етнички мешан аудиториум.

Анегдотите ги раскажуваше мошне живо и енергично, ги доживуваше со целата своја огромна снага, делуваше како да е робот во движење. Карактеристична за него беше

долгата и срдечна смеа по завршувањето на секоја анегдота. Беше мошне комуникативен и непосреден во контактирањето со луѓето. Преку неговиот репертоар може да се види на каков начин и по кои патишта беше прифаќано раскажувањето на приказни од туѓата етнокултурна средина и нејзиното влијание врз збогатувањето на репертоарот на македонските раскажувачи со нови содржини, карактеристични за новата и толку различна средина. Во прв ред тука мислиме на типичниот англиски хумор.

Следниот активен и талентиран раскажувач со богат репертоар беше Димитар Драгинов. Роден во 1926 година, во селото Зрново, Драмско. Во Торонто живееше од почетокот на педесеттите години. Работи како снабдувач со цигари на угостителски објекти. Му припаѓаше на средната раскажувачка генерација, а неговиот репертоар беше разновиден и се состоеше од новели и анегдоти. Негов сакан јунак беше Настрадаин оца за кого, како што тој вели, ако во неговото село за време од 24 часа немаше да се спомене името на овој приказничен јунак, тој ќе воскреснеше, што значи дека Настрадаин оца беше сакан и популарен лик во секојдневното живеење на раскажувачките традиции во неговото село, а се разбира, и пошироко.

Раскажувачот Димитар Драгинов раскажуваше за време на семејни веселби или средби, а исто така, беше чест гост во македонскиот пензионерски дом во Торонто, каде што беше познат како страстен играч на карти, но и како добар раскажувач на приказни. Повеќе раскажуваше кога се наоѓаше во друштво на мажи, а ги избегнуваше еротските приказни, а особено

ако се присутни жени. Иако имаше богат репертоа, тој беше од оние раскажувачи коишто потешко се наговараат да раскажуваат, но ако почнеш да раскажува, тогаш приказните се редат една по друга. И тогаш доаѓаше до израз целата вештина и волшебството на неговиот занесен начин на раскажување.

За време на нашите теренски истражувања во Торонто имавме можност да забележиме неколку анегдоти од жена. Тоа е Васе Казиас, родена во 1928 година, во Лерин. Во Торонто живееше од крајот на педесеттите години. Сè до пензионирањето работеше како шивачка во една конфекциска фабрика во овој град. Таа беше од типот на пасивните раскажувачи, но, пак, затоа голем вљубеник на македонските приказни и воопшто на народните традиции на својот народ, кои со особена почит и љубов ги негуваше во кругот на своето семејство. Анегдоти раскажуваше само во присуство на женско друштво во кругот на семејството или кога примаше гости дома, односно кога одеше на гости. Нејзиниот скроман репертоар се однесуваше на анегдоти од секојдневниот живот на македонските иселеници.

Еден од најталентираните раскажувачи со богат репертоар на приказни, во прв ред, анегдоти беше Славе Јанкуловски од Торонто, роден во 1934 година во селото Наколец, Преспа. По природа, него го карактеризираше голема љубопитност кон сè што го заокружува и што се случува околу него. Сакаше на „своја кожа“ да го почувствува, да го доживее, да го запознае она што го замислил:

Во тогашно време стално сум сакал да знам за сите убави и неубави работи, за приказни и песни. За жалост и радост, смешки, спорт, лов и риболов. За љубов, земјоделство и трговија. За затвор и притвор, за тепајње, крадејње и лажејње и други работи кои беа потребни за човечкиот живот од тоа време. Сакав да видам, научам и знам за моето време, кога бев млад и љубопитен за све (личен запис).

Тој беше авантуристички тип на човек, но во позитивна смисла на зборот. Неговиот „авантуризам“ произлегуваше токму од вродената љубопитност кон светот што го заокружуваше. Славе Јанкуловски несомнено беше добар и талентиран раскажувач и чувар на македонските народни традиции надвор од својата татковина. Неговиот репертоар на приказни беше многу богат и разнообразен. Во врска со тоа, самиот тој кажува:

Ако почнам да ви кажувам, нешто имам заборавено, нешто знам, ќе треба едно два дена да зборувам, та да ви кажам цели приказни што ги знам и колку знам, макар да сум заборавил доста, ама и доста паметвам (личен запис).

Во тоа и ние лично се убедивме. А најдобар доказ е објавениот зборник само со дел од неговиот репертоар. Во Торонто тој немаше свој аудиториум од слушатели, а ако од време навреме се јавуваше тој е случаен и ограничен само на неколку души. Својата желба и умешност за раскажување на приказни доаѓаше до израз, главно, во кругот

на неговото семејство или пријатели. Но, и во овие случаи ја немаше онаа вистинската атмосфера на раскажување каква што тој ја знаеше и ја помнеше од родното село. Славе Јанкуловски беше раскажувач од типот на „семејни“ раскажувачи. Во разговорите со домашните честопати ја користеше приказната кога сакаше да го потврди она што го кажува, да стане поверодостоен и поубедлив. Не се ретки и случаите кога приказната ја употребуваше како поука во однос на некој настан којшто се случи во семејството, или надвор од него.

Тешко е да се дојде до вистинскиот извор на репертоарот на приказни на Славе Јанкуловски. На нашите прашања, тој избегнуваше да ни одговори, или, пак, ни одговараше лаконично дека не се сеќава, од пријатели и сл., без да посочи конкретни имиња. Но, тука едно е јасно и битно: во случајов имавме работа со надарен народен творец, кој умееше приказната да ја осмисли според неговиот вкус и според неговите сфаќања за нејзината улога и функциите во средината во која живее. Токму поради тоа, тој приказната ја сфаќаше и ја сметаше за сопствено дело. Таквиот однос е присутен кај талентираните раскажувачи и на фолклористичката наука му е добро познат.

Славе Јанкуловски откако емигрирал во Канада, во една сосема различна етнокултурна средина, тој како и ред други раскажувачи, преминал од активен во пасивен и случаен раскажувач, но си останал свесен на дарбата и талентот што го носеше во себе. Примерот на раскажувачката судбина на овој раскажувач претставува силен доказ за влијанието на средината врз одржувањето и

опстојувањето на раскажувачите, а со тоа и врз животот на приказната. Средината може да биде погубна: вистинскиот народен творец, активниот раскажувач свесно да се откажува од раскажувањето на приказни.

Тој имаше сопствен стил на раскажување и чувство на сопственост на приказната од неговиот репертоар, кој го сочинувале сите видови на македонската народна приказна: приказни за животни, волшебни приказни, приказни легенди, новели и анегдоти со сите типови: анегдоти за семејните односи, верноста односно неверноста на сопрузите, потоа за попови, за арамии, за итреци и будали и сл. Анегдотите преовладуваа во неговиот репертоар, така што и најмногу од нив забележавме.

Настаните и местата во приказните и анегдотите Славе Јанкуловски ги локализираше во своето родно место. Овој момент особено доаѓа до израз во таканаречениот иселенички, односно емиграционен фолклор. Во таквите случаи раскажувачите иселеници намерно ги локализираат настаните и местата во нивниот роден крај. За тоа, меѓу другото, пишуваше и познатиот полски фолклорист Јулијан Кшижановски, при истражувањето на приказничниот репертоар на полскиот раскажувач - иселеник во Америка Џое Вуд, односно Јузеф Војтович, кој своите раскажувања ги поврзувал со животот на народот од своето родно место и настаните ги локализираше во старата татковина. Исто така, и личностите од приказните носат имиња на познати личности од историјата на Полска или на други народи од тој регион (Krzyzanowski 1980: 338-344). Таквата ситуација во иселеничкиот фолклор не е случајна

појава и тука добива посебна содржина и смисла. Таа има своја психолошка подлога и објаснување. Приказната беше нивната врска со родното место, со нивните блиски и роднини.

Во анегдотите на Славе Јанкуловски, посебно место заемаа дијалозите, кои на раскажувањето му даваат посебен драматизам, динамичност и сликовитост. Тоа беше очигледно во еротските анегдоти, на пример, кога едниот од јунаците сака да го убеди другиот во она што го замислил. Тие се кратки и лаконични, но дејствуваат многу експресивно. Во анегдотата „Попот и вдовицата“, убедувањето трае кратко, но е доста возбудливо, но и убедливо. Возбудливоста доаѓа до израз преку љубопитноста на жената да дојде до она што го замислила, а тоа е да води љубов со попот, а драматичноста на начинот преку кој попот ја објаснува својата намера, која е иста како и замислата на жената:

- Што ти умре, попе, зашто плачиш, одошто ти умре попаѓата?

(...)

- Не ет за кажувајње, сестро, многу незнаена беше нашата болест!

- Аман, попе, кажи ми!

- Ајде да ти кажам, ама кога ти не можеш да ми помогнеш, ме остави сам со три сираци!

- Ама одошто ти умре?

- Мори, сестро златна, да се погоди да имам отров на пусти "стап" Сум ја качил како секогаш и ми умре, сестро!

(...)

- *Те молам, попе, ќе ме качиш ти и мене и јас сакам да умрам?*
- *Не, ќерко, како така да умриш?*
- *Те молам, попе, ќе ме качиш!* (Вражиновски 1990 : 117).

Експресијата и динамичноста изразени со посредство на дијалогот достигнува високо ниво на драматизам и во приказната „Детето на богатиот татко и удовицата“

- *Аман, удри го еднаш!*
- (...)
- *Не сакам!*
- *Ќе ти вратам парите што ми ги даде денеска!*
- *Не сакам пари!*
- (...)
- *Има татко пари!*
- *Те молам! (...) Ке ти дадам други петстотини наполеони!*
- *Не сакам (...) Има татко ми пари.*
- *Ќе ти ги вратам парите што ми ги даде!*
- *А бре (...) има татко пари!*
- *А бре, ќе ти ги дадам овците и воденицата, само клај го еднаш!*
- *Мори, јас не одам со овци и не бидувам воденичар!*“ (на истото место: 121).

Во овој дијалог на јунаците е очигледен постепениот пораст на напнатоста. Неа ја прекинува таткото на јунакот, кој ја набљудувал целата таа драматична сцена. Тој не можејќи да издржи, драматично извикал: „- Клај му го, сине!“ (Вражиновски 1990: 112).

Впечатлив е дијалогот во анегдотата „Мате и жените“, во која љубопитноста на жената од една страна, е голема, а од друга

страна, напнатоста и стравот на јунакот постепено попуштаат:

- *Колку сака - рече - нека бидит. Јас те зедов тебе и со тебе ќе живеам!*
- *Е, ајде да видиме - рече - колку ми ет.*
- Му го ставил Мате до некаде "стапот" и му рекол:*
- *Нема уште! Жената му рекла:*
- *Да имаше уште малку? Мате го припикинал уште малку.*
- *Нема повеќе! Жената пак:*
- *Да имаше уште малку?*
- И Мате му го ставил све што имал и му рекол:*
- *Сега не те лажам, повеќе немам!*
- Тогаш жената рекла:*
- *Да беше и тоа што свињата ти го гризнала тамам ќе ми беше!*“ (Вражиновски 1990: 108).

Репликите на раскажувачот помагаат во разрешувањето на расплетот и на очекувањата на двете страни. Славе Јанкуловски преку своето раскажување поседува моќ да го привлече вниманието на слушателите. Тој вешто ги гради дијалозите и секако на едно високо уметничко ниво, што на приказната му дава дополнителни вредности: успешно поврзување на драмските ситуации со комиката.

Негувањето на традицијата на раскажување на приказни кај македонските иселеници во новата татковина во еден период од нејзнитата историја, ја одржала силната врска и приврзаноста на раскажувачите и слушателите кон старата татковина. Тој е составен дел од нивниот интимен и

духовен живот, која на таа релација му дава посебна содржина, топлина и племенитост. За жал, мораме да констатираме дека поради отсуството на интерес и ангажираност на нашата наука во собирањето и проучувањето на иселеничкиот фолклор и, тоа само во ретки случаи, незабележан и непроучен си замина заедно со неговите носители. Тоа е голема загуба за нашиот наука бидејќи македонскиот иселенички фолклор бил неподелен состав на целокупното наше народно творештво. Сепак, македонската традиција за раскажување на приказни далеку од својата татковина во извесен период од историјата на нашето иселеништво го зачувала своето постоење, влијаејќи врз културното и духовното живеење на иселениците, меѓу другото и во зачувувањето на етничкиот идентитет.

Литература

Попвасилева, А., Народните раскажувачи во емиграција и нивниот репертоар. Во: *Проблеми на народната проза*, Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ - Скопје, Скопје 1997)

Попвасилева, А., Македонците во Канада раскажуваат. *Етничкиот идентитет и народната проза на Македонците во Канада*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ - Скопје, Скопје 1992

Христов, С., *Раскази и записи* (избор). Приредила Даница Цветановска, Македонска книга, Скопје 1993

Народни приказни на Македонците иселеници во Канада, Подготвил Танас Вражиновски, Скопје 1990

Македонски народни приказни од брегот на Преспанското Езеро раскажани од Славе Јанкуловски - Грпчевски, Подготвил Танас Вражиновски, Торонто 1990

Klimasz, B. R., From Immigrant to Ethnik Folklore, A Canadian View of Proces and Transition, *Jurnal of the Folklore Institute*, 1973, 10

Krzyżanowski, J., *Szkice folklorystyczne, II, W krainie bajki*, Kraków, 1980. 338-344

Sidow von, C., *Selekted Papers on Folklore*, Copenhagen, 1946-45-49.

Tanas Vrazinovski
National Prose of Macedonian Immigrants in Canada
(Summary)

Preservation of the tradition of storytelling among Macedonian immigrants in the new countries has maintained the strong connection and attachment of storytellers and listeners to their homeland. Unfortunately, due to the lack of interest and sustained engagement of Macedonian science in collection and investigation of emigration folklore, it gradually disappears, unrecorded and uninvestigated, together with its creators. It is a great loss to the science, because Macedonian emigration folklore is an integral part of all our folk art. Yet, in some periods, the tradition of storytelling among Macedonian emigration far from their old country continued to exist, contributing to the cultural and spiritual life of the immigrants and to preservation of their ethnic identity.

Key words: national prose, Macedonian emigration folklore, ethnic identity

Соња Стојменска-Елзесер

821.163.3-31.09

Original scientific paper/Изворен научен труд

БИБЛИСКИТЕ АЛУЗИИ ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ РОМАН
Клучни зборови: Библија, алузија, интертекст, македонски современ роман

Ако сакаме да ги посочиме книжевните дела кои претставуваат семиотички извориштен систем од кој се напојува христијанско-јудејската култура, па и пошироко, културата воопшто, тогаш секако на прво место, без размислување, би ја посочиле Библијата. И самата создадена како интертекст во однос на она што на духовен план ѝ претходело, таа, „светата книга“ за религиозните, во сферата на т.н. „книжевна република“¹ претставува извориште на теми, мотиви, постапки, стилски решенија; со еден збор – нуклеус за понатамошни интертекстуални креативни надоврзувања и испреpletувања. Има многу вистина во ставот на

Нортроп Фрај² дека „англиската книжевност не може да ја разбере човек што не ја познава Библијата“, а истиов став ни малку не би изгубил во компетентноста ако се прошири и на сета светска книжевност, и ако се рече дека во проучување на книжевноста не може да се тргне без багажот на библискиот код. Сите словенски книжевности во своите традиции на различни начини, со варијабилен интензитет и во зависност од општествениот историски контекст, континуирано го негувале и го негуваат односот кон библискиот текст. И во македонската наука за книжевноста оваа опсервација е многупати потврдена, како на пример, во искажувањето дека: „... идентитетот на современата македонската книжевност почива и врз библиските мотиви и теми, и како таков,

---

¹ оваа синтагма е употребена онака како што ја сфаќа компаративистката Паскале Казанова во својата книга *Светска книжевна република*

---

² Northrop Frye: *The Great Code: The Bible and Literature*, Harcourt Brace & Company, New York 1982. .

бележи непрекинат континуитет. Таа опстојува и кореспондира и преку библиските мотиви со модерните и со постмодерните европски и светски книжевно-уметнички текови, каде што е забележително отсуството на теоцентричниот дискурс, но не и на сакралниот код како вечно тежнение на уметникот кон возвишена стварност³.

Навраќањата кон Библијата во македонскиот современ роман бележат различна динамика и интензитет. Во периодот на социјалистичкото општество, кога и се оформува модерниот македонски роман со сите неопходни атрибути, реферирањето на библиските текстови е речиси незабележително и во ретките случаи каде што постои, тоа е во потзаскриена форма, индиректно и алузивно во класична смисла на зборот. Имено, најчесто во македонските романи од втората половина на дваесеттиот век односот кон Библијата е во форма на алузии на ликови, параболи и симболи од библискиот семиотички комплекс. Библиските алузии во поезијата се многу пофреквентни отколку во прозата.

Најексплицитен пример од тој период е романот *Црно семе* (1966) од Ташко Георгиевски во кој се појавува лик што го носи името Христос. Овој лик евидентно за прототип го има замислениот Исус според тоа како е насликан во романот. Тој сепак во

развојот на дејствието се претвора токму во антипод, противник на религијата, затоа што од разочарување ги ископува очите на светците во црквата. Овој лик-цитат од Библијата во мигот на појавата на романот предизвикал контроверзи, затоа што вклучувањето на еден библиски лик во револуцијата било неприфатливо за општествената клима од тие години.

Во оваа примарна група на библиски интертекст може да се вброи и фингираната директна библиска цитатност, односно случајот кога измислените нови ликови говорат познати сентенци од Светото писмо. Такви случаи се забележуваат во романите *Кучешко распение* на Славко Јаневски, *Пиреј*⁴ од Петре М. Андреевски, во „Фрески и гротески“ на Венко Андоновски и во многу други книжевни дела.

Со менувањето на односот кон религијата во општеството се менува и статусот на библизмите во македонската книжевност. Религијата во новонастанатиот пост-социјалистички период веќе не е непожелна и маргинализирана тема, туку за неа слободно се дебатира и таа неминовно има специфично влијание и врз креативните остварувања и на религиозните и на атеистите-автори. Од деведесеттите наваму, во духот на постмодерната поетика, библиските теми и мотиви се почесто сè среќаваат во македонските романи, и тоа во различни модуси. Алузиите добиваат спектар од нијанси и се разликуваат и по обем и по сугестивност. Свеста за постмодерната поетика на интертекстуалност ги поттикнува македонските писатели слободно да ги употребуваат востановените семантички

³ Грандаковска, Софија: „Библиски мотиви во македонската книжевност“, *Мираж* 22, декември 2009

кодови на Библијата и да ги подложуваат на најразлични сопствени креативни стратегии. Веќе не станува збор за алузии единствено во класична смисла на зборот, туку за интертекстуални поврзувања со Библијата кои подразбираат широк спектар на прозни постапки. Употребата токму на определбата „алузии“ во овој контекст е поврзана со изворното значење на коренот на овој збор кој се темели на латинското *alludere*, односно поигрување. Значи, на ова место не се стремиме да направиме попис на реферирања на библиски теми и мотиви во македонската книжевност, туку би сакале да се фокусираме на начините на кои во македонските современи романи писателите си поигруваат со знаковниот систем, односно книжевниот корпус на Библијата.

Најелементарниот и наједноставен начин на реферирање на Библијата е спомнување на одредени ликови, симболи или параболи во нова контекстуализација. Особено впечатливо е кога одредени синтагми извлечени од контекстот на библиските приказни се поставуваат во функција на симболи кои се однесуваат на некои нови приказни. Интересен пример за такви реферирања се употребените библизми како наслови на одделни романи, како на пример *Адамовото ребро* (1999) на Оливера Николова или на романот *Пасија по Матеј* (2008) од Христо Крстевски.

Повисок степен на однос кон библиските теми и мотиви претставува нивното повторно раскажување, односно прераскажување, со современи конотации. Т.н. “препишување“ (во англискиот јазик познато како *re-writing*) е парадигматична

стратегија на постмодерните автори. Еден таков пример во македонскиот современ роман претставува *Роман за Ное* од Данило Коцевски. Тоа е парафраза на апокалиптичната приказна за потопот и Ноевата арка, но во оваа нова македонска верзија посебно е апострофирана една димензија на оваа приказна – стравот од соочувањето со катаклизмата и проблема-тиката на гревот и казната. Затоа, како поднаслов во заграда на овој роман е испишана неговата основна преокупација – страв. Романот започнува и завршува со директни цитати од Светото писмо, преку кои се проследени родословот на патријарсите од Адама до Ноја и родословот на народите. Низ петнаесетте глави од романот подробно се пре-раскажани основните епизоди од библиската приказна за потопот, но не само таа – низ дијалозите на главните ликови се испреплетуваат и евоцираат и епизодата за постанокот, за Адам и Ева, за братоубиството меѓу Авел и Каин и други епизоди главно од Книгата за постанокот. Прозата на Коцевски во својот ритам и интонација целосно ја имитира библиската приказна и ги користи добро-познатите клишеа на библискиот стил, со многу набројувања, повторувања, дијалози и речења на настани, а сите тие се вклопени во еден вообичаен наративен тек, кој си има основни етапи на воведување, развој на основното дејство и кулминација, како и расплет и завршница. Познато е дека Библијата е составена од жанровски разнородни делови, а во романескната структура на романот на Коцевски различни фрагменти од нив се нивелираат во компилациската прозна целина, која многу често е испресечена со

директни цитати, но исто така претрпува и извесни интервенции од авторот, кои отскокнуваат од библиската предлошка. Авторот ги гради ликовите живо и впечатливо, а особено пластично го развива ликот на Хам, многупати определен како „лукавиот“ Хам, кому таткото му го одзема правото на првородството поради непослушноста, грешникот кој ја видел голотијата на татка си и затоа бил проколнат. Токму преку ликот на Хам се збиднува и продорот на апокрифната размисла во романот, кој на прв поглед се чини дека претставува само едноставна варијација на добро познатите теолошки цврсто канонизирани толкувања. Хам ги изговара следните зборови: „Јас ништо не објаснувам, само прашувам“ (49) за подоцна да продолжи: „Еднаш страдаме поради сопствената грешка, во истиот тој Едем, а сега, со потопот, ќе страдаме по втор пат, поради каењето и грешката Господова. Страдањата наши ќе имаат ли крај? Не верувам дека во потопот едни ќе страдаат праведно, а другите праведно ќе се спасат. Смешно. Јас верувам во Господа, но дали ние добро сме ги разбрале пораката и заканата негова? Праведно ли е мнозинството да страда, или Господ поинаку ќе постапи? Потопот само што не настапил, и јас барам оправдување за страдањето. Исто како и вие. Страдање, страв, и страдање“.(52) Доминантната скепса кон религиозната догма се манифестира во Хамовата желба „постојано и постојано да се каснува од дрвото на познанието“ (119), како и во суптилно иронизираната сцена на пронаоѓањето на пијаниот разголен татко на подот од тремот: „’Пијаниот татко Ное, пијаниот татко Ное’–

рече Хам, не можејќи да се изначуди. ’Ете, и Господ понекогаш се поигрува со праведниците’. Хам започна да се смее, обидувајќи се да го поткрене татка си. ’Ти реков дека не ти туку јас требаше да пробам од грозјето, новиот плод на познанието, од дрвото на животот’, рече Хам, ’а вака, еве што се случи. Но, ми се чини дека ова е некое друго дрво. Дрво на бессознание’, зборуваше тој без престан смеејќи се. ’И да е така, ништо не смее да не спречи да го пробаме. Добро е што го проба, татко мој. Добро е. Конечно си на моја страна. Сиот си утоп. Господ ни ја даде довербата да ја владееме земјата и сè што има на неа. Како ќе ја владееме, ако сите нешта не ги запознаеме до крај?’“(152) Со полифоничниот дискурс Коцевски ја разбива монолитноста на библискиот текст и ја осовременува, отворајќи го за пораки и прашања кои се однесуваат на современиот свет, живот и човек. На тој начин тој создава еден специфичен митопоетски роман, отворен кон различни контекстуализации, во кој се остварува конвертирање на алузивноста, наместо тој да алудира на библиската приказна, тој е испишан како библиска приказна која алудира на современата стварност. Креативната репетиција на библиската приказна кај Коцевски произведува нови значења и ревизија на мисловната парадигма што е содржана во библискиот текст. Тоа е еден од најфреквентните и типично постмодернистички модели на интертекстуална книжевна стратегија.

Малку поразличен, а сепак мошне близок модел на библиска интертекстуалност се забележува во романот на Елизабета Баковска *На пат кон Дамаск: загубеното*

послание до Македонците (2006). Повторно се среќаваме со симболична фраза „на пат кон Дамаск“ која упатува на библиската приказна за преобраќањето, односно покрстувањето на Савле во христијански проповедник Павле, но во овој случај не се останува само на тоа, туку стратегијата се проширува на целосна реинтерпретација на приказната за Павле и нејзино инкорпорирање во нарацијата на современа тема, прецизно поставена во Македонија во почетокот на третиот милениум и концентрирана врз актуелната политичка ситуација. Романот на Баковска е двоплански, односно составен од две приказни што се упатени една на друга во алузивни споеви. Едната приказна ја реконструира животната врвица на Павле, односно преобратениот Савле, кој во Новиот завет е познат како испраќач на неколку посланија преку кои се проповеда христијанството во различни средини. Веројатно првичен импулс за ова навраќање кон новозаветните посланија е фактот што токму во нив се среќава и топонимот Македонија и одредницата Македонци, така што во овој случај библискиот интертекст добива јасна национална боја, дури може да се рече дека е употребен во функција на потенцирање на националната идеја. Вториот слој на приказната, пак, ја следи судбината на едно младо момче кое е вовлечено во вителот на воените судири во тетовскиот регион во текот на 2001 година во Македонија. Во поигрувањето со библиската приказна Баковска вклучува и доза на мистифика-торство испишувајќи низ нарацијата своевидно послание на Павле до Македонците (кое, впрочем, во самиот поднаслов на романот ќе

го определи како „загубено“). Двете линии на нарација, од една страна стариот изнемошетен Павле кој во десет глави ја раскажува својата приказна пишувајќи послание до Македонците, и од друга страна, рекапитулацијата на животниот пат на еден млад Македонец, кој е ранет во престрелките во тетовско, се спојуваат во финалето на романот, во кое се случува средба на овие два книжевни лика како сплескување на временските дистанци во едно време и едно место, во една вонвременска завеана во снег планинска колиба, во една вечност, во една смрт. Поврзувањето со библиската предлошка на авторката ѝ послужило да конструира роман кој е посветен на конкретната општественополитичка ситуација и на личната драма на една индивидуа вплетена во неа, а во исто време токму преку библискиот интертекст, претендира на една митска димензија и на национална самоглорификација. Со особено внимание и продлабочено познавање на библискиот текст во овој роман е изграден ликот на старецот Павле: „Иако веќе со години им пишуваше на Римјаните, на Коринтјаните, на Галатјаните, на христијаните во Ефес, на Колос, а еве и на Македонците, секогаш пишувајќи многу и за себе, неговиот живот по оној пат кон Дамаск, всушност, можеше и многу просто да се смести во неколку реченици“. (94) Сепак, авторката преку реминисценции и навраќања успева прилично детализирано да ги преработи библиските епизоди во еден современ и лесно и угодно читлив текст. Најголем сегмент од приказната за Павле се всушност неговите обраќања кон Македонците: „Вие, Македонци, сте повикани да му припаднете

нему, зашто вие сте му мили на Бога и тој ве повика да бидете негов свет народ. Бог, нашиот татко и Господ Исус Христос, ви се благонаклонети и ви даваат вера што како факел ве води низ премрежињата на овој световен живот“ (8). Како контраст на оваа „божја милост“ за Македонците прозвучува описот на воените дејствија во планинските масиви во западна Македонија, во кои еден куршум го застрелува главниот јунак на современата приказна. Тој при средбата со фантастичниот лик на севременскиот Павле ги изустува следните зборови: „’Татко...’ залипа оној до сидот. ’Зошто сето ова ни се случува? Чии гревови плаќаме? Згрешивме ли сите?’“ (162). Творечката игра на Баковска во романот *На пат кон Дамаск* комбинира повеќе препознатливи постапки, и тоа: симболична употреба на приказната за патот и просветлувањето на Савле, директни цитати од библискиот текст, мистификација во однос на библискиот текст, инклузија на познатите приказни во новата наративна структура која во еден миг буквално се преклопува со преземената библиска приказна... Во овој роман не е јасно дали религиозноста е само фингирана или е примарна определба. Станува збор за писмо кое донесува религиозна опсервација без да интервенира врз неа, ниту ја пародира, ниту ја подведува под знак прашалник.

Наспроти ваквата афирмативна религиозност на дискурсот, во македонската прозна традиција постои силна линија на негување на еретичка запрашаност пред црковните догми, која ги влече своите корени од богомилството, карактеристично за овие простори. Како посебен модел на романи со

библиска интертекстуалност се издвојуваат романи кои носат еретичка богомилска атмосфера и кои ги поставуваат на проба постулатите на библиските догми. Тоа се романи кои се однесуваат иронично, пародично или со еден збор апокрифно кон библиските предлошки. Нивниот лудизам не е само на формално ниво, туку станува збор за игра со теоцентричната идеологија и воопшто, игра за потрага по вистината. Во една студија романсиерот Венко Андоновски од позиција на книжевен научник резимира: „По 1945 година, кога македонската култура ги стекнува сите регуларни културни атрибути, меѓу кои и нормираниот литературен јазик, сè е подготвено за да се започне со авантурата ’роман’. Но, се случува една интересна културна конверзија: на местото од црковната догма доаѓа социјалистичкиот реализам, додека местото на богомилската дисидентска книжевност го преземаат модернистите и подоцна, постмодерните писатели. На тој начин, Библијата и нејзините негации стануваат централен извор кој клучно влијае врз конституцијата на регуларната морфологија на наративните текстови“ (169). Многу често романите кои се занимаваат со скепсата за постоењето на Бога и за корените на злото (впрочем, за богомилскиот дуализам) се лоцираат во религиозна (црковна, монашка) атмосфера, а во својот тек се развиваат субверзивно кон неа.

Еден таков роман е *Пророкот од Дискантрија* (2001) од Драги Михајловски. Библискиот интертекст во овој роман претставува специфична „травестија“ од

пародиски вид⁴. Романот преку расказот на богомилскиот пророк Василиј Нежил ја актуализира богомилската ерес и ја поврзува со актуелната политичка ситуација во Македонија. Објаснувајќи го богомилството авторот неминовно реферира и на библиските приказни: „Ако бог е добар, како тогаш ќе ги објасниме злата што се случувале, што се случуваат и ќе се случуваат на земјата? Се согласувам дека бог не прави лошо но тоа не значи дека ова не постои. (...) ’Сакаш да кажеш дека Адам и Ева не ги создал бог? се пеплоса ти и видов како ретката црна коса ти се нацостреша до пресно варосаниот таван. ’Бог им го вдахнал духот а телата им ги создал Сатанаил!’ испалив ко од пушка. ’Затоа тие се најмногу подложни на грев и зло!’“ (62,63) Реферирањето на Библијата во овој роман најсилно се чувствува во описот на „чудата“ што ги изведува Василиј заради кои подоцна ќе биде прогласен за пророк. Се работи за добро познатите епизоди на чуда што ги изведува Исус во библиските списи (бочвите се полнат со вино, детето се лекува од треска, одење по површината на езерото), но во романот на Михајловски тие се разобличени како измами, кои намерно ги изведува Василиј за доброто на народот и за зголемување на довербата во него. Ова разобличување носи доза на пародичност и хуморност насочени кон светите списи, така што романот има субверзивен карактер во однос на религиозната рамка на библискиот

текст. Како историографска метафикција овој постмодернистички роман целосно е свртен кон актуелните проблеми на македонската опстојба, прием во Европска унија, проблеми со јужниот сосед Грција, партизацијата на општеството итн. и сето тоа е фигуративно раскажано преку симболи, алузии и параболите, меѓу кои со посебна горко-хуморна нота се истакнува името на земјата Дискантрија, кое произлегува од избегнувањето на европските политичари да ја именуваат Македонија со нејзиното вистинско име, па го употребуваат изразот *this country*. Исто така, мошне впечатливи се и симболите на „сидот“ на јужната граница на Македонија, или на „возот“ (кој може да се доживее како далечно ехо на Ноевиот кораб) или, пак, неговото бојење во црвена или сина боја, што алудира на партизацијата и поделеноста на народот.

Специфично негување на богомилската традиција може да се препознае и во романот *Вештица* (2006) од Венко Андоновски, но во овој случај со поуниверзални димензии и во една покомплексна хибридна структура. Првенствено тоа е книга за праведните и еретиците и своевидно машко покајание за историската неправда кон жените запалени на клата и прогласени за вештерки, а во суштина е раскошна љубовна приказна со силна метафизичка потрага по смислата на постоењето. Главниот женски лик Јована, обвинета дека е вештица, е ќерка на богомилот и изведувач на сценски приказанија Исијан од Македонија. Богомилството е комплементарно со ереста на жените-вештици, а „...таа ерес, која почнува со мокрење врз распетието и откажувањето од Христос, продолжува со склучување договор

⁴ оваа определба на Венко Андоновски е искажана во текстот „Македонската фикција помеѓу богомилските импулси и теодицејата“, *Context/Контекст* 8, 2010, стр. 168

со ѓаволот, кој од тие жени бара да го почитуваат како да е Бог“. (32) Казнувањето на жените од инквизицијата е прикажано во романот како лицемерна фрустрација на импотентни мажи и како сурова меѓуполова борба: „Ова е војна, рече. 'Ова е невидлива војна меѓу ќерките на Ева и синовите на Адам. Гревот на Каин не може ниту да се спореди со ова'...“ (360) А, всушност, романот над сè и пред сè е роман за љубовта, особено меѓу половите, исполнет со суптилни еротски пасажи и со прославување на женскоста.

Библиските алузии во овој роман произлегуваат од самата тематика и атмосфера и се пројавуваат во различни варијанти. Спомнувањата и повикувањата се честопати елементарни, како авторот намерно да го одржува низ дискурсот контактот со светите книги. На пример, тој пишува: „Во салата владееше совршен молк, како пред настанувањето на светот“ (45) или „Врнеше, истураше како да е почнат потоп“ (49); „Пливаш и рацете ти стануваат весла: весла на Ноев кораб, туѓ тежок“. (194) „Еве: сомнежот и вербата се како издишување и вдишување. Не можеш да вдишуваш постојано, без да издишуваш'. Ненадејно, учителот го потчукна по рамото семинаристот и воодушевено рече: 'Имаме нов Соломон во Загреб!'“ (58)

И приказната на *Веитица* е двопланска и обединува две времиња: средновековие и современост, две љубовни приказни, две општествени ситуации. Романот е „отворена книга“ и текст во настанување кој се нуди за креативна доработка од страна на читателот. Овој роман повеќекратно ги применува и преиспитува лудистичките аспекти на постмодерната

поетика. Таквите финеси се проблематика која заслужува многу поопширни и поопфатни препрочитувања. Што се однесува до проблематиката на библиските алузии, првенствено важно е што во овој роман обраќањето кон религиозноста се поставува во рамниште на метафизичко прераспрашување за тоа што е правда, што е вистина, да се верува ли или не, зошто страдаат невините, што е вина, смрт, љубов ... Главниот лик, отец Бенџамин, вака му се обраќа на Галилео Галилеј (кој, патем, во романот се споменува како негов пријател): „Јас не се откажувам од уката твоја блескава: и јас и ти знаеме дека Бог е во Светото Писмо, но и во науката и броевите, како и во чистата квинта на псалмите што заедно ги слушавме за време на прошетките по плоштадот во Венеција, кога сфативме дека и музиката на божествените сфери може да се изрази со број!“ (120) Карактеристично за полифоничниот роман, и овој роман не поставува доминанти туку ги изложува различните опции и го поттикнува читателот да размислува за нив и да го пронајде стојалиштето од кое тој ќе ѝ пристапи на приказната. Низ целиот роман клатното се ниша меѓу верата и неверата, меѓу религијата и атеизмот, но непоколебливо се спротивставува на институциите на моќ, чиј највпечатлив израз е црквата: „Со векови црквата пресудува што е дозволено а што не, што е нормално, а што не, а никој, ама баш никој не ја знае дефиницијата за 'дозволено' и 'нормално'“. (246)

Романот на Андоновски сугестивно уметнички вообличува духовна состојба карактеристична за современиот човек, која

не се задоволува ниту со религијата, ниту со дефинитивниот атеизам, состојба која е еден вид постатеизам и пострелигија. Клишеата за објаснување на светот како да се веќе истрошени, недоволни, а поривот да се објаснува светот сепак тишти и не се смирува. Во таква состојба свртувањето кон кодот на Библијата нуди нови патишта за домислување. На пример, симболот на виножитото, божјиот завет, во романот на Андоновски се изедначува со Светото писмо: „Во тој миг огреа сонце. И се појави тоа: виножитото, истото она од утробата на рибата, сега преселено во утробата Божја: небесата. Гледаа во него, маѓосани од неговата убавина. 'Еве го Светото писмо', рече таа. 'Светото писмо од бои наместо од зборови сочинето. Вака, од бои сотворено, е покусо и појасно напишано', додаде и замолче“. (329) Така Библијата од референца, станува метафора за сепостоечкиот свет, а светот се прифаќа како чудесна книга, книга на природата, на религијата, на науката...

Библските алузии во постмодерен контекст имаат тенденција да ги десакрализираат библските митови и да ги доближат до читателите неоспорните мудрости што тие ги еманираат. Опишувањето на ликот на Исус, и воопшто неговата визуелизација во сликарството, или неговата замисла во книжевноста или филмот за религиозните претставува на некој начин оскврнување. Сепак, отсекогаш овој лик инспирирал и особено во современата книжевност наидува на голем број обработки. Од ренесансните платна преку Кнез Мишкин до суперјунаците на популарната култура води една иста линија, така што поигрувањето на Андо-

новски со ликот на Зоро и ликот на Исус се покажува како навистина умесна споредба: „Зоро го немаше. Не сум го видел оттогаш. И ден денес се колебам: дали тоа беше Исус или Зоро? Зоро е црн, Исус е бел, ама убеден сум дека оној црниот таа ноќ ги имаше Неговите очи, истите оние очи што рамнодушно ме гледаа тоа попладне во црквата; истите тие очи кои сега велеа: правда има, само нема кој да слезе и да ви ја донесе. Погрижете се малку и сами. И до кога правдата на овој свет ќе ја делат херои под маска?“ (180) Андоновски им пристапува на библските канони со блага иронија и хумор, така што и најригидните митови, како што е на пример оној за воскреснувањето, во неговиот роман се обликувани како една постмодерна весела травестија: „Исус ќе ги крене сите мртви, кога ќе дојде време за Воскресението' Пораснав и денес знам дека постои сериозна можност тоа да се случи. Таа можност е информатичка, по откривањето на структурата на ДНК и компјутерите. Исус има компјутер и тоа бездруго ќе го стори, оти сите ние не сме ништо друго туку фајлови меморирани во неговиот компјутер, најнов модел на 'Пентиум' (Петокнижие се вика врвот на Светото писмо), Тоа значи дека ќе воскресне и нашето тело, како што е предвидено во христијанството: Исус е информатичар кој за секој од нас има свој фајл со сите подробности: висина, тежина, боја на очи, ментална структура, свест и потсвест, облик на дланка и колено...Смртта е само вирус кој ги јаде фајловите, но Исус има сигурно backup. Не е тој глупав: влезен е во ерата на информатиката и глобализацијата, сигурно“.

(324)

Романот на Андоновски, како и другите романи прикажани во овој труд, потврдуваат дека библиските мотиви не само што продолжуваат да живеат во културата на нашата современост, туку особено плодотворно се инкорпорираат во новите книжевни потраги, бидувајќи пре-испишани и про-толкувани на специфичен начин. Ослободени од строгата религиозна аура, тие се моќна духовна алатка во разгатнувањето, промислувањето и прифаќањето на животот и светот околу нас.

Литература:

- Андоновски, Венко: „Македонската фикција помеѓу богомилските импулси и теодицејата“, *Context/Контекст* 8, Скопје: Институт за македонска литература, 2010
- Андоновски, Венко: *Вештица*, Скопје: Култура, 2007
- Бакowska, Елизабета: *На пат кон Дамаск (загубеното послание до Македонците)*, Скопје: Слово, 2008
- Casanova, Pascale : *The World Republic of Letters*, Harvard University Press, 2004
- Грандаковска, Софија: „Библиски мотиви во македонската книжевност“, *Мираж* 22, декември 2009
- Ѓурчинов, М. 1996. *Религиите и религиските аспекти на материјалната и духовната култура на почвата на Република Македонија*, кн. 4. Скопје: МАНУ
- Frye, Northrop: *The Great Code: The Bible and Literature*, Harcourt Brace & Company, New York 1982
- Frye, Northrop: *Anatomije kritike*, Naprijed, Zagreb 1979
- Коцевски, Данило: *Роман за Ное (српска)*, Скопје: Слово, 2003
- Михајловски, Драги: *Пророкот од Дискантрија*, Скопје: Каприкорнус, 2001
- Pintarić, Ana: *Biblija i književnost – interpretacije*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Matica hrvastka Ogranak Osijek, Osijek 2009
- REPUBLIKA, broj 7-8, Zagreb, Društvo hrvatskih pisaca, (Tema broja: Biblijski poticaji u suvremenim europskim književnostima) , 2011
- Свето Писмо Старога и Новога завета*, Београд: Британско и инострано Библијско друштво, 1956

Sonja Stojmenska-Elzeser
Biblical Allusions in Macedonian Contemporary Novel
(Summary)

This paper aims to show some models of biblical intertext in Macedonian contemporary novels. The concept “allusion” in this frames is not considered in classical sense, but it means more an interplay, a ludicrous strategy of postmodern writing. The biblical allusions are interpreted as explicate quotes, implicit references, inclusions, re-writings, parodies, travesties, echoes etc. In the focus of interest are the novels: *Novel for Noah* by Danilo Kocevski, *On the Road to Damascus* by Elizabeta Bakovska, *The Prophet of Diskantrija* by Dragi Mihajlovski and *Witch* by Venko Andonovski.

Key words: Bible, allusion, intertext, Macedonian contemporary novel

Снежана Веновска-Антевска
Билјана Маленко

81:165.194

Original scientific paper/Изворен научен труд

ЛИНГВОКУЛТУРНИТЕ АСПЕКТИ ПРЕКУ АСОЦИЈАТИВНИОТ МЕТОД КАЈ ЈУЖНИТЕ СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ

Клучни зборови: асоцијативи, асоцијативно поле, стимулус, реакција, когнитивна граматика, македонски јазик

Феноменот на лексичкото значење на зборовите, поаѓајќи од традиционалната концепција за значењето што преферира повеќеслојност на содржината на јазичните единици може да послужи како почетна точка за разгледување на значењето. Секако тука предвид се зема денотативното (појмовно, во потесна сфера) значење, нијансите (споредните) значења и стилистичките и емоционалните, експресивни значења. При овие анализи неминовно е да се воспостави врската меѓу типот на она што е означено и неговиот семантички одраз во конкретната ситуација која се потчинува на една комуникативна ситуација. Таа врска понекогаш е толку прикриена што се добива впечаток дека е сосема несоодветно лингвистичкото средство што се нуди во комуникацискиот контекст. Преку асоцијативниот метод може да се согледаат

некои причини за изборот на определени лексеми во одделни ситуации бидејќи кругот на семантичкото поле ја надминува структурата на семантичкото значење на зборот и од депото на менталниот лексикон ни нуди јазични средства кои според искуството на личноста се нашле во некои корелации со други лексеми кои навидум немаат ништо заедничко во семантиката. Оттаму пристапот како се разгледува лексичкото значење на зборовите, односно врската на ознаката со означеното во основата ја гради јазичната (концептуална) слика на светот, а таа се базира на едно ниво на кое што е изграден менталниот лексикон на личноста, според Караулов „тесауруско ниво на личноста“ (Караулов, 1987).

Истражувања од ваков вид досега не се вршени во македонскиот јазик. Незабележителни остануваат обидите во

рамките на определени трудови кога се зема предвид менталниот лексикон или поврзаноста на чувствата со определбата во процесот на создавањето на исказ да се врши некаков избор што ја карактеризира говорната личност или што овозможува пронаоѓање на заеднички начини при избор на јазичните средства. Тоа беше една од причините последните години (почнувајќи од 2010) да се фокусираме на теми што ја третираат лексикологијата од овој поширок аспект, што ја ставаат прагматиката на преден план и што го поставуваат когнитивниот пристап како можност за пошироко претставување. Оваа статија е дел од едно пообемно истражување за асоцијативните врски, за лексиката со емотивна обоеност, за естетиката на комуникацијата претставена преку јазичниот корпус врз примери од македонскиот јазик итн. Примената на асоцијативниот метод ни овозможи да согледаме и една претстава за тоа како македонските родени говорители се издвојуваат според сопствените јазични перцепции на средината, но и како другите ентите што го употребуваат македонскиот јазик се вклопуваат во македонската средина преку изборот на јазичните средства.

Поттикнати од досегашните проучувања, како и речниците изработени со помош на асоцијативната метода, се обидовме да ја согледаме состојбата во македонскиот јазик, односно да извршиме анализа на материјал собран од испитаници од македонско јазично подрачје. Овде ги претставуваме резултатите само од еден дел од истражувањата, односно од анкетата спроведена кај студентите на Филолошкиот факултет од Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип (мај 2012). Вакви

истражувања се извршени и во Скопје и во делови од Македонија, на пр. во Скопје ги анкетиравме студентите на Педагошкиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ (Возраста на студентите се движеше од 18 до 25 години. Според националноста, 26 беа од македонска националност, 5 од турска, 5 од босанска, 1 од влашка, а 7 не се изјаснија).

Имајќи ги предвид истражувањата во другите словенски јазици на оваа проблематика, овој материјал од македонскиот јазик претставува добра основа за паралелни иследувања, особено во споредба со српскиот и со бугарскиот јазик како јужни словенски јазици што се издвојуваат не само по својата географска блискост туку и по сродноста во поглед на заеднички јазични карактеристики, но со доволен број разликувачки елементи со кои се издвојуваат меѓу себе. Од друга страна истражувањата во опфатот на универзалната семантика каде што на лексичкото значење се приоѓа од еден поширок опфат (пример за таков пристап среќаваме кај П. Пипер, Р. Драгичевиќ, – за српскиот јазик; Ј. Априсјан-русски јазик, А. Вјежбицка – полски јазик итн.). Од друга страна предвид ја имаме и теоријата за јазичната личност (Ј. Караулов, С. Ристиќ, М. Радик-Дугоњиќ) без да се избегне класичниот пристап кон лексичкото значење

Ова истражување ни овозможи да го согледаме семантичкиот потенцијал на определен број зборови. Релацијата на поврзување на определени поими со определен збор, во однос на релацијата на поврзување со друг збор, односно зборови, ни овозможува да добиеме појасна слика за претставата за поимите и нивното поврзување во определено

опкружување. Споредбите со соседните словенски јазици (српскиот и бугарскиот) се правени според постојните материјали и истражувања на вакви и слични теми.

Резултатите претставени овде се од анкета извршена во период 2012 година. Според структурата од испитаниците возраста на студентите се движи од 18 до 37 години. Од вкупно 76 испитаници 61 се лица од женски пол, 10 од машки, а 5 не се изјасниле според полот. Според националноста изјаснувањето е наредново: 47 се од македонска националност, 12 од турска, 1 од влашка, 1 од српска националност, а 15 не се изјасниле.

Студентите, освен македонскиот јазик, ги познаваат и наредниве јазици: 72– англиски, 43– германски, 23– шпански, 18– турски, 14– италијански, 11– француски, 8– руски, 6– српски, 1– албански, а 15 студенти не се изјасниле во врска со познавањето други јазици. Станува збор за студенти што изучуваат јазици, па оттаму не нè изненадува ваквата структура на познавање јазици. Изборот да се започне со студентската популација беше поттикнат од искуствата од туѓите истражувања каде што е користена асоцијативната метода. Основниот мотив е тоа што студентската популација претставува носител на новите јазични, социјални, културни и други врски, значајни за секоја човекова заедница. За нас особен интерес претставува студентската популација во Република Македонија, почнувајќи од оние факултети каде што се профилира стручен кадар кој претставува потенцијален за учество во обука на кадри.

Овде се претставени асоцијативите на 32 стимулуси, материјал собран преку

анкетни истражувања. Во анкетата стимулусите беа дадени со таков редослед за да не се наметнува сугестија од формата на зборовите (*нос, сестра, кафе, сок, парк, цвет, рид, село, снег, мачка, ангел, куќа, лав, кукла, работа, испит, маж, книга, девојка, сабја, куче, жена, порој, риба, кола, доктор, торта, магла, херој, планина, трева, карпа*), а во толкувањата стимулусите се претставени според бројноста, а потоа по азбучен ред, преку граматичка анализа каде што може да се види фреквенцијата на определени зборовни групи, а потоа се оди кон оформување на семантички сфери преку кои асоцијатите се групираат кон стимулусот. Толкувањата на стимулусите се претставени во табела според азбучен ред (*ангел, девојка, доктор, жена, испит, карпа, кафе, книга, кола, кукла, куќа, куче, лав, магла, маж, мачка, нос, парк, планина, порој, работа, риба, рид, сабја, село, сестра, снег, сок, торта, трева, херој, цвет*), додека пак по прегледот на стимулусите е даден коментар.

РЕЧНИК

АНГЕЛ

Именка (63): добрина 10, чувар 7, небо 5, име 4, рај 3, светлина 3, среќа 3, божество 2, добрини 2, добротина 2, заштита 2, крилја 2, милост 2, Бог, господ, добротвор, гавол, желби, крила, љубов, мир, невиност, слава, спокој, суштество, убавина, човек, Јован, Тоше Проевски.

Придавка (19): убав 5, бел 3, добар 2, бело, добро, ладно, мил, мило, насмеан, светиот, убаво, чист.

Синтагматски (4): за добрина 2, машко име, мојот ангел чувар,

Без коментар: 2

АНАЛИЗА:

Стимулусот ангел во најголем број примери е поврзан со апстрактни именки во прв ред со именката добрина, потоа следуваат именки светлина, среќа заштита, љубов, мир, невиност, убавина. Поврзаноста со именката чувар се јавува со претставата за заштита од нешто вонземско и се надополнува кон позитивната конотација за оваа лексема. Дел од примери што го поврзуваат со религијата (Бог, господ), но и со конкретни личности. Може да се забележи дека субјективното искуство ја гради концептуалната слика за поимот ангел за нешто добро и убаво, свето и чисто.

ДЕВОЈКА

Именка (48): убавина 15, младост 10, нежност 4, мома 3, бомба 2, другарка 2, брак, врска, дете, другар, женска, кукла, лепотица, манекенка, пријател, раскош, студентка, чувства.

Придавка (28): убавина 15, млада 4, симпатична 2, голема, грда, дебела, добра, згодна, немажена, слаба.

Глагол, лични и нелични форми (1): излегување

Синтагматски (6): за женска 2, мила девојка, млада девојка, млади години, добра девојка

Без коментар: 3

АНАЛИЗА:

Позитивните коментари се карактеристика на стимулусот, најголем број примери се именки и доминира убавина, надополнета со младост, нежност и соодветните придавки убавина и млада. Семантиката се надоврзува кај

формите врска, брак, дете како последователен ред од настани што се јавуваат во процес.

ДОКТОР

Именка (53): болест 8, здравје 6, болница 4, амбуланта 3, инјекција 3, лек 3, лекар 3, специјалист 3, болка 2, помош 2, живот, заб, заболкар, исцелител, лечител, мантил, медицина, научник, операција, ординација, професија, сериозност, спасител, стоматолог, страв, ужас.

Придавка (14): добар 2, симпатичен 2, болен, вреден, глупав, згоден, лош, млад, озбилен, слаб, убав, учен.

Глагол, лични и нелични форми (4): лекување 3, помага.

Синтагматски (6): бел мантил 2, медицинска сестра 2, да лечи, за сите болести,

Без коментар: 4

АНАЛИЗА:

Најголем број асоцијативи се општи именки (болница, амбуланта, инјекција, лек), а меѓу именките се издвојува болест како доминантна со фреквенцијата., а тоа се гледа во истокоренските со неа болка, болница, болен. Дел од асоцијативите го опишуваат опкружувањето на стимулусот, а дел се јавуваат како синтагми во која доминира бел мантил.

ЖЕНА

Именка (54): мајка 17, домаќинка 8, убавина 7, сопруга 5, љубов 2, нежност 2, борбеност, деца, другар, змија, итрина, маж, поддршка, пол, семејство, сила, сопруги, сочувствителност, тетка.

Придавка (24): убавина 9, возрасна 2, добра 2, работлива 2, симпатична 2, висока, голема, досадна, згодна, јака, мила, привлечна.

<p>Синтагматски (3): да готви 2, животен сопатник.</p> <p>Без коментар: 3</p> <p>АНАЛИЗА:</p> <p>Стимулусот жена има најголем број асоцијативи именки и реакцијата се фокусира кон мајка што доминира и со другите реакции како што се убавина сопруга, љубов, за да се поврзе со придавките убава, добра, работлива. Реакциите се развиваа и синтагматски кога се асоцира кон животен сопатник.</p>	<p>Кај асоцијативите со придавка најфреквентна е придавката тежок, и тие претставуваат опис на стимулусот каде што не доминира квантитативниот елемент, туку квалитативното обележје.</p>
<p>ИСПИТ</p> <p>Именка (42): стрес 7, факултет 6, оценка 5, страв 4, книга 2, колоквиум 2, трема 2, труд 2, книги, мака, нервоза, обврска, пари, премин, работа, смрт, тежина, успех, ужас, училиште.</p> <p>Придавка (10): тежок 3, положен 2, добар, лесен, лошо, мал, неположен, стресен.</p> <p>Глагол, лични и нелични форми (24): учење 14, знаење 4, полагање 4, неспиене, студирање.</p> <p>Синтагматски (6): испитна сесија 2, тежок испит, за иднина, за отценки, заморување на мозокот,</p> <p>Без коментар: 3</p> <p>АНАЛИЗА:</p> <p>На стимулусот испитче се дадени 82 асоцијатива, од кои најголем број се именки, а меѓу нив доминира именката стрес, потоа факултет и оценка. Во 14 примери е дадена глаголска именка каде што доминира лексемата учење со номиналниот елемент. Се јавуваат и синтагми. Посредна синонимна врска има во асоцијативот колоквиум како дел од испит. Нагласувањето на емотивната состојба, при асоцирањето на овој поим, е поттикнато од составот на испитаниците, а тоа се студентите.</p>	<p>КАРПА</p> <p>Именка (45): цврстина 16, камен 8, планина 3, одрони 2, природа 2, силина 2, камења, камењара, маж, опасност, плажа, осаменост, сила, стрмнини, стрмност, студенило, тежина, Демир Капија.</p> <p>Придавка, прилог (30): голема 10, цврста 5, висока 4, високо 2, лизгави, мала, мермерна, стара, стрмна, тврда, тешка, тешко, шарска.</p> <p>Глагол, лични и нелични форми (1): бришење</p> <p>Синтагматски (5): стрмно место, цврст како карпа, недостапно место, кршење камен, мала карпа,</p> <p>Без коментар: 2</p> <p>АНАЛИЗА:</p> <p>Доминираат именските реакции како што се цврстина, камен, планина, а потоа се префрла доминацијата кон квантитативни обележја како што се голема, цврста, висока и сл. Се издвојуваат синтагматските примери каде што доминира локацијата каде што го среќаваме стимулусот.</p>
	<p>КАФЕ</p> <p>Именка (48): утро 5, филцан 5, муабет 4, пауза 3, одмор 3, цигара 3, друштво 2, задоволство 2, кофеин 2, млеко 2, пијалок 2, главоболка, дружба, кафич, пријатели, разговор, релаксација, цигарче, Нес 5, капучино, макијато, еспресо.</p> <p>Придавка (16): црно 5, турско 4, горко 3, топло 2, бело, благо.</p>

Глагол, лични и нелични форми (4): будење 2, дружење, пуштање.

Синтагматски (14): утринско кафе 3, пиеење 2, кафе бар, за турско кафе, почеток на денот, мириса убаво, нес кафе, шоља кафе, многу луѓе, утринско задоволство, омилен пијалок.

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

Од вкупно 48 асоцијативи со именка во 4 примери доминира вид или марка кафе (Нес со пет примери). Асоцијативите може да бидат: местото каде што се пие кафе, опкружувањето, како и влијанието од пиеењето кафе. Искуството на испитаниците е претставено и преку глаголски именки (дружба, пријатели, релаксација, разговор).

Најфреквентна е придавката црно, а по неа следува турско. Всушност, стимулусот се објаснува според својството за вкус (благо, горко, благо). Синтагматски се јавува во поголем брор и доминира утринското кафе.

КНИГА

Именка (29): лектира 3, релаксирање 2, роман 2, училиште 2, ученик 2, букви, волшебство, дело, другар, задоволство, испит, мистерија, наука, одмор, приказна, рилекс, тест, ум, упорност,

Исти очи, Хајди, Малиот принц, Просветно дело.

Придавка (18): убава 5, голема 4, мала 3, дебела, досадна, интересно, лесна, лоша, читлива.

Глагол, лични и нелични форми (27): учење 12, читање 7, знаење 4, образование 3, чита.

Синтагматски (8): за читање 2, добра книга, за учење, убаво изразување, Хакуна Матата, за читање- учење, слободно време,

Без коментар: 4

АНАЛИЗА:

Најголемиот број асоцијативи се групира кон неличната глаголска форма учење, дополнето со формите читање и знаење, ова се надополнува и со неличните форми во синтагматските примери. Дел од испитаниците даваа асоцијативи определени книги. Поврзувањето со релаксација, задоволство, одмор, волшебство ја даваат позитивната насока кон стимулусот.

КОЛА

Именка (42): превоз 6, брзина 4, пат 4, потреба 4, автомобил 3, гаража 2, авантура, автопат, боја, волан, луксуз, орев, прошетка, сообраќај,

ауди 3, БМВ 3, мерцедес 2, уно, пежо, порше.

Придавка (15): убава 7, брза 3, голема 2,

мала, економична, црвена

Глагол, лични и нелични форми (9):

патување 6, возење 2, вози,

Синтагматски (12): превозно средство 7, за возење 2, убава кола, за возење и за шетање, возачка дозвола.

Без коментар: 3

АНАЛИЗА:

Стимулусот развива широко поле на реакции и поврзаноста оди кон квалитетот кога станува збор за реакции придавки (Убава, брза, голема), наспрема именките превоз, брзина што директно упатува на процената за потребите од такви можности на стимулусот. Се појавува определен број конкретни именувања на типови (ауди, мерцедес и сл.) што нè води кон посакуваните брендови.

КУКЛА

Именка (53): играчка 21, Барбика 6, детство 7, девојче 5, дете 3, убавина 3, девојка, игра,

игри, марионета, поклон, совршенство, убавица

Барби,

Придавка (13): убава 4, интересна 2, мала 2, мила, пластична, порцеланска, скапа, убаво

Глагол, лични и нелични форми (1):

играње,

Синтагматски (9): мала убава кукличка, гумени барбики, за играње, играчка за мали деца, детска игра, детска играчка, омилена играчка, мала девојка, убаво дете

Без коментар: 3

АНАЛИЗА:

На стимулусот **кукличка** најмногу е одговорено со асоцијативот **играчка** () што значајно се одделува од другите асоцијативи: **детство** и девојче. Во некои случаи личната именка се јавува као прототип за поим кукла (Барбика, Барби). Во мал број примери (поединечно) асоцијациите на кукличка се движат кон игра, дете, потоа кон глаголската именка (играње). Придавките како асоцијативи ја содржат општата компонента со позитивна конотација, а најфреквентна е придавката **убава**. Ова се потврдува и во синтагматските низи каде што доминира лексемата **играчка** и придавката **убава**. Може да се констатира дека отсутствува негативна конотација на овој стимулус.

КУЌА

Именка (49): дом 27, семејство 8, двор 3, заштита 2, мир 2, топлина 2, живеалиште, живот, засолниште, столб, хармонија,.

Придавка (29): голема 11, убава 7, мала 4, висока 2, моја,

Глагол, лични и нелични форми (2): живеење 2,

Синтагматски (8): дом за живеење 5, убава

куќа, за живеење, топол дом,

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

Основното и обединувачкото е во асоцијативот дом, а потоа семантичкото поле е разнообразно, односно се движи од семејство, заштита, топлина, фамилија, оџак. Кај придавките доминира признакот за димензија (голема, малам висока). Синтагмите, исто така, се насочени кон асоцијативот дом.

КУЧЕ

Именка (0): верност 18, животно 5, другар 4, чувар 4, пријател 3, миленик 2, милениче 2, страв 2, игра, коска, кутре, лаеж, дрва, милост, наука, одбрана, опасност, сила, скитник, далматинец, лабрадор

Придавка (0): големо 5, лошо 3, мало 2, верно, гладно, мило, паметно, пегаво, страшно

Глагол, лични и нелични форми (0): лаење 2,

Синтагматски (0): домашно милениче 2, како малечко куче, да лае, што лае, дел од фамилија, мило кученце, најверен другар на човекот

Без коментар: 2

АНАЛИЗА:

Најголем број асоцијативи се именки и стимулусот е поврзан со верност што ја гради релацијата кон стереотипот дека тоа е животно заштитнички настроено (другар, чувар, пријател и сл.). Кон ова се приклучуваат и реакциите кај синтагматските изрази (дел од фамилија и сл.)

ЛАВ

Именка (61): сила 12, животно 9, храброст 9, крал 5, борбеност 4, гордост 4, цар 3, кралство 2, моќ 2, авторитет, борба, владетел, дивина, зоолошка, круна, силина, страв, тврдоглавост,

хороскоп, џунгла,

Африка.

Придавка (8): голем 4, страшен 2, лошо, силен.

Синтагматски (10): крал на животните 3, страшен маж 2, цар на животните, диво животно, за кожа, голем цар, борбен човек.

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

Доминира асоцијативот сила (12), во другите асоцијативи семантиката се движи од претставата за ова животно (храброст, страв, јакост, јачина, снага) дополнето со карактеристиките и опкружувањето каде може да се сретне во стварноста, преку лексикализираната форма зоолошка и со асоцијативот џунгла, преку персонификацијата со кралство и круна. Во синтагматските примери се среќава најчесто синтагмата крал на животните, а врската оди кон силен и страшен маж.

МАГЛА

Именка (49): невреме 6, есен 4, зима 4, темнина 4, невидливост 4, мрачност 3, непрегледност 3, време 2, депресија 2, заматеност 2, утро 2, белина, бесознание, густина, дожд, загушливост, матност, мистерија, нејасност, облаци, очи, пареа, темност, хорор.

Придавка и прилози (26): густо 5, сива 4, густа 3, магливо 2, тмурно 2, бело, високо, лошо, магловито, матно, ниско, сува, темно, тешко, убава.

Глагол, лични и нелични форми (1): дишење.

Синтагматски (3): лошо време, тешко управување со возило, не се гледа ништо,

Без коментар: 4

АНАЛИЗА:

Најголем број асоцијативи се именки и поврзани со временските услови, доминира невреме, но и кај придавките се јавуваат описни придавки што се фокусираат кон перцепцијата и визуелниот ефект што го предизвикува стимулусот.

МАЖ

Именка (51): сила 9, сопруг 9, човек 4, татко 3, глава 2, љубов 2, партнер 2, семејство 2, борбеност, домаќин, другар, жена, заштита, издржливост, карпа, куќа, личност, нежност, поддршка, потпора, престол, придружник, сопатник, фамилија, фигура, центлмен.

Придавка (21): силен 5, голем 3, возрасен 2, убав 2, храбар 2, висок, згоден, зрел, крупен, јак, млад, стар.

Синтагматски (8): возрасен човек 2, добар маж, за да има кој да нè гледа, за да има кој да гледа на фамилија, не е жена, глава во куќата, глава на семејство,

Без коментар: 2

АНАЛИЗА:

Стимулусот се врзува со именки во кои доминира физичката страна (сила, борбеност, заштита, издржливост...), но исто така се јавува и реакцијата сопруг и од придавките силен. Карактеристично е што се јавуваат голем број синтагматски описи што го окарактеризира стимулусот како носител на семејството.

МАЧКА

Именка (45): милост 10, животно 7, лицемерие 5, милениче 4, ѓавол 2, пријател 2, глувче, гребнатица, дволичност, живот, итрина, куче, лошотија, љубов, миленик, морници, нокти, опасност, среќа, страв, шпорет

Лили

Придавка (22): црна 5, лоша 4, голема 2, мило 2, страшна 2, ангорска, бела, дива, мила, мирна, персиска, слатка.

Синтагматски (10): домашно животно 2, мала мачка, мала мрзлива, за галама, за уништување глувци, мачка е убаво животно, долг живот, бела мачка, лоша мачка, домашно милениче.

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

Најголем број асоцијативи се именки и може да се види една спротивна поставеност кај реакциите, на една страна е позитивниот став каде што доминира милост (милениче, љубов, среќа и др.) , наспроти стереотипот за ова животно лицемерие (дволичност, лошотија, опасност и сл.). При описите се дава карактеристика според визуелниот ефект (црна, бела). Синтагматските примери се дополнуваат кон примерите од реакциите именки и придавки.

НОС

Именка (47): лице 13, мирис 9, орган 4, глава 3, бебе 2, човек 2, дете, душкало, интелигенција, коректор, лутина, мрсули, настинка, нос, носенце, синуси, тело, Пинокио 3

Придавка (22): голем 6, мал 4, убаво 3, големо, грдо, долг/ долго, крив, мало, правилен, црвен, шилест

Глагол, лични и нелични форми (1): дишење 3

Синтагматски (8) : за мирис 2, дел од тело 2, дел од човековото тело, дел од човековото лице, дел од главата, голем нос,

Без одговор: 6

АНАЛИЗА:

Реакциите во најголем број се именки, дел од соматската лексика, доминира лице (глава, тело), кон овие се придружуваат оние што се поврзани со органот и со сетилото.

Метонимиската поврзаност со детето од приказните на кое му расте носот секогаш кога ќе порасне насочува кон идиоматската поврзаност со стимулусот. Придавките се насочени кон визуелниот ефект и доминира голем, а потоа мал, убав.

ПАРК

Именка (54): прошетка 11, зеленило 9, деца 4, одмор 4, трева 4, природа 3, клупа 2, клупи 2, градина, забава, игра, играчки, излет, концерт, лулки, нежност, зелено, пријатели, споменик, цвеќе, цвеќиња, шеталиште, Шонбруне.

Придавка (20): голем 6, зелен 4, убав 3, градски 2, мал 2, темен, централен, чист.

Глагол, лични и нелични форми (5): шетање 4, рекреирање.

Синтагматски (9): за играње 2, градски парк 2, место за шетање, паркинг за кола, луна парк, чист воздух, место за одмор и релаксација.

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

Овој стимулус се карактеризира со релативно голем број асоцијативи. Главно се укажува на: составните елементи на паркчето (зеленило, клупа/клупи, цвеќе, цвеќиња), активностите кои се извршуваат во паркчето (прошетка, игра, забава, а и со глаголските именки шетање и рекреирање), а во неколку случаи асоцијациите се однесуваат на локација (градина, игралиште, шеталиште) и др. Во синтагматските низи е застапена именката центар парк.

ПЛАНИНА

Именка (46): височина 8, висина 5, дрвја 4, викенд 3, излет 3, природа 3, одмор 2, река 2, авантура, височини, воздух, врв, големина, непрегледност, патека, просторност, село, тежина, шума,

Плачковица 2, Кожув, Шар Шланина, Шара.

Придавка и прилози (25): високо 8, висока 6, голема 3, ниско 2, грамадна, грамадно, далеку, зелено, пошумена, убаво.

Глагол, лични и нелични форми (4): зимување 3, планинарење.

Синтагматски (11): чист воздух 4, високо место, свеж воздух, чист воздух, мирис на билки, за лов, за чист воздух, голема планина.

Без коментар: 2

АНАЛИЗА: Се јавуваат голем број реакции, станува збор за разгранета асоцијативна врска. Доминира семантичкото поле кое е насочено кон димензија височина, висина, високо, висока, голема, ниско, грамадна. Еден дел се наведени ороними Плачковица, Кожув, Шар Шланина. Семантемите се насочени кон карактеристики (чист / свеж воздух)

ПОРОЈ

Именка (60): дожд 42, невреме 7, бура 2, врнежи, група, дождови, дрога, есен, збир, мноштво, птица, рој

Придавка (11): голем 2, јак 2, силен 2, дневен, дождлив, песочен, убава, цигари

Синтагматски (4): многу дожд, многумина луѓе, излив на емоции, лоша навика

Без коментар: 8

АНАЛИЗА:

Асоцијативната врска е насочена кон лексемата дожд која доминира наспрема другите (невреме, бура), од придавките

доминира голем (јак, силен), па до концептуалните метафори: лоша навика, излив на емоции.

РАБОТА

Именка (64): пари 13, обврска 8, труд 7, мака 4, плата 3, задоволство 2, печалба 2, фабрика 2, време, девојче, егзистенција, замор, занимање, заработувачка, зафатеност, здодевност, зрелост, иднина, истоштеност, конфекција, конференција, навика, напор, напорност, одговорност, потреба, професор, способност, тешко, хоби, цел,

Придавка (11): голема 2, добра 2, тешка 2, лесна, мала, напорно, неплатена, платена.

Глагол, лични и нелични форми (1): нема,

Синтагматски (7): добра работа 2, тешка – лесна, за подобар живот, подобар живот, вредна работа, секојдневна обврска

Без коментар: 3

АНАЛИЗА:

Релациите се фокусирани кон лексемите пари (обврска, труд, мака, плата). Исто така се развиваат и семемите: за подобар живот, секојдневна обврска).

Најчест асоцијатив е лексемата пари. Стимулусот работа е персонифицирана во лексемите зрелост, иднина; како и асоцијативите конфекција, конференција (објектот или местото каде се остварува стимулусот). Како одраз на личното искуство се употребени и лексемите спот, време и мантил. Со негативна конотација е и единствениот пример кој содржи глагол како асоцијатив (нема). Во синтагматските низи, како центар се јавува матрицата работа, а нејзините квалификативи се со позитивна конотација.

РИБА

Именка (44): море 8, вода 7, река 3, конзерва 2, аквариум, гозба, езеро, желба, жена, животно, издржливост, коска, молк, пост, ручек, скара, слава, смиреност, тишина, храна, пастрмка 4, крап 3, туна.

Придавка (20): слатка 3, вкусна 2, голема 2, мала 2, брза, езерска, згодна, јака, коскаста, коскеста, лека, мирна, морска, речна, убава,

Глагол, лични и нелични форми (0): јадење 10, пливање,

Синтагматски (8): посно јадење 2, здрава храна, хороскопски знак, морско животно, прекрасно јадење, за јадење, добра риба,

Без коментар: 2

АНАЛИЗА:

Се јавуваат голем број реакции, станува збор за разгранета асоцијативна врска. Доминира семантичкото поле вода што ја определува животна средина на стимулусот (море, река, аквариум), но се јавува и втор семантички круг што го поврзува со семантичкото поле храна (ручек, скара). Еден дел е кон конкретен вид (пастрмка, крап, туна)

РИД

Именка (51): височина 10, висина 5, планина 5, природа 3, село 3, височинка 2, излет 2, пикник 2, трева 2, угорнина 2, видик, висок, гора, здравје, зеленило, напор, оддалеченост, пат, пејзаж, прашина, прошетка, релјеф, рид, тешкотија, шума,

Придавка (21): голем 9, висок 3, мал 3, стрмен 2, високо, зелено, каменест, стрмно

Глагол, лични и нелични форми (4):

искачување, качување, пешачење, трчање

Синтагматски (3): за чист воздух 2, високо место

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

На стимулусот рид најмногу е одговорено со асоцијативите височина/висина и планина (оваа лексема се јавува и во синтагматските низи). Како резултат на субјективното искуство се употребени асоцијативите пикник, здравје. Активностите кои се изведуваат на оваа локација се претставени со глаголските именки искачување, качување, пешачење и трчање. Другите асоцијативи, изведени од придавки, главно укажуваат на квалитативните карактеристики (високо, зелено, каменест, стрмно).

САБЈА

Именка (50): борба 8, меч 7, оружје 4, војна 3, нож 3, острина 3, сила 3, смрт 3, крв 2, алат, дрва, играчка, јунак, моќ, одмазда, предмет, решителност, рицар, ропство, страв, убиство, филм, херој, храброст, Крале Марко 2, Турчин.

Придавка (24): остра 7, сребрена 3, долг 2, златеста 2, остар 2, сјајна 2, голема, долга, железна, сјајно, тапа, тенка.

Глагол, лични и нелични форми (3):

борење, мечување, сечење.

Синтагматски (3): голема сабја, цртан филм, турска историја.

Без коментар: 3

АНАЛИЗА:

Најголем број реакции се именки, а меѓу нив доминира борба, а потоа се јавуваат: меч, оружје, војна, нож, острина, сила, смрт, крв. Сабјата ја врзуваат и со конкретни личности (Крале Марко), а преку придавките и со нејзините карактеристики (остра, сребрена, долга, златеста, остар, сјајна).

СЕСТРА

Именка (50): љубов 10, семејство 6, роднина 5, дада 4, брат 3, верност 2, близина, близначка, блискост, братучетка, галениче, девојка, дете, добрина, доверба, другар, другарка, друштво, жена, инает, милина, поврзаност, пријателка, роднинство, сродство, фамилија.

Придавка (18): убава 4, голема 2, мило 2, симпатична 2, млада 2, добра, мала, мало, мила, поголема, помала.

Заменка (4): неговата, на мене, моја 2.

Синтагматски (10): семејна врска, сестра ми, најдобра другарка, најдобар пријател, добра сестра, за да ми помогне, единствена убава сестра, помала или поголема со иста крв, крвна врска, крвно сродство

Без коментар: 4

АНАЛИЗА:

На стимулусот сестра најчести употребени асоцијативи се љубов, семејство и роднина, кои изразуваат емотивен однос. Во овој тип спаѓаат и асоцијативите доверба и верност. Асоцијативите дете, дада, другарка, како и асоцијативите изразени со придавките голема и мала, млада укажуваат на возраста како компонента на стимулусот. Лексемите роднина, семејство и фамилија се со метонимиско значење. Односот кон овој стимулус е главно со позитивна конотација, а тоа најдобро се гледа во синтагматските реакции.

СЕЛО

Именка (55): баба 4, место 4, убавина 3, одмор 3, добиток 2, земјоделство 2, идила 2, поле 2, селани 2, бунар, викендичка, дедо, дел, држава, живеалиште, животно, животни, задруга, здравје, излет, кокошка, кооперација,

нива, ниви, овци, област, природа, работа, река, селјаци, спокој, стадо, старост, традиција, штали,

Градец, Карбинци, Ратево.

Придавка (19): мало 8, големо 4, убаво 4, планинско, родно, рударско.

Заменки (1): наше.

Синтагматски (11): за гледање животни 2, моето село, стари куќи, работливи луѓе, баба и дедо, малку луѓе, место за живеење, селска идила, место за живеење и за одмор, домашни животни.

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

Како најчести асоцијативи на овој стимулус се јавуваат елементите на селото, како што се: добиток, земјоделство, поле, селани, бунар; како и блиските роднини баба. Од матрицата село, која е употребена во еден пример, изведен е и асоцијативот селанец (жителот на селото). Во примерите се забележува позитивната конотација на асоцијативите, а особено во лексемите идила и спокој. Во некои примери, како асоцијатив, се употребени апелатив (Градец, Карбинци, Ратево). Придавката мало, која соодветствува на помало населено место е најфреквентен асоцијатив.

СНЕГ

Именка (51): зима 31, белина 6, студ 5, снегулка 2, снешко 2, зимување, мраз, санка, скии, студенило.

Придавка (26): бело 11, бел 10, ладно 3, каллив, суво.

Синтагматски (7): бел снег, заради болест - да нема инфекции, против болести, голем снег, игри снежни, снежна покривка, студено време

<p>Без коментар: 1</p> <p>АНАЛИЗА:</p> <p>Најфреквентен асоцијатив на овој стимулус е <i>зима</i> кој се одделува од другите асоцијативи кои се со ограничена употреба, Асоцијативи кои укажуваат на компонентите на снегот се: <i>белина, мраз, снегулки, студ</i>. И за овој стимулус се добиваат дополнувања на основната информација, како што се <i>бел/ бел, ладно</i>, и со синтагматските низи доминира индивидуалното искуство на испитаниците.</p>	<p>цеден. Исто така и определен број синтагмеми за освежување, омилен пијалок.</p>
<p>СОК</p> <p>Именка (52): пијалок 8, жед 4, овошје 2, портокал 2, шише 2, гости, друштво, жедност, јаглехидрати, кафич, мраз, одмор, пицерија, ручек, сламка, соковник, сокче, течност, цевка, чаша.</p> <p>Кока кола 7, Фанта 5, цус 4, Вива, Пепси, Швепс.</p> <p>Придавка (20): благ 4, густи 4,газиран 3, густ 2, цеден 2, газирано, јак, кисел, овошен, сладок.</p> <p>Глагол, лични и нелични форми (8): освежување 6, освежува 2,</p>	<p>ТРЕВА</p> <p>Именка (56): зеленило 19, парк 9, ливада 4, природа 4, пролет 3, двор 2, детелина 2, змии 2, бумбари, градина, зеленила, змија, лето, одмор, пикник, роса, свежина, фудбал, чистота.</p>
<p>Синтагматски (5): сок од портокал, за освежување, за пиене, густи сок, омилен пијалок</p> <p>Без коментар: 2</p> <p>АНАЛИЗА:</p> <p>Асоцијативот на овој стимулус е пијалок, а потоа следува жед– очигледно укажуваат на потребата за течност, а во еден случај се асоцира на нејзината количина. Како асоцијативи се јавуваат и конкретни видови сок каде што доминира Кока кола (Фанта, цус 4, Вива, Пепси, Швепс), Се јавуваат и придавките што означуваат одделни карактеристики благ, густи, газиран, густ,</p>	<p>Придавка (22): зелена 10, зелено 10, голема 2, густа.</p> <p>Глагол, лични и нелични форми (2): пасење, лежење,</p> <p>Синтагматски (3): трева по која газам, за лежење, убава глетка</p> <p>Без коментар: 2</p> <p>АНАЛИЗА:</p> <p>Најголем број реакции се именки и доминира зеленило, а потоа се јавуваат парк, ливада, природа. Придавките се насочени кон основната карактеристики зелена, зелено, густа. Активностите кои се изведуваат на оваа локација се претставени со глаголските именки пасење, лежење.</p>
	<p>ТОРТА</p> <p>Именка (61): роденден 25, благо 10, слатко 8, свадба 3, десерт 2, задоволство 2, чоколадо 2, шлаг 2, калории, празник, прослава, сласт, слатки, реформ, тирамису.</p> <p>Придавка (17): блага 3, слатка 3, свадбена 2, убава 2, вкусна, голема, детска, свадбарска, симпатична, средна, филувана.</p> <p>Прилог (2) : вкусно 2,</p> <p>Синтагматски (4): мњам, мњам; убава торта, за роденден 2,</p> <p>Без коментар: 2</p>

АНАЛИЗА:

Врската во најголем број примери е поврзувањето со именката роденден, а потоа следуваат благо, слатко. Сосема природно доминираат два настана роденден и свадба бидејќи и во двата случаи тортата се јавува како нешто со што се обележуваат тие, како и со празник, прослава.

ХЕРОЈ

Именка (58): јунак 10, сила 8, храброст 7, борба 4, приказна 3, победа 2, борач, борец, биста, битка, воин, војна, гордост, држава, историја, маж, патриот, приказни, силина, спасител, татковина, тепач, филм, фрајер, Ахил, Херкулес, Химен, Гоце Делчев, Крали Марко, Чак Норис.

Придавка (10):, силен 2, добар, јак, непобедливо.

Глагол, лични и нелични форми (1): спасување,

Синтагматски (6): силен човек 2, добри дела, супер херој, голем човек, храбро срце.

Без коментар: 3

АНАЛИЗА: Најголем број асоцијативи се именки, а доминира јунак, потоа се надополнува со сила, храброст, борба. Се јавуваат и лични именки според познати личности по својата сила и храброст. Асоцијативите се во поголем опсег и се фокусирани кон нешто што е моќно, силна, непобедливо. Се јавува само една нелична глаголска форма. Лексемата е со позитивна конотација.

ЦВЕТ

Именка (65): мирис 11, пролет 11, боја 3, роза 3, лале 2, двор 2, кокиче 2, нежност 2, природа 2, ружа 2, саксија 2, свадба 2, убавина 2, бои, внимание, градина, ирис,

китка, ливчиња, лист, љубичица, љубов, матурантка, миризба, нарцис, парк, подарок, поклон, пчела, трева, трендафил.

Придавка (17): убав 5, жолт 2, црвен 2, шарен 2, мајски, миризлив, најубав, разнобојно, црвено, шарено.

Синтагматски (5): за мирисање 2, мајски цвет, убав цвет, Осми март.

Без коментар: 1

АНАЛИЗА:

Најчести асоцијативи на овој стимулус се *мирис* и *пролет*. Во 12 случаи се укажува на видот на цветот (роза, *ружа*, *лале*, *трендафил*, *љубичица*, *невен*, *нарцис* и *кокиче*). Покрај лексемата *пролет*, која укажува на временската компонента, се јавува и лексемата *лето*, а асоцијативите *ливада*, *градина* и *парк* се со локативна компонента. Од субјективното искуство на испитаниците потекнуваат асоцијативите како што се *свадба*, *матурантка*, со другите асоцијативи се врши дополнување на стимулусот (расцветано, убаво, миризливо итн.). Сите асоцијативи на овој стимулус се карактеризираат со изразито позитивна конотација.

ЗАКЛУЧОК

Имајќи предвид дека јазичната личност ги поврзува сите аспекти на јазикот, при анализата на прв план се става интелектуалната способност на личноста, а таа способност свој произлез наоѓа во процесите на когнитивна јазична продукција. А пак таа продукција се базира на претходно јазично искуство со меморијата на личноста добиена во определено опкружување. Основниот инваријантен дел на јазичната личност, според комуникативните потреби, е мотивиран да ги поврзува лексемите со други лексеми, поточно, поимите со други поими, кои во своето површинско или внатрешно длабоко (затскриено) семантичко поле воспоставиле врска на некое дескриптивно рамниште што личноста го изразува преку јазикот, односно преку употребата на определени лексеми и нивни форми.

Може да се забележи од избраните стимулуси дека кај определени примери

асоцијативите покажуваат насоченост кон една лексема што покажува дека претставата за стимулусите се определени како прототип, дадени според наредниот ред: ангел – *добрина*, девојка – *убавина*, доктор – *болест*, жена – *мајка*, испит – *учење*, карпа – *цврстина*, кафе – *Нес/утро, кафе, црно*, книга – *учење*, кола – *превозно средство*, кукла – *играчка*, куќа – *дом*, куче – *верност*, лав – *сила*, магла – *невреме*, маж–*сила/сопруг*, мачка – *милост*, нос – *лице*, парк – *прошетка*, планина – *височина/високо*, порој – *дожд*, работа – *пари*, риба – *јадење*, рид – *височина*, сабја – *сабја*, село – *мало*, сестра – *љубов*, снег – *зима*, сок – *пијалок*, торта – *роденден*, трева – *зеленило*, херој – *јунак*, цвет – *мирис*

Како што може да се види од наредната табела од определен стимулус се јавува определена реакција преку асоцијативите што се јавуваат на избраните лексеми.

ангел	добрина (10) (чувар, небо, име, рај, светлина, убав, бел)	нос	лице (13) (мирис, орган, глава, Пинокио, голем, мал)
девојка	убавина (15)/ убава (15) (младост, нежност, мома, млада, симпатична, женска)	парк	прошетка (11) (зеленило, голем, деца, одмор, трева, шетање)
доктор	болест (8) (здравје, болница, амбуланта, инјекција, лек, добар, бел мантил)	планина	височина/ високо (8) (висока, висина, дрвја, викенд, излет, природа, одмор, река)
жена	мајка (17) (убава, домаќинка, убавина, сопруга, љубов, нежност)	порој	дожд (42) (невреме, бура, голем, јак, врнежи, група)
испит	учење (14) (стрес, знаење, факултет, оценка, страв, книга)	работа	пари (13) (обврска, труд, маќа, плата, задоволство, печалба, фабрика)

карпа	цврстина (16) (голема, камен, цврста, висока, планина, природа, силина)	риба	јадење (10) (море, вода, пастрмка, крап, река, конзерва)
кафе	Нес/ утро/ филцан/ црно (5) (турско, муабет, пауза, одмор)	рид	височина (10) (голем, висок, висина, планина, природа, село)
книга	учење (12) (читање, убава, знаење, лектира, релаксирање)	сабја	борба (8) (остра, меч, оружје, војна, сребрена, Крале Марко)
кола	превозно средство/убава (7) (патување, превоз, брзина, пат, потреба)	село	мало (8) (големо, баба, место, убавина, одмор, добиток)
кукла	играчка (21) (Барбика, детство, девојче, дете, убавина)	сестра	љубов (10) (семејство, роднина, дада, убава, брат, верност)
куќа	дом (27) (голема, убава, семејство, двор, заштита)	снег	зима (31) (бело, бел, белина, студ, ладно, снегулка)
куче	верност (18) (животно, другар, чувар, пријател, миленик)	сок	пијалок (8) (Кока кола, Фанта, жед, овошје, портокал, шише)
лав	сила (12) (животно, храброст, крал, борбеност, гордост, цар)	торга	роденден (25) (благо, слатко, свадба, десерт, задоволство)
магла	невреме (6) (есен, густо, зима, темнина, невидливост, мрачност)	трева	зеленило (19) (зелена, зелено, парк, ливада, природа, пролет, двор, детелина)
маж	сила / сопруг (9) (човек, татко, силен, голем, глава, љубов)	херој	јунак (10) (сила, храброст, борба, приказна, голем, храбар, победа)
мачка	милост (10) (животно, лицемерие, милениче, црна, лоша, голема)	цвет	мирис / пролет (11) (боја, роза, лале, двор, кокиче, нежност)

Мултидисциплинарниот пристап во јазичните анализи овозможува да се согледа концептуална слика на светот и да се изгради јазичната личност во еден едноставен модел преку јазични значења што во основата само навидум е таков, но е многу сложен бидејќи ги користи информациите од она што го

поседува личноста. Споредбата со соседните јазици, во оваа анализа, е направена врз основа на достапните асоцијативни речници (во српскиот јазик и споредбениот асоцијативен речник во бугарскиот и др. словенски јазици). Несомнено се јавуваат заеднички карактеристики кај определени

лексеми што зборува за менталитетот на народите и за природата на јазиците, под друга страна сместеноста на Балканот и сличните општествено-политички, културни и економски процеси придонеле за определени поврзувања на јазичен план. Се наметна потребата од заеднички истражувања во рамките на асоцијативите и слични прашања меѓу словенските јазици за да се создаде една поширока слика во која предвид ќе се има и македонскиот јазик.

Асоцијативната метода застапена во психологијата и во лингвистиката ги открива асоцијативните врски меѓу мислењето и јазикот, што, од друга страна, во психолингвистиката покажува како во практика се применуваат ваквите истражувања. Теоријата за појавата на јазичната личност може да биде добар модел да се согледа колку различното опкружување влијаело врз словенската јазична заедница и дали таа, сепак, ја држи својата компактност преку определена лексика што нераскинливо ја крепи таа врска.

Литература:

Апресян Ю. Д. (1988), Типы коммуникативной информации для толкового словаря, *Язык: система и функционирование*, „Наука“, Москва, 10-22.

Апресян Ю. Д. (1990), Формальная модель языка и представление лексикографических знаний, *ВЯ* 6, Москва, 123-139.

Апресян Ю. Д. (1995), Интегральное описание языка и системная лексико-графия, Школа „Языки русской культуры“, Москва.

Васић, См. (1994), *Психолингвистика*, Институт за педагошка испитивања.

Веновска Сн., Маленко Б., (2012), *Асоцијативните врски кај лексиката со емотивна оценка во македонскиот јазик*, Зборник: VIII македонска-северно-американска конференција, Охрид (во печат).

Веновска Сн., Маленко Б., (2012), *Примената на асоцијативната метода врз лексиката со емотивна оценка во македонскиот јазик*, Собир Опатија (во печат).

Веновска Сн. (2012), *Тавтолошките деминутивни образувања во македонскиот стандарден јазик- стилска диференцијација или потреба, едиција, едиција* „Јазикот наш денешен“, кн.22, електронско издание, Институт за македонски јазик, Скопје.

Драгићевић, Р. (2007), *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд.

Јованова-Грујовска, Е. (2012), *Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугументативи, пејоративи)*, ед. Посебни изданија, бр. 73, ИМЈ, Скопје.

Караулов Ю. Н. (1987), *Русский язык и языковая личность*, Москва, Наука.

Конески Бл.(1982), *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.

Ляпон М.В. (1989), *Оценочная ситуация словесное само моделирование*, *Язык и личность*, Наука, Москва, 24-34.

Пипер, Пр., Драгићевић Р., Стефановић М. (2005), *Асоцијативни речник српског језика*, Београд.

Ристић С., Радић-Дугоњић М. (1999), *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*, Београд.

Wierzbicka A. (1991), *Cross-Cultural Pragmatics, The Semantics of Human Interaction*, Trends in Linguistics, Studies and Monographs 53, ed. Werner Winter, Berlin - New York.

Толковен речник на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик, (2003-2011) , Скопје, т. 1-5.

Snežana Venovska-Antevska, Biljana Malenko
Linguistic and Cultural Aspects through the Associative Method in South Slavic Languages
 (Summary)

Researches in cognitive linguistics imposed the question how much we should consider all other factors apart from the traditional ones in order to connect the theory and its applicability in particular situations. The need to deepen the researches of the associative relations in general and in particular semantic parts, and to connect the influence of the mental lexis which is built by the person, through the circumstances which will trigger parts of this lexis in order to demonstrate a higher level, is encouraged by the possibility which such researches offer. Through polls of associatives (* a term used by the authors in Macedonian language) of stimuli from the lexis we can see what kind of notion and which terms occur instigated by stimuli. 32 stimuli have been taken into consideration and a structural-semantic analysis of samples in the Macedonian, Serbian and Bulgarian language was carried out.

Key words: associatives, associative field, stimulus, reaction, cognitive grammar, Macedonian language

Максим Каранфиловски

811.163.3:811.16

Original scientific paper/Изворен научен труд

ГЛАГОЛСКИОТ ВИД ВО НЕГИРАНИТЕ ФОРМИ НА ИМПЕРАТИВОТ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И ВО ДРУГИТЕ СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ

Клучни зборови: императив, негација, македонски јазик, словенски јазичи

Негативна форма на императивот или негиран императив во современиот македонски јазик се прави со негацијата *не* која вообичаено се јавува пред глаголите од несвршен вид, а во посебни случаи се употребува и со глаголи од свршен вид. Другата можност за образување негиран императив е со синтаксичката конструкција *немој, немојте + да + глагол* од несвршен или свршен вид. Притоа основното значење на негираниот императив во македонскиот јазик, како и во другите словенски јазичи, е искажувањето забрана, т.е. прохибитив. Употребата на свршен вид со негиран императив ја претвора забраната во застрашување, заканување или предупредување на неповолни реакции или последици за оној кому му е упатена таквата порака. – *Не појди, ако смееш! Ај, не појди, на ќе видиш што ќе те снајде!*

За состојбите со негираниот императив во современиот македонски јазик пишувае Блаже Конески и Кирил Конески. Според нив бројот на свршените глаголи што се употребуваат со негиран императив е

прилично ограничен и се сведува главно на неколку глаголи кои се јавуваат во ваков контекст: *даде, убие, биде, рече, умре, стапи, изгори се, набодни, стори итн.* Некои од овие глаголи можат и речиси целосно да се лексикализираат, како на пр. *Не дај божје/недај божје/недајбожје* со значење искажување желба да не се случи нешто лошо, несакано, непожелно: *Не дај божје да се разболиш, тешко тебе!* Некои од овие глаголи влегуваат во состави на некои фразеолошки изрази или пословици: *не речи двапати, не умри магаре до зелена трева.* Во сите вакви случаи не се работи за чист императив туку за нијансирано предупредување или искажување желба да не дојде до несакано дејство. Некои вакви пословици имаат и чисто прохибитивно значење како на пример пословицата: *„Не стори, да не најдеш“* или *„Во здрава нога трн не набодни си“.*

Во својата „Граматика на македонскиот литературен јазик“ Блаже Конески дава примери со употреба на свршени глаголи во

негиран императив со кои, всушност, се добива ефект или значење на застрашување на соговорникот: *Ајде не земи го, па ќе видиш што ќе ти направам!- Не дојди, па ќе видиш што те чека!* (Б.Конески, 416). Стилистичката мотивираност на ваквите изрази е мошне силна и со нив се искажува зголемен ефект на застрашувањето во однос на истото значење искажано само со услов: *Ако не го земеш, ќе видиш што ќе ти направам!- Ако не дојдеш, ќе видиш што те чека!* И во овие случаи сметам дека стилистичката вредност на ваквите реченици е поголема од онаа на обичните условни реченици и дека поради тоа тие се потенцијално мошне интересни за сите оние кои сакаат со својот исказ да постигнат посилен ефект од оној што им го нуди обичната условна реченица.

Слична е ситуацијата и со примерите од типот: *Цело лето ти работи, па ти не плати му(ако можеш)*(К.Конески 1972, 129). И во ваквите случаи значењето на пораката е дека, всушност, мора да се реира позитивно, т.е. на работникот мора да му се плати, не може да не му се плати.

Интересна е можноста со негиран императив да се изразува последица како резултат на причина соопштена во друга реченица, но која редоследно се јавува како претходна на реченицата со негираниот императив, иако не секогаш редоследот мора да биде таков, односно може да биде и обратен. Според К.Конески (1972,130) причината искажана во едната реченица означува еден вид непослушност, неизвршување на дејство кое говорителот го смета за природно, потребно, т.е. има позитивен став кон него и оттука

произлегува последицата која како мерка и заклучок се содржи во реченицата со негиран императив: *Го учиш да биде човек, тоа нејќе да те чуе. А сега не измавај го!* Или во примерот со обратен редослед: *Ајде не удри го ако можеш, кога стопати да му речеш не те послушува!*(К.Конески 1972,130). Јасно е дека и во ваквите ситуации значењето на негираниот императив во суштина е позитивно и означува неминовност на извршувањето на наведеното дејствие. Ваквата обратна поставеност на значењата искажани со императивните форми не е необична појава во македонскиот јазик и е мошне ефектна за стилски нијансирања во текстовите: *ела помини* (со значење на *не поминувај* или *не можеш да поминеш*) и *ела не пушти* (со значење дека не е реално, не е можно да не се пушти)(К.Конески 1972,131). Јасно е дека во ваквите случаи голема улога игра и контекстот за да може правилно да се сфати играта на и со зборовите и на граматичките форми.

Формите на негираниот императив се употребуваат и во искази со кои се искажува некакво предупредување или опомена, потсетување на соговорникот. К.Конески (1972,131) смета дека ваквата употреба на негираниот императив од свршени глаголи не е обична во македонскиот јазик, иако наведува примери од делата на К.Чашуле: *Не заборавете, ако дозволите – јас бев испраќан на два пати на највисоки политички училишта? – Сокријте го нејзиниот труп и не дозволете никој да разбере дека си ги пресекала вените.* (К.Конески 1972,131).

Негираниот императив мошне често се употребува во јазикот на дневниот печат и тоа најмногу во текстовите на рекламите и огласите, во разни написи со совети од најразличен вид или текстови кои содржат некакви упатства и препораки или предупредувања. Таков карактер (кратки совети, препораки и предупредувања) имаат и текстовите во хороскопите објавувани во дневниот и во ревијалниот периодичен печат.

Вакви текстови се среќаваат како во македонскиот јазик така и во сите други словенски јазици. Тоа е основната и главна карактеристика на ваквите текстови во сите словенски јазици. Во тој поглед меѓу нив нема поголеми разлики. Па сепак, дури и со лесно читање и без подлабоки анализи може да се забележат извесни разлики меѓу словенските јазици во поглед на присутноста на формите со негиран императив во текстовите со ваков карактер.

Во македонскиот јазик во текстовите на рекламните објави во печатот прилично често се употребуваат императивните форми. Со малку намалена честота се употребуваат и формите со негиран императив. Таквите пораки во себе содржат обично **совет или препорака**: **Не ја пропуштајте** можноста! **Не пропуштајте ја** можноста да освоите вредни награди со ...; **Започнаа летните попусти во...** **Не пропуштајте!** Сега **не брзајте**, извадете документи кога Вам Ви одговара! **Не дозволувај** да те возат...; **За одмор без проблем – не одете** без синопен; **Не чекај**, твојот иден најдобар пријател те очекува во еден од нашите салони.; **И не заборавајте**, зборувате за 0 ден./мин. во мрежата на...; **Доколку знаете или пак се**

сомневате во постоењето на нелиценцирани компјутерски програми во вашата фирма, не дозволувајте таа „дупка“ во вашето работење да се прошири до степенот да ве остави вас и вашата фирма „боси“.

Советите и препораките се мошне чести во написите кои содржат популарни здравствени совети: **Не казнувајте се** поради малото уживање во колачот...; **Не уништувајте ме**, ве молам! **Не шокирајте го** организмот.; **Не пијте** лекови на своја рака. Пораките со најразлични совети или препораки се среќаваат и во текстовите во дневниот печат или во ревијалните модни списанија. Можат да се однесуваат на совети упатени до младите, а може да се однесуваат и на сите возрасни групи: **Не лепете ја** чантата за уво секогаш кога ќе слушнете дека звони телефон.; **Не трчајте** по гезвето секогаш кога ќе се случи нешто непријатно.; **Не излегувајте** на места каде што навистина можете да си го слушнете сопствениот глас.; „**Не излегувај** со мокра коса, ќе настинеш.“ - **Практикувајте ја** фразата, но **не кажувајте ја** на глас.; **Наместо да љубоморите, не пијте, не пушете и работете повеќе.**; **Не оставајте** впечаток дека сте отсутни од домот.; **Никогаш не праќајте** ваша слика (или нешто друго) некому преку е-пошта, освен ако вашите родители не го одобрат тоа.; **Избори се!** **Не молчи!**; **Не занимавај се** со политика: **Спиј, работи, молчи и јади.**; Некои пораки имаат карактер на **повик или потсетување**: **Не заборавајте** да ја пополните вашата **ГОДИШНА ДАНОЧНА ПРИЈАВА** (образец „ПДД-ГДП“). Понекогаш негиран императив може да се најде и во насловот на некоја

книга: „*Не губете ги нервите поради ситниците во љубовта*“.

Негиран императив има и во текстовите со предупредувања отпечатени на кутиите со цигари: *Заштитете ги децата: не дозволувајте да вдишуваат чад*. Пораки со совети кои можат да имаат и карактер на предупредување може да се сретнат и во друг тип текстови во дневниот печат: *Не ги вознемирувај граѓаните; Не ме вади од памет.; Не кревај паника.; Не очекувајте воодушевување*.

Како што може да се види од наведените примери во сите случаи глаголите употребени во формите на негиран императив се од несвршен вид. Единствениот пример со глагол од свршен вид има во примерот: *Не биди коцкаст, забавата е во кругот!* Меѓутоа и овој глагол во македонскиот јазик, иако во основа се дефинира како свршен, може во определени случаи да се реализира како глагол од несвршен вид. (К.Конески 1972,121). Исто така може слободно да се заклучи дека доминантен начин на образување на негацијата е со едноставно додавање на *не* пред глаголот. Другиот начин на образување негиран императив со *немој* или *немојте* е многу поредок: *Немојте да судите, порача Јелена Јованова*.

Во текстовите на хороскопите објавувани во дневниот и во ревијалниот печат мошне често се употребуваат формите на давање совети или препораки, а нешто поретко и предупредувања. Таквите совети, препораки или предупредувања често се изразуваат преку императивните форми како во нивната позитивна така и во нивната негативна форма. Негираниот императив е

практично една од вообичаените форми на изразување содржини со карактер на совет, препорака или предупредување: *Не претерувајте со премногу работа, одвојте малку време за прошетка и релаксација со саканата личност; Не драматизирајте. Работите полека ќе си дојдат на свое место; Не консумирајте ладни напивки.; Не дозволувајте моменталната ситуација да ве извади од колосек и да ви ја разниша самодовербата; Не заморувајте се со семејните проблеми...; Ако почетокот не ве радува многу, не губете трпение и верба;...Не надевајте се многу на романтични вечери и сентименталности; Не обидувајте се да ја подобрите состојбата на нелегален начин;...Не чекајте до последниот момент...; Не се тревожете на приговорите на семејството; Не се задоволувајте со второ место...; Не двоумете се да побарате помош... Не бидете многу строги кон себе*.

За разлика од другите текстови во хороскопските текстови многу почесто се среќаваат примери на негиран императив со формите *немој*, *немојте*: *Немојте да дозволите тоа да се одрази на вашиот однос со соработниците; Немојте да паничите, бидејќи стравот може само да ве блокира; Немојте премногу да се оптоварувате; Немојте тврдоглаво да ја комплицирате работата; Немојте да го менувате мислењето; Немојте да бидете изненадени; Немојте да предвидуваат неизвесни ситуации...; Немојте да влегувате во конфликти со вашиот партнер; Немојте да се нервирате; Немојте да заборавете на насмевката; Немојте да се зачудите кога околината ќе почне да ве озборува и да ве избегнува; Немојте да се испровоцирате...* Од наведе-

ните избрани примери може лесно да се заклучи дека во ваквите примери се можни и двата вида, што е и очекувано со оглед на практиката во современиот македонски литературен јазик (К.Конески 1974,164). Во поглед на значењата се среќаваат веќе спомнатите значења на совети, препораки и предупредувања..

Во бугарскиот јазик во текстовите со сличен карактер во кои се искажува некаков совет, препорака или предупредување исто така честа е употребата на негиран императив: **Не се притеснявајте** да повикате *стюардесите и стјуардите...*; **Не пушете** в *тоалетните, които са оборудвани с датчици за дим*; **Не се согласвајте** да пренасяте *чужд багаж*; **Не оставајте** багажа си без *надзор*; **Не прекалвајте** с *тежката храна и не пийте тврде много алкохол или кафе вечерта преди полета*; **Не се поддавајте!** Слично е и во текстовите на хороскопите, во кои императивните форми со значење на совет, препорака или предупредување се мошне чести и тоа како позитивната така и негираната форма на императивот. Фреквентноста на негираните форми е малку помала, но употребата, сепак, покажува голема фреквентност и на негираниот императив: **Не давајте** *съвети и не оказвајте подкрепа*; **Не пренебрегвајте** *никакъв въпрос*; **Не се поддавајте** на *изкушението*; **Не предприемајте** *емоционални постъпки*; **Не насилвајте** *събитията*; **Не се опитвајте** да *флиртувате*; **Не се увличајте** по *химери и фантазии*; **Не раздавајте** *справедливост*; **Не се лишавајте** от *радостта да върнете на близки хора куража за работа*; **Не изпускајте** от

поглед дори и малките детали; **Не допускајте** *разочарование*; **Не се затва-рјајте**.

Од собраниот материјал од дневниот печат и од други изданија може да се заклучи дека и во бугарскиот јазик во негираниот императив доминантно е присутна основната форма на негиран императив. Што се однесува на изборот на глаголскиот вид може да се забележи апсолутна доминација на несвршениот вид.

За разлика од македонскиот и бугарскиот јазик во српскиот јазик сликата на употребата на негираниот императив во истородни текстови веќе е нешто поинаква: **Маме, не паничите!**; **Не пропуштете** *пет нових прича*; **Не пропуштете** *прилику да обрадујете своју породицу*... Примерите од хороскопските текстови покажуваат исто така поинаква слика во однос на македонскиот и бугарскиот јазик: **Не дозвољавајте** да вас *други у било чему спутавају*; **Не ослањајте се** на *подршку других*; **Не одлажте** *решавање правих и имовинских питања*; **Не форсирајте** *развој ситуације...*; **Не намећите** *своје мишљење ауторитативно*; **Не устручавајте се** да, на *време, тражите оно што желите*; **Не одустајте** од *реализације започетих послова*; **Не улазите** у *разговор о прошлости*; **Не будите** *превише захтевни*; **Не дозволите** да вас *савлада осећај меланхолије и инфериорности*. Како што се гледа од примерите, во српскиот јазик веќе се појавуваат примери и со свршен вид. Прашањето за нивната фреквентност треба да се истражува врз поголем корпус, но она што и вака може да се констатира е дека употребата на свршениот вид во ваквите конструкции е

можна и дека тоа не е воопшто некаква случајност.

Во хрватскиот јазик, според собраниот материјал, негираниот императив има поголема фреквенција: *Ne zaboravite usne, dlanove i stopala; Ne odgađaj užitak dođi po dobitak; Ne uzimajte droge i ne pretjerujte s alkoholom; Ne upuštajte se u takvo što pod pritiskom; Ne uliječite naslijepo u situaciju; Zato ne zaboravite u kofere staviti proizvode...; Ne trošite snagu...; Ne razmišljaj o svom tempu; Ne pritišćite – opustite jezik...; Za najbolju cijenu ne trebate se odreći kvalitete!*

Впечатливо е за материјалот собран од хрватските весници, неделници и ревији релативно почестото присуство на примери со свршен вид. Можеби тоа е случајност, но можеби и не е. За нас, засега, тоа е само сигнал дека на ова прашање треба да му се обрне дополнително внимание и поопсежно истражување: *Ne propusti akciju 24 sata i tiska ususret derbija! Ne propustite obiteljske novine; Ne dopustite mu da se zaigra;*

Најзападниот јужнословенски јазик, словенечкиот, покажува поинаква слика во однос на другите јужнословенски јазици: *Ne dotikajte se mojih nožev; Ne ustavite se pred odenki, ki jih niste vajeni; Ne spreglejte svetovnih trendov!; Ne zamudite predstav na Mali sceni MGL; Ko izgubite ključe, ne izgubite glave; Ne prezrite! Ne prodajte se!* Од наведените примери може лесно да се заклучи дека во словенечкиот јазик доминира употребата на свршениот вид од глаголите во нивната негирана императивна форма. Во текстовите на хороскопите во словенечкиот јазик исто така е честа употребата на негираниот императив со истите значења на

препорака, совет или предупредување: *Prihodnji teden raje ne jemljite vajeti v roke v vsakem trenutku...; Ne prelagajte slabega počutja in negativizma na druge ljudi; Ne izgubite boja sedaj...; Ne čudite se! Ne zamudite priložnosti obuditve preteklih prijateljskih odnosov.* Во поглед на употребата на глаголскиот вид соодносот меѓу свршениот и несвршениот вид и овде е во полза на свршениот вид до тој степен што дури може да се зборува и за доминантна употреба на свршениот вид.

Материјалите собрани од словачки извори покажуваат прилично честа употреба на формите на негираниот императив со познатото значење давање совет, препорака или предупредување: *Nezabúdajte na základné zásady používania kariet; Nenechajte svoje oči starnúť; Nepodceňujte neutichajúcu bolesť vášho podbrušia; Nepremeškajte 20% zľavu na predplatnom; Neprehliadnite detaily!; Nebojte sa lekára; Neplat' viac!; Netrpte!; Nebud'te sivou myškou letnych nocí!; Ak máte viac kariet, nedržte ich na jednom mieste.; Nezverejňujte číslo karty.* Во текстовите на хороскопите и во словачкиот јазик, како и во другите словенски јазици, негираниот императив е застапен мошне често: *Spoliehajte sa sám na seba, no nezabudnite počúvať, čo vraví na situáciu...; Nezahrávajte sa s citmi niekoho, komu na vás záleží.; Nezľaknite sa, ak nepôjde sprvu všetko ľahko. Nevzdávajte sa, zachovajte pokoj.; Nepreceňujte sa zdravotne ani pracovne.; Neuverte tomu, že jeho láska je samozrejmosť.; Nenalet'te podvodníkov...; Neprežeňte to s ospevovaním novej situácie...; Neriad'te sa jej prvou reakciou...; Nesnažte sa byť vždy dokonalé.; Nedajte sa zatiahnuť do zbytočných*

rizik... Од наведените примери собрани од словачкиот печат може лесно да се заклучи дека двата вида се практично во рамноправна употреба. За да се определи попрецизно нивната честота и да се утврди евентуална доминација на едниот вид неопходно е истражување врз поголем корпус примери.

Во чешкиот јазик негираните императивни форми се исто така чести во текстовите на медиумите со рекламен и советодавен карактер, како и во текстовите на хороскопите кои исто така содржат совети, препораки и предупредувања: *Nevypínejte terminály...*; *Neváhejte, již prodáno 45% bytů...*; *Nezapomeňte!* Во текстовите на хороскопите ваквите форми се мошне чести и во тој поглед чешкиот јазик не се разликува од другите словенски јазици: *Nebojte se ostřejších střetů;* *Nesnažte se něčeho dosáhnout hned a za každou cenu. Nespoléhejte jen na šťastnou náhodu...*; *Netrhejte žádnou smlouvu, nerušte uzavřené dohody;* *Nehrňte se bezhlavě do něčeho, o čem toho moc nevíte;* *Neplývejte časem a penězi...*; *Ve všedních dnech nelítujte času ztraceného běháním po úřadech...*; *Když něco chcete, nestyďte se vyjádřit to nahlas;* *Sny nepodceňujte, předtuchy neumlčujte.* Наведените примери од чешкиот јазик покажуваат дека е можна употребата и на двата вида, но со изразита доминација на несвршениот вид. Се разбира дека и во овој случај е неопходен поголем корпус од анализирани примери за да може да се изведе попрецизен заклучок.

Полските весници и ревијални изданија даваат мошне богат материјал со примери во императив меѓу кои има и многу примери со негиран императив, иако тие се нешто поретки од обичниот императив.

Карактерот на императивните форми е ист како и во другите словенски јазици, т.е. содржински тие содржат совет, препорака или предупредување: *Nie trać głowy! Nie licz już na bezkarność...*; *Nie zapominaj o nakryciu głowy;* *Nie wyrzucaj starej nawigacji;* *Nie dźwigaj ciężkich zakupów;* *Nie idź na kompromis;* *Nie podniecaj się ...;* *Nie marnuj czasu w kolejkach;* *Nie zmarnuj swojego 1%.* Според очекувањата негираниот имперфект и во полските хороскопи мошне често се користи при искажувањето порака со совет, препорака или предупредување: *Uważaj na sprawy zawodowe – nie odkładaj tych ważnych na potem;* *Nie nadużywaj kawy ani alkoholu;* *Teraz nie szukaj na siłę nowych znajomych;* *Nie martw się o stan swoich finansów;* *Nie wygłaszaj nieprzemyślanych opinii;* *Nie bój się odważnych decyzji;* *Nie próbuj ich unikać, ale zmierz się z nimi;* *Mimo wszystko nie pracuj ponad własne siły;* *Nie bądź jako pies.* Како што се гледа од наведените примери во полскиот јазик се можни и двата вида во формите на негираниот императив. Корпусот на анализирани примери е, сепак, релативно мал и не овозможува изведување попрецизни заклучоци во врска со зачестеноста на ваквите примери. Сепак, може да се забележи дека несвршениот вид е далеку почесто во употреба во споредба со свршениот вид.

Како и во другите словенски јазици примерите со негиран императив во ваков вид текстови е честа појава и во рускиот јазик. Нивниот карактер по својата содржина е исто така истоветен како и во другите анализирани словенски јазици и вообичаено искажува некаков совет, препорака или предупредување: *He niuume список продуктов на*

бумаге...; Если болезнь норовит вас свалить – не сдавайтесь, вовремя к врачу обращайтесь; Не спасайте – любите; Обращайтесь, не стесняйтесь! Не горюй! Не удивляйтесь! Не переплачивайте за лекарства!!! Не упускайте возможности совершать покупки...; Не будьте спящую собаку; Не пользуйтесь в номере...; Не забывают выключить телевизор; Не бросайте сигареты...; Не курите в постели – это опасно; Не оставляйте без присмотра...; Никогда не накрывайте включенные торшеры...; Не поддавайтесь панике! Не будьте слепы! Не забудьте максимально подробно и разборчиво указать свой адрес. Од наведените примери од текстовите употребени во разни реклами, упатства, советодавни написи и др. може да се види дека во рускиот јазик се употребуваат и двата вида, со тоа што несвршениот вид доминира по својата честота, за разлика од свршениот вид кој е многу поретко употребуван.

Во текстовите на хороскопите во рускиот печат исто така се појавуваат приличен број од примери со негиран императив: *Поэтому не упускайте возможности...; Только не перестарайтесь с экспериментами; Но не пытайтесь добиться этого посредством давления на партнера; Не стесняйтесь обращаться к ним за помощью; Ни в коем случае не останавливайтесь на полпути; В мае не делайте серьезных косметических процедур; Если делаете ставку на спортзал, не перегружайте спину...; Не задевайте слабаков; Не отказывайтесь от новых проектов; Не доверяйте заманчивым предложениям; Не принимайте в одиночку*

решения о покупках; Не пропустите выгодный контракт. Анализираниите примери го потврдуваат заклучокот наведен погоре дека во рускиот јазик доминантен е несвршениот вид во ваков контекст и со ваково значење.

Од направената анализа може да се заклучи дека во словенските јазици во ваков контекст и со значење давање некаков совет, препорака или предупрадување, практично доминантен е несвршениот вид. Сепак, меѓу словенските јазици постојат и разлики, особено околу употребата на свршениот вид во негираниот императив. Ако почнеме од македонскиот јазик во кој доминантен е невршениот вид додека свршениот е практично исклучен, а двата вида се појавуваат почесто кај формите на негираниот императив образувани со **немој, немојте**, ќе видиме дека во бугарскиот јазик имаме речиси идентична ситуација со доминација на несвршениот вид. Меѓу јужнословенските јазици веќе во српскиот јазик се појавува употреба на свршениот вид, иако доминантен е несвршениот вид. Употребата на свршениот вид се зголемува во хрватскиот јазик, а најголема и практично доминантна е во најзападниот јужнословенски јазик, во словенечкиот.

Меѓу западнословенските јазици се изделува словачкиот јазик во кој двата вида се во рамноправна употреба. За разлика од него во чешкиот и во полскиот јазик во употреба се двата вида, но сепак со доминантна употреба на несвршениот вид. Слична е и состојбата во рускиот јазик кај источнословенските јазици, т.е. во употреба се двата вида, но со изразита доминација на несвршениот вид.

Литература:

- Конески, Блаже: *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје 1967
- Конески, Кирил: Значењата на императивот во македонскиот јазик, *Македонски јазик XXIV*, 1973, стр.131- 156; *Македонски јазик XXV*, 1974, стр.145 – 167.
- Конески, Кирил: Употребата на негиран императив од перфективни глаголи во македонскиот јазик, *Македонски јазик XXIII*, 1972, стр.117 – 132.
- Каранфиловски, Максим: Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во другите словенски јазици, МАНУ, *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10-16 септември 2008*, Скопје 2008, (стр.546), стр.155-164.
- Benacchio, Rosanna: *Употребление глагольного вида в утвердительных формах императива в славянских языках: сопоставительный анализ*. Padova 2005, s. 111.

Максим Каранфиловски
Вид глагола в отрицательных формах императива в македонском языке и в
других славянских языках
(Резюме)

В **македонском языке** в отрицательных формах императива в текстах со значением советовать, рекомендовать или предупреждать в основном употребляется несовершенный вид. То же самое наблюдается и в **болгарском языке**. Уже в **сербском и в хорватском языках** заметно увеличение употребления форм императива в совершенном виде сохраняя при этом доминантное употребление несовершенного вида. Подобное положение с доминацией несовершенного вида при увеличенном употреблении отрицательных форм императива наблюдается в **чешском, польском и в русском языках**.

В отличие от них в **словацком языке** оба вида в подобных текстах употребляются почти равноправно. Единственно в **словенском языке** замечается доминация совершенного вида в отрицательных формах императива в текстах со схожим значением.

Key words: imperativ, negation, Macedonian language, Slavic languages

Мишел Павловски

821.163.3-31.09

Original scientific paper/Изворен научен труд

ФИЛОЗОФСКИТЕ НИШКИ НА ГОЦЕ СМИЛЕВСКИ ВО РАЗГОВОР СО СПИНОЗА

Клучни зборови: Смилевски, Спиноза, филозофија, Бог, култура

Романот *Разговор со Спиноза* на Гоце Смилевски, заедно со романот *Заклученото тело на Лу* од Оливера Корвезировска во македонската литература доаѓаат да означат една нова тенденција која се надврзува на светскиот тренд на ре-имагинирање на биографиите на историските личности. Ако во областа на филмската индустрија овој тренд го донесе на сцена *бајопикот* кој главно се однесува на животот на славните или заборавените уметници, „литературниот бајопик“ ги донесе на сцена животите на помалку или повеќе познатите филозофи.

Оттука и прашањето од каде ваквата тенденција во светот воопшто и зошто, ако го имаме во предвид романот што нè интересира, авторот Гоце Смилевски се решава токму за разговор со еден филозоф од 17. век кој имал еврејски корени и живеел во Холандија, а згора на сè бил екскомунициран од својата заедница, значи, културно, временски и

просторно оддалечен од она што го поимаме како македонска современост?

Генерално, одговорот прашањата, видени од наш аспект, би гласел: името на Спиноза се поврзува со денес актуелниот и во македонската средина многу цитиран филозоф Жил Делез, кој, во писмото до својот англиски преведувач, Спиноза го нарече „принц на филозофите“ и прв „модерен материјалистички“ филозоф. (Deleuze 11)

Не треба да се заборава и дека, според многумина, делото на Спиноза е последното латинско ремек-дело кое реферира на концептите на средновековната филозофија, но, истовремено, е и првото кое се свртува против истата таа филозофија и однатре ја деструира. Овој чин на субверзија е компатибилен со современата, пред сè културолошка, теорија, па не зачудува фактот дека интересот на авторот Смилевски, кој и самиот е информиран од оваа теорија, ќе се фокусира и надврзе на делото на Спиноза.

И додатно: имајќи ја предвид токму современата теоретска мисла или она што Бенет го нарекува „знаење на реформаторите“, можно е да се изведат допирни точки меѓу учењето на Спиноза и актуелната состојба во теоријата. На таквата можност упатува и биографијата на Спиноза. Неговата состојба на еден вид прогонет човек и човек кој го напуштил својот дом, (фактите од животот на Спиноза говорат дека тој на 23 години е екскомунициран од еврејската заедница, а подоцна и Католичката црква ги стави неговите книги во *Index Librorum Prohibitorum*, *Индексот на забранети книги*) многу наликува на современите емигранти, преселници и номади. Со чинот на екскомуникација, Спиноза е, дефинитивно (и формално!), отпадник од официјалната норма. Од таа позиција тој делува и пишува, и токму таа позиција го прави интересен за денешното промислување на светот. Затоа, не зачудува што на холанскиот Евреј и изработувач на леќи се навраќаат и Лесинг, Хердер, и Гете, преку Ниче, сè до Жил Делез, Витгенштајн, Антонио Негри... Индикативен е и податокот дека последниов се занимава со делото на Спиноза за време на неговото издржување на затворската казна (Negri and Hardt xxiii) кон крајот на седумдесеттите и почетокот на осумдесеттите години од минатиот век, кога и настанува неговата книга *Аномалијата на дивјакот: моќта на метафизиката и политиката на Спиноза*, (Negri) објавена 1981 година, еден вид предлошка на книгата објавена во 2004 год. *Субверзивниот Спиноза: (не) современи варијации*. (Negri and Giancotti) Ако се имаат предвид овие претпоставки, а се знае дека марксистичката филозофија е

исклучително влијателна за културолошките студии, не изненадува фактот дека и Маркс и подоцнежните реформатори на марксизмот Алтисер и Грамши, ќе посветат внимание на Спиноза. Спиноза не го остава рамнодушен и Витгенштајн. Тој англискиот превод на „Logisch-philosophische Abhandlung“ (Wittgenstein, Russell, and Feigl) го насловува „Tractatus Logico-Philosophicus“, јасна алузија на Спинозиниот „Tractatus Theologico-Politicus“. Впрочем и структурата на книгата потсетува на структурата на „Етиката“ на Спиноза. Патем, и книгата на австрискиот филозоф е напишана делумно во заробеништво. Конечно, ако го парафразираме Хегел дека или си спинозист или воопшто не си филозоф, (Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, Haldane, and Simson vol. 3, 283) ќе речеме дека секој што сака да „работи“ со филозофијата, мора, барем во општи црти да биде запознаен со делото на Спиноза.

Сепак, зошто токму Спиноза? Можеби одговорот ќе го најдеме во посочувањата на Соња Стојменска-Елзесер (Стојменска-Елзесер) на поимот „културна икона“ на Светлана Слапшак, која вели: „Контекстуализираното значење *икона* е само едно од многуте значења што го има грчкиот збор ΕΙΚΟΝ: тој ги означува сликата и претставата заедно, содржината и описот, поимот и неговото асоцијативно окружување. Иконата не е исто што и симболот бидејќи нема преносно на значењата: напротив, иконата ги концентрира значењата.“ (Слапшак)

Или повеќе во она што го наведува самиот автор во обид да одговори на прашањето: Зошто Спиноза? т.е. дека пишува „заради неговата (и не само неговата)

осаменост“ Или заради „неговиот живот: отфрлениот мудрец кому Евреите не му се приближуваат, и кој живее брусејки леќи“ (Смилевски) т.е. заради личната преокупација на авторот со состојбата на мигрантите кои никаде не се дома, па токму затоа се чувствуваат и отфрлени и осамени. Или можеби зошто и „дома“ сме странци - повторно отфрлени и осамени? Или затоа што светот поделен на тело и дух, вистина и лага, факција и фикција, маж и жена, разум и чувства, вечност и минливост, бескрајност и ограниченост е само начин за создавање на хиерархии кои како последица креираат доминантни и маргинализирани: луѓе, вредности, естетики, нарации... Во афтореференцијалниот поговор на романот Смилевски вели:

Да, тоа е она што би го заинтересирал и еден романсиер, а не само еден философ - не супстанцијата, не вечните нешта, туку ограничените, минливи модуси. Поедноставно речено - ние самите, и она што нè окружува. Само што, заради различната природа на филозофијата и литературата, философот (во случајов Делез) се интересира за ограничените модуси кај Спиноза заради "видување во супстанцијата подрачје на иманенција во кое ограничените модуси дејствуваат", а пак романсиерот го интересира толкувањето на философот Спиноза на ограничените модуси затоа што преку тоа толкување се изразува човекот Спиноза. А човекот Спиноза, судејќи

според тоа што го рекол филозофот Спиноза, го вртел погледот од она што е огранично и минливо. Според она што Спиноза го запишал, би можеле да веруваме дека станува збор за едно обстрастено битие, водено од разумот по една мазна (и прилично здодевна) патека на постоењето. Но, не е сè така "мазно" ниту на страниците од неговите книги. Како што Делез забележува во една друга своја книга во која одново го испитува учењето на Бенто-Барух-Бенедиктус. (Смилевски)

Или сето тоа заедно?

И се чини дека сето тоа Смилевски го поставува за да одговори на прашањето: Каде е среќата, во мигот или во вечноста, во разумот или во страста? Или што го чини она што го надминува очајот? Или можно ли е нивното раздвојување или сепак е посоодветно е да се мислат не како процеси кои стојат на двата краја од една линија, ниту како паралелни, одвоени текови, туку како вкрстени патишта во различни мигови од животот? Паралелноста постои само во толкувањето на филозофските размисли на Спиноза, што ја потврдува идејата на авторот дека или/или позициите се културно конструирани. Како што истакнува самиот Гоце Смилевски, толкувајќи го Делез: „Делез неа (се мисли на паралелноста) ја наоѓа и во филозофијата на Спиноза, како епистемолошка и онтолошка. Епистемолошкиот паралелизам, вели Делез, се воспоставува меѓу идејата и нејзиниот објект, додека пак онтолошкиот паралелизам се остварува меѓу

сите модуси кои се разлучуваат во атрибутот.“ (Смилевски)

„Паралелноста“ за која зборува Гоце Смилевски, односно, јасното разграничување меѓу филозофот Спиноза и човекот Бенто-Барух-Бенедиктус, остава можност за избор. Избор на авторот на романот, или пак на читателот кој треба да го впише своето име во празниот простор. Односно, малку, но сепак, да стане автор.

Супстанцата е во основа на Универзумот, вели Спиноза, односно супстанцата е „она што постои во себе и што се спознава преку себе, т.е. она чиј концепт нема потреба од концепт за друга ствар“ (Spinoza and Curley 81). Супстанцата постои сама, таа е се она што постои. Спиноза не ја дели супстанцата од Бога и Природата. (Spinoza and Curley XVII) Бог не е некакво суштество во традиционалното религиозно промислување на Бога, туку „апсолутно бескрајно суштество, односно, субстанца која се состои од бескрајно многу атрибути.“ (Spinoza and Curley 85) Имено овој став е „радикална опозиција на целата јудео-христијанска традиција.“ (Craig 8241) Основните филозофски ставови на Спиноза, Гоце Смилевски ги определува вака:

Секое траење има свој крај. Вечни се единствено супстанцијата, есенциите и атрибутите.

Супстанцијата е она што во себе е, и што со помош на себе се сфаќа. Оваа супстанција е Бог - битие апсолутно бескрајно, супстанција која се состои од бескрајно многу атрибути, од кои секој ја

изразува вечната и бескрајна суштина. Супстанцијата е еднаква на Бог, Бог е еднаков на супстанцијата; надвор од Бог нема супстанција, надвор од супстанцијата нема Бог. Значи, постои само една супстанција (Бог), која е причина самата на себе, која ги проникнува сите свои делови, и освен таа супстанција и нејзините состојби и модификации не постои ништо друго во природата на нештата. Супстанцијата има бескрајно многу атрибути, и секој од нив ја изразува есенцијата на супстанцијата. Од бескрајно многуте атрибути ние можеме да спознаеме само два: Мислењето и Протегањето. Овие два атрибути се во постојана поврзаност. Од секој атрибут произлегуваат бескрајно многу модуси, кои се модификации, состојби на супстанцијата; модусите се поединечните нешта низ кои се манифестира супстанцијата, а произлегуваат од атрибутите како што атрибутите произлегуваат од супстанцијата. Се' што произлегува директно од супстанцијата и атрибутите одново е бескрајно и вечно - а такви се и бескрајните и вечни модуси: од атрибутот на Протегањето произлегува модусот на движењето и мирувањето, од атрибутот на Мислењето произлегува модусот на бескрајниот разум, а од средбата на двата атрибута произлегува изгледот на целиот универзум. Бескрајниот и вечен модус на мирувањето и движењето е збир на сите тела, кои се конечни модуси, и во себе ги содржи сите движења и мирувања. Бескрајниот и вечен модус, кој е бескраен разум, ги содржи во себе сите поединечни идеи. Бескрајниот и вечен модус, кој се нарекува изглед на целокупниот универзум, ја содржи

во себе целината на светот, и е збир на законите на односите меѓу минливите и ограничени модуси. Значи, _____, дојдовме до минливите и ограничени модуси, кои за разлика од вечните и бескрајни модуси кои се три на број, ги има безброј - онолку колку што има минливи и ограничени тела на светот. Погледнато преку атрибутот на Протегањето модусите се тела, погледнато преку атрибутот на Мислењето модусите се идеи. Така изгледа падот од совршеното во несовршеното: од супстанцијата настануваат атрибутите, од атрибутите настануваат вечните и бескрајни модуси, од вечните и бескрајни модуси настанува безбројот минливи и ограничени модуси - тела. Совершенство е природата која создава, а тоа се супстанцијата и атрибутите, а несовершенство е природата која е создадена - модусите. Природата која создава може да биде сфатена единствено преку себе самата, создадената природа може да биде сфатена единствено преку супстанцијата.

А колку и да се продолжи тој миг, Клара Марија еден ден ќе мора да ги спушти своите премрзнати прсти од моите образи. Еден ден, не толку долго по тој миг, ќе ги нема ни нејзините прсти, ниту пак моите образи. И затоа само вечноста е достојна да и' го посветиме нашето размислување. (Смилевски 21–22)

Бездруго, авторот на романот, на филозофско рамниште, се движи „паралелно“ со холандскиот филозоф. Мало, сосема мало отстапување: причината за размислување за супстанцата и Бога, атрибутите и модулите е надвор, сосема надвор од строгиот, би рекле

аскетски систем на Спиноза. Причината е несовршениот модус, изразен преку нежните прсти на девојчето на образите на вљубеното момче. Ваквото поставување на „високата“, „елитна“ филозофска мисла, наспроти „баналноста“ на телесниот, невин и краткотраен допир, е убава илустрација на двојноста за која Смилевски зборува во Поговорот на романот:

„Етиката“ е напишана двапати, вели Делез, и таа двојност тече паралелно, но ако е напишана двапати, и ако во едни нејзини делови преовладува разумот, а во други "дисконтинуитетната вулкан-ска линија" која "го изразува сиот бес на срцето", тогаш е напишана од човек кој бил двоен, човек кој бил поделен длабоко во себе, и во кого се бореле разумот и страстите, човек кој живеел во очај заради таквата поделеност. (Смилевски)

И уште:

Токму заради оваа подвоеност на Спиноза (во Етика помеѓу разумот и страстите) се решив на подвоеност на романот на прв и втор дел, од што следеше паралелен однос на сите дефиниции и поставки од "Етиката", кои, како што беа поставувани во првиот, така беа разнишувани во вториот дел. Во првиот дел од романот постои еден Спиноза кој мисли, еден типичен homo intellectualis, кој во вториот дел се претвора во homo sentimentalis; оној кој во првиот дел мисли, во вториот дел чувствува. Ваквата постапка доведе до извесна паралелност и на ликовите на Спиноза и на читателот: она што читателот го

насетува во првиот дел од романот, тоа Спиноза го соопштува во вториот дел. (Смилевски)

Оттука и прашањето како нешто знаеме, а поврзано со ова е и прашањето Што е вистина, а што лага. Или поставено поинаку: Во *Разговор со Спиноза* еден од клучните проблеми е прашањето: Дали до вистинското знаење доаѓаме со помош на разумот или со помош на сетилата. Или, преточено во приказната која ни ја раскажува Смилевски, прашањето е: кое сознание е вистинското: она што го добиваме во приказната каде се раскажуваат настаните поврзани со Карла Марија фон ден Енден или онаа поврзана со Јоан Казеариус?

Во филозофскиот систем на Спиноза постојат три вида на спознание добиени од: случајното искуство и имагинацијата; употребата на заедничките поими и идеите врзани со нив и она од кое се доаѓа преку идејата за атрибутите на Бога проследени со знаењето за суштината на нештата. Преземајќи ја општата идеја на Спиноза дека знаењето е информирано од различни извори, Смилевски неа ја надоградува со воспоставување на можноста за паралелно постоење на различни вистини во зависност од позиционираноста на атрибутите. Оттука еден лик (Јоан или Карла) во себе ги содржат двата краја на бинарните опозиции. Но Смилевски тука не застанува. Тој го поставува и прашањето за односот меѓу различните опозиции (Јоан и Карла сфатени како фигури). Тоа овозможува во приказната на Смилевски оваа идеја да се модифицира со помош на наративните техники: двете приказни кои навидум се идентични ја ставаат на

показ сета сложеност на потрагата по вистината и суштината. Поставени како паралелни, а едновременно повторливи, тие не се двете лица на единствената суштина, туку две можни вистини условени од позиционираноста на погледот. Така Смилевски ја проблематизира тезата на Спиноза дека „вистината е означувач за себе и за она што е лажно“ (Spinoza and Elwes, R. H. M 417), сметајќи дека вистината е условена од знаењето. Или пак кажано со јазикот на ликот Аксипитер Бигл: „под нужно убивање не подразбирал убивање за пари, туку единствено за знаење“, што имплицитно го наметнува заклучокот дека „знаењето е моќ“ со двојни консеквенци: ако е апсолутизирано, станува убиствено оружје; ако е отворено и дијалогично (во Бахтинова смисла) - ја победува осаменоста.

И повторно, зошто Спиноза? Веројатно заради животот! Заради апологија на животот. И заради љубовта како централен *spiritus movens* на животот. Во секој појавен облик. И во оној што ја означува вечноста и во оној што ја означува минливоста. И разумската и непредвидливата, страстната. И вечната, кон Бога/Природата и минливата, кон човекот. Неограничената. Позицијата на авторот, кој иако го отстапува своето место на читателот, е јасна: во бинарно поставениот свет на или/или опции (апсолут, разум, дух, бесконечност или минливост, страст, емоција, сетилност) тој е на страната на „вториот“ пар, не затоа што не го признава првиот, туку затоа што вториот, во културниот систем на Европа е изгонет и означен како непосакуван, срамен. Токму во борбата за „правото“ на вториот пар на егзистенција, Смилевски ќе

напише: колку се слатки овие минливи мигови ... доживеј ја минливоста, Спиноза, дозволи си да те боли минливоста“ (Смилевски) Или, како што посочува Стојменска Елзесер „Интертекстуалната врска со Делез му дозволува на Смилевски да изгради своја интерпретација која се надоградува на синцирот од интерпретации, кои сепак во крајна инстанца се согласуваат во една заедничка фасцинација од животот како врвна максима на мислата на Спиноза, за животот сфатен како радост на постоењето, на создавањето и љубовта, како минлив миг кој самиот по себе е убав и во него треба да се ужива и нему треба да му се радува.“ (Стојменска-Елзесер 95)

Оттука и веројатно жанрот кој Смилевски го избира за својот роман - биографизмот. Според Пол де Ман, биографизмот е „фигура на читање или разбирање која се поврзува со објектот кој недостастува“. (Ман 121) Токму „недостатокот“ или отсуството сфатени во најширока смисла, е предметот за кој зборува романот *Разговор со Спиноза*. Недостаток/отсуство на разбирање и признавање. Недостаток/отсуство на позицијата на Другиот. Недостаток/отсуство на умешност за љубов. *разговор со Спиноза* е токму обид да се надомести недостатокот/отсуството. Како животна филозофија или наративна техника - сеедно. Тој е обид за разбирање, за признавање на Другоста, за афирмација на чувственоста. Другоста во романот на Смилевски е присутна во сите нејзини атрибути, речено со речникот на Спиноза: и како наративна техника преку интертекстуалните игри и на ниво на филозофија преку залагање за

афирмација на телесноста, емоцијата, минливоста, кои во културната матрица на Западна Европа се изгонети, како и преку мотивите на сексуалната другост, осамата и љубовта. Така недостатокот/отсуството станува исполнета желба/присутност како можност за реализација на полнотијата на животот.

Во играта со Другоста, каков што е на пример „упадот“ на филозофијата во книжевноста, се менуваат и филозофијата, и книжевноста, и сознанието и смислата на самиот акт на творење. Во спојот на факцијата и фикцијата, се губат острите гранични линии. Средбата на историски реалниот лик Спиноза со имагинацијата на авторот Смилевски создаваат една „веројатна фикција“ која минатото го доближува до сегашноста, а на македонската книжевна сцена нуди еден нов вид дискурс кој ќе излезе од тесно националната проблематика и македонската книжевност ќе ја воведо во тековите на светското културно делување.

Литература:

- Craig, Edward. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Cornwall: Routledge, 1998.
- Deleuze, Gilles. *Expressionism in philosophy: Spinoza*. New York, Cambridge, Mass: Zone Books; Distributed by MIT Press, 1990.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, Elizabeth S. Haldane, and Frances H. Simson. *Hegel's lectures on the history of philosophy: In three*

- volumes. London: Routledge & Kegan, 1955, rep. 1963.
- Man, Pol d. "Autobiografija kao raz-obličjenje." *Književna kritika* 2 (1988).
- Negri, Antonio. *L'anomalia selvaggia: Saggio su potere e potenza in Baruch Spinoza*. 1a ed. Milano: Feltrinelli, 1981. *Filosofia* 487.
- Negri, Antonio, and Emilia Giancotti. *Spinoza sovversivo: Variazioni in-attuali*. Roma: Pellicani, 1992.
- Negri, Antonio, and Michael Hardt. *Savage anomaly: The power of Spinoza's metaphysics and politics*. [Pbk. ed.]. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991.
- Spinoza, Benedictus d., and E. M. Curley. *A Spinoza reader: The Ethics and other works*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1994.
- Spinoza, Benedictus d., and Elwes, R. H. M. *The chief works of Benedict de Spinoza*. Rev. ed. London: George Bell and Sons, 1891. Print. Bohn's philosophical library.
- Wittgenstein, Ludwig, Bertrand Russell, and Herbert Feigl. *Logisch-Philosophische Abhandlung*. Leipzig: UNESMA, 1921.
- Слапшак, Светлана. *Женски икони на XX век*. Скопје: Темплум, 2003.
- Смилевски, Гоце. *Разговор со Спиноза: роман-пајажина*. Скопје: Дијалог, 2002.
- Стојменска-Елзесер, Соња. "Спиноза и Лу Андреас Саломе како културни икони." *Спектар* 48 (2006).

Mishel Pavlovski
Philosophical Lines in Goce Smilevski's *Conversation with Spinoza*
 (Summary)

Why Goce Smilevski "talk" to a philosopher from 17. Century, philosopher who is cultural, spatial and timely far from what we perceive as Macedonian contemporary culture?

Key words: Smilevski, Spinoza, philosophy, God, culture

Елка Јачева-Улчар

811.163.3'373.21(495.6)

Original scientific paper/Изворен научен труд

ОЈКОНИМИЈАТА НА ВОДЕНСКО, ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА

Клучни зборови: топоними, ојконими, Егејска Македонија

0. Увод

Темата „Ојконимијата на Воденско, Егејска Македонија“ произлегува од работата врз проектот што се работи во Ономастичкото одделение на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ од Скопје, под наслов: „Речник на топонимите од Воденско“, како потпроект од еден долгорочно замислен проект „Речник на топонимите од Егејска Македонија“, во кој треба одделно да бидат обработувани топонимските единици од посебните области кои влегуваат во рамките на макросторосторот Егејска Македонија.

Во Речникот на топонимите од Воденско, во чии рамки влегуваат три околии: Воденската, Еницевардарската и Мегленската, во посебна речничка статија се анализираат топонимите, кои се собрани, запишани и евидентирани во текот на 60-тите и 70-тите години на минатиот век од страна на колеги лингвисти, тогаш вработени во Институтот за македонски јазик, и се чуваат во Картотеката

при Ономастичкото одделение на Институтот. Во врска со овој топонимски материјал интересно е да се забележи дека овие топоними од егејскиот крај на Македонија, кој денеска се наоѓа во рамките на грчката држава, не се собирани на самиот терен, за разлика од 90 проценти од топономастичката граѓа што се наоѓа во Картотеката на ИМЈ. Материјалот од Егејска Македонија е запишуван со анкетање на бегалците од Егејска Македонија, жртви на егзодусот што му се случил на македонскиот народ во текот на Граѓанската војна во Грција од 1946 година. Материјалот е собран, по иницијатива и благодарение на акад. Б. Видоески, кој го поттикнал ова запишување, веројатно, претчувствувајќи дека уште долги години на ред на територијата на Грција нема да можат да се изведуваат теренски истражувања, така како што се одвивале во државните рамки на тогашната Социјалистичка Република Македонија. Во почетокот на оваа 2013 година тричлена екипа, составена од македонски

научници (Убавка Гајдова, Елка Јачева-Улчар и Марија Чичева-Алексиќ) за првпат спроведоа теренски истражувања во траење од само неколку дена во Леринско и Воденско со цел собирање на микротопонимски и дијалектен материјал од самиот терен. Теренското истражување, иако краткотрајно, ни овозможи да добиеме увид во состојбата на микротопонимите во Леринско и Воденско, како и увид во состојбата со практичната употреба на македонскиот јазик во овие некогашни наши краишта, чии говори претставуваат значаен и голем дел од македонскиот дијалектен систем. Теренските истражувања покажаа дека и покрај тоа што имињата на сите села се преименувани и заменети со грчки, на самиот терен и натаму живеат македонските имиња на населените места и на микротопонимите, дури и кај оние говорители, кои, во услови на несистематско изучување на македонскиот јазик, слабо го зборуваат македонскиот јазик. Ваквата констатација за недоволното познавање на македонскиот јазик повеќе се однесува на помладата популација во градовите и во рамничарските села, додека во планинските, како поизолирани и помалку подложени на влијанија, македонскиот говор, сè уште, добро се негува.

1. За преименувањето на топонимите на територијата на Грција со грчки

Како што е познато, словенски топоними на грчка територија се познати од поодамна. Почнувајќи од VI век, многубројни словенски племиња населени во северните делови од Балканскиот Полуостров, потис-

нати од други сродни или несродни племиња, тргнале кон југ и ја зазеле цела континентална Грција сè до Пелопонез. Овие племиња целосно загосподариле со новосоздадената територија и врз урнатините од некогашните антички населби изградиле нови кои ги именувале со свои словенски имиња. Бидејќи не ја познавале старата топонимија, нови словенски имиња добиле не само макротопонимите, туку и микро-топонимите (планини, реки, езера, преслапи, ридови, полиња итн.) добиле нови словенски имиња. Овие имиња перзистирале во својот словенски облик со векови, сè до почетокот на XX век, а некои и денес ја имаат задржано словенската основа, на која е додаден грчки суфикс.

Освен словенски топоними, на територијата на денешна Грција подоцна со разните демографски промени на населението, посебно од XIV век (кога Балканскиот Полуостров, а со тоа и Грција, паѓа под османлиска власт), почнале да се појавуваат и такви со поинакво потекло, како албански, влашки, турски итн. Поради ова, во XIX век, кога била формирана современата грчка држава (1830 год.), на нејзината територија имало голем број ојконими, а и други видови топоними кои не биле со грчко, туку со словенско или друго потекло. Оваа состојба била во целосна спротивност со официјалната државна идеологија на Грција, т.е. со идеологијата на елинизмот, која Грција не ја напуштила ни до денес. Сиве овие топоними биле педантно забележани од повеќе европски научници, а некои од нив оделе и дотаму што сметале дека современите Грци се сосема нов народ кој нема никаква врска со античките. Еден од главните аргументи за ваквите

трврдења на европските научници им биле токму топонимите. Така, на пр., полскиот индоевропеист Збигњев Голомб, со статијата *The language of the first Slavs in Greece: VII-VIII Centuries*, објавена во лингвистичките прилози на МАНУ¹, повикувајќи се на исказот на Константин Порфиригенит дека „се пословенила целата земја (се мисли на Грција) и станала варварска“, а поткрепувајќи го овој факт со студијата за „Историјата на полуостровот Мореа во средниот век“ од Филип Филмераер, кој докажува дека Елините биле сотрени и нивните места ги зафатиле словенските племиња, без, се разбира, да ги заобиколи студиите за словенските ојќноими во Грција на Макс Фасмер (*Die Slaven in Gricheland*, Berlin 1941) и на Фејдон Малингудис (*Studien zu den salvischen Ortsnamen Griechenlands. 1. Slavische Flurnamen aus der messenischen Mani. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1981, nr.3. Mainz*), ќе рече дека модерните Грци биолошки се многу поблиску до Словените одошто до старите Грци. Денешните Грци, вели тој, се само хелинизирани Словени, кои се хелинизирале со примањето на христијанството. Со ваквата констатација, не се согласува академик П. Хр. Илиевски кој во своите „Балканолошки лингвистички студии“, коментирајќи го исказот на Порфиригенит, на едно место ќе рече дека тоа не треба да значи оти грчките области наполно се словенизирале и

дека грчкиот елемент наполно исчезнал, како, што сметаат некои учени, зашто Словените на Пелопонез, навистина, доминирале повеќе од 200 год-ини (од крајот на VI и почетокот на IX век), но грчкиот елемент се одржал во градовите и покрај морскиот брег. И во Македонија, исто така, населението било измешано. Во приморските градови доминирале Грци, а во внатрешноста - Словени, имало и романизирани Илири, Тракијци и др.²

Поради ваквата ситуација, во услови кога грчките топоними биле заменувани со други негрчки, а свесни за значењето на топонимите и за нивната способност да сведочат за нечие етничко простирање на даден простор, грчката држава веднаш почнала со промена на топонимите, постепено и без многу публицитет, посебно на големите градови кои носеле, главно, словенски имиња. Проблемот со словенските топоними станал уште поголем кога во 1897 год. кон Грција била приклучена и Тесалија, со оглед на тоа што во оваа област бројот на словенски топоними бил доста голем. За да реализира посистематско грцизирање на словенските топоними грчката влада решава да формира специјална комисија, чија главна задача би била промена на негрчките, особено на словенските топоними со нови од античко грчко потекло. Ова не било замислено само за топонимите на територијата на грчката држава, туку и на области кои не биле нејзин дел, а кон кои Грција имала аспирации. Тука, секако, најважна е Македонија, кон која

¹ Z. Golaб, *The language of the first Slavs in Greece: VII-VIII Centuries*, Прилози на МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука, 1989, стр. 5-46.

² П. Хр. Илиевски, *Балканолошки лингвистички студии*, Институт за македонски јазик, Скопје 1988, стр. 64.

грчките аспирации биле најголеми, но проблемот бил што ниту топонимите, ниту населението во оваа област не било мнозинско грчко, туку било македонско и турско, а Грците биле малцинство со околу 10% застапеност.

Поради ова, во 1909 година била формирана Државна комисија за проучување на топонимите и за утврдување на нивното историско потекло. Главна задача на оваа комисија била промената на топонимите во новоосвоените области, стекнати со територијалните проширувања на Грција по балканските и по Првата светска војна (дел од Епир, егејскиот дел од Македонија и Западна Тракија), во кои, како што кажавме претходно, грчкото население било малцинство во однос на македонското, турското и друго население, што било секако одразено и во топонимијата.

Замислениот план за погрчување на топонимите започнал форсирано да се реализира во егејскиот дел на Македонија, додека во другите области тоа се применувало постепено. Од 1918 заклучно со 1925 година биле преименувани 26 места, и тоа во Леринско, Костурско, Воденско, Кукушко и Солунско. Но поради обемноста на зафатот кој се одвивал не само во егејскиот дел од Македонија, туку и во други делови на Грција, се увидела потреба од донесување на некаков универзален законски акт, па затоа во 1926 година се донесува закон под наслов „За преименување на селата, градовите и гратчињата (Περὶ μετονομασίας συνοικισμῶν, πόλεων ἢ κωμών)“. Следната година, пак, грчката власт донесува уште еден закон во кој се пропишани санкциите за непочитување на

законот од 1926 година, односно за тоа какви се санкциите ако не се користат новите топоними. Така, од 1918 до крајот на 1928 година само во Егејска Македонија биле преименувани 1 497 населени места, а во периодот од почетокот на 1929 до април 1941 година во Егејска Македонија биле преименувани уште 39 населби.

При изнаоѓањето нови имиња, главниот принцип бил – преименувањата да бидат со стари антички имиња од Македонија, без да се води сметка дали на тој локалитет навистина постоела античка населба со тоа име. Така, родното место на Крсте Мисирков, Постол било преименувано во Пела, Рупишта (Костурско) во Аргос Орестикон, Баница (Леринско) во Вени, С'ботско (Мегленско) во Аридеа, Вртикоп (Воденско) во Скидра, Ларигово (Лариговска околија) во Арнеа, Казанци Махала во истата околија во Стагира. Некогашните чифлигарски населби Барбеш и Кутлеш (Берска околија) биле преименувани во Вергина, Острово (Воденска околија) во Арниса, а Сехово (Гуменциска околија) во Идомени, иако локалитетот на овој антички македонски град со сигурност е утврден посеверно. Селото Елевиш (Леринско) уште во 1926 година е преименувано во Лака, а денес го носи името Леваа, по познатиот антички македонски град, додека селото Малатрја (Катеринска околија) е преименувано во Дион.

Покрај овој принцип, грчката власт го застапувала и принципот постојните имиња да се заменуваат со имиња од историски личности од антиката, како што се, на пример, македонскиот цар Филип II и неговата жена Олимпија. Оттука, селото Селјани (Кавалска

околија) било преименувано во Филипи, а селото Ракита (Кајларска околија) во Олимпјас. Свои градови и села добиле и повеќето генерали на Филип II и на Александар Велики, како Птолемеј, Филота, Клитос, Аминда, Антигон итн. Градот Кајлари било преименувано во Птолемаис, а некогашните турски села Чајцилари и Хајдерли од истата околија во Филотас и Клитос. Гратчето Сорович во Леринска околија било преименувано во Аминдеон, а селото Косолер во истата околија во Антигонос. Самот Александар Велики добил свое гратче дури во 1953 година, кога поголемата населба Гида во Берската околија била преименувана во Александрија.

Освен од античката, биле користени имиња на личности од поновата грчка историја, па поради ова и повеќе македонски села добиле имиња според водачите на грчките андартски чети кои вршеле терор врз населението во Македонија во и по 1904 година. Така, селото Статица (Костурска околија) било преименувано во Мелас, селото Владово (Воденска околија) во Аграс, селото Црнешево (Мегленска околија) во Гарафион итн.

Во обидите на теренот да се најдат соодветни антички имиња за населените места, комисиите правеле и повеќе грешки на сметка на грчката кауза, што се должи на нивното незнаење. Еден добар дел словенски топоними, кои ним им звучеле грчки, останале непроменети или само со додавање на грчки суфикси. Интересен е случајот со двете поголеми македонски села во јужните падини на планината Беласица - Горно и Долно Порој. Кај овие два ојконима втората

компонента останала непроменета, веројатно, зашто на Комисијата им звучела грчки, а само придавските определби „Горно“ и „Долно“ биле заменети со соодветните грчки придавки „Арно“, односно „Като“.

Освен населените места (ојконимите), биле преименувани и сите останати топоними (ороними, хидроними итн.). Покрај ова и административните единици (окрузи и околии) во Егејска Македонија добиле антички имиња. Сп.: Берскиот округ и околија станале Иматија, Воденскиот округ бил именуван како Пела, Населичката околија како Војон итн.³

2. Неколку збора за проученоста на топонимите од Егејска Македонија

Топономастиконот на нашите егејски говори систематски не се проучувани, иако дел од нив биле предмет на научна обработка во неколку статии и монографии од странски лингвисти, како што се: Макс Фасмер и Фејдон Малингудис.⁴ И во нашата научна средина топонимите од Егејска Македонија не се целосно и систематски обработени, освен

³ За ова повеќе, види: Т. Симовски, *Атлас на населените места во Егејска Македонија*, Скопје 1997; Т. Симовски, *Населените места во Егејска Македонија*, Скопје 1998, том 1 и 2.

⁴ Види: Maks Vasmer, *Die Slaven in Gricheland*, Berlin 1941; Phaedon Malingoudis, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands. 1. Slavische Flurnamen aus der messenischen Mani*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der geistes – und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1981, nr.3. Mainz.

што, целосно, се регистрирани имињата на населените места во монографските трудови на Т. Симовски, *Атлас на населените места во Егејска Македонија*, Скопје 1997 и *Населените места во Егејска Македонија*, Скопје 1998, том 1 и 2. Во *Атлас на населените места во Егејска Македонија* авторот Т. Симовски дава преглед на сите населени места во Егејска Македонија со првичните имиња и нивните замени, по што следува посебниот дел со карти во кои се наведени топонимите пред да се случи законската промена. Во двотомната монографија, пак, *Населените места во Егејска Македонија* покрај старото и новото име се даваат: географски податоци за населеното место, бројот на жителите според пописите од почетокот на 20 век до Втората светска војна, податоци за етничкиот состав на населението во населеното место и најнакрај стопански дејности со кои се занимавало односното население.

3. За ојконимијата на Воденско

Од пописот, мошне минуциозен и посветено изготвен од страна на Т. Симовски, може да се види дека во *Воденскиот округ* (составен од трите околии *Воденска*, *Мегленска* и *Еницевардарска*) се регистрирани вкупно 190 ојконими, и тоа во **Воденската околија**: *Алгири*, *Арсен*, *Бања*, *Бегна*, *Владово*, *В'лкојанево*, *В'нгени*, *Воден*, *Врбени*, *Вртикоп* (*Вертикоп*, *Вртекоп*), *Вртикопски Колиби*, *Горно Граматиково* (*Колиби*), *Горно Липоор*, *Гугово*, *Долно Граматиково* (*Граматиково*), *Долно Липоор*, *Друшка*, *Жерви*, *Јаворјани* (*Јаворени*), *Каминик* (*Каменик*), *К'дрово*

(*К'дрово*), *Колиби на Јанкула*, *Колиби на Нана*, *Костен* (*Костино*), *Котугери* (*Кутугери*), *Кочана*, *Кронцелово* (*Кронцелово*), *Ливадица* (*Југоисточно од К'дрово*), *Ливадица* (*меѓу Старо Под и Ошлјани*), *Луковец* (*Старо Луковец*), *Месимер*, *Нисија*, *Нов Чеган*, *Ново Луковец*, *Ново Русилово*, *Ново Село* (*Ени Кој*), *Новосељ*, *Оризари*, *Орман Чифлик*, *Ослово*, *Острово*, *Ошлјани*, *Патечина*, *Пачарешкој*, *Под*, *Почеп*, *Прахна* (*Прахњани*), *Превртенец* (*Деликли Каја*), *Рангел*, *Ризово*, *Русилово*, *Самар*, *Свети Ѓорѓи*, *Свети Илија* (*Мечкили*), *Свети Николици*, *Старо Под*, *Теово*, *Треболец*, *Турице* (*Турица*), *Фурка*, *Хидроцентала Владово*, *Црковјани*, *Чеган*, во **Еницевардарската околија**: *Алар*, *Асарбегово* (*Асар Беј*), *Бабјани*, *Балца* (*Бал'ца*), *Бозец*, *В'дришта* (*Стари Кади*), *Вети Пазар* (*Ескице*), *Врастија*, *Врежот* (*Врес*), *Голо Село*, *Горно Власи*, *Горно Крушаре*, *Градиште* (*Паликастро*), *Гропино*, *Грубевци* (*Гурбеш*), *Дамјан* (*Сулукли*), *Долно Власи*, *Долно Крушаре*, *Ѓупчево*, *Елефтерохорион*, *Енице Вардар* (*Пазар*), *Кадиново* (*Кадино Село*, *Сујулки*), *Калиница* (*Јач Кој*), *Кара Хамза*, *Кариотица* (*Стара Кариотица*), *Којуноглу*, *Колибите* (*Колибалар*), *Колу Деј*, *Кониково*, *Корнишор*, *Крушари* (*Армучи*, *Крушаре*), *К'садар*, *Лажичари* (*Л'жичари*), *Ливадица*, *Липариново*, *Литовој*, *Лозаново*, *Маврејново*, *Мандалево*, *Неа Пела*, *Недирчево* (*Над'р*), *Неон Палеон*, *Неос Милотропос* (*Ново В'дришта*), *Нова Кариотица* (*Кариотица*), *Обор* (*Дерменџик*, *Омбар*), *Пилорик*, *Пласничево*, *Плугар*, *Постол* (*Свети Апостол*), *П'ргас*, *Призна*, *Радомир*, *Рамел*, *Свети Ѓорѓи* (*Дорт Армутлар*), *Сенделчево*,

Спирлитово (Испирлик), Тагармиш, Трифулчево (Кади Кој), Чаушлиево (Чаушли), Чекри (Киркалово), Чичиг'с (Чешиг'с) и во **Мегленската околија**: Баово (Бахово), Бериславци (Берислав, Борислав), Бизово, Бицова Мала (Бицо Махала), Волчишта (В'лчишта), Габришта, Горно Пожар, Горно Родиво, Горно Турманли, Горно Црнешево, Гостољуби (Костољуби), Грамади, Долно Пожар, Долно Пруд, Долно Родиво, Долно Турманли (Торманли Махала, Турманли), Долно Црнешево, Драгоманци, Дреново, Ени Маала (Ени Махала), Живаништа, Жужни, Извор, Капињани, Кара Дера Воденски, Кара Дера Пазарски, Карладово, Кожушани, Корвуд (Корово), Костурино, Куришин, Лесково, Ловчево (Ловцик), Лугунци (Лунци), Манастир (Монастир, Монастирцик), Меглен, Невор (Невохор, Нивор, Мало Северник), Ново Село (Ени Кој), Новоселци, Ноти (Н'ти), Опхода, Орлјак, Ошин, Пожарски Бањи, Полјани, Попово Село (Папас Кој), Преб'диште, Продром, Раниславци (Ранислав), Рудино, Ружјани, Саракиново, С'борско (Зборско), С'ботско (Саботско, Суботско), Северјани (Северни, Севрели), Слатина (Слатино), Страишта (Витолишта), Струпино, Тресино, Трстеник, Тудорци (Тодорци, Тудурци), Тушим (Тушин), Фуштани, Цакон Маала (Јурук Махала), Цакони (Цакон Чифлик), Цедит (Цедит Махала).

Предмет на анализа од наша страна се првобитните имиња на населените места во Воденско, иако тие, како што кажавме и погоре, сите биле заменети со имиња од грчко потекло. Од горенаведените имиња на

населени места во Егејска Македонија може да се забележи дека најголемиот дел од овие имиња имаат словенско потекло, еден поголем дел турско и само мал дел се со грчко потекло, веројатно поради тоа што во односното село населението, главно, било грчко.

3.1. Ојконимите од Воденско од лексичко-семантички аспект

По спроведената анализа од лексичко-семантичка гледна точка може да се констатира дека словенските имиња на населените места во Воденско во својата основа најчесто содржат **лично име**. Сп.: *Бериславци* (:Берислав), *Бизово* (:Бизо), *Бицова Мала* (: Бицо), *Владово* (: Владо), *Влкојанево* (:*Волкојан), *Гостољуби* (:Гостољуб), *Грубевци* (:Грубе), *Дамјан* (:Дамјан), *Драгоманци* (: Драгоман), *Лозаново* (: озан), *Литовој* (:Литовој)⁵, *Новосел* (:Новосел), *Постол* (:Апостол), *Радомир* (:Радомир), *Рангел* (:Рангел), *Раниславци* (:*Хранислав), *Ризово* (: Ризо/Риза), *Родево* (:Роде), *Русилово* (: Русил), *Тушим* (:Тушим) и др.

По нив следуваат оние со **фитонимска основа**, како што се: *Бозец* (:boz 'Sambucus nigra'), *Врбени* (: рба 'Salix') , *Врежот* (: вид врба 'Salix'), *Габришта* (:габер 'Carpinus betulus'), *Горно Крушаре* (:круша 'Pirus communis'), *Дреново* (:дрен 'Cornus mascula'), *Јаворани* (:јавор, 'Acer pseudoplatanus'), *Капињани* (: капина, 'Rubus fruticosus')

⁵ Љ. Станковска, *Суфиксите -јъ, -џъ и -ъ во македонската топонимија*, Скопје 2002, 225.

Костен (: костен 'Castanea sativa), *Лесково* (: леска 'Corylus avellana'), *Луковец* (: лук, 'Allium sativum'), *Оризари* (: ориз 'Oryza sativa'), *Трстеник* (: трст 'Agundi donax') и др.

Во некои од воденските топоними се вложени и **географски апелативи**, како што се: *Градиште* (стсл. gradQ), *Грамади* (: грамада 'голем куп')⁶, *Каминик* (: каминик 'необработлива и камена почва')⁷, *Острово* (: остров 'копно опкружено со вода'), *Под* (: под 'рамнинка на стрмна планинска страна')⁸, *Пожар*, *Пожарско*, (: пожар 'облагодородена почва со опожарување')⁹, *Почеп* (: *почеп '(место) со исечено дрво рамно со земјата')¹⁰, *Пласничево* (: *пласница : *пласа)¹¹, *Плугар* (: *плугар 'избраздена планинска страна')¹² и др., односно **хидроними** како: *Воден*, *Извор*, *Слатина* и др.

Во помал дел од имињата на населените места во основата се вложени **зооними**: *Ослово* (: стсл. osl3 'магаре'), *Волчишта* (: волк 'Canis lupus'), *Орлјак* (: орел

'Aquila'); **агроними**: *Ливадица*, *Полјани*; **хагионими**: *Свети Ѓорѓи*, *Свети Илија*; **етноними**: *Ѓупчево* (: дем. од Ѓуптин, Ѓупче); **објекти со специјална намена**: *Бања*, *Колибите*, *Пожарски Бањи*; **верски објекти**: *Манастир*, *Црковјани* (: црква); **места за одржување народни собори**: *Зборско* (: С`бор: стсл. sQborQ), *С`ботско* (: стсл. s5bota); **именки што означуваат професија**: *Граматиново*, *Чаушлиево* (и двете со несловенска основа) итн.

3.2. Ојконимите од Воденско од структурно-морфолошки аспект

Од структурна гледна точка, евидентно е дека ојконимите од Воденско во најголем процент се еднокомпонентни, помал дел се двокомпонентни, а најмалку егзистираат трикомпонентни.

3.2.1. Еднокомпонентни ојконими

3.2.1.1. Кај еднокомпонентните топоними ги следиме сите начини на образување топоними. Па така, еден дел од нив се настанати со **бессуфиксна топонимизација на општи апелативи** што претставува еден од најстарите начини на создавање топоними, кој словенските народи го наследиле од индоевропската јазична заедница. Такви се топонимите: *Извор*, *Каминик*, *Ливадица*, *Плугар*, *Обор*, *Острово*, *Слатина* и др. Како посебна група во овие еднокомпонентни топоними се издвојуваат оние што се настанати со топонимизација на етнички и патронимски имиња образувани со

⁶ Б. Видоески, *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје 1999, 45.

⁷ Ibid., 70

⁸ Ibid., 111

⁹ Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, кн. прва, Скопје 1995, 244.

¹⁰ Види: *čar* кај Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb 1971, 294.

¹¹ Б. Видоески, *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје 1999, 109.

¹² Види: плужина кај Б. Видоески, *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, Скопје 1999, 110.

суфиксите *-ени* / *-јани* (*Бабјани*, *В'нгени*, *Врбени*, *Јаворјани* (*Јаворени*), *Ошлјани*, *Полјани*, *Ружјани*, *Северјани*, *Црковјани*) и *-ци* (*Бериславци*, *Грубевци*, *Драгоманци*, *Лугунци*, *Новоселци*, *Раниславци*, *Тудорци*).

3.2.1.2. Во рамките на еднокомпонентните топоними како една поголема група се издвојуваат **елиптичните топоними** кои се настанати со бессуфиксна супстантивизација на придавската компонента од некоја претходна именска група, чиј неинформативен дел изразен преку некоја општа именка како *село*, *в`с* (стсл. *vqsq*), *дол*, *место* итн., отпаднал во процесот на топонимизација. Атрибутската компонента кај овој тип ојконими претставува деривувана придавка образувана главно со посвојните суфикси *-ов-* (сп.: *Владово*, *В'лкојаново*, *Граматиново*, *Гугово*, *К'дрово* (*К'дрово*), *Кронцелево* (*Кронцелово*), *Ослово*, *Ризово*, *Русилово*, *Теово*, *Кониново*, *Лозаново*, *Баово* (*Бахово*), *Бизово*, *Дреново*, *Лесково*, *Саракиново* и др.) Покрај со суфиксот *-ов-*, една група топоними се образувани и со стариот посвоен суфикс *-ј-*. Такви се ојконимите: *Дамјан*, *Литовој*, *Новосел*, *Постол*, *Радомир*, *Рангел*, *Тушим*.

Суфиксите *-ск-* и *-ино* во ојконимијата на Воденско се јавуваат со секундарно-топонимиска функција, односно со способноста да градат топоними од други топоними. Сп.: ((сп: *Пожарско* (: *Пожар* : пожар), *Зборско* (: *С`борско* : стсл. *sQborQ*), *С`ботско* (: *С`бота* : стсл. *s5bota*), односно *Гропино* (: *Гропа*), *Костурино* (: *Костур*), *Рудино* (: *Рудина*), *Слатино* (: *Слатина*) и др.

Покрај овие ојконими, имињата на населените места *Луковец* и *Бозец* настанале со суфиксна топонимизација во која учествувал суфиксот *-ец*, при што тој има структурно топонимиска функција. Имено, топонимите *Луковец* и *Бозец* настанале од некоја претходна именска група **Луков Дол*, односно **Бозов Дол*, чиј центар на именската група изразен преку именката *дол* отпаднал, а придавската компонента *Луков* се супстантивизирала со помош на суфиксот *-ец* по пат на интегрална деривација, за разлика од топонимот *Бозец* кај кој супстантивизацијата на придавската компонента, суфиксот *-ец* ја извршил по пат на дезинтегрална деривација. И името на селото *Трстеник* настанал по пат на интегрална деривација со помош на суфиксот *-ик* на придавската компонента, образувана со суфиксот *-ен* од именката *трст* 'трстика' од некоја претпоставена атрибуциска синтагма¹³.

3.2.2 Двокомпонентни топоними

Во воденската ојконимија нотирани се следниве двокомпонентни топоними: *Горно Граматиново*, *Долно Граматиново* (*Граматиново*), *Ново Русилово*, *Кадино Село*, *Вртикопски Колиби*, *Старо Луковец*, *Нов Чеган*, *Ново Луковец*, *Ново Село* (*Ени Кој*), *Свети Ѓорѓи*, *Свети Илија*, *Свети Николици*, *Старо Под*, *Стари Кади*, *Голо Село*, *Горно Власи*, *Горно Крушаре*, *Долно Власи*, *Долно*

¹³ Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, кн. 2, Скопје, 1997, 317.

Крушаре, Стара Кариотица, Неос Милотропос (Ново В'дришта), Нова Кариотица, Свети Апостол, Свети Ѓорѓи (Дорт Армутлар), Бицова Мала (Бицо Махала), Горно Пожар, Горно Родиво, Горно Турманли, Горно Црнешево, Долно Пожар, Долно Пруд, Долно Родиво, Долно Турманли (Торманли Махала), Пожарски Бањи, Попово Село (Папас Ќој), Цакон Маала (Јурук Махала). Како што може да се забележи од горенаведените топоними, најголемиот дел од нив како прва компонента ги имаат просторните определби *горен/долен*, како и определбата *стар/нов*. Во мал дел од нив, пак, првата компонента претставува изведена придавка од именка со помош на суфиксот *-ск-*, односно *-ов-*. Сп: *Пожарски Бањи, Попово Село*.

3.2.3 Трикомпонентни топоними

На целата воденска територија нотирани се само следниве два трикомпонентни топонима: *Колибите на Јанкула* и *Колибите на Нана*, кои според наше мислење не се докрај топонимизирани зашто претставуваат посвојни синтагми, во кои посвојноста не е изразена со посвојна придавка изведена од сопствена именка, ами со предлогот *на* што претставува прв степен во процесот на топонимизација.

*

*

*

Анализата на топонимастиконот на македонските јужни говори дава можност за вклучување на овој материјал во богатата духовна културна ризница на македонскиот јазик и отпрегување на мошне стари лексеми од претписмениот период на Словените, кои на синхрониски план не егзистираат во словенските современи јазици. Покрај ова, обработката на топонимскиот материјал од овие наши краишта придонесува и кон проучувањето на историјата на македонскиот јазик, на историската дијалектологија, како и на македонската култура и историја, воопшто. Писменото фиксирање на оваа топонимска граѓа има намера да спаси од заборав богат топонимски материјал, кој се наоѓа во напреднат процес на губење, како сведоштво повеќе за некогашното македонско јазично простирање.

Elka Jačeva-Ulčar
The Oikonyms of Voden Region, Aegean Macedonia
(Summary)

This article is a part of the project entitled “Dictionary of Voden Region toponyms”, which is sub-project of long-duration scheduled project “Dictionary of toponyms in Aegean Macedonia”. After the introduction an brief overview follows, about the deletion of the Slavic toponyms on the territory of Greece, especially in Aegean Macedonia, where the Greek authorities legally made transformation of toponyms from Slavic to Greek, citing antic toponyms and some important historic persons from ancient and recent history of Greece. In the chapter about toponyms in Voden district, which includes the three boroughs *Voden*, *Meglen* and *Enidzhevardar* it is concluded that the oikonyms, before their helenization, in largest percent were with Slavic and Turkish origin, and with lowest percent are oikonyms with Greek origin. After this the elaboration of toponyms on their semantical and structural aspect follows, where we demonstrate that these toponyms share all features and characteristics of the Slavic-wide toponomasticon.

Key words: toponyms, oikonyms, Aegean Macedonia

CONTRIBUTORS / ЗАСТАПЕНИ АВТОРИ

д-р Димитар Пандев, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Dimitar Pandev (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

акад. Милан Ѓурчинов, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје (Македонија) / **Milan Gjurčinov**, member of Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje (Macedonia)

д-р Лилјана Макаријоска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (Македонија) / **Liljana Makarijoska (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Krste Misirkov Institute of Macedonian Language, Skopje (Macedonia)

д-р Емилија Црвенковска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Emilija Crvenkovska (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

д-р Кристина Николовска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Kristina Nikolovska (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

д-р Веселинка Лаброска Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (Македонија) / **Veselinka Labroska (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Krste Misirkov Institute of Macedonian Language, Skopje (Macedonia)

д-р Марјан Марковиќ, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Marjan Markovic (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

д-р Науме Радически, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Naume Radičeski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

д-р Димитрија Ристески Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Dimitrija Risteski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

д-р Весна Мојсова-Чепишевска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Vesna Mojsova-Cepisevska (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

д-р Билјана Маленко Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Педагошки факултет „Св. Климент Охридски“, Скопје (Македонија) / **Biljana Malenko (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, St. Kliment Ohridski Faculty of Pedagogy, Skopje (Macedonia)

д-р Снежана Веновска-Антевска Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (Македонија) / **Snezana Venovska-Antevska (PhD)** Ss. Cyril and Methodius University Krste Misirkov Institute of Macedonian Language, Skopje (Macedonia)

д-р Танас Вражиновски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје (Македонија) / **Tanas Vrazinovski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Marko Cepenkov Institute of Folklore, Skopje (Macedonia)

д-р Соња Стојменска-Елзесер, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Sonja Stojmenska-Elzeser (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)/

д-р Мишел Павловски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија) / **Mišel Pavlovski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Skopje (Macedonia)

д-р Максим Каранфиловски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (Македонија) / **Maksim Karanfilovski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Blaze Koneski Faculty of Philology, Skopje (Macedonia)

д-р Елка Јачева-Улчар, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (Македонија) / **Elka Jaceva-Ulcar (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University Krste Misirkov Institute of Macedonian Language, Skopje (Macedonia)

Publisher / Издавач
Institute of Macedonian Literature / Институт за македонска литература

For the Publisher / За издавачот
Dr. Maja Jakimovska-Toshic / д-р Маја Јакимовска-Тошиќ

Reviewed by / Стручен рецензент
Dr. Sonja Stojmenska-Elzeser / д-р Соња Стојменска-Елзесер

Macedonian Language Editor / Лектура (македонски јазик)
Dr. Dimitar Pandev / д-р Димитар Пандев

Printed by / Печати
“Kosta Abrash” – Ohrid / „Коста Абраш“ - Охрид

Тираж
300 примероци

